

EMIL HORÁK\*

### Štúrov spis *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* v aktuálnom slovanskom kontexte

HORÁK, E.: The work by L. Štúr *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* in the current context of Slavic studies. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, pp. 97-103. (Bratislava)

The author discusses the Slavistic aspect of L. Štúr's work *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* and underlines the current relevance of L. Štúr's ideas on development of the Slavic languages and their interrelations.

Slavonic mutuality. Slavonic literary languages. Codification of the literary Slovak language. Ludovít Štúr.

0. Spis L. Štúra *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* sa v dejinách spisovnej slovenčiny hodnotí ako dielo, v ktorom Ľudovít Štúr vedecky dokázal samostatnosť slovenčiny ako slovanského jazyka a zdôvodnil potrebu kodifikovať slovenský spisovný jazyk ako atribút rodiaceho sa slovenského národa.

Toto dielo má však osobitný význam i pre slavistiku, keďže v ňom L. Štúr v knižnej podobe v plnom rozsahu rozvinul a uplatnil porovnávaciu metódu, ktorá mu umožnila dospieť k novému chápaniu koncepcie slovanskej vzájomnosti. Treba len ľutovať, že jazykovedná slavistika i naďalej zostala v podstate pri abstraktnom „štworkmeňovom“ Kollárovom chápaní slovanskej vzájomnosti, čo sa jej, pravda, napokon i vypomstilo, lebo si vedecky nevedela vysvetliť divergentné tendencie vo vývine vzťahov slovanských spisovných jazykov, ktoré sa prejavovali za poldruha storočia, a teda vedecky nevedela vysvetliť ani vznik „mladších slovanských spisovných jazykov“ v tomto období, a už celkom zostala bezradná pri vysvetlení vzniku nových spisovných slovanských jazykov, ktoré sa ustáľujú i v súčasnosti.

1. Štúrov spis *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* sa v našej jazykovede doteraz hodnotil viac-menej zo slovakistického hľadiska a najčastejšie v spojitosti s hodnotením jeho gramatiky *Nauka reči slovenskej*. Popri zaslúžene vysokom hodnotení tohto spisu, ako „základného východiskového“ Štúrovho diela sa konštatovalo, že tento spis „ostáva v tieni vedeckého opisu gramatickej a hláskovej stavby spisovnej slovenčiny“ (Blanár, 1997, s. 51). Keďže sám L. Štúr označuje spis *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* ako „knihu o slovanskej vzájomnosti“ (...) „o najsvätejších záujmoch Slovanstva“ (Listy Ľudovíta Štúra I, s. 108-109), v tomto príspevku sa pokúsime poodhaliť slavistický rozmer tohto diela, poukážeme pritom na niektoré aspekty Štúrovej porovnávej metódy, uplatnením ktorej sa Štúrovi nesporne podarilo úspešne prekonať abstraktnú Kollárovu „štworkmeňovú“ koncepciu slovanskej vzájomnosti novou koncepciou, založenou na princípe *jednoty v rozmanitosti* ako osnovy na chápanie vzájomných vzťahov súdobých slovanských spisovných jazykov. Taktiež chceme upozorniť na explikatívnu silu tejto Štúrovej koncepcie slovanskej vzájomnosti pri odhaľovaní vzájomných vzťahov súdobých slovanských spisovných jazykov, ako i na jej prediktívnu silu, ktorá umožnila L. Štúrovi sformulovať závery o zákonitostiach kodifikácie slovanských spisovných jazykov, a nachodíme ich práve v spise *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*.

2. Ak aj pripustíme, že text diela *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* „ostáva v tieni gramatického a hláskového opisu slovenčiny,“ bude to nesporne platiť iba o jeho

\* Doc. PhDr. Emil Horák, CSc., Katedra slovanských jazykov, Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Ružová 11, 975 53 Banská Bystrica

formálnej stránke, lež nebude to platiť i o jeho obsahovej stránke. Tá sa totiž prinajmenšom vyrovná obsahovej stránke *Nauky reči slovenskej*. Ved' prekonanie Kollárovej koncepcie slovanskej vzájomnosti v zhode s princípmi koncepcie *jednoty v rozmanitosti* a z nej vyvodenia samobytnosti slovanských spisovných jazykov je ukázkou majstrovského uplatnenia dialektickej metódy vzťahu časti a celku. Štúr pri vysvetlení používania češtiny taktiež majstrovsky uplatňuje dialektický vzťah obsahu a formy, pričom vyslovene upozorňuje na vzťah všeobecného, jednotlivého a osobitého v čase a priestore.

Dialektickú metódu však v plnej miere uplatňuje L. Štúr aj vo svojej porovnávej metóde, pre ktorú je príznačná jej historická až genetická zakotvenosť. Zo Štúrovho textu knihy je zrejmé, že súdobý stav slovanských jazykov chápe iba ako ohnivo medzi ich dovtedajším vývinom a ďalším vývinom na základe vývinových tendencií a zákonitostí. Potvrdzujú to mnohé jeho porovnania, napríklad aj porovnávanie používania češtiny ako spisovného jazyka na Slovensku či používania staroslovienčiny v Rusku alebo v Srbsku. Vidieť to však i pri jeho zmienke o bulharčine a slovinčine. Zmena jeho postoja svedčí o tom, ako pozorne Štúr sledoval „pohyb“ v slovanskom jazykovom svete. L. Štúr sa k možnej kodifikácii spisovnej slovinčiny a spisovnej bulharčiny vyjadril dvakrát. Z článkov L. Štúra, ale i z jeho korešpondencie je zrejmé, ako pozorne ba programovo sledoval a analyzoval, prehodnocoval jazykovú situáciu v súdobom jazykovom svete. Z takejto pozície vyplýva Štúrov nesmierny záujem o každý, čo i len najmenší „pohyb“ v slovanských spisovných jazykoch a vzťahoch, do ktorých vstupujú. V literatúre sa síce konštatuje, že Štúr koriguje tento svoj pôvodný záver na základe Šafárika, pravdepodobnejšie bude vzhľadom na to, ako pozorne sledoval jazykovú situáciu v slovanských krajinách, že k tomuto záveru dospel L. Štúr pozorným sledovaním pohybov v slovanskom jazykovom svete. Ak sa prvý raz vyjadril k potrebe kodifikácie bulharčiny a slovinčiny v tom zmysle, že „dobro urobí kmeň bulharský, keď sa so srbským, dobre azda kmeň slovinský, keď sa s chorvátskym duchovným svojím životom zrastie, a ten kmeň v srbskom, tento zas v dalmatínsko-chorvátskom nárečí,...“ (L. Štúr, *Dielo V.*, s. 35), druhý raz v *Prídavku* k tomuto dielu už konštatuje, že „i kmeň bulharský i kmeň slovinský, každý vo svojom vlastnom nárečí, horlivo do práce sa pustil, proti čomu my nielen nič nemáme, ale rozvíjaniu sa kmeňov týchto v ich vlastných nárečiach z celej duše mnoho šťastia a požehnanja prajeme i srdečne z rozkvetu tohoto sa tešíme.“ Nový pohľad na situáciu v Bulharsku mohla dať *Первичка българска граматика* Ivana Bogorova a jeho aktivity pri vydávaní časopisu *Орел български*. V Slovinsku to mohlo byť víťazstvo Franca Prešerna roku 1846, keď už bol rukopis diela hotový.

Pravda, spomenutý *Prídavok* vyvolal napokon i polemiku, vďaka ktorej sa Štúrov spis *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* dostal na stránky chorvátskej *Danice ilýrskej* a tým i do širšieho slovanského kontextu. Žiaľ, nové chápanie slovanstva a slovanskej vzájomnosti, ktoré tu L. Štúr prezentoval ešte výraznejšie, ostalo akoby v rámci diskusie a zaniklo vo víre udalostí okolo blížiaceho sa 1848. roku. Vedeckú konzistentnosť spisu *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* rozbíjajú prvky rétorického štýlu, rečnicke otázky, podľa nás zrejme účelové priame oslovenia, výzvy, subjektívne hodnotenia, pochvaly, a preto sa z dnešného hľadiska toto dielo dostáva do „tieňa“ opisu gramatickej stavby slovenčiny v *Nauke reči slovenskej*.

3. Pre vedecké a odborné texty Ľudovíta Štúra je príznačné, že sú husto popretkávané porovnaním. Platí to rovnako o textoch historických, literárnych, etnografických či jazykovedných, ba i o jeho korešpondencii. A osobitne to platí o texte spisu *Nárečia slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*, lebo Štúr potreboval zasadiť slovenčinu ako slovanský jazyk do širšieho slovanského kontextu prostredníctvom ostatných slovanských jazykov s presahom i do širšieho európskeho jazykového kontextu, v ktorom porovnáva slovanský jazykový svet so svetom antickým, gréckym, románskym i germánskym, kde porovnáva slovanskú jazykovú situáciu s jazykovou situáciou v súdobom Grécku, Nemecku, Anglicku, Francúzsku či Španielsku, čo mu umožnilo zaradiť slovanské jazyky do širšieho európskeho kontextu a slovenčinu ako národný jazyk Slovákov do širšieho slovanského kontextu.

Prirodzene, v tomto diele osobitnú pozornosť venoval Štúr konfrontácii slovenčiny a češtiny,

v ktorej poukázal na základné rozdiely medzi češtinou a slovenčinou v rovine hláskoslovnej, gramatickej i lexikálnej. Pravda, z takéhoto porovnávania slovenčiny a češtiny nevyvodil záver, že rozdiely medzi češtinou a slovenčinou mali byť hlavným dôvodom kodifikácie slovenčiny ako spisovného jazyka. Do tejto roviny sa totiž pokúšali konfrontáciu Štúrovej slovenčiny a češtiny dostať najmä autori koncepcie „jednotného československého jazyka“, podľa ktorých sa Štúrovi dôkaz rozdielnosti slovenčiny a češtiny „nepovedl, čo podal, jen směs dohadů, libovůle, neznalostí, ochotnictví, věcného je tu pramálo“ (Pražák, 1922, s. 326).“ Z takéhoto chápania porovnania slovenčiny a češtiny je zřejmé, že zástancovia „československého jazyka“ vôbec nepochopili alebo nechceli pochopiť základný zmysel tohto Štúrovho diela, v ktorom na prvé miesto samobytnosti spisovného jazyka kladie samobytnosť národa, a nie iba rozdiely slovenčiny a češtiny. Napokon svedčí o tom vstup do jeho porovnávania, v ktorom „my len dakol'ko príkladov tejto odchodnosti a samostatnosti nášho nárečia podávame.“ („My Slováci sme kmeň a ako kmeň máme vlastné nárečie, ktoré je od českého odchodné a rozdielne“ [Dielo V, s. 75]). Konštatácia o vlastnom slovenskom jazyku nie je v príčinnom vzťahu ku konštatácii o samostatnom slovenskom kmeni či národe. Štúr samostatnosť spisovnej slovenčiny nezakladal na stupni rozdielnosti slovenčiny od češtiny (Dielo V, s. 76). O tom, že L. Štúr nepripisoval význam stupňu rozdielnosti slovanských jazykov pri určovaní štatútu ich spisovnosti vyplýva napríklad z jeho hodnotenia vzťahu spisovnej chorvátčiny a spisovnej srbčiny, ktoré jazyky Štúr dobre poznal slovom i písmom.

Hoci si dobre uvedomoval väčšiu blízkosť medzi vtedajšou spisovnou srbčinou a spisovnou chorvátčinou než medzi češtinou a slovenčinou, dôsledne rozlišoval spisovnú srbčinu od spisovnej chorvátčiny, lebo nepochyboval o tom, že spisovná srbčina je spisovný jazyk srbského kmeňa (národa) a spisovná chorvátčina spisovný jazyk chorvátskeho kmeňa (národa). Pravda, otázku stupňa rozdielnosti slovanských jazykov v diele *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* Štúr nenastoluje. Keby tak bol urobil, bol by totiž musel vysloviť na tú dobu heretickú myšlienku, že pri formovaní slovanských spisovných jazykov je kmeňovitosť u Slovanov taká silná, že jazyková rozdielnosť nehrá pri kodifikácii spisovného jazyka podstatnú úlohu. Takúto mienku prinajmenšom z taktických a strategických dôvodov si L. Štúr nemohol vtedy dovoliť vysloviť.

4. Pri posudzovaní porovnávania ako metódy vedeckého poznania v Štúrovom diele *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* musíme však rátať s tým, že Štúrovi porovnávaciu metódu deformovala do značnej miery stratégia a taktika, ktorú Štúr musel v tomto diele (ale nielen v tomto diele) uplatniť vzhľadom na národnobuditeľské ciele či národnoemancipačný slovenský program. Štúrovi, prirodzene, nesmierne záležalo na uskutočnení slovenského národnoemancipačného programu, preto musel veľmi dbať na to, aby nenarušil vzájomné priateľské vzťahy Slovákov s predstaviteľmi jednotlivých slovanských národov a napokon ani slovanskú vzájomnosť v tradičnom chápaní. L. Štúr preto v tomto diele nevyužíva porovnávanie v plnom rozsahu ani tam, kde by malo značnú argumentačnú silu. Preto nás neprekvapuje, že sa L. Štúr kvôli „citlivým otázkam“ vo vzťahoch formujúcich sa slovanských národov a ich spisovných jazykov musel v tomto spise vyhnúť takýmto silným argumentom, ktoré nachodíme v jeho korešpondencii aj tak, že text svojho spisu popretkával rozličnými emotívnymi vsuvkami i prvkami rečníckeho štýlu, ktoré dostávali toto dielo vo vedeckej rovine do „tieňa“ *Nauky reči slovenskej*. A nielen to. Pozorné porovnávanie obsahu tohto spisu s tým, čím sa Štúr v čase jeho koncipovania a písania zaoberal, dovoľuje nám vysloviť predpoklad, že značne oneskorené vyjdenie tohto spisu bolo najskôr podmienené práve spomenutou taktikou a stratégiou, ktoré musel L. Štúr vzhľadom na slovenské národnoemancipačné ciele vo svojom diele uplatňovať.

4.1. Všimnime si, ako takticky musel L. Štúr v analyzovanom spise postupovať napríklad už pri prezentovaní novej koncepcie slovanskej vzájomnosti. Štúrovo doslova dialektické prekonanie Kollárovej koncepcie štvorkmeňovej slovanskej vzájomnosti koncepciou „jednoty v rozmanitosti“ nenašlo v diele *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* primeraný výraz. Autor tu novú koncepciu formuloval obrazne, v prirovnaniach, keďže „slovanský život je rozložitý ako lipa na moc konárov, národ je jeden v rozmanitostiach,“ „i nech teda je rozmanitosť táto ale v jednote aj

v duchovnom našom živote zjavná, nech duchovný náš život na základe našej prirodzenej životnosti, ktorá je národná kmeňovitosť, stojí, a tak bude život náležitý, na dobrých základoch postavený, bo sa nič, čo by vyrásť malo, neudusi a nič nezakrpacie“ (Dielo V, s. 35). Ďalej L. Štúr v kontextoch pochvál a vďaky J. Kollárovi za ideu slovanskej vzájomnosti veľmi ohľaduplne naznačuje, „že táto vzájomnosť je ešte len povrchná, majúca, pravda, zárodok vzájomnosti opravdivej, lež pritom ešte nerozvitá, nezavŕšená“ (Dielo V, s. 40). Takéto opatrné formulovanie novej koncepcie slovanskej vzájomnosti nesporne svedčí o tom, s akou obozretnosťou túto bytostnú otázku Štúr v svojom diele prezentoval v obave, aby neuškodil slovenskému národnoemancipačnému pohybu. Svedčí o tom text listu chorvátskemu básnikovi Stankovi Vrazovi, v ktorom mu vysvetľuje nové chápanie koncepcie slovanskej vzájomnosti: „Ostatné čo sem psal, buď jen Vám řečeno (...). Nezdílejte to žádnému jinému, ... Psal sem vám o tom, ponevadž my se musíme dříve soukromně vyrozuměti, než veřejně vystoupíme“ (Listy IV, Dodatky, s. 25). Toto napísal v čase, keď koncipoval spis *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* (15. januára 1843). V čase písania tohto diela ho povaha slovanskej vzájomnosti osobitne zaujímala.

**4.2.** Takticky sa v tomto diele musel vyhnúť porovnávaniam podstaty ilýrskeho kmeňa (národa) a československého kmeňa (národa) a česko-slovenského jazyka. Je nesporné, že argumentačná sila Štúrovho spisu *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* by bola vzrástla, keby bol mohol porovnávať *československú otázku s ilýrskou otázkou*. Nové vymedzenie pojmu slovanskej vzájomnosti v zmysle *jednoty v rozmanitosti*, ktorú L. Štúr formuloval v diele *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí*, nevyhovovalo nielen J. Kollárovi a jeho stúpencom predstaveným v knihe *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846) či odpadlíkom typu Štefana Launera a Andreja Lanštyjaka (Marták, 1838), ale ani predstaviteľom chorvátskeho ilýrskeho hnutia. L. Štúr sa opäť z čisto taktických a strategických príčin nechcel dotknúť aktuálnej otázky umelého ilýrskeho jazyka, hoci vieme, že práve v čase písania tohto diela sa otázkou paralely ilýrsky jazyk – česko-slovenský jazyk intenzívne zaoberal, o čom opäť svedčí jeho korešpondencia. Nepriamo, ale výrečne o tom svedčia Štúrove listy ruským slavistom Sreznevskému či Bodánskému, korešpondencia medzi štúrovcami i spomenutý list Stankovi Vrazovi. Teda L. Štúr sa musel v diele *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* vzdať takého dôležitého argumentu, ako je paralela medzi ilýrskym a československým spisovným jazykom. Pravda, verejnému vyjadreniu sa k ilýrskemu hnutiu i k ilýrskemu jazyku sa L. Štúr napriek všetkej prezieravosti nevyhol, lebo Chorvát A. Veber-Tkalčević, budúci predstaviteľ záhrebskej filologickej školy, obvinil Štúra z rozbíjania ilýrskej „svornosti“ len preto, že v *Prídavku* spisu *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* naznačil možnosť povýšenia bulharčiny a slovinčiny na spisovné jazyky, keď sa bol vyjadril, že „i kmeň bulharský i kmeň slovinský, každý vo svojom vlastnom nářečí, horlivo do práce sa pustil“ (Dielo V, s. 113-114). Pravda, to sa stalo až v roku 1847 na stránkach *Danice ilýrskej*, keď už prehmela búrka útokov proti spisovnej slovenčine na Slovensku a v Čechách.

**4.3.** Takticky postupoval L. Štúr aj pri vyslovovaní náhľadov na povýšenie ďalších dvoch južnoslovenských jazykov – bulharčiny a slovinčiny – na úroveň spisovných jazykov v spise *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* i v spomenutej polemike. Svedčí o tom napokon aj skutočnosť, že sa L. Štúr do spomenutej polemiky s A. Veberom-Tkalčevićom priamo ani nezapojil, ale napísal iba Lj. Gajovi, redaktorovi *Danice ilýrskej*, otvorený list, uverejnený na stránkach tohto časopisu. Štúrov realistický pohľad na vzájomné vzťahy južnoslovenských národov a ich jazykov v tomto liste je v priamom protiklade s romantickým snom A. Tkalčeviča-Vebera (a vôbec ilýrcov) o „ilýrskej svornosti“, založenej na abstraktnej a už anachronickej „štworkmeňovej“ koncepcii slovanskej vzájomnosti Jána Kollára. Napokon ani neprekvapuje, že sa L. Štúr do polemiky priamo nezapojil, lebo vetou, že „ilyrismus je abstrakcia“, povedal svoju mienku na Ilýrstvo a ilýrsky jazyk a v spojitosti s tým i na „ilýrsku svornosť.“ L. Štúr s A. Veberom-Tkalčevićom vlastne ani polemizovať nemusel, lebo v jeho duchu s ním polemizoval chorvátsky Srb Max Prica-Plešivečki, ktorý pochopil Štúrovu koncepciu slovanstva slovanskej vzájomnosti, ba aj Štúrov spis *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí* preložil do srbčiny, aj keď jeho preklad zostal v rukopise.

Vďaka Maxovi-Plešivečkemu sa L. Štúr vyhol priamej konfrontácii v otázke česko-slovenského a ilýrskeho jazyka. Po dlhých vývinových peripetiách dejiny dali po poldruha storočí za pravdu L. Štúrovi. Nové chápanie slovanskej vzájomnosti spochybnilo perspektívu spoločných spisovných jazykov pre dva či viaceré slovanské národy. Rozpadom umelej symbiózy sa v podstate verifikovali Štúrove pohľady na „ilýrsky kmeň“ a „ilýrsky jazyk“ i na „česko-slovenský kmeň“ a „česko-slovenský jazyk“, lebo ich ako „abstrakcie“ postihol rovnaký osud. Podstatný rozdiel bol však v tom, že L. Štúr v zhode so svojím chápaním slovanstva v zmysle „jednoty v rozmanitosti“ napriek všetkým odporcom odhalil a opísal vzťah spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny, kodifikoval spisovnú slovenčinu ako samostatný spisovný jazyk svojbytného slovenského národa, zatiaľ čo ilýrci v záujme „svornosti“ reálny vzťah spisovnej chorvátčiny a spisovnej srbčiny neurčili, lež naopak, už v roku 1850 podpísali dohodu so Srbmi o „jednom jazyku jedného národa“, ktorá potom priviedla spisovnú chorvátčinu do symbiózy so srbským spisovným jazykom. Ak sa táto symbióza napokon po všetkých zložitých peripetiách po takmer jednom storočí rozpadla, verifikovali sa Štúrove pohľady na „ilýrstvo“ či „južnoslovanstvo“ i na vzťah spisovnej srbčiny a spisovnej chorvátčiny.

Koncepciu ilýrizmu, podľa ktorej sa mali spájať do jedného jazyka všetky južnoslovanské jazyky, postihol ten istý osud ako koncepciu jedného spisovného jazyka pre Čechov a Slovákov. Chorvátskemu spisovnému jazyku trvalo potom ešte sedemdesiat rokov, kým sa dostal z umelej „jednoty“ v symbióze so srbským spisovným jazykom. S dôsledkami tejto „jednoty“ sa obidva spisovné jazyky – srbský i chorvátsky – vyrovnávajú podnes.

4.4. Z naznačeného vychodí, že v diele *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* musíme rátať i s implicitným porovnávaním, na základe ktorého Štúr vyslovil závery, pri ktorých objekty porovnávanía musel z taktických dôvodov zamlčať. Preto nemohol L. Štúr v tomto diele explicitne rozvinúť porovnávaciu metódu ako prostriedok vedeckého poznania. Avšak i napriek tomu, že Štúrove porovnávanía v spise *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* pôsobia štylisticky vzletne, sú vysoko funkčné, lebo Štúr k nim dospel na základe všestranného poznania jazykových faktov jednotlivých slovanských jazykov, striedaním diachronického pohľadu so synchronným pohľadom a s vývinovými analógiami medzi slovanskými národmi a ich jazykmi. Napokon i ku koncepcii slovanskej vzájomnosti v zmysle *jednoty v rozmanitosti* dospel L. Štúr porovnávaním pri dialektickom chápaní vzťahu celku a častí, vzťahov všeobecného, jednotlivého a osobitého, dialektického vzťahu obsahu a formy pri stáлом zreteli na množstvo jazykových i historických faktov. Uplatnenie princípu „jednoty v rozmanitosti“ viedlo L. Štúra k presvedčeniu o nevyhnutnosti kodifikácie spisovnej slovenčiny i o jej vývinovej perspektíve. A skutočne spisovná slovenčina sa nielen udržala v ťažkých podmienkach 19. storočia, ale odolala všetkým prekážkam i v 20. storočí, ktoré boli v rozpore s týmto princípom. Štúrova porovnávacía metóda tak potvrdila, že má nielen explikačnú silu na vysvetlenie vzájomných vzťahov formujúcich sa slovanských spisovných jazykov, ale že má i predikčnú silu, čo sa prejavilo tak vznikom a vývinom spisovnej slovenčiny, ako aj ďalšími osudmi proklamovanej jednoty južnoslovanských jazykov v spisovnom „ilýrskom jazyku.“ A že to boli argumenty silné, o tom nás presvedčila história. Ilýrsky jazyk mal rovnaké osudy ako československý jazyk, presne v zhode so Štúrovou predpoveďou. Dejiny dali napokon za pravdu L. Štúrovi: bulharský jazyk od polovice 40. rokov 19. storočia sa upevňoval na národnej osnove a očistil sa od cirkevnoslovanských prvkov, rovnako svojou cestou samostatnosti išla i spisovná slovinčina. Spisovná srbčina sa taktiež vyvíjala na národnej osnove, postupne sa očisťovala od slavenosrbských a cirkevnoslovanských knižných prvkov a Srbi sa nikdy do ilýrskeho hnutia nezapojili. Doslova sa naplnilo Štúrovo tvrdenie, podľa ktorého „Ilýrstvo je abstrakcia.“

5. Štúrova koncepcia slovanstva a slovanskej vzájomnosti, založená na princípe *jednoty v rozmanitosti*, ktorý podal v spise *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí*, má v slovanskom jazykovom svete všeobecnú platnosť. Prejavuje sa v divergentných tendenciách, ktoré pôsobili a pôsobia medzi slovanskými spisovnými jazykmi od ich vzniku až podnes. Tento Štúrov základný princíp slovanskej vzájomnosti *jednoty v rozmanitosti* platil a postupne sa verifikoval i tam, kde sa mu kládli umelé prekážky.

Spisovná slovenčina v zhode s týmto princípom ešte sedemdesiat rokov po jej kodifikácii prekonávala koncepciu tzv. *československého jazyka*, úspešne vzdorovala v druhej polovici 20. storočia pochybným teóriám o zblížovaní spisovnej slovenčiny a spisovnej češtiny či neskôr teórii o neodďaľovaní sa od spisovnej češtiny.

Štúrov princíp slovanskej *jednoty v rozmanitosti* sa rovnako uplatňoval a verifikoval v 20. storočí i na slovanskom juhu. Spisovná slovinčina odolávala ešte v 20. rokoch minulého storočia politicky motivovanej a proklamovanej jednote so „srbsko-chorvátskym“ jazykom v symbióze tzv. *srbskochorvátskoslovenského spisovného jazyka* a v zhode s týmto princípom odolala a vyvíjala sa v oboch štátnych juhoslovanských útvaroch podľa vlastných zákonitostí ako samostatný spisovný jazyk, rovnoprávny so spisovnou srbochorvátčinou. Na slovanskom juhu v zhode s týmito tendenciami vznikol v polovici 20. storočia nový spisovný jazyk – *spisovná macedónčina*. V zhode s týmito divergentnými tendenciami, a to i napriek nesmiernemu úsiliu politikov aj jazykovedcov bola už v polovici minulého storočia značne otrášená i symbióza srbského a chorvátskeho spisovného jazyka v podobe tzv. srbochorvátčiny. V zhode s uvedeným princípom sa takmer po storočnom jestvovaní napokon pred desiatimi rokmi rozpadla, a to i napriek spoločnej genetickej (novoštokavskej) nárečovej základni. V zhode s týmito tendenciou sa pred necelým desaťročím sformoval na tej istej genetickej (novoštokavskej) osnove nový spisovný jazyk – *bosniacký spisovný jazyk* ako štátny jazyk Bosny a Hercegoviny (Isaković, 1995) a pred našimi očami sa formuje opäť na tej istej genetickej (novoštokavskej) osnove aj *čiernohorský spisovný jazyk* ako štátny jazyk Čiernej Hory (Nikčević, 1993, 1997).

Divergentné tendencie boli a sú napokon prítomné nielen v južnoslovanských a západoslovanských spisovných jazykoch. Veď i dva východoslovanské spisovné jazyky – spisovná ukrajinčina i spisovná bieloruština – sa sformovali v zhode s týmito tendenciami a v zhode s nimi si zachovali napriek vonkajším, najmä politickým tlakom svoju samobytnosť a osobitosť.

Prirodzene, nie je úlohou tohto príspevku podrobne sa zabrať smerovaním vývoja súčasných slovanských spisovných jazykov. To je náročná úloha slovanskej sociolingvistiky, psycholingvistiky či etnolingvistiky. Nebude smieť pritom chýbať dôkladná konfrontácia jazykovej situácie Slovanov s inými jazykovými skupinami obdobne, ako to robil L. Štúr práve v spise *Nárečia slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí*, lebo práve takáto široká konfrontácia mu umožnila odhaliť špecifickú slovanského jazykového sveta i tendencie a zákonitosti jeho vývinu. Slovanský jazykový svet ako celok mal a má tendenciu v oblasti „spisovnosti“ sa realizovať práve v *rozmanitosti*, ktorú pre slovanské spisovné jazyky odhalil ako zákonitosť Ľudovít Štúr práve v diele *Nárečia slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí*.

Záver. V príspevku sme sa pokúsili naznačiť slavistický rozmer Štúrovho spisu *Nárečia slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí*. Ak sa v slovakistických prácach o tomto diele zdôrazňuje najmä Štúrovo porovnávanie slovenčiny a češtiny, v tomto príspevku poukážeme na významnú úlohu porovnávania jazykovej situácie na Slovensku s jazykovou situáciou u ostatných slovanských národov, čo nesporne upevnilo L. Štúra v presvedčení o potrebe kodifikovať slovenčinu ako samostatný spisovný jazyk slovenského národa. Dôkladné poznanie jazykovej situácie súdobého slovanského sveta a jej konfrontácia s jazykovou situáciou ostatných európskych národov, ako aj konfrontácia jazykovej situácie v rámci súdobých slovanských národov umožnili L. Štúrovi v zhode s koncepciou slovanskej vzájomnosti na princípe *jednoty v rozmanitosti* odhaliť základné tendencie vývoja i vzájomných vzťahov slovanských spisovných jazykov, ktoré majú platnosť i v súčasnosti.

#### LITERATÚRA:

- BARTEK, H.: *L. Štúr a slovenčina v knihe Nárečia slovenské*. Martin 1943.  
BLANÁR, V.: Štúrov spis *Nárečia slovenskuo* (1846). In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Philologica*, roč. 45, s. 49-57.  
*Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska*. Zagreb 1847.

- HORÁK, G.: Zakladajúci spis nášho spisovného jazyka (Ludovít Štúr: Nárečja slovenskua alebo potreba písania v tomto nárečí). In: *Nad Tatrou sa blýska*. Bratislava : Veda 1994, s. 112-120.
- HORÁK, E.: Vzťahy a súvislosti medzi južnoslovanskými spisovnými jazykmi. In: *Slavica Slovaca*, 2000, roč. 35, s. 150-155.
- ISAKOVIĆ, A.: *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Bosanska knjiga 1995.
- JÓNA, E.: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava : SPN 1985. 170 s.
- Listy Ludovíta Štúra I. – III.* Na vydanie pripravil Jozef Ambruš. Bratislava : Veda 1953 – 1960.
- КОНЕЦКИ, Б.: *Историја на македонскуом јазик*. Скопје : Култура 1981.
- Listy Ludovíta Štúra IV. Dodatky.* Na vydanie pripravil Vladimír Matula. Bratislava : Národné literárne centrum 1999.
- MARTÁK, J.: *Útok na spisovnú slovenčinu roku 1847/48 a jeho cieľ*. Martin : Matica slovenská 1938.
- MATULA, V.: Kollárovská a štúrovská koncepcia Slovanstva a slovenskej vzájomnosti. In: *Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*. Bratislava : Veda 1978, s. 259-289.
- НИКЧЕВИЋ, В.: *Crnogorski jezik (geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije)*. Prvi dijel do 1360, drugi dijel 1360 – 1995). Cetinje : Matica crnogorska 1993, 1997.
- PAULINY, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava : SPN 1982.
- SESAR, D.: *Putovima slavenskih književnih jezika*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1996.
- Simpozij o bosanskom jeziku (zbornik radova)*. Sarajevo : Institut za jezik 1999.
- ŠTÚR, L.: Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. In: *Slovenčina naša*. Piaty zväzok. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957, s. 24-114.
- TOPORIŠIČ, J.: *Slovenska slovnica*. Maribor : Založba Obzorja 1991.
- VINCE, Z.: *Putovima hrvatskog književnog jezika*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber 1978.

### **The work by E. Štúr *Nárečja slovenskua alebo potreba písania v tomto nárečí* in the current context of Slavic studies**

Emil Horák

The article discusses the Slavistic aspect of Štúr's work *Nárečja slovenskua alebo potreba písania v tomto nárečí* (The Slovak Dialect or the Need to Write in this Dialects – i. e. language). Whereas the previous studies of the work were focused on a comparison of the Slovak and the Czech language, the present article underlines a significance of Štúr's method of comparison of the linguistic situation in the area of present Slovakia with the linguistic situation of other Slavic nation. It was this approach that enhanced Štúr's conviction about the need of codifying the Slovak language as the literary language of the Slovak people. Moreover, the detailed knowledge of the contemporary situation in the Slavic world, and its confrontation with other European languages enabled Štúr to reveal the basic trends of the development of the Slavic literary languages and their mutual relations. In this respects, Štúr's findings remain valid up to present days.

KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ\*

**Samuel Cambel v kontexte slovenskej folkloristiky\*\***

ŽEŇUCHOVÁ, K.: Samuel Cambel within the context of the Slovak folkloristic research. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, pp. 104-111. (Bratislava)

The author of the present paper analyzes the ethnographic accomplishments of the linguist Samuel Cambel, its meaning and influence on further development and orientation of folkloristic field research. Evaluating the views of individual folklorists and linguists in regard to the work of Samuel Cambel as collector, the author tries to classify Cambel's folkloristic collection within the scope of the Slovak folkloristic research.

Folkloristics. History of the Slovak folkloristic research. Samuel Cambel. Folklore source fixing. Comparative research in linguistics and folkloristics. East Slovakia.

Súčasný folkloristický výskum slovesných prozaických tradícií, ktoré sa po stáročia zachovávali v premenlivom ústnom prednese rozprávačov, je závislý od existencie spoľahlivých fixovaných prameňov ľudovej tvorby. V minulosti zaznamenané živé podania priamo z úst interpreta niekedy slúžia pre súčasných bádateľov len ako doplnkový pramenný materiál; ich hodnota však vzrastá, ak sledujeme staršie obdobia vývinu ľudovej tvorby. V tomto prípade fixované pramene predstavujú prvoradá zdroj a východisko dnešného folkloristického výskumu.

Zberateľská, vydavateľská i bádateľská činnosť v oblasti slovenského folklóru má bohatú tradíciu. Už koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa v slovenskom historickom a kultúrnom kontexte venovala osobitná pozornosť práve zhromažďovaniu a zaznamenávaniu artefaktov ústnej ľudovej slovesnosti. Začiatky slovenskej folkloristiky sú spojené s takými vynikajúcimi osobnosťami našich národných dejín, ako boli P. J. Šafárik a Ján Kollár. Ich prácu a myšlienky naplno rozvinuli Samuel Reuss, J. Francisci Rimavský, A. Horislav Škultéty, Pavol Dobšinský, Ľudovít Štúr a s nimi aj celá generácia štúrovcov.<sup>1</sup>

Na prelome 19. a 20. storočia sa začína formovať nový vedecký prístup k fixácii ľudovej tvorby.<sup>2</sup> Zrod nového smerovania súvisel predovšetkým s konštituovaním profesionálnych vedeckých disciplín – jazykovedy, národopisu, historiografie, literárnej vedy. Ľudová slovesnosť ako prameň národnej histórie a duchovnosti sa stala predmetom záujmu folkloristov, jazykovedcov, literárnych vedcov i historikov. Zberatelia ľudovej slovesnosti sa preto v tomto období usilovali o presný odborný zápis folklórnej tvorby; v predchádzajúcom (romantickom) období dominovalo kritérium umeleckosti a estetickosti.

Kritérium presnosti a vernosti záznamov vystupuje do popredia už v začiatkových obdobiach výskumu ľudovej slovesnosti (napr. v Nemecku bratia Grimmovci). V našom priestore požiadavku vernosti folkloristického záznamu po prvýkrát stanovil Samuel Reuss,<sup>3</sup> no v zberateľskej praxi sa až do 80-tych rokov 19. storočia nedodržovala. Túto zberateľskú techniku vo svojich výskumoch vyu-

\*Mgr. Katarína Žeňuchová, Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

\*\*Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2-3153-23, na roky 2003 – 2005, Cyrilské paraliturgické piesne a ich varianty v kultúrnohistorickom kontexte na východnom Slovensku.

<sup>1</sup> Začiatky a najstaršie obdobie slovenskej etnografie do konca 19. storočia podrobne spracovala Viera Urbancová v monografii *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská 1987. 436 s.

<sup>2</sup> O vývinových tendenciách v slovenskej folkloristike na prelome 19. a 20. storočia pozri: PROFANTOVÁ, Z: K formovaniu slovenskej folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: *K dejinám slovenskej folkloristiky*. Ed. M. Leščák. Bratislava : Ústav etnológie SAV – Nadácia Prebudená pieseň 1996, s 19-36.

<sup>3</sup> Samuel Reuss – prvý slovenský bádateľ ľudových rozprávok neuvěřil žiadnu zo svojich teoretických úvah o folklóre. Jeho syn Ľudovít preložil a publikoval v *Prostonárodnom zábavníku III* (Levoča 1844, s. 500-507) jeho hlavné inštrukcie pre zbiera-



žil na prelome storočí jazykovedec Samuel Cambel, botanik Jozef Ľudovít Holuby a farár, etnograf a folklorista Štefan Mišík. Svoje záznamy rozprávání, povestí, piesní a prísloví publikovali samostatne alebo na stránkach Zborníka Matice slovenskej, Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti a v Slovenských pohľadoch. Otvorili tak novú etapu zbierania a vydávania slovenskej ľudovej prózy, ktorá mala už odborný – folkloristický či jazykovedný charakter.

Možnosti súčasného folkloristického výskumu obohatil Samo Cambel rozsiahlou zbierkou ľudovej prózy najmä z východného a stredného Slovenska. K prvej časti široko koncipovanej jazykovednej monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*<sup>4</sup> pripojil nárečovú prílohu, ktorú tvorí 122 rozprávání z východného Slovenska – z oblasti Spiša, Šariša, Abova a Zemplína z rokov 1892 – 1905. Súčasne zbieral nárečový materiál aj na strednom Slovensku. Tvorí ho dovedna 115 súvislých prozaických prejavov zapísaných v stredoslovenských nárečiach. Plánovanú výskumnú cestu na západné Slovensko S. Cambel neuskutočnil, lebo jeho zdravotný stav a predčasná smrť (18. decembra 1909) mu to neumožnili. Camblom zozbieraný folkloristický materiál predstavuje vďaka svojej rozsiahlosti a časovej koncentrovanej hodnote významný materiál, ktorým sa jazykovedec Samo Cambel zapísal do dejín slovenskej folkloristiky.

Pri fixácii folkloristických textov začal presadzovať metódu presného, neštylizovaného zápisu, na rozdiel od svojich predchodcov, ktorí uprednostňovali štylizovaný, upravený záznam. Rukopisné i tlačené zbierky ľudovej prózy z 19. storočia obsahujú štylisticky, jazykovo a ideovo upravené texty, čo zodpovedalo vtedajším kritériám a názorom na ľudovú tvorbu. Cambel sa z pozície dialektológa usiloval o verné a kompletne zachytenie súvislej folkloristickej tvorby, vytvoril tzv. *filologické záznamy*, v ktorých dominuje kritérium fonetického zápisu textu.<sup>5</sup>

Dejiny folkloristiky konca 19. a 20. storočia prinášajú dostatok dôkazov o inšpiratívnej diela Sama Cambla i o uplatňovaní ním zavedených pracovných postupov pri terénnej výskume aj v neskoršom období. Nasledovníci Sama Cambla, viacerí vynikajúci jazykovedci, ako napr. Jozef Štolc a Eugen Pauliny sa pod vedením Franka Wollmana v medzivojnovom období zúčastňovali terénnych výskumov po celom Slovensku a prísne dbali na presnosť folkloristického zápisu a dodržiavanie sprievodných informácií pri každom zázname v duchu Camblovej zberateľskej praxe.<sup>6</sup> Mimo riadne produktívny bol pri zapisovaní slovesných prejavov jazykovedec Anton Habovštiak; v menšom rozsahu s ľudovou prózou pracoval aj jazykovedec Konštantín Palkovič.<sup>7</sup>

Folkloristický záber zberateľského diela Sama Cambla sme čiastočne analyzovali v príspevku

---

tel'ov. Žiadal vernosť a šetrné zaobchádzanie s ľudovými rozprávkami, ale jeho žiakov zmiatla druhá požiadavka – naprávanie záznamov. Dôležitým bol tiež pokyn uvádzať pri každom zápise podrobné poznámky, na základe ktorých možno hlbšie pochopiť text.

<sup>4</sup> CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Svätý Martin 1906.

<sup>5</sup> Dialektológovia vo svojich hodnoteniach často Camblovi vyčítajú nedôslednosti pri fonetickej transkripcii, najmä to, že nezačlenával prízvuk a presne nezachytil realizácie niektorých foném, čo sa ako nedostatok prejavilo v dokladoch z najvýchodnejších oblastí východného Slovenska, kde sa v nárečiach vyskytujú niektoré prvky východoslovenskej jazykovej skupiny. Blížšie o tom pozri: LIPTÁK, Š.: Poznámka o Camblovi – dialektológovi. In: *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. Ed. L. Horečný. Bratislava : SPN 1973, s. 135-138.

<sup>6</sup> Tzv. wollmanovská zberateľská akcia, ktorá sa realizovala pomocou študentov Slovenského seminára Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1928 – 1942, obohatila pramennú základňu prozaických textov zo všetkých regiónov Slovenska. Všetky zozbierané texty sú archivované v Ústave etnológie SAV v Bratislave. S odstupom polstoročia vychádzajú výbery z textov tzv. wollmanovského zberu, ktoré na vydanie pripravila Viera Gašparíková a Božena Filová. Prvé dva zväzky slovenských ľudových rozprávok vyšli vo vydavateľstve Veda v rokoch 1993 a 2002, odborná i širšia verejnosť očakáva vydanie tretieho zväzku, v ktorom je obsiahnutá práve ľudová próza z východného Slovenska. (*Slovenské ľudové rozprávky. 1. zväzok. Výber zázpisov z rokov 1928 – 1947 zapísali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Stredné Slovensko*. Ed. B. Filová – V. Gašparíková. Bratislava : Veda 1993, s. 722-724; *Slovenské ľudové rozprávky. 2. zväzok. Výber zázpisov z rokov 1928 – 1947 zapísali poslucháči Slovenského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Západné Slovensko*. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Výber textov a poznámky napísala B. Filová. Bratislava : Veda 2002. 1075 s.).

<sup>7</sup> Pozri o tom MICHÁLEK, J.: Samo Cambel a slovenské rozprávky. In: *Studia Academica Slovaca*, 1997, roč. 26. Ed. J. Mlacek. Bratislava : Stimul 1997, s. 111.

*Jazyková a kultúrno-historická hodnota ľudovej slovesnosti* (In: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu. Ed. P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2003, s. 220-225). Upozornili sme na fakt, že Samo Cambel pri zbieraní svojho nárečového materiálu dodržal najprísnejšie odborné kritériá súčasnej folkloristiky. K svojmu výskumu pristupoval predovšetkým z pozície dialektológa, hoci vieme o jeho záujme o históriu, dejiny osídlenia a etnografiu – o etnické, náboženské a konfesionálne pomery, ale aj o otázky etnokultúrnych procesov, etnického vedomia a etnickej identity na mnohonárodnostnom území východného Slovenska. Svojím výskumom sledoval predovšetkým jazykovedné zretele. Rukopisná pozostalosť svedčí o tom, že v teréne si najprv zapisoval nárečové slová, slovné spojenia i odpovede na otázky. Neskôr však dospel k myšlienke, že zákutia ľudovej reči najdokonalejšie odhalí prostredníctvom súvislých nárečových prejavov.<sup>8</sup> Sústredil sa na zaznamenávanie ucelených prozaických útvarov pre potreby dialektológa – bez jazykových a štylistických úprav, tak ako ich zachytil z úst svojich respondentov. Dôsledne a presne zaznamenaný nárečový materiál predstavuje pre folkloristický výskum cenný doklad o rozprávačskej tradícii u nás na prelome 19. a 20. storočia.

V prácach Samuela Cambla, ani v jeho rukopisnej pozostalosti však nenájdeme explicitne vyjadrené zberateľské zámery pre účely folkloristického výskumu; texty ľudovej prózy mu mali slúžiť len ako východiská pre prácu o slovenských nárečiach: „Bez osnôv, ktoré som pracne zosbieral..., nebol by som mohol nakresliť skutočný obraz východoslovenskej reči, bez vlastných zbierok nebol by mohol zostaviť ani zbierku slovníkových svojskostí východoslovenských, aspoň nie jasnú, priehľadnú a vhodnú pre nárečoslovné ciele.“<sup>9</sup> Aj keď zachovávanie pôvodnej podoby improvizovaných ľudových rozprávání je motivované predovšetkým dialektologickými cieľmi zberateľa, na základe myšlienok z diela môžeme predpokladať Camblove úsilie o záchranu neporušeného slovesného dedičstva Slovákov a o zachovanie živého ľudového jazyka. S. Cambel ďalej píše: „S prospechom použiť môže nárečoslovec len také osnovy alebo také rečové materiály, ktoré nepresahujú kruh vedenia ľudového a obzor ľudového myšlienkového života.“ Na tomto základe Cambel kritizoval aj vnášanie cudzojazyčných elementov a neľudových prvkov do slovenského jazyka, ako napr. zmeny slovosledu alebo časté používanie prechodníkov. Žiadal zachovávať prstonárodnosť, ľudovosť a zrozumiteľnosť spisovnej reči.<sup>10</sup>

Prínos práce S. Cambla pre slovenskú slavistiku, jazykovedu, históriu a jeho aktivity súvisiace s kultúrno-politickým životom bilancovali niektorí slovenskí vedci v štúdiách a hodnotiacich pohľadoch prezentovaných v zborníku *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*.<sup>11</sup> Jeho práca sa neraz stretala s mnohými úskaliami; jeho náhľady neboli všeobecne prijímané. Jazykovedné dielo Samuela Cambla kritizovali predovšetkým pre niektoré názory na pôvod slovenčiny. Značnú úlohu pri hotnotení jeho náhľadov zohrávalo aj účinkovanie Samuela Cambla v peštianskom ministerstvom úrade. Postavenie vyššieho ministerského úradníka mu však dovoľovalo voľný pohyb po slovenskom vidieku a poskytovalo mu finančné zázemie aj pre knižné vydávanie prác, o čom svedčí väčšina jeho diela, ktorá vyšla „vlastným nákladom.“

Hoci má dielo Sama Cambla v slovenskej jazykovede a slavistike pevné miesto, zberateľská a vydavateľská práca S. Cambla nie je v dejinách folkloristiky ešte dostatočne spracovaná. Pre dôkladné poznanie jeho prínosu do národopisného výskumu je nevyhnutné oboznámiť sa nielen s publikovanou, ale aj s rukopisnou pozostalosťou, s korešpondenciou i s archivovaným materiálom o autorovi.<sup>12</sup> Oso-

<sup>8</sup> „...nie každá osnova vhodná je pre nárečoslovca, že sa mojím náhľadom pre nárečoslovca najlepšie hodí osnova prósou, menovite na území východoslovenskom.“ CAMEL, S.: *Slovenská reč...*, s. 201-202.

<sup>9</sup> CAMEL, S.: *Slovenská reč...*, s. 201.

<sup>10</sup> CAMEL, S.: *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*. Budapešť 1887, s. 99. O prítomnosti neľudových prvkov v jazyku *Povestí P. Dobšinského* pozri tiež DORUĽA, J.: O jazykovom a kultúrnom bohatstve Dobšinského *Povestí*. In: *Slovenská literatúra*, 1986, roč. 33, č. 3, s. 234.

<sup>11</sup> Ide o materiály z vedeckej konferencie venovanej Samuelovi Camblovi *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. Ed. L. Horečný. Bratislava : SPN 1973. 238 s.

<sup>12</sup> Celá rukopisná pozostalosť Samuela Cambla je uchovaná v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine

bitnú zložku pri komplexnom hodnotení diela Samuela Cambla tvoria najmä staršie pohľady folkloristov – súputníkov S. Cambla; netreba zabudnúť ani na domáce i zahraničné recenzie jeho prác. Na týchto názoroch sa budovali aj mnohé dnešné postoje folkloristov a historikov slovenského národopisu.

Dialektologická monografia *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, v ktorej Cambel publikoval folkloristický materiál z východného Slovenska, mala veľký ohlas v kruhoch domácich i zahraničných jazykovedcov. Cambel v nej okrem teoretických poznatkov o východoslovenských nárečiach prináša aj dostatok zápisov ľudových rozprávání v pôvodnej nárečovej podobe, čo vysoko ocenili aj folkloristi, predovšetkým Jiří Polívka. Krátko po vyjdení Camblovej monografie v roku 1907 publikoval v *Извѣстіяхъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ* obsiahly rozbor diela.<sup>13</sup> Zameral sa na hodnotenie dialektologických záverov Sama Cambla, ktoré konfrontoval s výsledkami výskumov Pastrnka, Verchratského, Hnaťuka a Malinovského, ktorí časť svojej práce venovali východoslovenským dialektom a nárečiam slovensko-ukrajinského a slovensko-poľského pohraničia.

Jiří Polívka, autor mnohých široko koncipovaných porovnávacích štúdií o slovanskej ľudovej próze a autor monumentálneho *Súpisu slovenských rozprávok*, vidí najväčšiu hodnotu Camblovej monografie v nárečovom materiáli. Na strane 369 Polívka píše: „*Материалы, изданные г. Цамбелемъ, не только большой цѣнности для изученія діалектологіи словацкой и сосѣднихъ говоровъ польскихъ и русскихъ, но можетъ быть, еще большей для изученія народнаго творчества. Въ этихъ матеріалахъ получили мы теперь лучшій и богатый сборникъ сказокъ словацкихъ. (...) Этотъ сборникъ сказокъ важенъ и цененъ тѣмъ, что въ немъ впервые, можно сказать, почти вполне вѣрныя записи сказокъ словацкихъ, какъ онѣ въ народѣ разсказываются.*“

Treba pripomenúť aj Polívkovu interpretáciu úvodných a záverečných formúl ľudových prozaických textov z Camblovej nárečovej prílohy. Upozorňuje v ňom na jedinečné postavenie niektorých záverečných formúl v Camblovom zborníku, ktoré sa nenachádzajú v ostatných súboroch slovenskej ľudovej prózy, zriedka sa objavujú aj v Hnaťukových zbierkach z Uhorskej Rusi. Ak spomínaný súbor textov posudzujeme z hľadiska rozšírenia sujetov, prináša viac-menej známe prozaické látky, ktoré už boli zapísané u ostatných slovenských zberateľov alebo v susedných krajinách. V porovnávacích komentároch k jednotlivým textom Jiří Polívka uvádza varianty jednotlivých prozaických látok, čím Camblov zborník východoslovenskej ľudovej prózy zaraďuje nielen do slovenského, ale aj do širšieho európskeho kontextu. Spomínaná rozsiahla recenzia J. Polívku je dobrým podkladom pre komparatívny výskum ľudovej prózy na východnom Slovensku v porovnaní so zbierkami z iných regiónov Slovenska. Môže poslúžiť aj ako východisko porovnávacieho výskumu v interetnickom kontexte. O významnej dokumentačnej hodnote Camblových záznamov svedčí aj to, že Jiří Polívka takmer všetky nárečové texty z východného a stredného Slovenska<sup>14</sup> zahrnul do vedeckého vydania slovenskej ľudovej prózy pod názvom *Súpis slovenských rozprávok*.<sup>15</sup> Tu boli po prvýkrát publikované texty aj zo stredného Slovenska, ktoré Samo Cambel zanechal v rukopise.

---

pod signatúrou M 24 a osem rukopisných textov pochádzajúcich zo stredného Slovenska, ktoré J. Polívka nepojal do svojho *Súpisu* je uložených v archíve Národného múzea v Martine. V roku 2002 sa v Slavistickom kabinete SAV uskutočnil informatívny výskum pozostalosti S. Cambla. V Archíve literatúry a umenia sa nachádzajú usporiadané jazykovedné a dialektologické materiály, výpisky z jazykovedných prác iných autorov, etnografické poznámky z ciest, folkloristické záznamy, korešpondencia, osobná dokumentácia, denník a iné cenné dobové doklady.

<sup>13</sup> POLÍVKA, J.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. In: *Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*. Svazek XII, 1907, kniha 3, s. 343-390.

<sup>14</sup> Osem textov zapísaných na strednom Slovensku Jiří Polívka pri zostavovaní katalógu slovenskej ľudovej prózy nepoznal, lebo ich nenašiel v Camblovej rukopisnej pozostalosti uloženej v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine, preto ich nezaradil do svojho *Súpisu*. Opatruje ich archív Národného múzea v Martine. Štyri z dosiaľ nepublikovaných stredoslovenských textov uverejnil Jozef Minárik. Pozri: MINÁRIK, J.: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*. Výber zostavil a štúdiu napísal J. Minárik. Edične pripravila a poznámky napísala M. Prídavková. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959, s. 395.

<sup>15</sup> POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok*. 1.-5. zväzok. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1923, 1924, 1927, 1930, 1931. Ide o dosiaľ neprekonaný katalóg prozaických látok tradovaných na území Slovenska, o ktorý sa podnes opierajú na-

Jozef Škultéty na stránkach Slovenských pohľadov dvakrát upozornil na nárečovú monografiu *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*.<sup>16</sup> Prvý príspevok *Úsudky o knihe dr. Czambela: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* z roku 1907 prináša krátke anotácie všetkých publikovaných recenzií Camblovej monografie, ktoré vychádzali v zahraničných filologických časopisoch. J. Škultéty najväčšiu pozornosť venuje recenzii J. Polívku v *Listoch filologických* (Praha, 1907, I, s. 22-42). Camblovu monografiu predstavuje aj E. Karskij v *Russkom filologičeskom vestniku* (1907, č. 1, s. 233) ako veľmi zaujímavé dielo o jazyku východných Slovákov, ktoré sa dotýka i hraníc Slovákov s Malorusmi a skúma jazykové rozdiely v oboch jazykoch. V tom istom roku *Славянскія извѣстія* (1907, č. 2, s. 156 a nasl.) priniesli rozbor Camblovej nárečovej monografie, ale s určitými nedôslednosťami. O rok neskôr J. Škultéty na stránkach Slovenských pohľadov bližšie oboznámil čitateľskú verejnosť s hodnotiacou recenziou J. Polívku v *Извѣстіяхъ Отдѣлення русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*. Jozef Škultéty informuje predovšetkým o postojoch J. Polívku v súvislosti s dokumentačnou hodnotou Camblovho folkloristického materiálu, čím nepochybne prispel k informovanosti slovenských záujemcov, ktorí nemali možnosť poznať zahraničné periodiká.

V jednej zo svojich správ J. Škultéty neobišiel ani búrlivú polemiku o jazyku a etnickej príslušnosti osídlencov báčskych obcí Kerestura a Kocury, ktorá v tomto období prebiehala v kruhoch domácich a zahraničných jazykovedcov (František Pastrnek, Volodymyr Hnaťuk, A. I. Sobolevskij). Samo Cambel v práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* nastoľuje aj problém jazyka a etnicko-religióznej príslušnosti tzv. *bačvanských rusnákov*. Práve z tohto dôvodu dielo neuniklo pozornosti ukrajinským bádateľom, najmä Volodymyrovi Hnaťukovi, ktorého s Camblom spájaj aj spoločný záujem o východoslovenské a pohraničné slovensko-ukrajinské dialekty. V. Hnaťuk zapisoval folklórny materiál v rozličných regiónoch Uhorska, kde žili príslušníci rusínskeho, resp. ukrajinského etnika, usiloval sa dokázať ruský pôvod nárečí na tomto území. Jeho zberateľský fond obsahuje legendy, novely, rozprávky, anekdoty, bájky a historické rozprávania z viacerých dedín východného Slovenska Zemplínskej, Užskej, Spišskej a Šarišskej stolice (Ubl'a, Zboj, Čertižné, Svidník, Kružľov, Maľcov, Šambron, Sulín, Veľký Lipník, Kremná, Litmanová, Jarabina, Jakubany). V roku 1897 V. Hnaťuk navštívil enklávy v juhoslovanskej Báčke. Zápisy folklórneho materiálu z dvoch kolónií – Kerestur a Kocura obsahujú množstvo piesní, rozprávok, bájok, legiend, historických rozprávání, anekdot a tiež opis svadobného obradu. Folkloristické záznamy uverejnil v šesťzväzkovom diele *Etnografični materialy z Uhorskoji Rusi*.<sup>17</sup>

V *Записках Наукового товариства ім. Шевченка* V. Hnaťuk uverejnil recenziu, v ktorej vyzdvihuje hlavne interdisciplinárny charakter Camblovej práce, ktorá presahuje hranice národného kontextu: „З неї може користати не тільки славист, не тільки словаколог, але й чехист і українїст і полонїст. Для філолога вона послужить невичерпаною копальнею всяких язикових скарбів, але й фольклористам зробить не одну прислугу. Историкови-ж та етнологови стане вона в пригодї спеціально через те, що вливає багато світла в національні відносини, помотані доси так сильно на словацько-руським пограничу та не в однім напрямі невияснені ще.“<sup>18</sup> Hnaťuk prináša aj ďalšie zaujímavé konfrontačné pohľady a polemizuje s Camblovými názormi o pôvode východoslovenských nárečí a o etnickej a jazykovej príslušnosti tzv. *bačvanských rusnákov*, informuje aj o národnostných a religióznych pomeroch na

ši i zahraniční folkloristi v komparačných komentároch. Jiří Polívka svojím dielom publikovaným zväčša v zahraničí upozornil bádateľov na slovenskú rozprávku v celoslovenskom kontexte.

<sup>16</sup> ŠKULTÉTY, J.: *Úsudky o knihe dr. Czambela: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. In: *Slovenské pohľady*, 1907, roč. 27, zošit 3, s. 188-192; TENŽE: *Slovenské povesti v knihe dr. Czambela o východo-slovenskom nárečí*. In: *Slovenské pohľady*, 1908, roč. 28, zošit 3, s. 190-191.

<sup>17</sup> ГНАТЮК В.: *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*. In: *Етнографічний збірник Наукового тов. ім. Шевченка*. Львів, т. 3, 1897. 236 s.; т. 4, 1898. 254 s.; т. 9, 1900. 284 s.; т. 25, 1909. 248 s.; т. 29, 1910. 318 s.; т. 30, 1911. 355 s.

<sup>18</sup> ГНАТЮК В.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. *Práca d-ra Sama Czambela*. I. oddelenie: *Osnovy a iný materiál rečový*. 1. čiastka: *Východoslovenské nárečie*. In: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. т. 78, кн. 4, с. 221.

východe Slovenska. Hnaťuk vysoko oceňuje Camblovu výskumnú metódu, že sa pri svojich národnostných výskumoch nespoliehal na staršie záznamy konskriptorov, nestotožňoval konfesijnú príslušnosť s etnickou, opieral sa iba o svoje vlastné informácie. Za smerodajné kritérium pri určovaní národnostných pomerov pokladal jazyk, ktorým sa hovorilo v sledovanom regióne.

Jazykovedným a národopisným výsledkom v diele Samuela Cambla venuje osobitnú pozornosť Ján Húsek v monografii *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*.<sup>19</sup> Poskytuje tu konfrontačný syntetizujúci prehľad názorov na fenomén určenia tzv. slovensko-ruskej národopisnej hranice. Samuela Cambla predstavuje ako bádateľa, ktorý si pri určovaní národopisnej hranice zvolil za základné kritérium jazyk, ktorým sa v danom regióne hovorilo. Podľa J. Húseka sa takýmto spôsobom dá pomerne jednoducho určiť slovensko-ruská hranica. Na tomto základe uprednostňuje Ján Húsek predovšetkým kritérium komplexnosti, pri ktorom sa zohľadňujú aj výsledky výskumov ostatných vedných disciplín (jazykoveda, národopis, história, sociológia, kulturológia). V citovanej Húsekovej monografii sa tak možno stretnúť s prehľadom výsledkov za jednotlivé uvedené odbory, čo oceňujú predovšetkým súčasní bádatelia. Pri určení národopisnej hranice nemožno teda ako smerodajné kritérium zobrať iba jeden znak, napríklad jazyk, ako to vidno práve u S. Cambla. Podobne sa nemožno oprieť ani o dva znaky – jazyk a vieru, ako to vidíme v Hnaťukovom prístupe k problematike,<sup>20</sup> respektíve nemožno jednoznačne prijať ani zovšeobecňujúce závery štatistických a demografických výskumov, lebo sú zvyčajne nepresné alebo tendenčné.<sup>21</sup> Určenie tzv. slovensko-ruskej hranice na východnom Slovensku je tým jednoznačnejšie, čím viac sa opierame o rozličné znaky a kritériá, a tak môžeme vymedziť istý priestor, v ktorom sa stretáva niekoľko spoločných i rozdielnych prvkov – jazyk, vierovyznanie, ľudová prozaická tvorba, ľudová hmotná i duchovná kultúra, tradícia a mnohé ďalšie.<sup>22</sup>

J. Húsek sa osobitne zaoberá tradičnou duchovnou a materiálnou kultúrou s dôrazom na národnostne zmiešané pomery na východe Slovenska. Venuje sa aj ľudovej prozaickej tvorbe,<sup>23</sup> pričom zdôrazňuje, že je ťažko rozdeliť prozaické podania podľa národností, lebo základné látky a motívy často migrujú z kraja do kraja, a preto sa modelovo opakujú v tradíciách viacerých národov. V tejto súvislosti J. Húsek kriticky hodnotí Camblov zjednodušený prístup jazykovedca, podľa ktorého jazyk rozprávania rozhoduje o tom, do kontextu ktorej národnej tradície to-ktoré rozprávania patrí.<sup>24</sup> Ján Húsek si pritom neuvedomil, že Samuel Cambel príklady ľudovej prozaickej tvorby vnímal predovšetkým ako ukážky jednotlivých nárečí na východnom Slovensku.

Nárečový materiál zozbieraný na východnom Slovensku v podobe folklórnych textov nájdeme aj u Olafa Brocha, nórskeho bádateľa, ktorý vo svojej práci *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn* (Kristiania 1897) podáva rozbor nárečia dvoch zemplínskych dedín – Falkušoviec a Dúbravky, spolu s ukážkami tohto nárečia. Reč obce Koromľa charakterizuje v ďalšej svojej monografii *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn* (Kristiania 1899); na s. 14-19 publikuje ukážku nárečia obce.

<sup>19</sup> HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy s mapou a obrázky*. Bratislava : Nákladem Průdů, 1925. 501 s.

<sup>20</sup> ГНАТЬУК В.: Русини Пряшівської епархії й їх говори. In: *Записки наукового тов. ім. Шевченка*. 1900, т. 35-36, с. 1-70; ТЕНЗЕ: Словаки чи Русини? In: *Записки Наукового тов. ім. Шевченка*, 1901, т. 42, кн. 4.

<sup>21</sup> Pozri k tomu HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*, s. 9.

<sup>22</sup> Uvedenej problematike sa v súčasnosti venujú predovšetkým mladí vedeckí pracovníci: Peter Šoltés v dizertačnej práci *Vývin etnických a náboženských pomerov v Zemplínskej stolici v 18. storočí* (práca obhájená v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave v roku 2002) a v štúdií Reflexia Slovákov byzantsko-slovanského obradu v slovenskej historiografii ako príklad historickej reinterpretácie. In: *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lublane. Príspevky slovenských slavistov*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 243-267; Peter Žeňuch v práci *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda, 2002. 286 s. a Cyril Vasil' a Peter Žeňuch v spoločnej monografii *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. I. Ed. J. Doruľa. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka 2003. 448 s. + 10 strán farebných obrazových príloh.

<sup>23</sup> Pozri kapitolu *Pohádky a podání vůbec*, s.286-295.

<sup>24</sup> Pozri HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*, s. 287.

Množstvo folklórnych textov zo Šarišskej a Zemplínskej stolice zozbieral aj Ivan Verchratskij. Publikoval ich v práci *Знадоби до пізнання угро-руських говорів*.<sup>25</sup> Treba tu pripomenúť aj výskumné (zberateľské) aktivity Izmaila I. Srezněvského<sup>26</sup> a Jakova Holovackého. Spomínané súbory ľudovej prózy z východného Slovenska a z pohraničných slovensko-ukrajinských území, doplnené zápismi domácich zberateľov uverejnenými na stránkach časopisov poskytujú spolu s tzv. wolmanovskou zberateľskou akciou pomerne celistvý obraz o regionálnej prozaickej tradícii na sklonku 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Čo sa týka čitateľského spracovania diela S. Cambla, až do roku 1959 sme mali možnosť spoznávať východoslovenské ľudové rozprávania len prostredníctvom Camblovho jazykovedného diela *Slovenská reč...* a ľudovú prózu zo stredného Slovenska iba prostredníctvom Polívkovho *Súpisu slovenských rozprávok*. Možno povedať, že obidve diela, v ktorých sa mohol čitateľ oboznámiť s Camblovým zberateľským fondom, majú odbornú povahu a sú podnes prístupné len užšiemu okruhu odborníkov. V roku 1948 zlomok textov (osem rozprávání) z východného Slovenska literárne preštylizoval J. Horák a zaradil ich do vydania *Prostonárodných slovenských povestí* Augusta Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského.<sup>27</sup> Až v roku 1959, pri príležitosti 50-teho výročia úmrtia Sama Cambla, pripravil J. Minárik výber z jeho zápisov s rozsiahlou štúdiou. Vo výbere uverejnil 79 rozprávání z východného a stredného Slovenska, medzi nimi aj 5 (z 8) textov, ktoré neboli dovtedy publikované.<sup>28</sup> Marianna Prídavková nárečové texty upravila do spisovnej podoby. V edičnej poznámke vysvetľuje hlavné jazykovej úpravy pôvodných nárečových textov. Každý text opatrila informačnou poznámkou o prameni, z ktorého text pochádza, a pridala aj vysvetlenie niektorých ťažšie zrozumiteľných nárečových výrazov. Záverečná štúdia J. Minárika vystihuje hlavné vývinové tendencie v ľudovej próze na prelome 19. a 20. storočia, porovnáva krajové osobitosti rozprávání na východnom a strednom Slovensku.

Viaceri slovenskí odborníci reagovali na Minárikov výber rozprávok kritickými recenziami.<sup>29</sup> Z radov folkloristov treba spomenúť najmä recenziu M. Dzubákovej, ktorá z pohľadu etnológa vyjadruje ťuťosť, že sa k čitateľom nedostalo kompletne zberateľské dielo Sama Cambla. Kritický pohľad na jazykové úpravy textov prináša jazykovedec E. Jóna. Hlavný nedostatok vidí v lexikálnych úpravách nárečových slov, ktoré sa mu v mnohých prípadoch zdajú neopodstatnené. Neskôr J. Minárik usporiadal užší výber rozprávání (49 textov) s bohatými ilustráciami, venovaný skôr detskému čitateľovi.<sup>30</sup>

V roku 1993 vyšiel výber Ondreja Sliackeho *Zlatá panna*.<sup>31</sup> O dramatickú adaptáciu rozprávky *Janko Pipora* sa zaslúžil Ján Uličiansky, ktorý pripravil scénar bábkovej hry na motívy rozprávky Sama Cambla;<sup>32</sup> v roku 1998 pripravil rozhlasovú podobu tej istej rozprávky.<sup>33</sup> Z veľkého množstva folkloristického materiálu Sama Cambla je to len malý zlomok, všetky texty si však zaslúžia vedecké i umelecké spracovanie.

Výrazné postavy súčasnej etnológie už neraz upozornili na to, že pre dejiny slovenskej folkloristiky chýba súhrnné zhodnotenie národopisnej práce Sama Cambla. Na hodnotiacom pracovnom

<sup>25</sup> ВЕРХРАТСКИЙ, И.: Знадоби до пізнання угро-руських говорів. In: *Записки Наукового тов. ім. Шевченка*. 1901, т. 44, кн. VI.

<sup>26</sup> Pozri k tomu GAŠPARIKOVÁ, V.: Izmail I. Srezněvskij a slovenské ľudové rozprávky. In: *Aktuálne problémy československej slavistickej folkloristiky*. Bratislava 1988, s. 65-83 a tiež Cesta Izmaila I. Srezněvského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry. In: *Slovenský národopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 251-277.

<sup>27</sup> HORÁK, J.: *Prostonárodné slovenské povesti*. IV. zväzok, Martin 1948, s. 147-215.

<sup>28</sup> MINÁRIK, J.: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*. 395 s.

<sup>29</sup> DZUBÁKOVÁ, M.: Slovenské ľudové rozprávky. Zo zbierok Sama Czambla. SVKL, HK 1959. In: *Slovenská literatúra*, 1960, roč. 7, č. 2, s. 261; JÓNA, E.: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. In: *Slovenská reč*, 1961, roč. 26, č. 2, s. 110-111; ANDRAŠČÍK, F.: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. In: *Slovenské pohľady*, 1959, roč. 75, s. 1324-1325.

<sup>30</sup> *Janko Gondášik a zlatá pani. Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Cambla*. Vybral a texty upravil Jozef Minárik. Bratislava : Mladé letá 1969.

<sup>31</sup> MINÁRIK, J.: *Zlatá panna*. Ed. O. Sliacky. Bratislava 1993. 141 s.

<sup>32</sup> ULIČIANSKY, J.: *Janko Pipora. Bábková hra na motívy rozprávky Sama Czambla*. Bratislava : LITA 1986. 22 s.

<sup>33</sup> ULIČIANSKY, J.: *Janko Pipora: na motívy rozprávky Samuela Czambela*. Bratislava : Rádio Bratislava 1998, 1 MC (32 min., 53 sek.).

stretnutí o stave výskumu dejín slovenskej folkloristiky profesor Milan Leščák pripomenul, že nie je dostatočne objasnený prínos zberateľov nefolkloristov, ktorí často prinášajú cenné príspevky.<sup>34</sup> Dielo súputníkov S. Cambla – E. Holubyho, Š. Mišíka či A. Halašu bolo v dejinách folkloristiky čiastočne spracované;<sup>35</sup> podobný pohľad na národopisný prínos práce S. Cambla zatiaľ neexistuje. Ján Michálek vo viacerých príspevkoch venovaných národopisnej činnosti S. Cambla naznačil aktuálnosť výskumu ľudových prozaických textov z jeho zberateľských aktivít, pričom upozornil práve na výraznú hodnotu neporušených a redakčne neupravených ľudových rozprávání a poukázal tak na ich význam pre štúdium ľudovej prózy.<sup>36</sup>

Za všetky výklady a interpretácie Camblovho prínosu do folkloristického bádania možno uviesť jeho jasne sformulovanú sebareflexiu: „Zachytil som veľké množstvo súvislých neriešených otázok a nešetriac pilnosti trávil som nesčíselné hodiny ich riešením. Boli otázky, v ktorých po dlhých úvahách dospel som len k tomu výsledku, že na tento čas nemôžu sa vyriešiť. Ja i s takým výsledkom, niekedy po týždňoch obsiahnutých uspokojil sa. Podarilo sa mi zápasit' čiastočne s nadbudnutou autoritou, čiastočne so zakoreným zlozvykom (a čiastočne i s márnomyseľnosťou). Zápasit' s prvými dvoma nenie ľahko, zvlášť nie ľahko človeku v literatúre osamelému, temperamentom, pomerami a činnosťou prejavenu nie v literatúre – vôbec človeku, proti ktorému v mnohých vrstvách existujú predsudky. Ale práve toto moje zvláštne postavenie, zistil som, dodávalo mi neukonanosť. Veril som, že nie-li iným, zaiste dobrou vôľou, ktorá prejavila sa v pilnosti, odzbrojím predsudky a že nepotkám-li sa s náručím uveličených, pod mocou poskytnutej práce potkám sa predca aspoň s prajnosťou uznaných kritikov. Že nakoľko som nepracoval nadarmo, známo je súdnemu čitateľstvu.“<sup>37</sup>

Spomedzi vzdelancov druhej polovice 19. storočia sa Samuel Cambel vyznačoval širokým bádateľským záberom, jeho práca presiahla mieru a sily jedného človeka. V príspevku sme sa sústredili iba na folkloristické dielo S. Cambla; význam jeho zberateľskej práce by sme však neradi uzatvárali, lebo si vyžaduje ďalšie štúdium pramenného materiálu. Ukazuje sa, že S. Cambel ako zberateľ ľudovej prózy zanechal bohatú materiálovú základňu, ktorá mapuje predovšetkým východné Slovensko, odkiaľ nemáme dostatok folklórnych záznamov. Jeho zbierka je preto o to vzácnejšia. Prináša mnoho záznamov takých žánrov, ktoré často neboli v 19. storočí zaznamenávané (realistické, poverové, humoristické rozprávania, anekdoty). Zapísané texty neupravoval, neselektoval. Podarilo sa mu tak zdokumentovať skutočný obraz prozaickej tradície, čo v budúcnosti istotne pomôže ozrejmiť vzťah medzi vydávanými prameňmi a reálnym stavom súdobej folklórnej tvorby.

## Samuel Cambel within the context of the Slovak folkloristic research

Katarína Žeňuchová

The contemporary folkloristic research oriented toward the earlier periods of folklore creation development is based upon the existence of reliably fixed sources of folk creation. Collecting and fixing oral prosaic texts was one of the stages of Samuel Cambel's dialectological research. That is why he left behind an extensive and precisely documented source base, relating mainly to the territory of East and Central Slovakia. The paper presents the opinions of individual specialists about Samuel Cambel's ethnographic work and thus points out the meaning of folklore collections for the modern study of folk prose.

<sup>34</sup> V dňoch 29. – 30. 11. 1995 usporiadal Ústav etnológie SAV v Bratislave pracovný seminár venovaný dejinám slovenskej folkloristiky. Príspevky boli publikované v citovanom zborníku *K dejinám slovenskej folkloristiky*.

<sup>35</sup> Folkloristické dielo E. Holubyho hodnotí: MICHÁLEK, J.: Význam diela E. Holubyho pre štúdium ľudovej kultúry. In: *Musaica. Zborník Filozofickej Fakulty UK*, 1974, roč. 25 (14), Bratislava 1974, s. 103-115.

<sup>36</sup> Doteraz publikované štúdie venované folkloristickej práci S. Cambla: MICHÁLEK, J.: Samo Cambel a slovenské rozprávky, s. 107-112; TENŽE: Jazykovedec Samo Cambel v dejinách slovenského národopisu. In: *Národopisný zborník*, 1998, roč. 12, s. 93-98; MINÁRIK, J.: Czamblove zbierky ľudových rozprávok. In: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*, s. 335-375; PROFANTOVÁ, Z.: K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, c. d., s. 33-34.

<sup>37</sup> Citát z rukopisnej pozostalosti Samuela Cambla uverejnil: CHOVAN, J.: Samo Cambel a jeho miesto v novodobých dejinách Slovákov. In: *Literárnomúzejný letopis*, 1981, roč. 15, Ed. I. Sedlák, s. 196.

MIROSLAV MICHELA\*

**K otázke slovensko-chorvátskej kultúrnej spolupráce v rokoch 1941 – 1945<sup>1</sup>**

MICHELA, M.: The Question of Cultural Cooperation between the Slovak Republic and the Independent State of Croatia in the Years 1941 – 1945. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, No. 1, pp. 112-122. (Bratislava)

The paper deals with the question of mutual cultural relationships between the Slovak Republic and the Independent State of Croatia in the period from 1941 to 1945. Slovaks as well as Croatians were part of multi-ethnic states after the First World War. During the inter-war years, both nations struggled for their emancipation. However, immediately after their independent states had become reality, both aligned themselves with the Rome-Berlin-Tokyo Axis and concluded such treaties as to restrict their sovereignty. The author provides an insight into the process of developing Slovak-Croatian cultural cooperation influenced by the then political situation.

History. Slovak-Croatian relationships 1941 – 1945. Cultural contacts. Propaganda. World War II.

Vzájomné dobré vzťahy medzi Slovákmi a Chorvátmi tvoria jednu z kapitol našej histórie. Cieľom tejto štúdie je poukázať na charakter vzájomnej spolupráce v oblasti kultúry v rokoch 1941 – 1945 medzi Slovenskou republikou (SR) a Nezavisnou državou hrvatskou (NDH).<sup>2</sup>

Kultúrne styky medzi Slovákmi a Chorvátmi treba samozrejme datovať do starších čias, preto aj pri uvažovaní o nadviazaní vzájomných kontaktov dvoch samostatných štátov v 40-tych rokoch 20. storočia treba tieto skutočnosti zohľadňovať. Počas spoločného života v Uhorsku je známa slovensko-chorvátska spolupráca počas národno-emancipačného boja v 19. storočí. Po vzniku Československej republiky a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov udržiavali slovenskí a chorvátski politici naďalej vzájomné kontakty. Rozvíjala sa činnosť v spolkoch lojálnych vláde, pričom predstavitelia opozičnej autonomistickej, nacionalistickej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) sa už od začiatku dvadsiatych rokov kontaktovali s chorvátskymi nacionalistami. Významnú úlohu v týchto kontaktoch zohral spolok Slovenská katolícka jednota vo Viedni. Marseillský atentát však priniesol zmenu. Väčšina Chorvátov bola vypovedaná z Rakúska a vzájomné kontakty sa obmedzili.<sup>3</sup> Nový charakter získali po vzniku samostatného slovenského štátu (neskôr SR), ktorý Chorváti privítali s veľkou radosťou. V tom čase bola ich krajina ešte súčasťou Kráľovstva Juhoslávie, s ktorým Slovensko nemalo najsrdečnejšie vzťahy. Vypuknutie vojnového konfliktu na Balkáne utvorilo nové podmienky na rozvoj spolupráce medzi Slovákmi a Chorvátmi. Napriek tomu, že SR nevypovedala vojnu Juho-

\* Mgr. Miroslav Michela, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

<sup>1</sup> Táto štúdia vznikla ako súčasť grantu 2/3144/23 pod názvom „Premeny Slovenska v prvej polovici 20. storočia.“

<sup>2</sup> Na Slovensku sa tejto problematike venuje prekladateľ a literárny vedec Ján Jankovič. Napriek tomu, že sa zameriava najmä na preklad chorvátskej literatúry do slovenčiny, jeho práca obsahuje aj bohatú informačnú základňu k otázke slovensko-chorvátskych kultúrnych vzťahov. Pozri: JANKOVIČ, J.: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I.* (do roku 1939). Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1997. 324 s.; JANKOVIČ, J.: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II.* (1939 – 1948). Bratislava : Veda – Ústav svetovej literatúry SAV, 2002. 474 s.; JANKOVIČ, J.: *Stanislav Mečiar – chorvatofil*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 2001. 68 s. Treba tiež vyzdvihnúť doteraz jedinú publikovanú prácu venovanú výlučne problematike slovensko-chorvátskych vzťahov v tomto období, ktorej autorom je český historik Jan Rychlík: *Slovensko-chorvátske vzťahy v lete 1941 – 1945*. In: *Slovenské historické štúdie*, 2000, roč. 26, s. 265-283. Touto otázkou sa zaoberal aj: TKÁČ, J. : Slovensko-chorvátske vzťahy počas druhej svetovej vojny. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1995. 76 s. Táto štúdia vznikla najmä na základe štúdií materiálov v slovenských archívoch, preto je zameraná najmä na slovenskú reflexiu slovensko-chorvátskych vzťahov.

<sup>3</sup> Pozri k tomu: JANKOVIČ, J.: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I.*; Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Národný súd (f. NS), V. Tuka, Tn Ľud 7/46, mikrofilm (m.) II. A-918, Svedectvo J. Hanku z 20. 2. 1946; Štátny oblastný archív v Bratislave (ŠOBA), f. Obžalobca pri ľudovom súde v Bratislave (OLS v BA), K. Murgaš 5/48, Článok uverejnený 11. 4. 1943 v Gardistovi.



slávii, v tomto konflikte sa postavila na nemeckú stranu. Dobová propaganda tento postoj ospravedlňovala pučom v krajine a nepriateľským postojom Juhoslávie voči nemeckému obyvateľstvu.<sup>4</sup>

Vznik NDH 10. 4. 1941 priniesol so sebou aj nové a väčšie možnosti vzájomnej kultúrnej spolupráce. Obidve krajiny spájali okrem spoločných národno-emanipačných snáh z minulosti aj spoločný mocensko-ideologický rámec. SR oficiálne uznala NDH 15. 4. 1941, podobne ako to urobilo Nemecko, Taliansko a Maďarsko.<sup>5</sup> Mocensko-politické postavenie NDH v Európe bolo ukotvené v tzv. Rímskych zmluvách uzavretých 18. 5. 1941 s Talianskom, takže podobne ako suverenita Slovenska, aj suverenita NDH bola obmedzená čoskoro po vzniku tohto štátneho útvaru, s tým rozdielom, že Chorvátsko patrilo do mocenskej sféry Talianska. Hneď po vzniku NDH sa v krajine šírila nespokojnosť nad týmto patronátom a počas slovensko-chorvátskych rozhovorov sa zdôrazňovala najmä úloha „spoločného ochrancu a osloboditeľa“ ktorého najvyšší predstavitelia SR aj NDH videli v hitlerovskom Nemecku.

Už začiatkom mája 1941 bolo známe, že za slovenského zástupcu do Záhrebu bude vymenovaný známy gardistický radikál Karol Murgaš. Žiadosť o jeho vymenovanie bola do Chorvátska odoslaná prostredníctvom nemeckých úradov, keďže koncom apríla nebol možný priamy styk medzi SR a NDH.<sup>6</sup> Toto vymenovanie vyvolalo určité prekvapenie, keďže Murgaš nemal skúsenosti s diplomaciou a bol práve známy svojím netaktným a nediplomatickým spôsobom správania. Jeho gardistická minulosť, sympatie k chorvátskym nacionalistom a podľa niektorých správ aj aktívne kontakty z minulosti, ho však predurčovali ako vhodnú osobu na spoluprácu s Ustašou. Na druhej strane bolo známe, že Murgaš toto poverenie bral ako odsunutie zo slovenskej politiky, kde dovtedy pôsobil ako šéf Úradu propagandy, túto skutočnosť sa však slovenská strana snažila bagatelizovať.

V máji navštívil Chorvátsko slovenský novinár Viliam Kovár. Počas tejto návštevy sa stretol s najvýznamnejšími predstaviteľmi štátu a Ustaše a sondoval možnosti nadviazania vzájomných kultúrnych stykov.<sup>7</sup> Vo svojom liste šéfredaktorovi Slovenských pohľadov Stanislavovi Mečiarovi navrhol, aby na začiatok poslali do NDH pozdravné listy.<sup>8</sup> S. Mečiar bol už v tom čase známy chorvátofil a obdivovateľ spisovateľa Mile Budaka,<sup>9</sup> ktorý po vzniku NDH získal kreslo ministra osvety a náboženstva. 23. mája mu napísal list, v ktorom vyzdvihol priateľstvo obidvoch národov a vyjadril sa, že veril v boj o samostatnosť SR aj NDH. Chorvátov označil ako „nám najmilší národ“ a vyjadril vieru „že aj budúcnosť slovenská bude bezpečnejšia, keď sa bude upevňovať v spoločnej medzinárodnej práci s krásnou skutočnosťou chorvátskou.“<sup>10</sup> Podobné vyznania priateľstva v tom čase však neboli ničím zriedkavým. Slovenská tlač venovala chorvátskemu boju za samostatnosť na svojich stránkach veľa priestoru. Zviditeľňovali sa najmä osoby úzko späté s národno-emanipačným bojom, Ustašou a Hlinkovou gardou, alebo historické osobnosti ako Ľudevít Gaj, bán Jelačić alebo Ante Starčević, na druhej strane najmä Ján Kollár, Štefan Moyzes a Andrej Hlinka. Veľkej popularite sa tešili aj v politike aktívni spisovatelia Mile Budak a Milo Urban a hlavný veliteľ Hlinkovej gardy Alexander Mach. Značný podiel na vzájomnej prezentácii v oblasti kultúry má prekladateľ Andrej Vrbacký.

26. mája vykonal K. Murgaš oficiálnu audienciu u chorvátskeho vodcu – poglavníka Ante Pavelića. Vo svojej reči nezabudol vyzdvihnúť osudové spojenie obidvoch bratských národov. Po

<sup>4</sup> *Slovák*, 10. 4. 1941, s. 3; K otázke vzájomných slovensko-juhoslovanských vzťahov pozri NĚMEČEK, J.: K slovensko-juhoslovanským vzťahom 1939 – 45. In: *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Praha: Historický ústav AV ČR 2000, s. 385-398.

<sup>5</sup> SNA, f. Kancelária prezidenta republiky, k. 61, spis č. 1300/41, Chorvátsko – telegrafické blahoželanie prezidenta J. Tisu.

<sup>6</sup> *Slovák*, 11. 5. 1941, s. 3. Oficiálne poverenie vedením vyslanectva v Záhrebe získal Murgaš až 15. 5. 1941, no správy o jeho vymenovaní sa objavili už skôr. *Grenzebote* už 4. 5. 1941 uverejnil správu o jeho vymenovaní, proti čomu sa Ministerstvo zahraničných vecí (MZV) ohradilo. SNA, f. MZV, k. 1155, spis č. 79/41; Tamže, k. 213, spis č. 77/41.

<sup>7</sup> Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia (SNK ALU), nespracovaný f. Viliam Kovár, k. 4, Správy z ciest po Chorvátsku.

<sup>8</sup> Tamže, 164 E 20, List V. Kovára S. Mečiarovi z 26. 8. 1941.

<sup>9</sup> S veľkým ohlasom sa stretla už jeho práca Chorvátsky klasik Mile Budak. In: *Slovenské pohľady*, 1940, roč. 56, č. 8-9, s. 429-444.

<sup>10</sup> SNK ALU, 164 N 17, List S. Mečiara M. Budakovi z 21. 5. 1941.

tomto akte slovenské vyslanectvo začalo oficiálne úradovať.<sup>11</sup> Zaujímavé je, že Murgašovi bol udeľený veľvyslanecký agreement a do Záhrebu prišiel iba ako vyslanec, na čo upozorňovala chorvátska strana, ktorá mala záujem o diplomatické zastúpenie na najvyššej úrovni. O niečo neskôr, 25. júna, akceptoval prezident Jozef Tiso chorvátskeho vyslanca Dragutina Tótha.<sup>12</sup> S jeho prijatím boli určité problémy, lebo K. Murgaš ho vo svojej správe označil za ľavičiarsky a liberálne orientovaného. D. Tóth vykonal nástupnú audienciu 1. augusta a vo svojej reči prednesenej v chorvátskom jazyku vyzdvihol vzájomný dlhoročný zápas obidvoch národov za samostatnosť. Je zaujímavé, že svoju reč predniesol v chorvátskom jazyku a Tiso mu odpovedal po slovensky, čo sa stalo precedensom pri prijímaní iných vyslancov slovanských štátov.<sup>13</sup>

Veľký záujem o zblíženie SR a NDH v tom období dokladuje množstvo žiadostí o spoluprácu, ktoré muselo vyslanectvo riešiť. Obe strany deklarovali záujem o čo najužšiu vzájomnú spoluprácu vo všetkých oblastiach. Predstavitelia novovzniknutej NDH sa zaujímali o organizáciu hospodárskeho a spoločenského života na Slovensku. Významné boli aj otázky ohľadne spôsobu vyrovnania sa so záväzkami bývalého Československa a Juhoslávie. Už 7. júla 1941 po prvých rokovaníach s K. Murgašom vypracoval prednosta kultúrneho odboru MZV NDH Anton Bonifačić *Návrh na nadviazanie kultúrnych vzťahov medzi NDH a Slovenskom*. Jeho cieľom bolo vybudovať čo najužšie hospodárske, sociálne a kultúrne vzťahy, čo sa malo uskutočniť formou výmeny tlačovín, prekladov literatúry, hosťovaním študentov, spisovateľov a pracovných čiat, výstav obrazov, koncertov atď. V návrhu sa objavila aj požiadavka riešiť právne postavenie Chorvátov na Slovensku a Slovákov v NDH.<sup>14</sup> Práve postavenie slovenskej menšiny v NDH<sup>15</sup> nebolo už v tom čase najlepšie. Preto prvé významnejšie kroky predstaviteľov SR smerovali k zlepšeniu jej postavenia. Slovákom katolíkom chýbalo kvalitné vzdelanie, školy, vlastná inteligencia a rýchlo strácali národné povedomie. Naproti tomu v evanjelických dedinách boli slovenské tradície stále živé a aktívne sa na nich podieľali miestny kňazi.<sup>16</sup> U evanjelikov však existovala silnejšia spätosť s minulým režimom, z čoho vyplývala nedôvera zo strany chorvátskych vládnučich vrstiev. Vyslanectvo SR v Záhrebe muselo často intervenovať v prospech Slovákov nachádzajúcich sa v núdzi; mnohí sa počas predchádzajúceho vojnového konfliktu dostali do nemeckého zajatia, keďže museli narukovať do juhoslovanskej armády.

Od vzniku NDH existovali snahy o utvorenie tzv. slovenskej národnej skupiny v Chorvátsku s vlastným štatútom, čo by citeľne ovplyvnilo postavenie Slovákov v krajine. Aktivity podniknuté v tomto smere však od začiatku neboli koncepčné a neuskutočňovali sa v spolupráci s Chorvátmi, ktorí sa obávali možného precedensu po ktorom by aj iné národnostné skupiny žiadali podobné práva. Štatút sa nakoniec podarilo získať iba Nemcom, ktorých žilo v NDH vyše 150 000. Tento ústupok bol hlavne politickou záležitosťou.

Už 25. júna 1941 oznámili obe strany svoje nároky na percentuálne rozdelenie nehnuteľného majetku bývalej ČSR a Juhoslávie nachádzajúceho sa na území druhého štátu.<sup>17</sup> K. Murgaš úspešne intervenoval vo veci bývalého majetku česko-slovenského spolku Beseda v Lipovljanoch.<sup>18</sup>

Už v začiatkoch vzájomnej spolupráce bola diskutovaná otázka budúcnosti slovenského školstva v Chorvátsku. Napriek nedôvere ustašovcov, ktorá sa odrazila aj v zatýkaní slovenských učí-

<sup>11</sup> SNA, f. MZV, k. 1155, spis č. 8/41; MURGAŠ, K.: Pred tridsiatimi rokmi v Záhrebe. In: *Slovák a svet*, 1971, roč. 1, č. 3, s. 15.

<sup>12</sup> SNA, f. MZV, k. 213, spis č. 4961/41.

<sup>13</sup> RYCHLÍK, J.: Slovensko-chorvátske vzťahy, s. 270.

<sup>14</sup> SNA, f. MZV, k. 1157, spis č. 244/41.

<sup>15</sup> K otázke Slovákov v Chorvátsku pozri UŠÁK, V.: *Slováci v Chorvátsku – historický náčrt*. Cleveland – Rím : Historický ústav 1978; BARTALSKÁ, L. (ed.): *Sprevodca slovenským zahraničím*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov 2001, s. 87-90; ŠOBA v Bratislave, f. OES v BA, Jozef Cieker Es 27/48, Správa J. Cieker z 12. 2. 1942. Údaje o ich počte sa v tomto čase rozchádzajú. Slováč, 22. 10. 1941, s. 3, udáva počet do 22 000. Ostatné údaje prinášajú o niečo vyššie počty.

<sup>16</sup> SNA, f. MZV, k. 266, spis č. 36.

<sup>17</sup> Tamže, k. 1157, spis č. 217/41; Tamže, k. 1155, spis č. 217/41.

<sup>18</sup> Tento spolok oficiálne zanikol 30. 7. 1941. Pozri k tomu: SNA, f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave (PR-BA), k. 207, Slovenská Beseda v Bratislave; Tamže, f. MZV, k. 214, spis č. 325/41; Tamže, k. 48, spis č. 20518/41.

teľov, sa podarilo docieľiť ponechanie národného základného školstva v NDH.<sup>19</sup> Rýchlo sa rozvíjali aj kontakty medzi pedagogickými a vedeckými inštitúciami a už v lete bolo podniknutých niekoľko návštev. Veľkú publicitu vzbudila návšteva chorvátskych medikov a ustašovskej mládeže na Slovensku.<sup>20</sup> Významná bola aj otázka recipročných štipendií a vzdelávania, v ktorej sa výrazne angažovalo viacero ustanovizní. Na slovenskej strane to bola Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, ktorá sa zaoberala najmä otázkami výmeny študentov, existencie slovenského školstva a distribúcie literatúry pre Slovákov v NDH, ďalej Matica slovenská, Spolok sv. Vojtecha, Slovenská univerzita a aj Hlinkova mládež. Na chorvátskej strane to bol najmä Spolok sv. Hieronyma, ďalej Matica chorvátska a neskôr Chorvátsko-slovenská spoločnosť. Rozvoj vzájomných kontaktov v tomto období začal byť natoľko masový, že doňho rázne zasiahlo MZV SR, ktoré zabránilo nekontrolovanému organizovaniu a pozývaniu občanov NDH na Slovensko. Ministerstvo vydalo obežník, ktorý nariadil, že všetky návštevy musia byť vopred oznámené a odsúhlasené.<sup>21</sup>

Významnú udalosť vo vzájomných kultúrnych stykoch SR a NDH predstavuje vznik Chorvátsko-slovenskej spoločnosti 13. augusta 1941. V tomto kontexte požiadal 5. augusta slovenský vyslanec o urýchlené pridelenie kultúrneho ataše na vyslanectvo (uviedol aj konkrétnu osobu – Jozefa Ambruša, ktorý v minulosti študoval v Záhrebe), no nebolo mu vyhovené.<sup>22</sup> Podobne mu nebolo vyhovené ani vo veci vzniku Slovensko-chorvátskej spoločnosti v Bratislave, do čela ktorej po porádach s chorvátskou stranou navrhoval ministra vnútra SR Alexandra Macha.<sup>23</sup> So založením tejto spoločnosti sa však v Bratislave neponáhľali a rozhodli sa počkať na založenie obdobnej spoločnosti v Záhrebe.<sup>24</sup> Aj tieto skutočnosti poukazujú na určitú opatrnosť slovenskej strany, zapríčinenú najmä zahraničnopolitickými faktormi. Napriek deklarovaným srdečným vzťahom a obojstranným ďalekosiahlym plánom bola už v začiatkoch prax vzájomnej spolupráce iná. Neskôr naštrbila vzájomnú spoluprácu aj neschopnosť ustašovského režimu plniť svoje záväzky.

Predsedom Chorvátsko-slovenskej spoločnosti sa stal Franjo Dujmović,<sup>25</sup> zodpovedný redaktor denníka *Nova Hrvatska*, jej podpredsedami Mile Starčević a Eugen Füllöp a tajomníkom Zlatko Milković. V jej výbore sa nachádzalo viacero významných ľudí a ich postavenie poukazuje na jej úzku prepojenosť s chorvátskymi štátnymi inštitúciami.<sup>26</sup> Cieľom spoločnosti bol rozvoj vzájomných kultúrnych vzťahov a prezentácia SR v NDH. Záujem o rozvoj vzájomnej spolupráce v oblasti kultúry prejavil aj Stanislav Mečiar, ktorý sa zaujímal najmä o novú chorvátsku tvorbu. Na otázku, ktorých slovenských prozaikov by odporúčal na preklad, uviedol: Jozefa Cígera Hronského, Mila Urbana, Tida Jozefa Gašpara, Júliusa Horvátha, Margitu Figuli. Neodporúčal Petra Jilemnického, ktorého označil za Čecha a komunistu. Zo slovenských poetov odporučil: Valentína Beniaka, Andreja Žarnova, Emila Boleslava Lukáča, Jána Smreka, Rudolfa Dilonga, Ľuda Ondrejova, Ladislava Novomeského, Jána Roba Poničana a Jána Kostru, s dodatkom, že „poslední traja boli komunisti, ale majú hodnotné slovenské básne, tu by ste sa sami mali rozhodnúť pri výbere.“<sup>27</sup> Rozhodol sa tiež vydať osobitné číslo Slovenských pohľadov s chorvátskou tematikou.<sup>28</sup>

Už v lete 1941 sa začali rozhovory o možnostiach užšej spolupráce Rumunska, Slovenska a Chorvátska, ktorá sa navonok mala prejavovať najmä nadštandardnými kontaktmi v oblasti kultúry s cieľom vzájomnej propagácie v domácom prostredí. Podnet na vytvorenie takéhoto mocenského bloku vyšiel z rumunskej strany a hlavnou jeho myšlienkou bolo protimadarské zaostrenie.

<sup>19</sup> Tamže, k. 213, spis č. 33880/41; Tamže, k. 48, spis č. 20518/41. *Gardista*, 21. 9. 1941, s. 3; 22. 10. 1941, s. 3.

<sup>20</sup> Pozri napríklad *Gardista*, 26. 7. 1941, s. 3; 27. 7. 1941, s. 3; 26. 8. 1941, s. 3; SNA, f. MZV, k. 213, spis č. 32595/41.

<sup>21</sup> Tamže, spis č. 6978/41.

<sup>22</sup> Tamže, k. 143, List Murgaša z 19. 8. 1941 a 26. 8. 1941; Tamže, k. 48, spis č. 20518/41.

<sup>23</sup> Tamže, k. 1155, spis č. 544/41; Tamže, k. 1160, spis č. 137/41.

<sup>24</sup> Tamže, k. 118, spis č. 32.702/41.

<sup>25</sup> Pôvodne mal byť v čele tejto spoločnosti chorvátsky minister vnútra a známy Ustaša Adrija Artuković.

<sup>26</sup> *Tatre i Velebit*, roč. 1, č. 2-4, 25. 12. 1942, s. 155.

<sup>27</sup> SNK ALU, 164 P 17, List S. Mečiara Zlatkovi Milkovićovi z 26.8.1941.

<sup>28</sup> K tomu pozri: JANKOVIČ, J.: Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II, s. 52-83.

Všetky tri štáty mali obavu z ďalšieho mocenského vzrastu Maďarska v regióne a jeho revizionistických plánov. Zároveň im išlo o revíziu maďarských územných ziskov z obdobia rokov 1938 – 41, keď každý zo spomínaných štátov prišiel o časť územia. Toto zblížovanie však bolo rýchlo odhalené a maďarská vláda protestovala proti „obnovovaniu ducha Malej dohody“ poukazujúc na skutočnosť, že ide o viac ako len o kultúrne zblížovanie. Napriek počiatočnej opatrnosti SR, začiatkom roku 1942 mal o túto spoluprácu eminentný záujem aj slovenský minister zahraničných vecí Vojtech Tuka. Dôraz kládol na to, aby zblížovanie nebolo označené „biľagom panslavizmu,“ proti ktorému sa v tej dobe vyslovovali aj predstavitelia slovenskej vládnej moci. Po tom, ako Nemci naznačili, že v ich mocenskej sfére nestrpia takéto pokusy, aktivity SR sa v tejto oblasti rapídne znížili. Na druhej strane Slováci zistili, že NDH nie je relevantným partnerom.<sup>29</sup>

Na jeseň 1941 nastali zmeny na postoch vyslancov v obidvoch krajinách. Nedisciplinovaného Karola Murgaša nahradil Jozef Cieker, ktorý predtým pôsobil v Juhoslávii a vyznal sa v chorvátskej problematike. Jeho nástupná audiencia v Záhrebe sa uskutočnila 4. 12. 1941. Podobne nastala zmena aj na chorvátskom diplomatickom poste v Bratislave, kde nový vyslanec Josip Berković vykonal nástupnú audienciu 19. 12. 1941. Chorvátske vyslanectvo v Bratislave obsadilo aj funkciu kultúrneho atašé. Tieto zmeny však vôbec nenarušili vzájomné zblížovanie. Práve kultúrny atašé Geno Senčić sa veľkou mierou pričinil o rozvoj slovensko-chorvátskych vzťahov v oblasti kultúry.

V januári 1942 šéf Úradu propagandy Tido J. Gašpar poveril Jozefa Ambruša, aby pripravil založenie Slovensko-chorvátskej spoločnosti. Valné zhromaždenie tejto kultúrnej inštitúcie sa uskutočnilo 13. marca 1942 v amfiteátri Slovenskej univerzity. Okrem slovenských ministrov Alexandra Macha, Gejzu Medrického a Ferdinanda Čatloša a iných významných predstaviteľov slovenského politického a kultúrneho života sa na ňom zúčastnila aj početná chorvátska delegácia, ktorej pobyt na Slovensku sprevádzal značný záujem médií. Charakteristická je skutočnosť, že predpísaným oblečením na tomto zhromaždení bola uniforma. Spoločnosť si kládla za cieľ zjednotiť chorvátofilov v krajine, šíriť chorvátsku kultúru a rozvíjať vzájomné vzťahy. Politické veci mali byť zo spolkovvej činnosti vylúčené. Predsedom spoločnosti sa stal Alexander Mach zvolený jednohlasnou akklamáciou. Vo svojom prejave potom okrem iného poukázal na paralely medzi ľudáckou Rodobranou, neskôr HG, a chorvátskou Ustašou, siahajúce do dávnejšej minulosti. Vyjadril sa, že slovensko-chorvátska spolupráca „nezakladá sa na farizejskej chimére zlopovestnej slovanskej vzájomnosti,“ ktorá v minulosti znamenala pre obidva národy poníženie, utrpenie a sklamanie. Tieto styky „opierajú sa o dobrú tradíciu, o súčasný boj a o spoločný cieľ, ktorý máme všetci pred očami v novej Európe.“ Machova reč naznačila hranice, v ktorých sa táto kultúrna spoločnosť pohybovala. Do funkcií boli ním delegovaní aj podpredsedovia Stanislav Mečiar, Anton Mišík a Jozef Ambruš, tajomníci Viliam Kovár, Eduard Urban a pokladník Belo Fronc. Členmi výboru sa stali viacerí významní slovenskí kultúrni a politickí pracovníci.<sup>30</sup> Na druhý deň vyšlo prvé číslo slovensko-chorvátskej literárnej revue pod názvom *Tatre i Velebit*.<sup>31</sup> Jej hlavným redaktorom sa stal Josip Andrić, ktorý už od 20-tych rokov navštevoval Slovensko a už z minulosti mal dobré kontakty s predstaviteľmi HSLS. Už v prvom čísle vo svojom príhovore minister obrany Čatloš pripomenul: „Pomocou Nemcov sa oba naše národy osamostatnili a včlenili sa ako dôstojní činitelia medzi národy mladej Európy.“ Vyzdvihol spoločný údel a zviazanosť cieľov, túžob a nádejí obidvoch národov, ktoré si nepotrebujú písomne, zmluvne zabezpečovať vzájomný pomer.<sup>32</sup> Už zo spomenutých skutočností vyplýva, že v obidvoch spoločnostiach sa na popredné miesta dostali ideologicky vyhovu-

<sup>29</sup> Pozri k tomu: TEJCHMAN, M.: Slovensko-rumunsko-chorvátska spolupráca v letech druhej svetovej vojny a Maďarsko. In: *Slovenský prehľad*, 1992, č. 2, s. 161-171; LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*. Bratislava : 1969, s. 222-230.

<sup>30</sup> Boli to napríklad: Štefan Bella, Juraj Čečetka, Alojz Macek, Jozef Kúttnik-Šmálov, Valentín Beniak, Aladár Kočíš, Karol Klinovský, Karol Študenc, Alexander Moyzes a medzi čestnými členmi nechýbali Jozef Škultéty, Tido J. Gašpar, Rudolf Vávra, Ferdinand Čatloš a Gejza Medrický. Pozri: SNA, f. PR-BA, k. 204, mat 38/68, Slovensko-chorvátska spoločnosť.

<sup>31</sup> K obsahu *Tatre i Velebit* pozri JANKOVIČ, J.: Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II, s. 39-51.

<sup>32</sup> *Tatre i Velebit*, č. 1, roč. 1, 14. 3. 1942, s. 5.

júci ľudia, úzko spätí s oficiálnym režimom. Zviazanosť kultúry s politikou a najmä s propagandou je charakteristickým znakom pre obidva štáty. Ján Jankovič však vo svojich prácach poukazuje na skutočnosť, že napriek jej veľkému prepojeniu s ideológiou, existovala aj určitá autonómia, ako to dokladajú preklady literatúry.

Po založení Slovensko-chorvátskej spoločnosti sa organizovanie vzájomných podujatí kultúrneho charakteru zintenzívnilo, pričom táto spoločnosť v spolupráci s inými kultúrnymi ustanovizňami a štátnymi orgánmi na nich intenzívne participovala. Takisto sa rozvíjali kontakty v oblasti športu, ktoré však nenadobudli nadštandardný charakter. V NDH v tom čase prebiehali oslavy vzniku samostatného Slovenska s kultúrnym programom zameraným na slovenskú ľudovú pieseň a s prednáškami významných predstaviteľov krajiny.<sup>33</sup> Spoločnosť významne participovala na oslavách 1. výročia vzniku NDH v Bratislave 9. 4. 1942, keď v Redute usporiadala slávnostnú akadémiu. Na druhý deň bola v Dóme sv. Martina pontifikálna omša, ktorú celebroidal biskup Martin Buzalka a pri príležitosti vzniku NDH slovenské denníky vydali mimoriadne čísla.<sup>34</sup> Do Chorvátska odcestovala početná skupina slovenských novinárov, kultúrnych pracovníkov a politikov, aby tam oslávili 1. výročie chorvátskeho štátu. Okrem ministra Macha a tajomníka Kovára bol medzi nimi aj Otomar Kubala, Alexander Čunderlík, František Galan a ďalší, ktorí rokovali aj o vzájomnej spolupráci v oblasti kultúry. V kontexte slovensko-rumunsko-chorvátskej spolupráce bola 13. mája v Bukurešti usporiadaná porada, na ktorej sa zúčastnení dohodli že zostavia národné bibliografie významných diel, budú usporadúvať pravidelné návštevy a vzájomne sa propagovať. Hovorilo sa aj o organizovaní tzv. „týždňov vzájomnej kultúry.“<sup>35</sup> V Záhrebe bola skoncipovaná *Dohoda o kultúrnej spolupráci medzi SR a NDH*, ktorá hovorila o zriadení lektorátu chorvátskeho jazyka, literatúry a dejín a katedry chorvátskeho jazyka a literatúry na Slovenskej univerzite v Bratislave a podobných slovenských inštitúcií v Záhrebe. Dôležitou klauzulou bolo aj uchovanie a rozšírenie menšinového základného školstva. Obidve strany sa zaviazali podporovať vzájomné návštevy a propagáciu a poskytnúť aspoň dve štipendiá pre študentov.<sup>36</sup> Zmluva tiež obsahovala klauzuly o uznávaní akademických titulov, o výhodách pre mládež, ktorá sa chce ďalej vedecky vzdelávať a o výmene kníh. Strany sa zavazovali, že nedovolia publikovať veci „ktoré by mohli druhý štát predstaviť v zlom svetle.“ Na dodržiavanie ustanovení vzájomných dohôd a ďalšie prehlbovanie vzájomných stykov zmluva ustanovuje slovensko-chorvátsku kultúrnu komisiu. Dohoda bola dimenzovaná na obdobie 5-tich rokov a zakladala sa na zásade reciprocit.<sup>37</sup> Napriek tomu, že podobné plány existovali od leta 1941 a záväzné znenie zmluvy bolo vypracované v roku 1942, táto, ani iná kultúrna zmluva medzi SR a NDH nenadobudla platnosť. Dôvodom bola, neschopnosť dohodnúť sa a plniť dohody i určitá nepružnosť charakteristická pre obidve strany, čo patrilo k základným problémom rozvoja slovensko-chorvátskych vzťahov. Príčiny, ktoré tieto problémy vyvolali, treba hľadať v politicky a hospodársky neskonsolidovanej NDH, vo vojne, do ktorej sa obidve krajiny a aktívne zapojili, v zložitej zahranično-politickej situácii v rámci vlastného regiónu a v nemalej miere aj vo vzťahoch satelitného štátu a protektora.

Veľmi citlivo vnímanou otázkou pre slovenskú stranu bola problematika právneho postavenia slovenskej menšiny v NDH. Tá sa neúspešne riešila počas celej existencie NDH a časté excesy Ustaše voči slovenskému obyvateľstvu na vzájomnej dôvere nepridali; je známe, že zo začiatku úrady nechceli uznať chorvátske občianstvo časti tamojších Slovákov, kvôli ich spriaznenosti s minulým režimom. Aj to spolu so zlými životnými podmienkami v krajine prispelo k zvýšenému záujmu Slovákov o repatriáciu. Rozruch v tejto otázke spôsobila aj návšteva Viliama Kovára v Lipovljanoch 14. júna 1941. Kovár sa počas svojej návštevy zaujímal o situáciu tamojších Slová-

<sup>33</sup> Tamže, č. 2-4, 25. 12. 1942, s. 156.

<sup>34</sup> Tamže, s. 164-165.

<sup>35</sup> Tkáč, J.: Slovensko-chorvátske vzťahy počas druhej svetovej vojny, s. 50.

<sup>36</sup> K tomu pozri: Tamže, s. 46-48; SNA, f. MZV, k. 214, spis č. 255/43, Recipročné štipendiá slovensko-chorvátske.

<sup>37</sup> Tamže, k. 118, spis č. 8/100/43.

kov a naznačil, že bude možnosť výmennej repatriácie s Chorvátmi žijúcimi na Slovensku. Tento návrh vzbudil pozornosť a Slováci v Chorvátsku sa v tejto veci aj obrátili na vyslanectvo.<sup>38</sup> Vyslanec Murgaš sa však na túto Kovárovu iniciatívu pozeral veľmi kriticky a obvinil ho, že pre jeho svojvoľnú akciu chce Chorváti repatriovať slovenskú menšinu do SR, čo považoval za neprospešné pre štát.<sup>39</sup> O repatriáciu na Slovensko však oficiálne kruhy neprejavili vážny záujem. Oveľa menší rozruch vo vzájomných vzťahoch spôsobilo riešenie otázky platnosti cestovných dokladov Židov. MZV SR uznalo ich platnosť (do 31. 3. 1942), zároveň však oznámilo Murgašovi, aby v týchto otázkach neintervenoval.<sup>40</sup> Vyslanectvo malo prioritné právo zásadne rozhodnúť každý židovský prípad, no jeho snahou bolo, aby sa Židia na Slovensko nevrátili, keďže sú „nežitočným a škodlivým elementom,<sup>41</sup> čo korešpondovalo s líniou politiky SR. Aj v NDH sa židovská otázka „promptne riešila,“ pričom podobným „neželaným“ elementom sa stali aj Srbi.

Pre rok 1942 je charakteristický najväčší rozmach slovensko-chorvátskych vzťahov v kultúre. Množstvo návštev a spoločenských akcií malo utužiť vzájomné zblížovanie. Napríklad v lete navštívilo SR hneď niekoľko chorvátskych delegácií. Od 28. júna do 4. júla bol usporiadaný Chorvátsky týždeň na Slovensku, ktorého cieľom bolo propagovanie chorvátskej kultúry. Veľmi aktívne sa na tejto udalosti zúčastňoval Slovenský rozhlas, ktorý na svojich vlnách vysielal v tom čase chorvátsku hudbu a literatúru. Odznelo v ňom pásmo príspevkov od viacerých významných kultúrnych a politických pracovníkov.<sup>42</sup> V tom čase sa v krajine nachádzali aj divadelní ochotníci z Chorvátska, ktorí svojím programom venovaným chorvátskym tancom absolvovali krátke turné po Slovensku, a aj skupina akademikov.<sup>43</sup> Vzájomné návštevy a prezentácia kultúry sa stali najcharakteristickejšou zložkou slovensko-chorvátskych vzťahov. V ich rámci boli veľmi časté prezentácie národnej divadelnej a hudobnej produkcie.

Podobne ako na Slovensku aj v NDH prebiehali rozličné podujatia zamerané na vzájomné zblížovanie, ako napríklad predloženie Ciekierom vypracovaných stanov Slovenskej národnej jednoty (SNJ) príslušným chorvátskym orgánom. V tomto smere aktívne pôsobil Slovenský čítací spolok v Iloku. Napriek príslubom však chorvátska administratíva nič nevybavila,<sup>44</sup> aj slovenský deň plánovaný na 30. 8. 1942 v Starej Pazovej, kde pôsobil ako evanjelický kňaz aj známy potomok Svetozára Hurbana Vajanského Vladimír Hurban Vladimírov, bol odložený na neurčito.<sup>45</sup> Slovenský veľvyslanec Ciekier neustále upozorňoval na zložitú situáciu v krajine a excesy ustašovcov. Podľa neho „pôsobnosť ministrov je obmedzená na ministerské budovy a na malý okruh okolo Záhrebu.“ Do tohto pochmúrneho obrazu zaradil aj slovensko-chorvátske vzťahy. Upozorňoval, že by bolo nepolitické v akomkoľvek smere zužovať vzájomné vzťahy len na formu ustašovského Chorvátska a apeluje na vzťah dvoch národov – slovenského a chorvátskeho ako celkov.<sup>46</sup> Činnosť slovenského veľvyslanca v Záhrebe nebola ustašovcom veľmi po vôli, preto sa zasadzovali za jeho preloženie zo Záhrebu. Ciekier sa často stýkal s opozičnými skupinami i s vysokým klérom a kritizoval pomery v krajine.

Tieto vyjadrenia upozorňujú na fakt, že na Slovensku existovali isté rozdiely vo vzťahu k oficiálnej chorvátskej štátnej moci a jej praktikám. Predstavitelia konzervatívneho smeru sa orientovali na

<sup>38</sup> Tamže, k. 1160, spis č. 116/41; Tamže, k. 143, Zápisnica spísaná s predstaviteľmi slovenskej menšiny v NDH zo 16. 6. 1941 ohľadne Kovárovej návštevy.

<sup>39</sup> „...za dnešných pomerov nemá (SR - pozn. M. M.) zbytočného územia a pracovných možností pre repatriovaných...“ Tamže, k. 143, List K. Murgaša z 19. 8. 1941; Tamže, k. 48, spis č. 20518/41.

<sup>40</sup> Tamže, k. 1158, spis č. 903/41; 1347/41.

<sup>41</sup> Tamže, spis č. 62/41.

<sup>42</sup> Alexander Mach, Mladen Lorković, Stanislav Mečiar, Jozef Ambruš, Valentín Beniak, Alexander Moyzes, Viliam Kovár, Mile Starčević, Zlatko Milković, Franjo Dujmović, Mile Budak, Viliam Peroš, Josip Horvat, Geno Senečić a iní.

<sup>43</sup> *Tatre i Velebit*, roč. 1, č. 2-4, 25. 12. 1942, s. 165.

<sup>44</sup> ŠOBA, f. OLS v BA, Jozef Ciekier Es 27/48, Tajná správa J. Ciekera z 24. 5. 1943.

<sup>45</sup> SNA, f. MZV, k. 143, Slováci v Juhoslávii, spis č. 6452/41-1.

<sup>46</sup> ŠOBA, f. OLS v BA, Jozef Ciekier Es 27/48, Tajná správa J. Ciekera z 28. 8. 1942.

umiernenejší katolícky nacionalistický smer reprezentovaný v minulosti Chorvátskou sedliackou stranou, preto SR podporila dodávkami zbraní a výstroje práve konkurenciu Ustaše, chorvátsku regulárnu armádu – Domobranu. Oveľa markantnejšie sú však kontakty medzi predstaviteľmi radikálnejšieho – gardistického krídla a Ustaše, ktoré boli ideologicky blízke a silne angažované na rozvoji vzájomných vzťahov, napríklad aj medzi Hlinkovou mládežou a ustašovskou mládežou. Tieto diferencie však nenadobudli charakter oficiálnych prejavov nevôle či nesúhlasu s riešením vnútropolitických otázok spriateleneho štátu, k čomu prispeli aj závažné rozpory v otázke nápravy životných podmienok Slovákov v NDH.

Napriek týmto diferenciam sa vzájomné kultúrne kontakty stále rozvíjali. Každoročne na jeseň sa konali medzinárodné obchodné veľtrhy v Bratislave aj v Záhrebe, ktoré sa tiež stali miestami na propagáciu oboch krajín. Obe štáty na ne vysielali delegácie zložené z významných osobností hospodárskeho a politického života. V júni 1942 bola v Bratislave uzavretá slovensko-chorvátska dohoda o úprave vzájomných občianskoprávných stykov. Koncom októbra minister spravodlivosti Gejza Fritz podpísal v Záhrebe medzištátnu zmluvu o vydávaní a o majetkovo-právnej pomoci v trestných veciach. Tieto zmluvy, podobne ako hospodárska zmluva uzavretá ešte v októbri 1941, vstúpili do platnosti neskoro po ich uzavretí, takže nemali nejaký výrazný vplyv na reálny pomer medzi SR a NDH.<sup>47</sup> Bola uzavretá aj dohoda o spolupráci medzi slovenskou a chorvátskou vysokoškolskou mládežou.<sup>48</sup> Spolupráca na tejto úrovni sa sľubne rozvíjala už od leta 1941 a na Slovensko prichádzalo množstvo mládežníckych návštev z Chorvátska. Hlinkova mládež spoločne s ustašovskou mládežou a Hitlerjugendom organizovala spoločné tábory pre svojich členov. V tomto kontexte sa významne angažovali vodcovia týchto organizácií v SR a NDH Alojz Macek a Ivo Oršanić.

Na jeseň 1942 nastali v slovensko-chorvátskych vzťahoch určité zmeny. Aktívny Viliam Kovár nastúpil na vojenskú prezenčnú službu a v jeho činnosti ho zastupoval pokladník B. Fronc. Významnou prestavbou prešla vláda v NDH, kde sa rozriešil konflikt medzi poglavníkom a ministrom obrany maršalom Slavkom Kvaternikom. Je zaujímavé že Kvaternik sa v tom čase prišiel zotavovať práve na Slovensko, kde pravdepodobne hľadal aj určitú politickú podporu. Táto prestavba vlády však nenarušila vzťahy NDH so SR. Naďalej prebiehala vzájomná propagácia, čoho dôkazom je aj Týždeň slovenskej kultúry usporiadaný v Záhrebe od 29. novembra do 5. decembra 1942.<sup>49</sup> Táto udalosť sa stretla s veľkým ohlasom. Okrem bohatej hudobnej prezentácie bolo prednesených viacerých príspevkov týkajúcich sa slovensko-chorvátskych vzťahov od minulosti až po súčasnosť. V tomto čase vyšla aj Andrićova *Gramatika slovenského jazyka*.<sup>50</sup> Koncom roka nastala ďalšia zmena na diplomatických postoch. Odvolaného vyslanca Berkovića nahradil Blaž Lorković, ktorý 22. decembra absolvoval nástupnú audienciu u prezidenta Tisu. Vo svojej reči pripomenul: „Poglavnik vymenoval ma za vyslanca pre Slovensko v presvedčení, že bratia Slováci si želajú mať na mieste vyslanca NDH starého osvedčeného ustašu.“<sup>51</sup>

Aj v roku 1943 pokračovali rozhovory o vzájomnej spolupráci Rumunska, SR a NDH. Keďže už v tom čase bolo jasné, že Pavelićovo Chorvátsko je príliš slabý partner, slovenskí predstavitelia rokovali najmä s Rumunmi. Ani tieto pokusy však neviedli k zlepšeniu spolupráce a myšlienka užšieho rumunsko-slovensko-chorvátskeho protimaďarského bloku sa skončila neúspešne.<sup>52</sup> V januári 1943 sa v NDH premietal slovenský celovečerný film *Od Tatier po Azovské more*, ktorý propagoval činnosť slovenskej armády na východnom fronte, čo malo utužiť myšlienku spoločného

<sup>47</sup> RYCHLÍK, J.: Slovensko-chorvátske vzťahy, s. 273-274.

<sup>48</sup> SNA, f. MZV, k. 214, Medzinárodní ugovori 1943. s. 208-210.

<sup>49</sup> Chorvátsko v tom čase navštívil Stanislav Mečiar, Andrej Mráz, Karol Körper, Ján Pöstényi, Jozef Paučo, Ján Doránsky a ešte niekoľko osôb, ako zástupcovia Ministerstiev obrany a školstva, Matice slovenskej, Slovensko-chorvátskej spoločnosti, Spolku sv. Vojtecha a Bratislavského komorného kvintetu.

<sup>50</sup> *Tatre i Velebit*, roč. 1, č. 2-4, 25. 12. 1942, s. 157-159; SNA, f. MZV, k. 143, Slováci v Juhoslávii.

<sup>51</sup> SNA, f. MZV, k. 219, spis č. 35.591/42.

<sup>52</sup> TEICHMAN, M.: Slovensko-rumunsko-chorvátska spolupráca, s. 166-167.

boja proti bolševizmu. V oblasti spravodajstva tiež pravidelne prebiehala výmena filmových žurnálov a prostredníctvom rozhlasu odznelo viacero príspevkov s chorvátskou tematikou.

Oslava 4. výročia slovenskej samostatnosti v Záhrebe sa však už neniesla v tak veľkolepom duchu, ako to bolo v predchádzajúcom roku. Popri obligátnych prednáškach a článkoch v chorvátskej tlači usporiadala Chorvátsko-slovenská spoločnosť 13. marca posedenie pri čaji. Na druhý deň ráno bola pontifikálna omša, na ktorej sa zúčastnili aj zástupcovia chorvátskej vlády.<sup>53</sup> 25. 3. 1943 sa konalo 2. valné zhromaždenie Slovensko-chorvátskej spoločnosti, ktoré sa opäť stalo manifestáciou vzájomných obojstranných sympatií. Zúčastnilo sa ho množstvo významných osôb vtedajšieho politického a kultúrneho života na čele s ministrami A. Machom, G. Medrickým a vyslancom B. Lorkovičom, ktorý bol zvolený za čestného člena spoločnosti. Deklarovala sa snaha o rozšírenie stanov spoločnosti, keďže bol záujem zakladať pobočky aj v iných mestách SR (naplánované bolo založenie pobočiek v Prešove, Žiline a v Banskej Bystrici) a rozšírenie činnosti v oblasti kultúry.<sup>54</sup> Toto valné zhromaždenie naštartovalo aj oslavy chorvátskej samostatnosti, ktoré sprevádzali viaceré kultúrne udalosti. Ich súčasťou bol aj slávnostný koncert slovenského rozhlasu 9. apríla. Na počesť 3. výročia vzniku NDH vyšlo chorvátske číslo *Gardistu*.

O ťažkej situácii Slovákov v NDH referoval počas svojej návštevy Slovenska v máji evanjelický farár Ivan Vereš. Opätovne sa vynorili nedoriešené otázky najmä kultúrneho charakteru. Alexander Mach si zavolať na audienciu chorvátskeho vyslanca, ktorého upozornil, že situácia Slovákov v NDH môže priamo ovplyvniť ďalší priebeh slovensko-chorvátskych vzťahov. A. Mach chcel dokonca zabrániť odovzdaniu vysokého štátneho vyznamenania spisovateľovi I. Andričovi a vydal príkaz, aby bolo zastavené zakladanie pobočiek Slovensko-chorvátskej spoločnosti. O charaktere vzájomných vzťahov sa vyjadril aj Jozef Cieker, ktorý upozornil na to, že v Bratislave majú až príliš veľa ilúzií, no realita je oveľa komplikovanejšia.<sup>55</sup> Napriek tomu, že rokovania o podpísaní slovensko-chorvátskej kultúrnej konvencie pokračovali, k dohode opäť nedošlo. Chorváti nechceli prijať navrhovaný štatút Slovákov v NDH z obavy, že ostatné menšiny by potom žiadali podobné právo. Boli ochotní však osobitným zákonom garantovať slovenské školstvo. Žiadali tiež, aby SNJ nebola politickou organizáciou a zástupkyňou Slovákov v NDH a aby nemala právo nárokovať si majetok bývalých československých spolkov. MZV SR však v tomto období kládlo do popredia uzatvorenie slovensko-taliankej kultúrnej dohody a až po nej bolo ochotné ďalej rokovať o dohode s Chorvátskom.<sup>56</sup>

Pád Mussoliniho spôsobil v NDH „neprijemné zobudenie.“ Paveličovi sa však za pomoci NemECKA podarilo udržať pri moci a 10. 9. 1943 oznámil, že taliansko-chorvátska zmluva o kráľovi aj rímske protokoly stratili platnosť, keďže Taliani si nespĺnili svoje záväzky a uzavreli prímerie s nepriateľom.<sup>57</sup> V tom čase sa na území Slovenska nachádzalo viacero chorvátskych politikov aj s rodinami, ktorí z nejakého dôvodu nechceli ostať v NDH. Táto skutočnosť je veľmi zaujímavá, lebo SR udelila azyl osobám, ktorých krvavá kariéra sa neslávna zapísala do dejín NDH. Spomeniem napríklad bývalého veliteľa tajnej polície Eugena „Dida“ Kvaternika. Jozef Cieker sa v tejto veci angažoval a neúspešne sa snažil, aby sa exponentom Ustaše neudelovali a nepredlžovali vstupné víza.<sup>58</sup> Slovensko bolo v NDH vnímané a prezentované ako vzor hospodárskej a politickej konsolidácie.

Realita slovensko-chorvátskej kultúrnej spolupráce v tom čase už strácala na intenzite a v roku 1943 prestala vychádzať aj kultúrna revue *Tatre i Velebit*. Slovenské vyslanectvo upozorňovalo na neúnosné problémy NDH, čo sa odrazilo aj na neplnení si zmluvných povinností hospodárskeho charakteru. Napriek neistým plánom ďalšej úzkej spolupráce vzájomné vzťahy prekročili svoj zenit. O ich nadštandardnom rozsahu v období 1939 – 44 hovorí aj skutočnosť, že v tomto období bolo

<sup>53</sup> *Tatre i Velebit*, roč. 2, č. 1-2, 15. lipanj 1943, s. 61.

<sup>54</sup> SNA, f. PR-BA, k. 204, mat 38/68, Slovensko-chorvátska spoločnosť. Zápisnica z 2. valného zhromaždenia Slovensko-chorvátskej spoločnosti.

<sup>55</sup> ŠOBA, f. OLS v BA, Jozef Cieker Es 27/48, Tajné hlásenie J. Ciekera z 24. 5. 1943.

<sup>56</sup> SNA, f. MZV, k. 143, Hlásenie J. Ciekera z 2. 7. 1943.

<sup>57</sup> Tamže, spis č. 3132/43.

<sup>58</sup> ŠOBA, f. OLS v BA, Jozef Cieker Es 27/48, Tajné hlásenie J. Ciekera z 9. 9. 1943.



vydaných 19 titulov prekladov chorvátskej krásnej literatúry, čo bolo viac ako pri väčšine spriaznených krajín. Okrem toho sa vydávala populárno-vedecká, politická aj náboženská literatúra, ktorej presný počet sa dá ťažko zrekonštruovať.<sup>59</sup>

Začiatkom februára 1944 bol Jozef Cieker v Záhrebe nahradený vyslancom Viktorom Bečkom.<sup>60</sup> Ten však už do doznievajúcich slovensko-chorvátskych kontaktov nepriniesol nové zmeny. Z jeho správ sa dozvedáme najmä o situácii v krajine, v ktorej sa o reálnu moc delili partizáni s nemeckými a ustašovskými oddielmi, a o represiaciach proti obyvateľstvu. Na margo vzájomných vzťahov sa vyjadril, že z vyšších štátnych orgánov cítiť záujem o pozitívny prístup, no pri nižších funkciách sa takýto prístup stráca. Preto navrhol, aby sa za sľúbené hospodárske koncesie žiadali kultúrne a sociálne ústupky Slovákom v NDH.<sup>61</sup> Vo svojej správe upozorňoval na rozsah vzájomných kontaktov, ktoré sa podľa neho nerozvinuli do takej miery, ako sa všeobecne očakávalo. Napriek tomu označil kultúrne a politické vzťahy za veľmi dobré. V hospodárskej spolupráci upozornil na absenciu obchodného zástupcu, „ktorého Chorváti majú aj v protektoráte.“<sup>62</sup> V otázke osudu Slovákov v NDH upozorňoval na skutočnosť, že sú na základe princípu kolektívnej viny odvázaní do koncentračných táborov. Nenávisť časti Chorvátov zvyšoval aj fakt, že Slováci nemuseli narukovať do armády ani do Ustaše, pričom dôležitú úlohu hrali aj lokálne osobné a majetkové konflikty. Poukázal na nacionalistické postoje členov Ustaše, ktorí neprejavovali prílišnú lásku k „cudzím elementom“ vo svojej krajine.<sup>63</sup> Repatriácia Slovákov však v tom čase už nebola ani technicky možná.<sup>64</sup>

Slovensko-chorvátske kontakty v tomto období sa však neobmedzovali len na oficiálnu líniu. Významná spolupráca existovala aj medzi antifašistickými silami v SR, NDH a inde v Európe. Výraznou osobnosťou, ktorá sa pričínala o takéto zblížovanie, bol katolícky kňaz Tomislav Pogljajen-Kolakovič, ktorý pôsobil na Slovensku od septembra 1943 a počas jesenného povstania na Slovensku v roku 1944 sa pridal na stranu antifašistických síl.<sup>65</sup> V poslednej fáze existencie obidvoch štátov vzájomné kontakty sa celkom prerušili, takže rozpustenie Slovensko-chorvátskej spoločnosti na Slovensku 25. mája 1945<sup>66</sup> bolo už len formálnou záležitosťou, keďže väčšina jej predstaviteľov sa nachádzala v emigrácii, kde ďalej rozvíjali vzájomné kontakty.

Formovanie slovensko-chorvátskych vzťahov v rokoch 1941 – 45 bolo do veľkej miery ovplyvnené politickou klímou v Európe. Napriek porovnateľným snahám o národnú emancipáciu v medzivojnovom období a hlbokým historickým koreňom vzájomného priateľstva, ktoré bolo v tom čase zosobnené pojmom „dejinnej osudovosti“, dominantnú úlohu vo vzájomnom zblížení hrala ideologická spätosť politických reprezentácií a ich mentorov (najmä Nemecka). V tom duchu sa uberala aj kultúrna spolupráca, ktorá napriek určitej autonómii nebola schopná vymaniť sa z ideologického rámca. Vplyvom praktických aj politických prekážok sa nerozvinula do požadovanej nadštandardnej formy a jej najväčší rozmach nastal v období od roku 1942 do polovice 1943. Ako však píše Vilam Kovár na margo aktivít Slovensko-chorvátskej spoločnosti, ktorá mala byť motorom týchto vzťahov, „...neurobila navonok toľko, koľko sa azda čakalo, nedala si ujsť ani jednu príležitosť, aby mohla slovenskú verejnosť informovať a zoznamovať s chorvátskym životom a jeho predstaviteľmi.“<sup>67</sup> Už pred ukončením 2. svetovej vojny, do ktorej sa obidva štáty zapojili na strane agresívneho Nemecka, bolo jasné, že obidva štátne útvary ju neprežijú. Ani tento fakt však neznamenal koniec vzájomných kultúrnych kontaktov, ktoré sa však po vojne odohrávali na novej geopolitickej a ideologickej báze.

<sup>59</sup> Pozri JANKOVIČ, J.: Chorvátska literatúra a slovenská kultúra II, s. 166-176.

<sup>60</sup> *Slovák*, 8. 2. 1944, s. 4 ; 9. 2. 1944, s. 3.

<sup>61</sup> ŠOBA, f. OLS v BA, Jozef Cieker Es 27/48, Hlásenie V. Bečku z 20. 3. 1944.

<sup>62</sup> SNA, f. MZV, k. 213, Politické správy zo Záhrebu – 1944, Hlásenie V. Bečku z 25. 4. 1944.

<sup>63</sup> Tamže, Hlásenie V. Bečku z 8. 1. 1945.

<sup>64</sup> Tamže, k. 1160, List MZV SR V. Bečkovi z 26. 1. 1945.

<sup>65</sup> K jeho osudom pozri: JABLONICKÝ, J.: *Podoby násilia*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 9-27.

<sup>66</sup> SNA, f. PR-BA, k. 204, mat 38/68, Slovensko-chorvátska spoločnosť.

<sup>67</sup> Tamže, Správa tajomníka.

## **The Question of Cultural Cooperation between the Slovak Republic and the Independent State of Croatia in the Years 1941 – 1945**

Miroslav Michela

The author considers the mutual contacts in culture and propaganda between the Slovak Republic and the Independent State of Croatia in the years 1941 – 1945. Here, Slovak archival source material is being exploited and that is why the present paper is focused on the Slovak representatives' attitudes toward this issue. There was a great interest on both sides in developing such cooperation, for it corresponded with the state interests of both nations. The author refers to the rise of friendship organizations closely tied to the state machinery. Through these organizations intentions of the official policy of mutual relationships were carried out. The author refers to some particular activities as well as the fundamental problems handled within the frames of the cooperation. He comes to the conclusion that most of the personalities involved in the cooperation were closely related with Hlinka Guards and Ustaša. Opinions of some of the moderate representatives of the Slovak regime are also pointed out. They viewed the idea of mutual relationships to be unworkable. In spite of great interest and endeavour, the cooperation did not really become as efficient as expected. Most of the efforts remained in the sphere of propaganda only.

JÁN KAČALA\*

**K podstate rytmického zákona v slovenčine**

KAČALA, J.: On the Essence of the Rhythmic Rule in the Slovak Language. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, pp. 123-133. (Bratislava)

The paper deals with problems connected with the application of the rhythmic rule in the literary Slovak language. The author's view leans upon the morphological system and advises that the former phonological interpretation should be replaced by the morphological one. In this way, it is possible to eliminate some useless irregularities in the rule.

Linguistics. Slovak language. Phonological and Morphological systems of the Slovak language. Rhythmic rule.

**1. Predpoklady vedeckého výkladu podstaty rytmického zákona**

Predpoklady vedeckého výkladu rytmického zákona môžeme vystihnúť v týchto bodoch:

1.1. Rytmický zákon je súčasťou širšieho zákona regulujúceho výskyt kvantity v rámci slova (bližšie o tomto kvantitatívnom zákone hovoríme v práci z r. 1995 – pozri Kačala 1995; tam charakterizujeme aj ostatné súčasti zákona regulujúceho slovnú kvantitu v slovenčine).

1.2. Rytmický zákon je podmienený tým, že kvantita pri ohybných slovných druhoch v slovenčine je výrazným signálom gramatickej morfémy, ktorá v slovenčine ako jazyku s prevažne flektívnou organizáciou tvaroslovnej sústavy je umiestnená na konci slova, prípadne tvaru; pravdaže, to platí iba vtedy, keď na poslednej slabike koreňa nie je dĺžka. Uvedená koncová kvantita sa pod vplyvom kvantity jestvujúcej v predchádzajúcej koreňovej slabike neutralizuje, ruší. Tento stav neutralizovanej kvantity v gramatickej morféme v pozícii po bezprostredne predchádzajúcej dlhej slabike má za následok, že v paradigme popri sebe jestvujú prípony s kvantitou, napríklad -ám, -ách v datíve a lokáli plurálu podstatných mien ženského a stredného rodu, a paralelné prípony -am, -ach bez kvantity. Tieto kvantitatívne variantné gramatické morfémy sú z hľadiska realizácie zodpovedajúcich gramatických významov, t. j. v danom prípade kategórie pádu, gramatického rodu a čísla, navzájom úplne rovnocenné a slová s týmito morfémmi patria do jednej spoločnej skloňovacej paradigmy. Prípady výskytu alebo nevýskytu kvantity, ktoré nemajú uvedenú systémovú oporu a opozíciu v kvantite porovnávanej morfémy, nepatria do neutralizácie kvantity podľa rytmického zákona.

1.3. Pôsobnosť rytmického zákona od začiatku jeho fungovania v slovenčine je zviazaná s ohýbaním slov podľa gramatických kategórií, s flektívnosťou slovenskej morfológie a s tým, že gramatická informácia pri ohýbaní slov podľa gramatických kategórií je zviazaná práve s gramatickou morfémmou umiestnenou na konci slova, prípadne tvaru, pričom táto morféma, ako sme to ukázali, sa vyznačuje kvantitatívnou variáciou. Na tomto základe môžeme vysloviť tézu, že rytmický zákon v slovenčine síce využíva fonologické prvky, ale má flektívnu podstatu. V tejto súvislosti pripomíname aj konštatovanie akademickej Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 52): „Kvantitatívna variácia v príponách je v súčasnej spisovnej slovenčine viac-menej morfológickou záležitosťou.“ J. Sabol v spoločnej práci so Š. Ondrušom (1987, s. 115) o vzťahoch týchto dvoch systémov vraví: „Rytmický zákon je zvukový jav, ktorý preniká predovšetkým tvaroslovnou morfológickou rovinou spisovnej slovenčiny.“ Našu tézu o flektívnej, prípadne o fonologicko-flektívnej podstate rytmického zákona z opačnej strany potvrdzuje aj to, že prípady, keď sa rytmický zákon nenapĺňa, prípadne porušuje, sú prejavom tvaroslovných zákonov, a tak aj prípady porušovania rytmického zákona majú flektívnu podstatu.

Na tomto – flektívnom – základe možno vysvetliť aj uplatňovanie rytmického zákona pri tvore-

\* Prof. PhDr. Ján Kačala DrSc., Pedagogická fakulta UK, Mlynské luhy 4, Bratislava

ní slov. Nejde iba o to, že tvorenie tvarov a tvorenie slov sú si vo viacerých bodoch veľmi blízke, ide najmä o to, že niektoré ohýbacie morfémy sú totožné so slovotvornými: to sa týka predovšetkým základných a najsilnejších morfém v tvare nominatívu singuláru všetkých troch rodov podstatných mien: morfológickej nuly v mužskom rode (napríklad východ-0, nákup-0, zástoj-0), morfémy -a v ženskom rode (napríklad priekop-a, výživ-a, plecnic-a) a morfémy -o v strednom rode (napríklad východisk-o, záhradníctv-o, pletiv-o) a týka sa to aj veľmi frekventovanej prípony -i/-ý, prípadne v neutralizovanej podobe -i/-y, ktorou sú v nominatíve singuláru zakončené prídavné mená (napríklad vedom-ý, spôsobil-ý, úboh-ý, hor-sk-ý, včel-í, prijím-ac-í; pôst-n-y, hráč-sk-y, ružovolic-i). Tu možno vychádzať z predpokladu, že na morfémy fungujúce ako ohýbacie a zároveň ako slovotvorné sa zásada o uplatňovaní alebo neuplatňovaní kvantity na konci slova vzťahovala rovnako dôsledne ako na ostatné ohýbacie morfémy a z týchto prípadov sa toto kvantitatívne pravidlo celkom prirodzene a regulárne prenieslo aj na iné relevantné slovotvorné prípony, ako sú -ník, -ík, -ár, -áč, -ák, -íctvo, -ielko, -ienko, -ienka a iné, a tak popri nich fungovali aj paralelné prípony so skráteným nositeľom slabičnosti -nik, -ik, -ar, -ač, -ak, -ictvo, -elko, -enko, -enka; tak sa aj tu kvantitatívne rozlíšili slová slobod-ník a vrát-ník, desiat-nik; necht-ík a hrib-ik, vrkôč-ik; hrob-ár, košík-ár a hrib-ar, včiek-ar, mliek-ar; zv-áč a zvädz-ač, rozpúšť-ač, liet-ač-k-y; prv-ák a piat-ak; výstavn-íctvo a papiern-íctvo; hrd-ielko a kríd-elko, steh-ienko a plát-enko, šum-ienka a plášť-enka atď.

Vychádzame tu teda z faktu jestvovania spoločných ohýbacích a slovotvorných prípon ako spoločnej flektívno-slovotvornej zóny, ktorá sa stala sprostredkovateľom medzi oblasťou tvorby tvarov a oblasťou tvorby slov v prípadoch ďalších slovotvorných prípon s kvantitatívnou variáciou.

## 2. Z histórie otázky

O rytmickej zákoně v slovenčine v súčasnosti už jestvuje veľmi bohatá odborná literatúra s mnohými cennými pozorovaniami, ale aj s rozpornými stanoviskami. Výklad o rytmickej zákoně je práve pri opise paradigmatickej sústavy slovenčiny pravidelnou súčasťou syntetických prác o slovenčine, a to jednak na úrovni hláskového systému jazyka, jednak na úrovni morfológického, resp. gramatického systému jazyka a napokon aj na úrovni celostného opisu systému slovenského jazyka. V našej práci, prirodzene, nemôžeme citovať a primerane využívať a využiť všetku literatúru, ktorá je o danej téme k dispozícii, lebo to so zreteľom na počet jestvujúcich bibliografických jednotiek nie je možné, ale z hľadiska tematického zacielenia našej práce to nie je ani potrebné. Všimneme si však všetku relevantnú literatúru, a to od začiatku vedeckého spracúvania tejto témy.

Prvý sa vedeckému opisu rytmickej zákoně v slovenčine venoval zakladateľ súčasnej spisovnej slovenčiny Ľudovít Štúr vo svojej gramatike nového spisovného jazyka – Nauke reči slovenskej z r. 1846. Žiada sa zdôrazniť, že Ľ. Štúr mal pre jazykové javy vo všeobecnosti a pre spisovnú slovenčinu, ktorú predložil ako celonárodnú spisovnú reč Slovákov na všeobecné odobrenie, neobyčajný cit, ktorý ho s opretím o solídne teoretické jazykovedné vzdelanie a o poznanie slovenskej jazykovej situácie v druhej tretine 19. storočia, ale aj v predchádzajúcich etapách vývinu slovenského národného jazyka v kontexte ostatných európskych a osobitne slovanských jazykov viedol k neobyčajne presnému vystihnútiu špecifických vlastností slovenského národného jazyka, ako aj k celkovému výstižnému vedeckému opisu systému nového spisovného jazyka, ktorý sa pod jeho rukami ako systém spisovného vlastne rodil a už čoskoro po svojom „uvedení do spisov“ sa zároveň stal neobyčajne dokonalým nástrojom novej umeleckej, najmä básnickej spisby a ako zakladateľský krok sa stal aj historicky nezvratným. V tomto duchu Ľ. Štúr v úvode k svojej Nauke reči slovenskej opisoval aj špecifickosti novo kodifikovanej slovenčiny a medzi nimi hneď na 2. mieste uvádza narábanie s kvantitou v slovenskom jazyku: píše, že naša slovenčina „má svoje zvláštno siláb predlžuvaňja a skracuvaňja“ (Štúr, 1846, s. 8). V tomto duchu o rytmickej zákoně v slovenčine píše ako o podstatnom alebo inde o všeobecnej zákoně v slovenčine a jeho podstatnosť spomína na viacerých miestach svojho zakladateľského diela. Na s. 104 svojej Nauky reči slovenskej na slovesných tvaroch typu majú, dajú ukazuje, že „dlhosť korennej silabi preťahuje na seba silaba koncová, ako sa to velarazí v Slovenčine stáva.“ Na s. 111 vystihuje podstatu rytmickej zákoně takto: „Z ohľadu predlžuvaňja siláb je ten zákon podstatní v Slovenčine, že dve dlhje jedna za druhou ňenasledujú a tak sa ani písať ňemuožu.“

Z hľadiska našej témy sa žiada zdôrazniť, že problematiku rytmického zákona L. Štúr vo svojej Nauke reči slovenskej preberá v rámci tvaroslovía, nie hláskoslovía a aj všetky príklady, ktorými L. Štúr ukazuje fungovanie rytmického zákona v svojej spisovnej slovenčine, sú zo skloňovania a časovania, a tak povedzme na s. 84-85 píše, že „podstatná silaba vždy v týchto prídavných menách je dlhá a dve dlhje v Slovenčine vedľa seba stáť nemôžu, koncovki týchto prídavných mien vždy sú krátke.“ Na jednej strane síce pravidlo o krátení druhej dĺžky v slove formuluje takto široko, na druhej strane však jeho uplatňovanie vidí výlučne v oblasti tvaroslovía, resp. paradigmatiky. Tento smer v základnom prístupe k rytmickému zákonu sa udržiaval aj u vedeckých nasledovníkov L. Štúra v 19., ale aj v 20. storočí, na druhej strane však ani jeden z bádateľov túto morfológickú podstatu rytmického zákona neformuloval v samej definícii, prípadne v základnom vymedzení rytmického zákona.

Na konto Štúrovho chápania rytmického zákona ešte treba zdôrazniť, že tento zákon síce pokladal v slovenčine za podstatný, prípadne za všeobecný, ale nikde v Nauke reči slovenskej nenachodíme formuláciu o bezvýnimочnej platnosti rytmického zákona, naopak, na s. 84 v súvisi s kvantitou pri prechodníku zisťuje, že „v daktorých /príkladoch/ práve v tejto jedinej prípadnosti v Slovenčine stoja dve dlhje jedna za druhou, na pr. vábjac, vráťjac.“

Aj Samuel Cambel vo svojej Rukováti spisovnej reči slovenskej z r. 1902 (máme k dispozícii jej 2. vyd. z r. 1915 s úpravami vydavateľa J. Škultétyho) hneď pri začiatkových výkladoch v časti Z náuky o hláskach má kapitolku O dlhých a krátkych slabikách venovanú práve distribúcii kvantity. Píše v nej: „Stredná slovenčina, na ktorej zakladá sa spisovný jazyk, v jednom a tom istom slove nerada má po sebe dve dlhé slabiky. Kde by sa mal vyskytnúť podobný prípad pri tvorení (ohýbaní) slov, tam prípona ztratí svoju dĺžku. To deje sa i v spisovnom jazyku.“ (Cambel, 1915, s. 15) Svoj výklad ilustruje na prípone -ský, ktorá „hneď ztratí svoju dĺžku, keď sa pridá kmeňu dlhou slabikou zakončenému“ (c. d., s. 16), napr. stolársky, koniarsky, a ďalej na tvare datívu a lokálu plurálu podstatných mien ženského rodu, v ktorom proti tvarom rybám, rybách stoja tvary váham, váhach, vieram, vierach. Hneď v nasledujúcom odseku na s. 16 uvádza „prípady, kde spisovný jazyk, v duchu západného nárečia, strpí po sebe i viac dlhých slabík v jednom a tom istom slove“ (zachytáva päť výnimiek vrátane tvaru prídavného mena v strednom rode a v množnom čísle typu krásne dieťa, krásne deti, ktorý sa v neskorších kodifikáciách ako umelý neujal). Ako vidno, aj Cambelovo vymedzenie podstaty rytmického zákona je všeobecné, ale uplatňovanie tohto zákona autor vzápätí ukazuje „pri tvorení (ohýbaní) slov.“

Ján Damborský vo svojej Slovenskej mluvnici pre stredné školy a učiteľské ústavy (5. vyd., 1930) sa dostal najbližšie k odhaleniu morfológickej podstaty rytmického zákona v slovenčine: v kapitolke o kvantitatívnych zmenách v tvarosloví na s. 61 – 62 píše: „V slovenčine tak pri skloňovaní, ako i pri časovaní skracujú sa všetky dlhé (pádové a osobné) prípony, jestli predchádzajúca kmeňová slabika je dlhá.“ (c. d., s. 62); túto tematiku preberá v troch skupinách: a) skloňovanie ženských a stredných podstatných mien (v datíve a lokáli plurálu a v genitíve plurálu), b) skloňovanie prídavných mien a čísloviek a c) časovanie slovíes. Na s. 73 v časti Dlhé a krátke slabiky uvádza takéto vymedzenie rytmického zákona: „V slovenčine v jednom a tom istom slove dve dlhé slabiky nemôžu bezprostredne po sebe nasledovať. Kde by sa mal vyskytnúť podobný prípad – čo sa pri tvorení alebo ohýbaní (skloňovaní, časovaní) slov často stáva, keď k dlhému kmeňu pridá sa dlhá prípona –, vtedy dlhá prípona sa kráti.“ V ďalšej časti výkladu prináša príklady z tvorenia slov, zo skloňovania a časovania a napokon uvádza výnimky z uplatňovania rytmického zákona.

Možno povedať, že základný pohľad J. Damborského na rytmický zákon je morfológicko-slovo tvorný, a to napriek tomu, že svoj výklad o ňom zaradil do hláskoslovía. Jeho vymedzenie rytmického zákona je – rovnako ako u jeho predchodcov – široké, no pri vlastnom uplatňovaní rytmického zákona v jazyku sa zreteľne vracia k jeho obmedzeniu na tvorenie tvarov a slov.

V základnej kodifikačnej príručke spisovnej slovenčiny platnej od začiatku 30. rokov 20. storočia – v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 – sa výklad o rytmickom zákone rovnako podáva v rámci hláskoslovía, a to v kapitolke Dĺžka a krátkosť samohlások alebo kvantita; krátenie. Na s. 34 sa tu píše: „V strednej slovenčine, a podľa nej i v spisovnom jazyku slovenskom, nebývajú

v slove vedľa seba dve dlhé slabiky, ale druhá slabika po dĺžke sa zpravidla kráti, za dvojhlásky ia, ie, iu býva a, e, u.“ Ďalej sa na s. 34-36 podrobne preberajú dlhé a paralelné krátke prípony pri prídavných menách typu dobrý a cudzí, v datíve a lokáli podstatných mien ženského rodu a napokon pri časovaní slovíec a na záver sa uvádzajú prípady, v ktorých ani po dlhých slabikách nenastáva krátenie. Ako vidno, aj tu sa rytmický zákon síce vymedzuje všeobecne, ale jeho platnosť sa opätovne ilustruje výlučne príkladmi z tvaroslovia. Na rozdiel od Damborského gramatiky sa však uplatňovanie rytmického zákona „pri tvorení alebo ohýbaní... slov“ nepripomína.

Tridsiate roky sú v slovenských dejinách zapísané okrem iného aj ako roky neobyčajného rozvoja slovenskej vedy, pričom to osobitne platí aj o rozvoji slovenskej jazykovedy. Vnútrotným predpokladom tohto rozvoja bolo to, že vo vedeckej praxi sa začína uplatňovať nová generácia slovenských vedeckých pracovníkov vychovaných už školami v spoločnej česko-slovenskej republike a prichádzajúcich do života už aj s medzinárodnými skúsenosťami. Z jazykovedcov sem zaraďujeme predovšetkým Ľudovíta Nováka (1908 – 1992), Henricha Bartka (1907 – 1986) a Jána Stanislava (1904 – 1977). Z vonkajších predpokladov rozvoja slovenskej vedy v 30. rokoch 20. storočia možno uviesť aspoň priam búrlivý rozvoj slovenského školstva a jeho rastúce potreby, utváranie inštitucionálnych podmienok vedeckej tvorby najmä v rozvíjajúcej sa Matici slovenskej a rozvoj štrukturalizmu v česko-slovenskom, ako aj európskom kontexte. Ako neobyčajne priebojný jazykovedec, organizátor vedeckého života a redaktor sa v tom čase ukázal predovšetkým Ľ. Novák, ktorý študoval v Prahe v čase intenzívnej činnosti Pražského lingvistického krúžku a v prvej polovici 30. rokov 20. storočia v Paríži a svojimi zásadnými štúdiami a monografiami sa zaslúžil nielen o rozvoj moderného jazykovedného – štrukturalistického – bádania na Slovensku, ale aj o definitívne vedecké potvrdenie tézy o samostatnosti slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi a slovenského národa medzi slovanskými národmi.

Rozvoj fonologického bádania v rámci pražského a európskeho štrukturalizmu ovplyvnil aj záujem o vedecký výskum slovenského fonologického systému, osobitne slovenskej kvantity a v nej aj chápania rytmického zákona v tom, že sa rytmický zákon interpretoval výlučne ako hláskoslovný jav, pričom sa pri jeho vymedzovaní nespomínalo ani len to, že platí v rámci slova. Rytmický zákon – už aj s týmto terminologickým označením – sa preberal ako jav slovenskej kvantity, prípadne ako jav slovenského vokalickeho systému. V tejto súvislosti Ľ. Novák v práci K základným otázkam štrukturalnej jazykovedy z r. 1937 dokonca rytmický zákon v spisovnej slovenčine pokladá za „štrukturalnú dominantu v oblasti vokalizmu“ (Novák, 1937, s. 23). V 30. rokoch 20. storočia sa už v značnej časti slovenskej jazykovednej produkcie ustálene upotrebuje termín rytmický zákon a jeho prvé použitie sme našli práve u Ľ. Nováka v jeho práci K problému reformy československého pravopisu z r. 1931. Tu na s. 11 napísal, že v slovenčine – na rozdiel od češtiny – „pre nedostatok historických „prehlások“ a „úžení“ a na druhej strane pre diftongizácie a pre rytmický zákon je kvantita omnoho menej zaťažaná než v češtine.“

S termínom rytmický zákon pravidelne pracuje aj H. Bartek vo svojich štúdiách uverejňovaných v 30. rokoch najmä v Slovenskej reči. Kým vo svojej dôkladnej recenzii Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931 uverejnenej v Slovenských pohľadoch v roč. 1931 hovoril ešte značne neurčito o vzniku kvantity v slovesnom neurčitku typu vidieť „pôsobením nejakého zákona o kvantite, ktorý ešte nepoznáme“ (Bartek, 1931, s. 581), pričom, prirodzene, tu nemyslel na regulovanie kvantity v slove pomocou rytmického zákona, už v druhom ročníku Slovenskej reči (1933/1934) v príspevku venovanom bohatstvu slovenčiny v súvisi so svojou obľúbenou témou ľubozvučnosti slovenčiny napísal: „Veď už sám rytmus slovenskej vety je svojsky krásny. Striedanie dlhých a krátkych samohlások je v slovenčine veľmi harmonické, tak zvaný rytmický zákon dáva slovenskému slovu osobitnú zvukovú farbitosť a dynamiku, zvláštny spád.“ (Bartek, 1933/1934, s. 218) V tomto citáte je vecné pozorovanie o podstate rytmického zákona a o jeho platnosti v rámci slova zmiešané s obdivom k rodnému jazyku a s nekritickým hodnotením istých zvukových kvalít slovenčiny. No keď si uvedomíme, že tento citát pochádza od dvadsaťšesť-, prípadne dvadsaťsedemročného začínajúceho slovenského jazykovedca, k jeho výroku – pravdaže, pri zachovaní kritického postoja, vyplývajúce-

ho aj z terajšej úrovne poznania veci a zo sedemdesiatročného odstupu od uverejnenia tohto výroku – istotne budeme môcť byť zhovievavejší.

Už citovaný výrok signalizuje, že H. Bartek vnímal rytmický zákon ako navonok charakteristický, ale aj pre podstatu slovenčiny závažný jav, pomocou ktorého bude možné hľadať vedecké vysvetlenie ďalších príbuzných javov systému slovenčiny. V tejto línii v šiestom ročníku Slovenskej reči (1937/1938) svoju prácu *Nové príspevky k dejinám spisovnej slovenčiny* (s. 305-329) uzatvára kapitolkou s názvom *Rytmický zákon a mäkkostná korelácia slabík*; v nej vraví, že si treba bližšie všimnúť výsledky „takzvaného rytmického zákona v strednej slovenčine,“ lebo to umožňuje zistiť vzájomný súvis medzi zánikom mäkkostnej slabičnej korelácie a striednicami za ä, å z jednej strany a rytmickým zákonom z druhej strany a tým zároveň určiť aj „relatívnu chronológiu vzniku rytmického zákona v slovenčine, ktorý je taký charakteristický pre väčšinu stredoslovenských nárečí“ (Bartek, 1937/1938, s. 327).

V ďalšej časti state konštatuje, že jazykoveda zatiaľ nevedela určiť príčiny vzniku rytmického zákona a uspokojovala sa s tým, že stredná slovenčina nepripúšťa dve dlhé slabiky za sebou, t. j. že „po prvej dĺžke druhá sa skrátila“ (ibid., s. 328). Z historického stanoviska H. Bartek vyslovuje dve hypotézy o vzniku rytmického zákona:

I. Rytmické krátenie vzniklo „prostým krátením druhej dĺžky v slovách, ktoré mali pôvodne dve alebo aj viac dĺžok“ (ibid.); takéto krátenie druhej dĺžky označuje za mechanické a príčina vzniku rytmického krátenia by tak podľa autora ostala nevysvetlená, „lebo súvislosť jeho s inými zjavmi jazykového systému slovenského nepodarilo sa doteraz zistiť“ (ibid.).

II. „Keďže dlhé a krátke samohlásky v slovenčine súvisia s praslovanskými akcentovými a kvantitatívnymi pomermi, možno právom predpokladať, že i rytmické krátenie druhej dĺžky nejakým spôsobom súvisí so zmenami praslovanských prízvukov a dĺžok.“ (ibid.)

Ďalší výklad obsahuje vymedzenie niekoľkých relatívnych chronológií v súvisi so vznikom rytmického zákona, a to: 1. pomeru vzniku rytmického krátenia a vzniku stredoslovenských tvarov genitívu plurálu typu rúčok, lúčok, sviečok: autor zisťuje, že tvary skrátene podľa rytmického zákona vznikli ešte pred zmenou mäkkých spoluhlások, pred zmenou é na ie aj pred zánikom slabých jerov; 2. vzniku rytmického zákona vo vzťahu ku vzniku dvojhlások v strednej slovenčine: keďže dvojhláska uo sa nemohla skratiť na o, krátenie druhej dlhej samohlásky jestvovalo už pred zmenou ó na uo a je teda staršie ako vznik dvojhlások ia, ie, uo; 3. stredoslovenské tvary typu trápä, kúpä, chváľa, miesa vznikli ešte pred vznikom dvojhlásky ia, lebo keby rytmické krátenie bolo nastalo až v čase vzniku dvojhlások, nevedeli by sme odôvodniť zmenu ia na ä; 4. krátenie dĺžky v prípone nominatívu a akuzatívu plurálu podstatných mien stredného rodu typu vráta proti mestá podľa H. Bartka tiež „svedčí o starodávnosti rytmického krátenia, lebo prípona -á vznikla pôsobením intonačných a prízvukových pomerov praslovanských“ (ibid., s. 329). Z toho H. Bartkovi vychodí, že „rytmické krátenie v strednej slovenčine je staršie než zánik slabých jerov a zánik mäkkostnej slabičnej korelácie“ (ibid.).

Na druhej strane J. Stanislav vo svojej *Československej mluvnici pre odborných učiteľov a vysokoškolákov* z r. 1938 na s. 50 v rámci výkladu o kvantite píše, že „stredná slovenčina je charakteristická tým, že v nej dve dlhé slabiky nemôžu za sebou nasledovať,“ a ilustruje to dvojicami: české trávniček – stredoslovenské trávniček, 3. osoba plurálu typu kázu proti mažú. Ďalej vraví, že „tento zákon je porušený iba v niektorých tvaroslovných kategóriách, a to v kmeňových a tvarových príponách: slúžia, chvália, tnie a pod. proti dialektickému slúža, chváľa, trňa a pod.“ a pokladá ho za kvantitatívnu disimiláciu. Ako vidno, pri tomto jave prijíma Štúrova dikciu zákona, ale neo značuje ho ako rytmický.

Pozoruhodné je aj to, že aj bádatelia, ktorí hovoria o rytmickom zákone, označujú ho neraz ako takzvaný alebo – ako N. Trubetzkoy –, ktorý vo svojom texte o slovenskej deklinácii, publikovanom v citovanom zborníku *Matice slovenskej* z r. 1937, dáva ekvivalentné nemecké spojenie *rhythmisches Gesetz* do úvodzoviek (Trubetzkoy, 1937, s. 47).

V tom, že generácia slovenských jazykovedcov, ktorí svoje vedecké práce začínajú publikovať

okolo r. 1930, v súvisi s pravidlom regulujúcim výskyt kvantity v slove upotrebuje termín zákon, treba vidieť nadväzovanie na L. Štúra a jeho terminológiu. Potvrzuje to aj skutočnosť, že aj L. Novák, aj H. Bartek Štúrovo dielo dôverne poznali. Na druhej strane vysvetlenie istej opatrnosti či rezervovanosti, skrývajúcej sa za slovko takzvaný, prípadne za používanie spojenia rytmický zákon v úvodzovkách, možno vidieť jednak vo vtedajšej nedostačujúcej vedeckej preskúmanosti platnosti rytmického zákona v synchronnom, ako aj diachrónnom priereze, jednak v nedostačujúcej tradícii termínu rytmický zákon a napokon aj v nejednotnom hodnotení prípadov, ktoré sa v jazykovedných príručkách (napríklad v citovanej Cambelovej Rukováti spisovnej reči slovenskej, v Damborského Slovenskej mluvnici pre stredné školy a učiteľské ústavy, v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931) uvádzali ako výnimky z rytmického zákona. V súvisi s ustáľovaním daného termínu hodno pripomenúť, že už v 30. rokoch 20. storočia sa popri termíne rytmický zákon vyskytuje aj podoba – hoci možno ešte nie úplne terminologicky – rytmické krátenie (možno to pozorovať na citátoch z rozoberanej Bartkovej práce z r. 1937/1938).

### 3. Niektoré vybrané prípady

3.1. Ustáľovanie kvantity v prevzatých prídavných menách, v adjektívach z prevzatých základov a v niektorých iných typoch pomenovaní

Rytmický zákon v strednej slovenčine vznikol vtedy, keď sa vo vývine slovanských jazykov končila jedna epocha, v ktorej sa uplatňovali zákonitosti istého typu, a otvárala sa nová, v ktorej začínali platiť najmä celkom iné zákonitosti. Desiate storočie do vývinu prasloviančiny z jednej strany a samostatných slovanských jazykov z druhej strany prinieslo zvrät zásadného rázu. Zanikali alebo sa menili na plné samohlásky typické praslovanské hlásky, akými boli mäkký a tvrdý jer, zanikali nosovky a menili sa na nenosové samohlásky, zanikali praslovanské prízvuky a intonácie a v jednotlivých slovanských jazykoch sa utvárali nové a osobitné prízvukové a kvantitatívne pomery, vznikla kontrakcia, prestával platiť kmeňový princíp pri ohýbaní podstatných mien a začal sa uplatňovať princíp rodovej organizácie podstatných mien, ustálili sa nové skloňovacie typy substantív s novou paradigmou, zanikalo menné skloňovanie adjektív a konštituovalo sa zložené skloňovanie adjektív, v ktorom sa tiež stal rozhodujúcim rodový princíp, zreorganizoval sa a zjednodušil sa systém slovesnej flexie, systém slovesných časov, pretvoril sa systém gramatických kategórií atď. Veľa z týchto zmien zásadne ovplyvnilo stavbu slabiky a slova. Podľa E. Paulinyho (1963, s. 142) sa praslovanská kvantita a prízvuk v slove prehodnotili tak, že slabiky s neprízvučnými dĺžkami stáli pred krátkymi slabikami, ktoré predtým boli prízvučné: „Tak sa utvorila situácia, že za dlhou slabikou stála vždy krátka slabika. Dlhá slabika sa ako dlhá uvedomovala vždy len v kontraste s nasledujúcou krátkou slabikou. Tak sa v strednej slovenčine utvoril model rytmického zákona o krátení druhej dĺžky.“ Tento stav sa, prirodzene, týka strednej slovenčiny, v ktorej jery zanikli a vokalizovali sa pred kontrakciou. Podľa tohto modelu rytmického zákona sa už krátili aj nové dĺžky, ktoré vznikli pri kontrakcii. Naproti tomu v západnej a východnej slovenčine, v ktorej sa kontrakcia uskutočnila pred zánikom a vokalizáciou jerov, sa podmienky na vznik rytmického zákona neutvorili, keďže pri kontrakcii vznikli nové dĺžky ešte pred zánikom praslovanského prízvuku a intonácie (E. Pauliny, *ibid.*).

Tento stav sa prirodzene týka strednej slovenčiny, v ktorej jery zanikli a vokalizovali sa pred kontrakciou. Podľa tohto modelu rytmického zákona sa už krátili aj nové dĺžky, ktoré vznikli pri kontrakcii. Naproti tomu v západnej a východnej slovenčine, v ktorej sa kontrakcia uskutočnila pred zánikom a vokalizáciou jerov, sa podmienky na vznik rytmického zákona neutvorili, keďže pri kontrakcii vznikli nové dĺžky ešte pred zánikom praslovanského prízvuku a intonácie (E. Pauliny, *ibid.*).

Túto rytmickosť pri svojom výklade vzniku rytmického zákona zdôrazňuje aj R. Krajčovič (1981, s. 93-94); podľa jeho chápania „niekedy na rozhraní 10. a 11. storočia praslovanský dôrazový alebo intonovaný prízvuk splynul s prvou dlhou slabikou v slove, v dôsledku čoho bezprostredne nasledujúca slabika dĺžku stratila. Tzv. rytmické pravidlo v strednej slovenčine by bolo podľa tohto výkladu motivované zákonom prozodickej rytmiky, ktorá sa prejavovala po slabike preťaženej prozodickými vlastnosťami. Táto rytmika sa v strednej slovenčine ustálila natrvalo a ani vznik nového „západoslovanského“ prízvuku ju neovplyvnil.“



Uvedený rytmický model sa najlepšie mohol uplatňovať a uplatniť v slabikách, resp. morfédoch, medzi ktorými bol morfológický šev. Rytmický zákon takto vznikol v súvisi so vznikom novej morfológickej sústavy v slovenčine a tak v nej doteraz aj funguje. Keďže na gramatickej morféme bola často kvantita, uplatňovaním rytmického zákona v slovenskej flexii vznikli podmienky, aby sa po predchádzajúcej dlhej slabike kvantita v gramatickej morféme neutralizovala. Takto sa utvorila špecifická kvantitatívna variácia gramatickej morfémy, charakteristická pre morfológický typ slovenčiny ako prevažne flektívny typ jazyka. Uvedená morfológická báza na uplatňovanie rytmického zákona v strednej slovenčine sa tomuto zákonu stala zároveň aj osudnou, lebo tu sa hláskoslovný zákon dostal nielen do súladu, ale niekedy aj do konfliktu s morfológickými zákonitosťami, ktoré sa vyznačujú pravidelnosťou a jednoduchosťou prostriedkov. Práve pôsobením „silnejších“ morfológických zákonitostí si môžeme vysvetliť aj nepravidelnosti pri uplatňovaní rytmického zákona.

Uvedený model distribúcie kvantity v slovenčine a rytmického krátenia druhej (potenciálnej) dĺžky je v slovenčine stále živý a veľmi dôsledne sa uplatňuje aj v súčasnej etape vývinu slovenčiny. Presvedčivo to ukazujú povedzme početné prípady prídavných mien prevzatých z iných jazykov alebo utvorených z cudzojazyčných základov. Máme tu na mysli prídavné mená typu cenzurný, absolútny, akúttný, buržoázny, morbidný, periférny, európsky, nórsky, španielsky atď., ktoré všetky majú kvantitu na predposlednej slabike, pričom posledná, príponová slabika je zákonite krátka. Relevantné pri adjektívach tohto typu je aj to, že v češtine, kde kvantita v hláskoslovnom systéme má celkom iné postavenie a kde rytmický zákon nejestvuje, uvedené prídavné mená majú podobu s opačným poradím slabík z hľadiska kvantity: predposledná slabika je krátka, kým koncová slabika sa vyznačuje dôsledne kvantitou, ako to ukazujú paralelné príklady cenzurní, absolútní, akúttní, buržoazní, morbidní, periferní, evropský, nórský, španělský atď., alebo sú obidve koncové slabiky dlhé, napríklad slovenskému archívny, agresívny, pozitívny, aktívny zodpovedá české archívni, agresívni, pozitívni (vo výslovnosti [pozitívni]), aktivní [aktívni] (české podoby uvádzame podľa Slovníka spisovné češtiny pro školu a veřejnost z r. 1978).

Relevantné je aj to, že práve v uvedených prípadoch sa kvantita v slovenčine v súvisi so stabilizovaním normy v 30. rokoch 20. storočia ustalovala a ustálila sa napriek tomu, že ešte v 30. rokoch aj v prácach spomínaných popredných slovenských jazykovedcov nachodíme podoby typu absolútny (u J. Stanislava), periférny (u L. Nováka), európsky (u H. Bartka) a podobne, ba v niektorých jednotlivých prípadoch sa kvantita ustalovala až v ostatných desaťročiach 20. storočia. Máme tu na mysli povedzme prídavné meno morbidný, ktoré sa ešte v 2. zväzku Slovníka slovenského jazyka z r. 1960 zaznačuje v podobe morbidný, zhodnej v umiestnení kvantity s českou podobou. Až Krátky slovník slovenského jazyka od svojho 1. vydania r. 1987 toto slovo zachytáva v podobe morbidny, ktorá z hľadiska kvantity zodpovedá všetkým podobným prídavným menám, ako sú solidný, rapídny, pesticídny, malígný, legitímny, periférny, aktuálny, elementárny, alikvótny, flektívny, masívny, abrazívny, atraktívny, alternatívny atď.

Analogický rozdiel v kvantite je medzi slovenčinou a češtinou aj v iných typoch pomenovaní, napríklad slovenskému zápasnícky, priekopnícky zodpovedá české zápasnický, průkopnický, slovenským menám Šafařík, Bednárik zodpovedajú české podoby Šafařík, Bednařík a podobne. Porovnanie slovenskej a českej kvantity s osobitným zreteľom na ich vývin v novších časoch, keď slovenčina a čeština žili v intenzívnom kontakte, by istotne prinieslo ďalšie príklady potvrdzujúce ich divergentný vývin, založený už na konci praslovanského obdobia. Ukazuje sa, že konštituovanie a distribúcia kvantitatívnych pomerov v jazyku s fonologickou kvantitou, akým je aj slovenský jazyk, sa stalo významným prostriedkom pri uplatňovaní suverenity jazyka preberajúceho prostriedky z iných jazykov, že slovenčina si pri tomto procese zdomácnovania prevzatých slov počínala ako samostatný subjekt a vyvíjala sa bez opory o iný, hoci aj príbuzný jazyk.

Uvedené príklady sú zároveň relevantnými dôkazmi o neprestávajúcej živosti rytmického zákona v spisovnej slovenčine a o jeho pôsobnosti v oblasti tvorenia tvarov a odvodene aj tvorenia slov príponami, ktoré sú zároveň gramatickými aj slovotvornými morfédami.

### 3.2. Prípady typu niečí, viackrát, viacnásobný, súčiastka, námietka, uzávierka a podobne

Naša metodologická požiadavka kvantitatívnej súvzťažnosti gramatických a sprostredkované aj slovotvorných prípon, vychádzajúca z flektívnej podstaty platnosti rytmického zákona, nás vedie k jednoznačnému záveru, že prípady vzniknuté skladaním slov, pri ktorých nemáme oporu v jestvovaní kvantitatívne súvzťažnej podoby druhej časti zloženého slova, nepatria do sféry pôsobnosti rytmického zákona, a preto ich ani nemožno uvádzať ako prípady porušovania rytmického zákona. Pripomíname aj konštatovanie J. Sabola (Ondruš – Sabol, 1987, s. 116), že v zloženinách typu viacnásobný a niečí „v pravom zmysle slova nejde o narušenie neutralizácie kvantity.“ Ich zahrnutie do výnimiek z platnosti rytmického zákona je od začiatku podnes vecne neodôvodnené a vychodí z nedostačujúceho vedeckého preskúmania podstaty rytmického zákona a osobitne z nepochopenia flektívnej podstaty platnosti rytmického zákona. Nezanedbateľnú úlohu pri tom malo aj to, že v kodifikácii spisovnej slovenčiny v 2. polovici 20. storočia sa vo vzťahu k niektorým prípadom uplatňovania rytmického zákona neprejavoval kladný postoj, kodifikovali sa početné výnimky (napríklad typ genitívu plurálu výziev, čísiel popri type výzev, čísel, podoba činného prítomného prídavia vládnúci, viažúci, typ výškár, žrdkár a podobne) a v jazykovednej teórii a praxi sa systematicky a cielene hľadali prípady porušovania rytmického zákona a „nové výnimky z neho“ najmä v písomnej reči.

Pre náš prístup je dôležitý spomínaný pojem kvantitatívnej súvzťažnosti príponových gramatických a slovotvorných morféme, z ktorých mnohé sú v paradigme charakterizované prítomnosťou systémovej kvantity, pričom táto kvantita sa v pozícii po dlhej slabike systémove neutralizuje. Táto kvantitatívna variácia gramatickej a slovotvornej prípony je viazaná na pozíciu po morfematickom šve, pričom dĺžku alebo krátkosť príponovej slabiky ovplyvňuje dĺžka alebo krátkosť poslednej koreňovej slabiky: keď je posledná koreňová slabika krátka, príponová slabika je systémove dlhá (napríklad v nominatíve plurálu podstatných mien stredného rodu typu koles-á, číselk-á, pol-ia), na druhej strane keď je posledná koreňová slabika dlhá, príponová slabika je systémove krátka (napríklad koliesk-a, okienk-a, vrát-a). Iba to, že proti pozícii dlhá koreňová slabika – krátka príponová slabika jestvuje systémove opozícia krátka koreňová slabika – dlhá príponová slabika, iba to odôvodňuje pravidelné jestvovanie rytmického zákona. Kde takej kvantitatívnej súvzťažnosti koncových gramatických a slovotvorných morféme niet, tam nemožno o rytmickom zákone hovoriť, lebo tam nie sú splnené elementárne systémove podmienky na uplatňovanie rytmického zákona. Tieto podmienky nie sú splnené už tam, kde ide o iný typ stretania sa morféme, a to či už pri skladaní slovných morféme (tak ako je to v prípadoch typu niečí, bohviečí, viacnásobný, viackrát, viacmiestny), alebo pri spájaní predponovej a koreňovej morfémy (tak ako je to v prípadoch typu námietka, súčiastka, uzávierka, zámienka). V oboch skupinách prípadov nemôže ísť o porušovanie rytmického zákona z viacerých dôvodov, najdôležitejší z nich je ten, že v týchto prípadoch nemáme pred sebou spomínanú kvantitatívnu súvzťažnosť gramatických alebo slovotvorných morféme v pozícii po morfematickom šve.

Prípady zložených slov s dvoma dlhými slabikami vedľa seba nepochybne sú takého rázu, že nespĺňajú nijaké kritériá na zaradenie do pôsobnosti rytmického zákona. Morfematický šev na hranici ich spojenia možno porovnávať s hranicou medzi slovami, napríklad zložené slová viac-násobný, viac-násobok z hľadiska kvantity na prvej a druhej slabike možno porovnávať so spojením dvoch slov viac násobení. O povahe spojenia slovných zložiek v uvedených zložených slovách svedčí aj jestvovanie takej asimilácie spoluhlások podľa znelosti, aká sa vyskytuje na hranici slov (zmena neznej spoluhlásky c na znelý protiklad dz v postavení pred nepárovou spoluhláskou n). Dokonca prípady typu viackrát sa od typu viac rás odlišujú iba spôsobom písania a treba ich posudzovať čisto na úrovni súčasne platnej pravopisnej konvencie, takže ich nemožno využívať ako argument na podopretie porušovania rytmického zákona v súčasnej spisovnej slovenčine.

Analogické sú aj spomínané prípady typu sú-čiastka, ná-mietka, zá-sielka: podľa E. Paulinyho (1981, s. 66) „z formálnej stránky sa hranica medzi slovotvornou predponou a slovotvorným základom uvedomuje tak ostro ako hranica medzi dvoma slovami. Je to preto, lebo väčšina slovotvorných

predpôň je formálne (a niekedy aj významovo) zhodná s predložkami.“ Ani pri nich nemáme splnenú rozhodujúcu podmienku, totiž spomínanú kvantitatívnu súvzťažnosť morfém v druhej časti zloženiny (ak vychádzame zo zásady, že pri rytmickom zákone sa pod vplyvom predchádzajúcej kvantity neutralizuje kvantita v nasledujúcej slabike v rámci slova); ani tieto prípady neznačia teda porušenie rytmického zákona. Pritom je pozoruhodné, že viacerým autorom zdôrazňujúcim spomínanú zásadu progresívneho pôsobenia rytmického zákona v týchto prípadoch nechýba jestvovanie spomínanej kvantitatívnej súvzťažnosti morfém v druhej časti zloženého slova. Tieto prípady treba vyradiť spomedzi tzv. výnimiek z rytmického zákona, osobitne z výnimiek uvádzaných v najnovších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu (t. j. z r. 1998 a 2000).

### 3.3. Prípady s dvoma skrátenými príponami na konci tvaru, prípadne slova

V rámci rytmického zákona ako špecifického zákona v hláskoslovnej a tvaroslovnej sústave spisovnej slovenčiny jestvuje ešte čiastková špecifickosť, a to tvary a slová s dvoma skrátenými príponami na konci. Spomedzi tvarov sú to slovesné tvary činného prítomného prídavného typu vládnuci, striehnuci a tvary prítomného času opakovacích slovies so zakončením -avať typu skúmať – skúmava, spievavať – spievava, ktoré sa v odbornej literatúre o rytmickom zákone uvádzajú bežne ako prípady s dvoma koncovými krátkymi slabikami po sebe. Z okruhu tvorenia slov sem patrí aj typ piatačik, šiestačik, v ktorom popri skrátenej slovotvornej prípone -ak (v neskrátenej podobe jej zodpovedá prípona -ák, prípadne -iak, napríklad spevák, druhák, tretiak) rovnako zisťujeme aj skrátenú zdobňovaciu príponu -ik.

Súhrnne o situácii kvantity v týchto troch skupinách možno povedať, že obidve koncové slabiky sú tu krátke preto, že sú príponové – tak ako iné príponové slabiky po dlhej koreňovej slabike – a stoja po dlhej koreňovej slabike, hoci koncová slabika iba sprotredkovane. Tým spĺňajú základnú podmienku na uplatnenie rytmického zákona, že totiž ide o prípony stojace po morfológickom šve medzi koreňovou morférou a príponovou morférou. Na ustálenie krátkej koncovej slabiky – či v slovesných tvaroch činného prítomného prídavného mohla pôsobiť aj tendencia kvantitatívne disimilovať tieto slovesné tvary od adjektív utvorených príponou -ací typu visací (záмок), rozkladací (gauč) [podrobnejšie o tejto kvantitatívnej disimilácii hovoríme v práci Kačala, 1993]. Takýmto vývinom sa dosiahol stav, že prípona -ci v tvare činného prítomného prídavného sa pri všetkých slovesných triedach všeobecne zaužívala v tejto skrátenej podobe, napríklad robiaci, vážiaci, volajúci, stojaci, lámuci .

Na ustálenie krátkej koncovej slabiky -a v tvaroch opakovacích slovies typu skúmať zase mohla pôsobiť aj tendencia kvantitatívne disimilovať tieto slovesné tvary od paralelných adjektív, ktoré v ženskom rode majú podobu s dlhou koncovou slabikou (t. j. skúmavá), pričom krátkosť koncovej príponovej slabiky sa pri slovesných tvaroch rozšírila do celej paradigmy: v jednotnom čísle skúmam, skúmavaš, skúmava, v množnom čísle skúmvame, skúmvate, skúmvajú (bližšie o tejto kvantitatívnej disimilácii pozri v cit. práci Kačala, 1993).

Z oblasti morfológie sa takáto tendencia neskracovať dve koncové príponové slabiky a používať ich v jednotnej skrátenej podobe preniesla aj do slovotvorby a uplatnila sa pri tvorení zdobnenej podoby podstatných mien typu piatačik, siedmačik, ôsmačik.

## 4. Závery

Náš výklad podstaty rytmického zákona sme založili na jeho fonologicko-morfológických črtách, pričom fonologický je prostriedok a morfológický je jeho uplatnenie na hranici koncovej koreňovej slabiky a príponovej gramatickej alebo aj slovotvornej slabiky. V tejto pozícii sa rytmický zákon uplatňuje na báze kvantitatívnej súvzťažnosti gramatickej a slovotvornej morfémy. Morfológická interpretácia rytmického zákona v strednej slovenčine a v spisovnej slovenčine je nevyhnutná na správne pochopenie podstaty a uplatňovania rytmického zákona v slovenčine ako jazyku s prevažne flektívnou stavbou morfológického systému. Kvantitatívna variácia gramatickej morfémy na základe rytmického zákona dodáva flektívnemu typu slovenčiny špecifický ráz. Dávnejšia tzv. fonetická interpretácia podstaty a vzniku rytmického zákona v strednej slovenčine, ktorá hľadala príčiny vzniku rytmického zákona v pohodlnej(šej) výslovnosti koncových príponových slabík, nemá nijaké vecné opodstatnenie.

Dôležitým predpokladom správneho výkladu rytmického zákona v slovenčine je jeho chápanie ako súčasti širšieho zákona regulujúceho slovnú kvantitu v slovenčine, v rámci ktorého rytmický zákon reguluje distribúciu kvantity v pozícii po morfológickom, prípadne sčasti aj po slovotvornom šve na konci slova. Iné súčasti tohto všeobecného kvantitatívneho zákona regulujú výskyt kvantity v pozícii po slovotvornom šve na začiatku slova po prípone alebo na konci slova pred príponou. Pri týchto súčastiach zákona o slovnej kvantite v slovenčine nastáva medzi súvzťažnými slovotvornými morfémmi pohyb v kvantite v oboch smeroch: v skracovaní koreňovej slabiky a v predlžovaní predponovej slabiky (napríklad zapísať – zápis, ale aj zarezat’ – zárez [bez výskytu kvantity v koreni]), prípadne v skracovaní koreňovej slabiky a v predlžovaní príponovej slabiky (napríklad písať – pisár, víno – vinár, fúz(y) – fuzáč).

Riešenie prípadov uplatňovania rytmického zákona v ostatných vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu (z r. 1991 a 1998) bolo v duchu podstaty rytmického zákona, posilnenia jeho pôsobnosti a pravidelnosti fonologického a morfológického systému spisovnej slovenčiny, hoci v danom bode bolo porušením kodifikačnej tradície v oblasti spisovnej slovenčiny, tak ako sa utvárala v 2. polovici 20. storočia. Pravdaže, táto tradícia – ako sme to už boli povedali v inej súvislosti – vo vzťahu k rytmickému zákonu nebola žičlivá: tento postoj sa ostatnými úpravami podarilo zmeniť a z kodifikácie odstrániť viaceré nepravidelnosti. Z nášho rozboru vychodí aktuálna úloha vylúčiť z tradovaných, ale vecne neodôvodnených prípadov porušovania rytmického zákona tie, čo nemajú morfológickú oporu a nevychádzajú z kvantitatívnej súvzťažnosti zodpovedajúcich gramatických a slovotvorných morfémm; máme tu na mysli prípady zložených slov typu niečí, bohviečí, viackrát, viacnásobný, viacnásobok, ako aj predponových odvođenín typu námiетка, súčiasťka, zásielka a podobných.

## LITERATÚRA

- BARTEK, H.: Pravidlá slovenského pravopisu. In: *Slovenské pohľady*, 1931, roč. 47, č. 9, s. 579-586 (recenzia).
- BARTEK, H.: Bohatstvo slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1933/1934, roč. 2, č. 8, s. 217-224.
- BARTEK, H.: Nové príspevky k dejinám spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 1937/1938, roč. 6, č. 10, s. 305-329.
- CZAMBEL, S.: *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok 1915. 376 s.
- DAMBORSKY, J.: *Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy*. Podľa Gebauera – Ertla a Czambela. I. Hláskoslovie – Náuka o slove. 5. Opravené a značne doplnené vyd. Nákladom a tlačou Š. Huszára v Nitre 1930. 350 s.
- KAČALA, J.: Kvantita v tvaroch typu skúmava a vládnuci. In: *Studia Academica Slovaca*, 1993, roč. 22, s. 111-119.
- KAČALA, J.: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. In: *Slavica Slovaca*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 128-137.
- KRAJČOVIČ, R.: *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Bratislava: SPN 1981. 240 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1987. 592 s.
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- NOVÁK, L.: *K problému reformy československého pravopisu*. Odtlačok zo Sborníka Matice slovenskej, 1931, roč. 15, sošit 1-4.
- NOVÁK, L.: K základným otázkam štruktúrálnej jazykovedy. In: *Sborník Matice slovenskej. Časť prvá. Jazykoveda*, 1937, roč. 15, č. 1-2, s. 3-23.
- ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. 3. vyd. Bratislava: SPN 1987. 344 s.
- PAULÍN, E.: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 360 s.
- PAULÍN, E.: *Slovenská gramatika. Opis jazykového systému*. Bratislava: SPN 1981. 323 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. Matica slovenská: Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 364 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava: Veda 1991. 533 s.; 2. vyd. 1998. 576 s.; 3. vyd. 2000. 592 s.
- Slovník slovenského jazyka. II*. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960. 648 s.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Red. J. Filípec – F. Daneš. Praha: Academia 1978. 800 s.
- STANISLAV, J.: *Československá mluvnice pro odborných učitel'ov a vysokoškolákov*. Praha – Prešov: Nákladom Československej grafickej únie 1938. 236 s.
- ŠTÚR, L.: *Nauka reči slovenskej*. V Prešporke 1846, nákladom Tatrina č. 1. 216 s.
- TRUBECKOY, N.: Gedanken uber die slovakische Deklination. In: *Sborník Matice slovenskej. Časť prvá. Jazykoveda*, 1937, roč. 15, č. 1-2, s. 39-47.

## On the Essence of the Rhythical Rule in the Slovak Language

Ján Kačala

The author's interpretation of the essence of the so-called rhythical rule is based on phonological and morphological traits. The vehicle of the rhythical rule is phonological, its application is morphological. The rhythical rule is realized on the boundary of the final root syllable and the suffixal grammatical syllable or the word-forming syllable. A morphological interpretation of the rhythical rule and its application in Central Slovak as well as in literary Slovak is necessary if we are to understand implementation of the rhythical rule properly since the morphological system of the Slovak language is mostly flective. Quantitative variation of the grammatical morpheme based on the rhythical rule is responsible for the peculiar character of the Slovak flectiveness. The former phonological interpretation of the essence and origin of the rhythical rule in Central Slovak tried to explain its origin by way of easy pronunciation of final suffixal syllables. However, this theory is not well-founded. In the recent editions of *Pravidlá slovenského pravopisu* (which is a handbook of the Slovak orthography) from 1991 and 1998, the rhythical rule was applied in accordance with the morphological interpretation and thus the codifying tradition of the late 20<sup>th</sup> century was infringed. These changes in the application of the rhythical rule helped eliminate some irregularities in the Slovak language codification. As the author's analysis has shown, those irregularities of the rhythical rule that are not based on the quantitative correlation of grammatical and word-forming morphemes should be eliminated from the system.

## SVORAD ZAVARSKÝ\*

## Jazyk diel Martina Sentivániho na príklade polemického spisu *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum*

ZAVARSKÝ, S.: Language of the Works of Martin Szent-Ivany. Documented by Examples from his polemical treatise *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum*. Slavica Slovaca, 38, 2003, No. 1, pp. 134-148. (Bratislava)

The author discusses the main features of the Latin grammar applied in the polemical works written by Martin (Sentiváni SJ). When dealing with the baroque literary creation, one has to take into consideration the style of every individual text. In accordance with Franz Wagner SJ, a philologist of German origin whose linguistic works exerted considerable influence on the Central European education of the period, the author distinguishes between the *simple* and *elegant* styles. Sentiváni's polemical works are written in the *stylus simplex*, and as such they appear very close to spoken language. The paper represents an attempt to find convenient methods for analysis of Neo-Latin texts written in the simple style.

Vernacular-Latin Language Interference. Neo-Latin Grammar. Neo-Latin Literature. Baroque Religious Polemic. Martin Sentiváni SJ.

## I.

Polemické menšie spisy (*opuscula polemica*) tvoria osobitnú skupinu Sentivániho literárneho diela, ktorej sa dosiaľ nevenovala náležitá pozornosť. Stavajú nám pred oči dôležitú črtu osobnosti tohto významného slovenského jezuitu – môžeme ho vnímať ako teológa a náboženského človeka – je to črta, bez ktorej nedokážeme v úplnosti pochopiť ani jeho vedecké dielo.<sup>1</sup> A naopak, bez toho, žeby sme Martina Sentivániho vnímali ako človeka s vedeckým myslením – čo v jeho prípade znamená predovšetkým matematický a logický spôsob myslenia – nebudeme rozumieť poslaniu jeho náboženskej polemiky. Okrem toho, v jeho náboženskej spisbe sa kde-tu vyskytujú aj autobiografické pasáže. Tejto zaujímavej otázke sa budeme bližšie venovať v niektorom z ďalších príspevkov; teraz sme si predsavzali skúmať iný dôležitý aspekt Sentivániho diela – jeho jazyk.

Treba povedať, že Martin Sentiváni nebol literátom, ktorý sa usiluje o vonkajšiu krásu výrazu v modernom význame tohto slova. Estetiku jeho textov bude treba postupne objavovať prostredníctvom gramatickej, rétorickej a štylistickej analýzy. Medzi Sentivániho početnými dizertáciami z rozličných vedných odborov nenájdeme samostatnú prácu o lingvistických otázkach.<sup>2</sup> Preňho forma znamená predovšetkým vnútornú, logickú výstavbu výpovede.<sup>3</sup> Avšak aby bol náš obraz úplný, musíme si v tejto súvislosti všimnúť aj dedikácie Sentivániho diel, ktoré sú napísané „iným“ jazykom – vidíme tu veľký rozdiel v štylistickej úrovni textu. Myslíme si, že tento poznatok je veľmi dôležitý pri skúmaní našej latinskej literatúry. Je potrebné rozlišovať v zásade dva literárne štýly: *strojený*, oslavný, vysoký a *nestrojený*, vecný, nízky štýl. Použitie toho-ktorého štýlu závisí od literárneho žánru. Naše pozorovanie môžeme podporiť aj koncepciou F. Wagnera, ktorého lexikografické a gramatické dielo bolo významné pre náš geografický priestor. Vo svojej knihe *Syntaxis ornata*<sup>4</sup> takisto rozoznáva dve úrovne písomného jazykového prejavu: na jednej strane *stylus sim-*

\* Mgr. Svorad Zavorský, Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

<sup>1</sup> *Vedecké* v modernom zmysle slova. Používame tento prívlastok, do istej miery anachronický, pretože nemáme poruke iný, vhodnejší termín.

<sup>2</sup> O jeho postoji k jazyku sa môžeme čo-to dozvedieť z diela *Rectus modus interpretandi Sacram Scripturam*, ktoré vyšlo v Trnave jednak samostatne r. 1696, jednak ako súčasť jeho Miscellánei.

<sup>3</sup> V Sentivániho polemikách sa často stretáme so slovným spojením *in forma*, ktoré vystupuje vo význame príslovkového určenia spôsobu a znamená asi toľko, čo „logicky, podľa pravidiel dialektiky.“

<sup>4</sup> WAGNER, F.: *Syntaxis ornata, seu de tribus Latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia*. Typis collegii academici Societatis Jesu. Tynnaviae 1773.

*plex / vulgaris / rudis*, resp. *narratio barbara / impolita*, na druhej strane *stylus elegans*. Rozdiel medzi týmito dvoma spôsobmi vyjadrenia spočíva najmä v tom, že podradňovacie súvetia (veľké množstvo spojok) vyskytujúce sa na úrovni *stylus simplex* nahrádza *stylus elegans* participiálnymi konštrukciami. To, že Sentivániho jazykový prejav sa, podľa nášho názoru, realizuje na úrovni *stylus simplex*, alebo sa k nej aspoň veľmi výrazne približuje, je pre nás oveľa zaujímavejšie, ako keby bol tento autor napísal svoje dielo vibrúsenou cicerónovskou latinčinou. Ved' takto nám umožňuje, aspoň čiastočne, nahliadnuť do sveta živého jazyka. Štýl polemických spisov je, pravdaže, ovplyvnený aj dialogickou formou (vnútorný dialóg, vnútorná konverzácia) tohto žánru. Ďalším dôvodom, prečo si dovoľujeme jazyk Sentivániho polemík do určitej miery spájať s hovoreným jazykovým prejavom, je to, že tieto diela vznikali rýchlo. Neusudzujeme tak len preto, že Martin Sentiváni vyprodukoval pomerne veľké množstvo spisov za krátky čas (teda na základe extratextových indícií), ale najmä preto, lebo nám to dosvedčujú samotné texty: nachádzame v nich viaceré prípady duplicitných vetných konštrukcií alebo, naopak, elíps, ktoré v danom kontexte nepôsobia ako štylistický zámer. Tieto javy by sa zrejme nevyskytli, keby texty boli výsledkom starostlivej štylizácie, alebo keby prešli dôkladnou jazykovou redakciou. Pravda, napriek tomu ide o kultivovaný jazykový prejav. Napokon, môžeme pridať ešte jeden znak, ktorým podporíme našu koncepciu, a to je skutočnosť, že Sentivániho polemické texty obsahujú hojné frazeologizmy. Pravda, to si vyžaduje hlbší výskum, pretože treba zistiť, nakoľko ide o knižné frazeologizmy a nakoľko o také, ktoré do jeho písomného prejavu prenikli z hovoreného jazyka.<sup>5</sup>

Musíme uvažovať nad tým, či výraz Sentivániho polemík – ktorému priradíme pojem *stylus simplex* alebo vecný, nestrojený štýl – nie je práve vlastnosťou tohto žánru. Švédsky filológ K. Östlund sa nedávno zaoberal uppsalskými dizertáciami z polovice 18. storočia, pričom na textoch vykonal aj gramatickú a štylistickú analýzu.<sup>6</sup> Štýl dizertácii označuje ako vedecký (*genus didascalium seu doctrinale*) a upozorňuje na základné výrazové konštrukcie tohto žánru.<sup>7</sup> Podobné štylistické prostriedky nachádzame aj v Sentivániho polemickom diele, no okrem toho sa v ňom nachádzajú aj iné – rétorické a dialogické – prvky, čo vyplýva z povahy polemického žánru. Až podrobnejšia práca s barokovými textami ukáže, či možno hovoriť o osobitnom polemickom žánri (argumentačnom štýle), t. j. takom, ktorý je charakteristický osobitými štylistickými postupmi.

Náš príspevok je výsledkom neustáleho kontaktu s textami trnavského profesora a kladie si za cieľ predstaviť nie tak zistenia výskumu (to bude náročnejšia a dlhodobejšia práca), ako skôr postrehy, nápady a hľadanie spôsobu jazykovej interpretácie Sentivániho diela. Preto tu predkladáme naše východiská, v rámci ktorých sa bude pohybovať aj náš prístup k jazyku textov.

Predovšetkým si treba uvedomiť, že barokovú latinčinu nemožno posudzovať z hľadiska modernej normatívnej gramatiky. Latinská gramatika, ako ju poznáme dnes, dostala svoju tvár najmä prostredníctvom práce filológov od prelomu 18. a 19. storočia.<sup>8</sup> Preto, aby sme správne hodnotili jazyk historických textov, bude potrebné sledovať dobovú normatívnu gramatiku.<sup>9</sup> Ďalej, latinčina, ktorá nebola materinským jazykom, nevyhnutne prijímala ducha svojich používateľov, interferovala s ich jazykovým vedomím. Nazdávame sa, že môžeme hovoriť o paralelizme latinčiny a národných jazykov, ktorý sa prejavuje najmä v syntaktickej rovine, no určite aj v slovotvorbe (obojsmerné

<sup>5</sup> Por. MLACEK, J.: *Slovenská frazeológia*. Bratislava : SPN 1977, s. 79-80.

<sup>6</sup> ÖSTLUND, K.: *Johan Ihre on the Origins and History of the Runes. Three Latin Dissertations from the mid 18<sup>th</sup> Century*. (Edited with translation and commentary.) Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Latina Upsaliensia. 25. Uppsala 2000. 391 s.

<sup>7</sup> Tamže, s. 61-63.

<sup>8</sup> Por. BURKARD, Th.: Die lateinische Grammatik im 18. und frühen 19. Jahrhundert. Von einer Wortarten- zu einer Satzgliedgrammatik. Ellipsentheorie, Kasuslehre, Satzglieder. In: *Germania Latina – Latinitas Teutonica. Vita publica, scientiae, studia humaniora a litteris renatis usque ad saeculum nostrum*. (Zborník z konferencie, ktorá sa konala v septembri 2001 v Mníchove.) Príspevok je uverejnený v elektronickej podobe na internetovej adrese <http://www.phil-hum-ren.uni-muenchen.de/GermLat/Acta/Burkard.htm> [12. 11. 2003]. Pozri tiež: ÖSTLUND, K.: *Johan Ihre on the Origins and History of the Runes*, s. 38.

<sup>9</sup> Na druhej strane si musíme uvedomiť, že normatívna gramatika nikdy nepostrehne celú jazykovú skutočnosť (čo vo zvýšenej miere platí o gramatikách školského typu). Preto je potrebné uplatňovať pri práci s textami aj analytický a deskriptívny prístup.

kalkovanie – latinsko-vernakuálne i vernakuárno-latinské).<sup>10</sup> Tu je však situácia dosť zložitá, pretože latinčina ako univerzálny literárny jazyk bola istotne nositeľkou vernakuárnych javov rozličnej proveniencie. A tak sa vernakularizmy<sup>11</sup> mohli do textov dostať nielen priamo prostredníctvom jazykového vedomia autora, ale i literárnou cestou. Táto otázka však pre nás nie je až natoľko zaujímavá. Dôležitý je práve spomenutý paralelizmus, ktorý je, domnievame sa, významným činiteľom vo vývoji národných literárnych jazykov (v našom prípade slovenčiny). Preto bude treba uplatniť kontrastívny prístup. V našom uhorskom prostredí to znamená, že sa budeme snažiť o komparáciu latinských jazykových javov s jazykovými javmi slovenskými, nemeckými a maďarskými. Napokon, aby sme texty mohli vnímať z uvedených hľadísk, musíme vypracovať vhodnú analytickú metódu. Naša koncepcia teda predpokladá trojaký prístup k jazyku textov, a to z hľadiska gramatiky *deskriptívnej, normatívnej a kontrastívnej*.

Latinský jazyk musíme vnímať v jeho vývoji v danom geografickom priestore. Na našu latinskú literatúru obdobia baroka nemôžeme hľadiť iba ako na produkciu autorov s klasickým, humanistickým vzdelaním. Jestvovala tu predsa napr. nepretržitá listinná prax od konca 12. storočia. V jazykovom vývoji musíme rozlišovať etapy, musíme počítať s tradíciou, s reliktnými, presahmi, miešaním jazykových javov. Pravdaže, od obdobia humanizmu všade prenikala snaha o jazykový purizmus, no o tom, že tradíciu nie je ľahké vykoreniť, svedčia mnohé jazykové príručky (resp. časti príručiek), označované ako *antibarbarus*. A že to vo zvýšenej miere platí najmä pre uhorské prostredie, dokazujú nielen zmienky domácich, ale i zahraničných autorov barokového obdobia.<sup>12</sup>

Okrem toho, ak sa venujeme textom konkrétneho autora, musíme poznať aj jeho inšpiračné zdroje (inšpiračné z jazykového hľadiska), to znamená, musíme sa usilovať o poznanie jeho lektúry. U Martina Sentivániho, o ktorom vieme, že bol veľkým milovníkom kníh,<sup>13</sup> je to úloha zaiste veľmi

<sup>10</sup> Pozri k tomu DORULA, J.: Slovenčina vo vzťahu k iným jazykom v 15. – 18. storočí. In: *Jazykovedné štúdie*, 1977, roč. 15, s. 187-191. Na str. 187 autor píše: „Ovplyvnila (latinčina, S. Z.) kultivovaný slovenský jazyk aj v oblasti štylistickej a syntaktickej.“

<sup>11</sup> Myslíme si, že tento termín je vhodnejší než dobové označenie *barbarizmus*.

<sup>12</sup> Veľmi inšpiratívny je pohľad Mateja Bela na jazykovú situáciu v Uhorsku (resp. na Slovensku). V úvode k svojej nemeckej gramatike píše (uvádzame preklad latinského originálu): „*V mestách, ktoré sme vymenovali, sa nepoužíva len jeden jazyk. Obyvatelia viacerých z nich ovládajú dve, ba dakedy až tri reči súčasne. A síce v Bratislave, Košiciach, Prešove a Rožňave sa okrem nemčiny používa aj maďarčina a slovenčina, v Šoproni, Köszegu, v Óváre, v Rábe, Komárne, Ostrihome, vo Vacove, v Budíne a v Pešti sa rozpráva po nemecky a po maďarsky, a napokon v Levoči, Kežmarku, Kremnici, Štiavnicí, v Banskej Bystrici, Trnave, Pezinku a vo Svätom Jure po nemecky a po slovensky. K týmto rečiam u vzdelanejších prístupuje ešte latinčina, ktorú pohotovo ovládajú aj slovom aj písmom, rovnako dobre ako ostatné spomenuté reči. Keď skúmam príčinu tohto javu, prichádzam jedine k takému záveru, že prví Maďari, ktorí prijali kresťanskú vieru, keďže ich jazyk bol cudzí ostatným európskym jazykom, uvedomili si, že prostredníctvom latinskej reči môžu najľahšie nadviazať styky so susednými národmi, a to najmä s Talianmi a Nemcami. A preto jej venovali väčšiu pozornosť, to sa však dialo zo svetských dôvodov. V kláštoroch, ktoré vtedy boli príbytkami vzdelanosti, sa ustanovovalo zákonom, aby v nich nik nerozprával inak než po vzdelanecky, to jest po latinsky. A čoskoro sa udomácnil zvyk, že všetky verejné i súkromné záležitosti sa spravovali v latinskom jazyku. Neskôr, keď sa začali množiť školy, tento zvyk sa natoľko zapáčil aj ľudu, že žiaden chlapec či mladík, hoc aj bol určený na menej vznešené zamestnanie či na poľnohospodársku prácu, neodíšiel zo školy prv, než by nadobudol dostatočnú vedomosť latinského jazyka, ktorá by mu postačovala na to, aby sa mohol uplatniť v akejkoľvek bežnej životnej situácii. A preto často môžeme vidieť, ako sa i sediaci medzi sebou rozprávajú po latinsky pri svojich poľných prácach. Keby sa tento záujem o latinčinu včas upriamil na spisovateľov lepšieho mena a na nasledovanie ich štýlu, zaiste by z toho vzišiel príklad hodný chvály a nasledovania. Avšak preto, že námaha tých, ktorým na tejto veci záležalo, nenašla veľký ohlas, latinská reč u nás nadobudla akýsi nový, neobvyklý šat. Ten ak chce dakto zmeniť, neveľmi sa mu darí, ba ešte aj vzbudzuje proti sebe nenávisť. Pokladajú ho za takého, pre ktorého nie sú dost' dobré staré spôsoby a páči sa mu iba to, čo je moderné. Nevedia, že barbarosť, neklasickosť v latinskej reči (barbaries), je oveľa mladšia než čistý, klasický jazyk. Predsa však boli v Uhorsku aj takí muži, podľa svedectva všetkých veľmi vzdelaní, čo v štýle súperili s Cicerónom. Ak by sme týchto chceli nasledovať, niet pochýb, že čoskoro by sme odstránili každú známku barbarstva.*“ (BEL, Mathias: *Institutiones linguae Germanicae*. Leutschoviae 1718, s. 15-16) Nemecký recenzent Cwittingerovho diela *Specimen Hungariae literatae* (vyšlo r. 1711) J. F. Reimmann napísal: „*Reč diela je... nekultivovaná a má čosi z uhorskej neohrabanosti.*“ (POR. GÁFRIKOVÁ, G. a kol.: *Pannonia docta – Učená Panónia. Z predhistórie uhorsko-slovenskej literárnej historiografie*. Bratislava : Veda 2003, s. 113.

<sup>13</sup> O M. Sentivánim sa v literatúre traduje, že často hovorieval o tom, aký trest by bol preňho najťažší. Tvrdil, že by to bolo vtedy, keby ho zavreli do veľkej knižnice a on by pritom nemohol zdvihnúť ruku a siahnúť po knihe. POR. HORÁNYI, A.: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Pars III. Posonii 1777*, s. 357-360. („*Caeterum pene prodigio, atque admira-*



komplikovaná. No pokiaľ ide o jeho polemickú spisbu, môžeme na základe intratextových indícií usudzovať, že takýmto zdrojom preňho boli azda diela cirkevných otcov.<sup>14</sup> Ďalším prameňom, ktorý by sme mohli predpokladať, je Sväté písmo. Musíme však priznať, že v Sentivániho štylizácii sme nepostrehli tie javy, ktoré sú pre text Vulgáty najcharakteristickejšie.<sup>15</sup>

Pri jazykovej práci so Sentivániho textami sme dosiaľ okrem štandardných moderných gramatických a slovníkových diel používali tieto staršie pramene: Už spomínanú *Syntaxis ornata* od Franza Wagnera SJ, latinskú gramatiku Gregora Molnára *Elementa grammaticae Latinae*,<sup>16</sup> gramatiku Johanna Rhenia *Compendium Latinae grammaticae*<sup>17</sup> a taktiež základy latinskej gramatiky zostavené podľa E. Alvaréza *Principia seu rudimenta grammatices*.<sup>18</sup> Pre potreby kontrastívneho prístupu sme čerpali aj z Bernolákovho diela *Grammatica Slavica*.<sup>19</sup>

## II.

Dielo *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum*<sup>20</sup> sme si pre účely analýzy zvolili viacnásobnej náhodne. Jediným kritériom bol vlastne iba jeho optimálny rozsah. Na základe našich skúseností môžeme totiž povedať, že takáto práca s textom je časovo veľmi náročná, pretože pri čítaní je ťažké sústrediť sa na viacero skúmaných jazykových javov súčasne. A tak analyzovaný text musí prejsť mnohonásobným čítaním. Vďaka lektúre Sentivániho prác sme už mali skúsenosť s tým, na ktoré javy treba zamerať pozornosť. Pokúsime sa teda predstaviť najzákladnejšie znaky týchto textov a budeme ich ilustrovať ukážkami zo spomenutého *Lutheranicum nihil ad rem* (ďalej LNR). Uvedomujeme si, pravda, že náš prístup je do istej miery subjektívny, iný čitateľ by azda postrehol iné zaujímavé jazykové skutočnosti.

Pristavíme sa najprv pri grafickej stránke textu. Je to otázka veľmi zložitá a dosiaľ málo preskúmaná. Nie sme toho názoru, že by šlo o podradný jav, ktorému netreba venovať pozornosť. Práve naopak: interpunkcia a písanie veľkých písmen<sup>21</sup> sú, podľa nášho názoru, výbornými ukazovateľmi, ako ten-ktorý text vnímal sám autor. Hoci nemožno v tejto oblasti stanoviť presnú pravidelnosť, predsa badáme isté tendencie. Ich popis by však mohol byť obsahom samostatnej štúdie. Práve táto nepravidelnosť, premenlivosť označovania interpunkcie a písania veľkých písmen nám hovorí veľa o dobovom ponímaní textu a azda i jazyka. Variantnosť je jav, s ktorým sa stretneme v celom jazykovom prejave Martina Sentivániho.

---

*tioni certe fuit Martini solertia et amor litterarii otii, quo sic affectu erat, ut saepe diceret: nullum carcerem, si ita res ferret, futurum sibi graviorem, ac bibliothecam, non sine optimis auctoribus; sed hac lege sibi interdictam, ne librum ullum inspiciet, manuve vel contigat.*"

<sup>14</sup> Tu je z filologického hľadiska veľmi zaujímavé zamyslieť sa nad tým, že latinské preklady diel východných cirkevných otcov (ktorých Sentiváni cituje veľmi často) vznikali až neskôr. Treba brať do úvahy, v akej jazykovej podobe (poklasickej, stredovekej, humanistickej) boli tieto diela známe vzdelanej európskej verejnosti.

<sup>15</sup> Napr. spojenia typu *respondens dixit* alebo používanie spojky *quia* vo význame *že*.

<sup>16</sup> MOLNÁR, G.: *Elementa grammaticae Latinae pro recta scholasticae juventutis institutione, ex praecipuis grammaticorum praeceptis*. Typis et sumptibus Joannis Michaelis Landerer. Posonii 1763. (Mali sme k dispozícii len defektný exemplár, ktorý sa končí na s. 202.)

<sup>17</sup> RHENIUS, M. J.: *Compendium Latinae grammaticae pro discentibus nationis Germanicae, Hungaricae, at que Bohemicae scriptum*. Posonii 1816. 368 s.

<sup>18</sup> *Principia seu rudimenta grammatices, ex institutionibus Immanuelis Alvari e Societate Jesu*. Liber primus, pars II. Typis collegii academici Societatis Jesu. Cassoviae 1771. 151 s.

<sup>19</sup> *Gramatické dielo Antona Bernoláka*. Na vydanie pripravil a preložil J. Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 554 s.

<sup>20</sup> SENTIVÁNI, M.: *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum, seu ludicrae responsiones cujusdam Lutherani Regiontani academici, ad XV. Catholicorum dilemma refutate*. Pracovali sme s exemplárom uverejneným v súbornom vydaní Sentivániho polemických spisov *Opusculorum polemicorum reverendi patris Martini Szent-Ivani... pars prima*. Typis secundis Academiae Tyrnaviensis typographiae, per Fridericum Gall, 1718, s. 51-126.

<sup>21</sup> V priebehu 18. storočia sa táto stránka textov veľmi zmenila, určite pod vplyvom rozvíjajúceho sa gramatického štúdia. Zatiaľ čo G. Molnár vo svojej gramatike umožňuje ešte veľmi široké použitie veľkých písmen v texte (hovori, že veľkými písmenami sa označujú všetky dôležité slová), anonymná bratislavská tlač *Praecepta ornatae et figuratae syntaxeos et orthographiae Latinae...*, Posonii 1772, na s. 38 odporúča: *Maiusculis litteris parce utendum..., nisi consuetudini plus, quam rationi, dare velimus*. (Veľké písmená používaj striedmo, ak, pravda, nechceme dať viac na zvyk, než na systém.)

Ako sme už spomenuli, pre tieto texty je charakteristický vecný alebo v niektorých pasážach až nízky štýl. To platí najmä o stavbe viet. Autor neskladá vetné periódy, štruktúra jeho viet je lineárna. Pravda, Sentiváni používa aj stylistické figúry. Najčastejšou z nich je tzv. *trajectio* – oddelenie slov syntagmy, no vyskytuje sa i anafora či klimax (*gradatio*). Zároveň však v texte nájdeme aj „neobratné“ konštrukcie, ktoré nám pripomínajú skôr hovorový než písomný prejav. Takáto hybridnosť je charakteristická pre celý jazykový prejav Sentivániho polemík. Dôležitým znakom v štruktúre jeho viet je sloveso, ktoré v mnohých prípadoch zaujíma centrálnu postavu. Zaujímavým pozorovaním je, že slovosled jeho viet často úzko korešponduje so slovosledom slovenskej vety, niekedy je možné prekladať slovo za slovom, pričom preklad znie prirodzene. Vyberáme niekoľko náhodných ukážok (ide o hrubý preklad textov, umelecký preklad by sťažil sledovanie javov, na ktoré upozorňujeme – tak je to pri všetkých ukážkach v tomto príspevku):

...[*qui docetis*]... [*propter*] [*nullum*] [*peccatum*] [*damnari hominem*], [*nisi*] [*propter*] [*infidelitatem*]; [*bona*] [*opera*] [*non*] [*esse*] [*necessaria*], [*et*] [*utilia*] [*ad salutem*], [*sed*] [*sufficere*] [*solum*] [*Fidem*]; [*omnia*] [*peccata*] [*esse*] [*aequalia*], [*ac*] [*consequenter*] [*peccatum*] [*blasphemiae*] [*non*] [*esse*] [*majus*] [*peccatum*], [*quam*] [*unum*] [*verbum otiosum*]... (67)<sup>22</sup>

...[pretože učíte]..., že [pre] [žiaden] [hriech] [nie je človek zatratený], [iba] [pre] [neveriu], že [dobré] [skutky] [nie] [sú] [potrebné] [a] [užitočné] [k spáse], [ale] že [stačí] [sama] [viera], že [všetky] [hriechy] [sú] [rovnaké] [a], [následne], [hriech] [bohorúhačstva] [nie] [je] [väčším] [hriechom] [než] [jedno] [daromné slovo]...

[*Verum*] [*proinde*] [*est*], [*Lutheranos*] [*non posse*] [*probare*], [*Arianos*] [*esse*] [*Haereticos*], [*ex*] [*sola*] [*Scriptura Sacra*]. (105)

[Pravda] [preto] [je], že [luteráni] [nemôžu] [dokázať], že [ariáni] [sú] [heretici], [zo] [sámeho] [Svätého písma]. (t. j. na základe Svätého písma sa nedá dokázať, že sú heretikmi)

[*Usus*<sup>a</sup> *vero*<sup>b</sup> *Communio*nis] [*sub una Specie*] [*fuit*] [*adhuc tempore Apostolorum*;] (110)  
[No<sup>b</sup> zvyk<sup>a</sup> prijímania] [pod jedným spôsobom] [bol] [už za čias apoštolov.]

Otázkou slovosledu, keďže je veľmi náročná, sme sa ešte podrobnejšie nezaoberali. No i na základe niektorých iných indícií môžeme povedať, že štruktúra Sentivániho vety je ovplyvnená vernakulárnym jazykovým vedomím. Výrazne sa to prejavuje napríklad v hojnom používaní častice *etiam* vo význame *aj*, ktorá sa len veľmi zriedkavo obmieňa inými prostriedkami typickými pre latinčinu, ako je: postpozitívne *quoque* alebo vyjadrenie pomocou *et*. Sentiváni použil *etiam* aj vtedy, keď inou štylizáciou mohol predísť kakofónii:

...*quod aliae Coronae solum caput premerent, haec autem etiam conscientiam*... (60)  
...že iné koruny tlačia iba hlavu, táto však aj svedomie...

Prenikanie vernakulárneho vedomia do latinského textu môžeme ilustrovať aj rukolapnejšími príkladmi. Prvým z nich je Sentivániho použitie slova *aliunde*, ktorého klasický význam je „odinakiaľ“. Ale keďže v polemických textoch sa veľmi často vyskytuje hypersyntaktický konektor *unde*, ktorého ekvivalentom je slovenské *a preto*, neprekvapuje nás, ak Sentiváni používa slovo *aliunde* vo význame „pre inú príčinu“:

<sup>22</sup> Číslo v zátvorke pri latinských citátoch označujú stranu, pozri pozn. 20.

*Verum hoc loco volui tantum id demonstrare, quod omnis ille, qui ab Ecclesia declaratur per Concilia Generalia esse Haereticus, pro tali habendus sit ab omnibus Fidelibus; nec aliunde aliquis haberi debet pro publico, et notorio Haeretico, nisi is, vel ejus doctrina sit ut talis declarata ab Ecclesia.* (101)

Avšak na tomto mieste som chcel ukázať iba to, že každého, koho Cirkev prostredníctvom všeobecného snemu vyhlási za heretika, majú za takého pokladať všetci veriaci. Ani [pre inú príčinu]/[inak] nemožno pokladať nikoho za verejného a známeho heretika, ibaže by Cirkev za takého vyhlásila jeho samého alebo jeho učenie.

Všimnime si, že v uvedenej vete môžeme *aliunde* do slovenčiny preložiť aj slovom *inák* (ktoré je v danom prípade synonymom spojenia *pre inú príčinu*). Len po takejto úvahe môžeme vysvetliť nasledovnú pasáž:

*Cur aliqui ex ipsis Pontificijs Doctoribus asserant, aliquos ex Lutheranis salvari posse? Respondeo: Eos loqui de Lutheranis materialibus, qui aliunde bene vivunt, et gravia vitant peccata...* (114)

Prečo aj daktori katolícky teológovia tvrdia, že niektorí luteráni môžu byť spasení? Odpovedám, že to hovoria o materiálnych luteránoch,<sup>23</sup> ktorí inak žijú dobre a vyhýbajú sa ťažkým hriechom...

Vidíme, že tu už má slovo *aliunde* ďaleko od svojho pôvodného významu. Tento sémantický posun si vysvetľujeme pôsobením vernakulárneho jazykového vedomia. Vernakulárna polysémia sa prenáša aj na latinskú lexému, hoci pôvodne sa latinské slovo viazalo iba k jednému z vernakulárnych významov.

Iným príkladom môže byť netradičné používanie spojky *quod*, a to jednak v účinkovej vete, ktorú inak v latinčine uvádza spojka *ut* (a), jednak v časovej vete (b). Obidva javy sú založené na skutočnosti, že vo vernakulárnom jazykovom vedomí sa uvedená spojka viaže raz k významu spojky *že*, inokedy k významu spojovacieho výrazu *čo* (obidva ekvivalenty sú úplne legitímne). Autor tak vlastne uplatňuje vernakulárnu syntax, pričom latinské sú iba lexémy. Treba poznamenať, že použitie spojky *quod* v účinkových vetách je v stredovekej latinčine bežným javom a pravidelne sa s ním stretávame aj v našom listinnom materiáli.

(a) *...cur tam inertes... fuerint, ... quod non illico accurrerint ad praedicandum verum Evangelium Hungariae?* (78)

...prečo boli takí nečinní, že hneď nepribehli, aby ohlasovali Uhorsku pravé evanjelium?

(b) *...jam sunt plus, quam mille anni, quod S. Augustinus pro sua Matre... oravit...* (111)

...už je to viac než tisíc rokov, čo sa sv. Augustín modlil za svoju matku...

Pokladali sme za potrebné uviesť tieto príklady, lebo zreteľne svedčia o latinsko-vernakulárnej jazykovej interferencii. S touto skutočnosťou musíme počítať na všetkých úrovniach jazykového prejavu.<sup>24</sup>

Ďalšou charakteristickou črtou Sentivániho jazyka je nadbytočné hromadenie jazykových pro-

<sup>23</sup> Dobová teológia rozlišovala medzi herézou formálnou (*haeresis formalis*) a materiálnou (*haeresis materialis*). Materiálni heretici sú tí, ktorých ospravedľňuje nevedomosť (*quos ... ignorantia excusat*), formálni sú tí, ktorí zostávajú v blude aj potom, ako spoznajú pravdu vyhlásenú Cirkvou (*post agnitam veritatem ab Ecclesia declaratam*). Pozri k tomu SENTIVÁNI, M.: *Dissertatio Haeresiologico-polemica*. Tyrnaviae 1701, s. 4-5.

<sup>24</sup> O jazykovej interferencii na fonetickej úrovni svedčí Matej Bel v úvode k svojmu vydaniu Cellariovho slovníka. Hovorí, že Maďari vyslovujú latinské samohlásky dlho aj tam, kde netreba, Slováci zasa príliš krátko. Nemecká výslovnosť latinčiny bola podľa neho príliš mäkká. Por. Christophori Cellarii Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis... Hungarica et Bohemica locupletatus, a Matthia Belio. Posonii 1777 (3. vyd.), šiesty odsek úvodu.

striedkov. Najvýraznejšie sa to prejavuje v takmer pravidelnom spojení ukazovacieho zámena s privlastňovacím (*pronomēn demonstratīvum* + *pronomēn possessīvum*) vo frekventovanom spojení *ad hoc, ut* (na to, aby) namiesto jednoduchého *ut* v účelových vetách a taktiež v konštrukciách typu *ex eo, quod*, resp. zriedkavo *ex eo, quia (eo, quod)* namiesto jednoduchého *quod* v dôvodových vetách (preto, že; z toho dôvodu, že). Uvedené spôsoby vyjadrenia sú vlastné aj vernakulárnym hovorovým jazykom. V tejto súvislosti je dobré si pripomenúť, že F. Wagner (v súlade s dobovým úzom) za jeden zo znakov uhladenosti štýlu (*elegantia*) pokladá hutnosť výrazu (*brevitas*).

Zaujímavé poznatky získavame pri sledovaní substantívnych viet so spojku *quod* a účelových viet so spojku *ut*. Latinčina má totiž možnosť vyjadriť takéto konštrukcie aj pomocou spojenia akuzatívu s infinitívom. Pri prvých kontaktoch so Sentivániho textami nás zarazilo jeho časté používanie spojky *quod* aj v takých prípadoch, keď podľa dnešnej normatívnej gramatiky latinského jazyka ide o hrubý priestupok (pravda, ide o bežný jav v stredovekej latinčine). Svoj názor sme však zmenili potom, čo sme sa oboznámili s normatívnymi gramatikami, ktoré sa používali aj v dobe nášho autora. Tak napr. Gregor Molnár rozoznáva tri skupiny slovíes, pri ktorých je možné použiť väzbu akuzatívu s infinitívom. Sú to *verba voluntatis*, *verba sensus* a *verba facultatis*. Pri všetkých však možno legitímne použiť vyjadrenie pomocou vedľajšej vety, a to so spojku *quod* pri druhej skupine (*verba sensus*) a so spojku *ut* pri zvyšných dvoch skupinách slovíes.<sup>25</sup> V našich textoch sa vyskytuje rovnako väzba akuzatívu s infinitívom ako aj vyjadrenie pomocou vedľajšej vety, pričom vôbec, ako sa ukazuje z doterajších pozorovaní, nezáleží na riadiacom slovese. Ide jednoducho o formálnu variantnosť. To, že sa nepocit'oval významový rozdiel medzi obidvoma prostriedkami, nám dosvedčujú aj prípady, keď sa v jednej vete pleonasticky miešajú obidva spôsoby vyjadrenia:

*...firmiter credunt omnes Romano-Catholici..., quod quidquid Generalia... decidunt Concilia..., id observandum esse fidelissime. (112)*

...pevne veria všetci rímski katolíci..., že čokoľvek ustanovia všeobecné snemy, (že) to treba verne zachovávať.

*...respondeo: quod quando Pontifices aliquid decidunt publice..., esse infallibiles. (122)*

...odpovedám, že keď pápeži o niečom rozhodnú verejne..., (že) sú neomylní.

Podľa modernej normatívnej gramatiky sa pri slovesách vyjadrujúcich pocity (*verba affectuum*) mení význam výpovede v závislosti od toho, či sa pri slovese nachádza väzba infinitívu s akuzatívom, alebo vedľajšia veta so spojku *quod*. Trnavská gramatika zostavená podľa E. Alvareza takéto pravidlo nerešpektuje.<sup>26</sup> Preto nás nemusí prekvapiť, keď ani Martin Sentiváni obidva jazykové prostriedky významovo nerozlišuje.

Zaujalo nás ďalej to, ako Sentiváni vo vedľajších vetách so spojku *quod* používa slovesný spôsob. Takmer pravidelne sa v nich vyskytuje konjunktív, hoci ide o substantívne vety, čo je podľa modernej normatívnej gramatiky možné iba vtedy, ak sa v nich vyjadruje cudzia mienka. Keď sa však oboznámime s gramatickými zásadami, ktoré vo svojej *Syntaxis ornata* uvádza F. Wagner, uvedomíme si, že Sentivániho jazyk sa v tomto bode zhoduje so správnou praxou jeho doby. Wagner totiž vykladá, že vedľajšie vety s *quod* majú vždy konjunktív a indikatív sa v nich vyskytuje iba vtedy, ak vyjadrujú príčinu (príčinné, resp. dôvodové vety s *quod*).<sup>27</sup> Sentiváni však v podstatných a príčinných vetách nerozlišuje dôsledne slovesný spôsob. V texte *LNR* sme sa sústredili na substantívne vety so spojku *quod* a sledovali sme v nich výskyt konjunktívu a indikatívu. Indikatív sme našli len približne v 15 %-ách prípadov. Pokiaľ ide o príčinné vety so spojku *quod*, takisto v nich môžeme pozorovať indikatív i konjunktív. Nepodarilo sa nám zistiť, podľa akého kľúča

<sup>25</sup> MOLNÁR, G.: *Elementa grammaticae Latinae*, s. 134-135.

<sup>26</sup> *Principia seu rudimenta grammatices*, s. 31-32.

<sup>27</sup> WAGNER, F.: *Syntaxis ornata, seu de tribus Latinae linguae*, s. 37.

kladie Sentiváni raz jeden, raz druhý slovesný spôsob. Dospeli sme k predbežnému záveru, že jeho gramatika je v tomto ohľade jednoducho arbitrárna. Nekonzekventnosť v používaní slovesného spôsobu môže byť podmienená aj jazykovým vedomím autora, keďže slovenčina konjunktív nepozná. Uvedieme niekoľko ukážok:

*Ego autem dico, quod male te demetia coepit...*(57) – indikatív  
Ja však hovorím, že si sa pomiatol...

*Ergo debes dicere, quod sit ... vestra Religio conformis Augustanae Confessionis.* (87) – konjunktív  
Musíš teda povedať, že vaše náboženstvo sa zhoduje s augsburským vyznaním.

*An ideo tu negabis fuisse ante multa Saecula Monarchiam Hispanicam..., quod tunc consiliarii..., et ministri non vocabantur Pares, vel Grandes?* (110) – indikatív  
Či poprieš, že pred mnohými storočiami jestvovalo španielske kráľovstvo (len) preto, že vtedy sa radcovia a ministri nenazývali medzi a grandami?

*Et Calvinistae quidem eam dicent a Scriptura Sacra ex eo deficere, quod ... Festa Sanctorum celebrent...* (107) – konjunktív  
A síce kalvíni o nej (luterskej cirkvi) hovoria, že odpadla od Svätého písma preto, lebo (luteráni) slávia sviatky svätých.

Ak sledujeme iné druhy podradovacích súvetí v LNR, veľmi často nájdeme konštrukciu typu *si* ..., *cur (ergo)...*?, ktorá alternuje s typom *cum...*, *cur (ergo)...*? Za takýmto *cum* sa v našom texte nachádza spravidla sloveso v konjunktíve. Keďže sme nezistili významový rozdiel medzi týmito konštrukciami, nazdávame sa, že v daných prípadoch treba spojku *cum* prekladať slovenským ekvivalentom *ak*. Myslíme si, že tu máme do činenia s vplyvom nemčiny, kde spojka *wenn* má aj časový aj podmieňovací význam. Rovnako slovenské *keď* má obojakú platnosť. Navyše, A. Bernolák vo svojej gramatike medzi podmieňovacími spojkami uvádza aj slovenskú spojku *kdiž*, ktorej priraduje latinské ekvivalenty *cum*, *dum*, *quando*.<sup>28</sup> Latinská gramatika pozná rôzne použitie spojky *cum*, a preto sme sa v týchto prípadoch usilovali vysvetliť ju ako *cum concessivum* (hoci, aj keď) alebo *cum causale* (pretože, keďže), ale vo väčšine prípadov takýto preklad znie jednoducho neprirodzene. Preto sa domnievame, že sa u Sentivániho stretávame so spojkou, ktorú môžeme označiť ako *cum conditionale*.

*Si Lutherana Religio fuit ante Lutherum, cur in articulis, seu Decretis Sancti Stephani... nulla fiat illius mentio?* (57)  
Ak bolo luteránske náboženstvo pred Luterom, prečo o ňom niet zmienky v (zákonných) článkoch, čiže dekrétach svätého Štefana?

*Si habent aliquos Sanctos, cur saltem ad Ephemerides, seu Calendaria non ponunt eorum nomina?* (76)  
Ak majú nejakých svätých, prečo nezaradia ich mená aspoň do kalendára?

*Si erant tunc in rerum natura quoad rem, esto non quoad nomen, cur tam ignavi... fuerint...?* (78)  
Ak vtedy jestvovali čo do veci, hoc aj nie čo do mena, prečo boli takí leniví...?

<sup>28</sup> Gramatické dielo Antona Bernoláka, s. 302.

*Cum utraque haec Religio non possit dici Evangelica, cur soli Lutherani appropriant sibi nomen Evangelicorum?* (62)

Ak sa ani jedno toto náboženstvo nemôže nazývať evanjelickým, prečo si iba luteráni prisojujú meno evanjelikov?

*Cum Entia Statuum praeter necessitatem multiplicari non debeant, cur istum Statum quintum... superinduxistis...?* (63)

Ak sa nemajú zbytočne rozmnožovať stavy, prečo ste navyše zaviedli tento piaty stav...?

*Cum Augustana confessio dicat se non abolevisse hanc Missam, cur ergo Lutheranae Ecclesiae in Hungaria has Missas... impugnent...?* (88)

Ak augsburské vyznanie hovorí, že nezrušilo túto omšu, prečo teda luteránske cirkvi v Uhorsku tieto omše napádajú...

*Quaere igitur medium Terminum in Ponte Asinino, cum illud non habeas in cerebro.* (107)

Hľadaj teda *medium terminum* na somárskom moste, ak/keď ho nemáš v gebuli.

Inak používa Sentiváni spojku *cum* celkom regulárne podľa gramatických zásad. *Cum concessivum, causale a narrativum* sa viaže s konjunktívom, *cum temporale a iterativum* s indikatívom. V niektorých prípadoch sme sa však stretli s takým použitím uvedenej spojky, že ju nemožno interpretovať pomocou nijakého jej významu bežne uvádzaného v gramatikách. Okrem spomenutého podmieňovacieho významu vyjadruje niekedy spojka *cum* aj vysvetľovací vzťah (môžeme ho pracovne nazvať *cum explicativum*):

*Si Hungari, et Pannonese ex Paganismo conversi sunt ad veram Christi Fidem, cum haec non fuerit alia, quam Romano-Catholica. Intuli: Ergo haec sola est vera Fides, et salvifica.* (68)

Ak boli Maďari a Panóni obrátení z pohanstva na pravú Kristovu vieru – a táto vtedy nebola iná než rímsko-katolícka – vyvodil som: teda jedine táto viera je pravá a spásonosná.

*Peccas 4. Quia falso fundamento niteris, cum ex illo textu probare... videris, Romanum Pontificem esse Antichristum...* (70)

Mýliš sa, po štvrté, lebo sa opieraš o falošný základ. Zdá sa totiž, že na základe toho textu dokazuješ, že rímsky veľkňaz je antikrist...

*...sed cur Festa Sanctorum ver. gr. S. Martini, S. Nicolai celebrent, cum tamen hi fuerunt Episcopi Romano-Catholici...* (71)

...ale prečo slávia sviatky svätých, napr. sv. Martina a sv. Mikuláša, veď/keď oni predsa boli rímsko-katolíckymi biskupmi...

V prvom prípade je možné spojku *cum* vysvetliť aj ako *cum causale* alebo *temporale* (neobvyklá by však bola väzba s konjunktívom). V druhom prípade by sa dalo uvažovať aj o *cum causale*, tu však by mal pravidelne stáť konjunktív. V tretej vete by mohlo ísť aj o *cum concessivum*, no nezvyčajná by bola väzba s indikatívom. Môžeme pozorovať, ako sa jednotlivé významy uvedenej spojky prelínajú či zlučujú. Nazdávame sa, že aj tento jav je výsledkom vernakulárneho jazykového vedomia autora, keďže spojka *cum* sa uňho spája s vernakulárnou spojkou *keď*. Znova máme do činenia s prenosom polysémie z jedného jazyka do druhého.

V súvislosti so spojku *cum* musíme upozorniť aj na spojku *dum*. Hoci sa s ňou v texte LNR stretávame aj v jej klasickom význame (a), častejšie ju Sentiváni používa ako alternatívu spojky *cum*, a to namiesto *cum identicum* (b), *iterativum* (c) alebo *temporale* (c). Niekedy ju možno prekladať aj ako *cum causale*. V alternácii za *cum* sa spojka *dum* pravidelne viaže s indikatívom.

- (a) *Fuit is... Imperatori Maximiliano, dum vixit percharus...* (103)  
Ten bol veľmi milý cisárovi Maximiliánovi, pokým žil...
- (b) *Peccas 2. in eadem responsione, dum addis...* (70)  
Po druhé, mylíš sa v tej istej odpovedi, keď dodávaš... (t. j. tým, že dodávaš)
- (c) *Ita, dum coecus coeco ductum praestat, ambo in foveam cadunt.* (103)  
A tak, keď slepý vedie slepého, obidvaja padnú do jamy (t. j. vždy, keď vedie).
- (d) *Hinc enim sequeretur, quod dum oppugnare cepit Ecclesiam anno 1517. non fuerit illuminatus a Spiritu Sancto...* (99)  
Z toho by totiž vyplývalo, že keď roku 1517 začal napádať Cirkev, nebol osvietený Duchom Svätým...

Ďalšiu výraznú črtu Sentivániho jazyka predstavuje nedodržiavanie súslednosti časov, čo sa najmarkantnejšie prejavuje v účelových vetách (podľa normatívnej gramatiky sa, naopak, v týchto prípadoch striktné predpisuje *consecutio temporum*). Úplne bežný je výskyt konjunktívu prézenta po spojke *ut*, hoci sa v hlavnej vete nachádza minulý čas. Táto prax je aj proti dobovým zásadám správnej gramatiky. No opäť tu môžeme vidieť paralelu medzi živou latinčinou a vernakulárnymi jazykmi. Podobná je situácia aj v opytovacích vetách, kde sa často vyskytuje konjunktív prézenta, i keď nadradené sloveso je v minulom čase. Tu je, pravda, niekedy ťažko rozlíšiť, či ide o otázku priamu alebo nepriamu.

Čo sa týka používania slovesného spôsobu a súslednosti časov vo vedľajších vetách, jeho neustálenosť sa dá ľahko vysvetliť tým, že štúdiom syntaxe sa klasickí filológovia začali bližšie zaoberať až v 19. storočí. Staršie normatívne gramatiky neposkytujú používateľovi latinského jazyka takmer žiaden návod, ako narábať s vedľajšími vetami (v staršej gramatike bol dôraz na morfológiu, na slovných druhoch a syntax sa zaoberala takmer výlučne pádovými väzbami).<sup>29</sup> A tak bol každý autor ponechaný viac-menej na svoju skúsenosť a riadil sa úzom, ktorý nadobudol zo svojej lektúry. Okrem toho, domnievame sa, riadil sa aj svojím vlastným jazykovým vedomím.

Veľmi zaujímavým sa v Sentivániho textoch ukazuje používanie slovesného času. Upútajú nás najmä minulé časy, z ktorých je perfektum jednoznačne najfrekvencovanejšie. Nepodarilo sa nám jednoznačne určiť, kedy Sentiváni používa perfektum a kedy imperfektum; jeho použitie nemožno opísať pomocou pravidiel modernej normatívnej gramatiky.<sup>30</sup> Často sa imperfektum používa spolu s perfektom, pričom nevieme zistiť dôvod, prečo sa v jednej výpovedi vyskytujú rozličné časy tam, kde by, zdá sa, postačoval len jeden, napr.:

*...quaero: Undenam hi Praedicatores, et ex qua Patria in Hungariam tunc temporis venerint? quo idiomate Evangelium Christi praedicabant? in qua Hungariae parte id propagaverunt, et quibus id annunciabant?* (78)

...pýtam sa: odkiaľ, z ktorej krajiny prišli do Uhorska títo kazatelia, akým jazykom ohlasovali Kristovo evanjelium, v ktorej časti Uhorska ho širili (rozšírili) a komu ho ohlasovali? *Usus vero Communionis sub una Specie fuit adhuc tempore Apostolorum: imo ab ipso Christo sic distribuebatur post suam Resurrectionem duobus discipulis in Emaus...* (110)  
Ale zvyk prijímania pod jedným spôsobom bol už za čias apoštolov. Ba sám Kristus ho takto podal dvom učeníkom v Emauzách po svojom vzkriesení...

<sup>29</sup> ÖSTLUND, K.: Johan Ihre on the Origins and History of the Runes, s. 38.

<sup>30</sup> Perfektum sa všeobecne charakterizuje ako čas naratívny, bez ohľadu na to, či skutočnosť, ktorú opisuje, je jednorázová alebo dlhotrvajúca. V spojení s perfektom je imperfektum časom, ktorý opisuje okolnosti deja. Perfektum je v takom prípade *tempus narrativum*, imperfektum *tempus descriptivum*. POROV. MENGE, H.: *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik*. Wolfenbüttel 1905, s. 221.

...nam ante Schisma Graecorum omnes Christiani Graeci dicebantur, ac fuerunt Religionis Romanae... (117)

...veď pred gréckou schizmou sa všetci Gréci nazývali a aj boli rímskeho náboženstva...

Zvláštne je použitie plusquamperfekta, ktoré nie vždy môžeme interpretovať ako vyjadrenie dávnominulého deja. Jednotlivé odseky LNR Sentiváni často začína slovami: *quaerebam, sumebam* alebo *instas, instabas, subsumis*, no často nájdeme aj *sumpseram, subsumpseram*. Používa teda raz imperfektum, raz plusquamperfektum a inokedy zasa prézent, a to bez akéhokoľvek významového rozdielu. Pozrime sa, čo o slovesných časoch hovorí dobová normatívna gramatika. G. Molnár definuje imperfektum (*praeteritum imperfectum*) ako čas, ktorý „označuje začatý, ale neukončený činný alebo trpný dej.“ Perfectum (*praeteritum perfectum*) „naznačuje, že činný alebo trpný dej je ukončený.“ A napokon, plusquamperfektum (*praeteritum plusquamperfectum*) „naznačuje, že činný alebo trpný dej bol ukončený už dávno.“<sup>31</sup> Ide tu vlastne o vidové ponímanie časov, ktoré však v praxi v latinčine neplatí a neuplatňuje sa ani v Sentivániho textoch. Stojíme tu pred podobnou dilemou, ako pri snahe o zistenie funkcie slovesného spôsobu v jeho jazyku. A. Bernolák vo svojej gramatike hovorí, že slovenčina pozná štyri slovesné časy: minulý (*praeteritum perfectum*), dávnominulý (*praeteritum plusquamperfectum*), prítomný (*praesens*) a budúci (*futurum*).<sup>32</sup> V čase, ktorý Bernolák označuje ako *praeteritum perfectum*, významovo splyvajú latinské perfectum a imperfektum, a to tak, že *praet. perf.* nedokonavého slovesa označuje dlhšie trvajúci dej (*res diutius gesta*) a *praet. perf.* dokonavého slovesa zasa dej ukončený (*actio absoluta*).<sup>33</sup> Tieto definície sa vlastne zhodujú s ponímaním perfekta a imperfekta v gramatike G. Molnára. Je pre nás veľmi cenné, že Bernolák opísal slovenskú gramatiku pomocou latinských jazykových prostriedkov. Pozrime sa krátko na to, čo hovorí o minulých časoch a ako ich prekladá do latinčiny. Ako vzorové si zvolil sloveso *chitat' / chitit'*.<sup>34</sup> Slovenské *chital* (nedokonavý vid) prekladá latinským *capiebat* (imperfektum slovesa *capio*), k tvaru *chitil* (dokonavý vid) priraduje ekvivalent *cepit* (perfectum slovesa *capio*). Slovenské *chital bol* (nedokonavý vid) prekladá ako *captaverat* (plusquamperfektum od slovesa *capto*, ktoré je frekventatívom alebo iteratívom slovesa *capio*), *chitil bol* ako *ceperat* (plusquamperfektum od slovesa *capio*). Dodajme, že latinčina pozná ešte aj tvary *captabat* a *captavit* odvodené od iteratíva *capto*, Bernolák však nepovažoval za potrebné využiť ich vo svojom opise slovenského systému časov. Na tom, pravda, nie je nič zvláštneho, prekvapenie však nastane, keď sledujeme Bernoláka ďalej. Stanovil šesť vzorov časovania slovies, pričom pri každom slovese rozoznáva nedokonavý a dokonavý vid.<sup>35</sup> Jeho dvojice sú tieto: volať – zavolať (*vocare – advocare*), plakať – oplakať (*flere – deflere*), slyšať – vyslyšať (*audire – exaudire*), siať – zasiať (*seminare – inseminare*), piť – vypiť (*bibere – ebibere*), milovať – zamilovať (*amare – adamare*). Vo všetkých prípadoch tvorí Bernolák dokonavé slovesá prefixáciou a tento spôsob prenáša aj do latinského prekladu. Lenže napr. latinské *deflere* možno prekladať nielen ako *oplakať*, ale aj ako *oplakávať*. Ak by sme chceli vytvoriť latinské ekvivalenty k tretej osobe singuláru uvedených vzorov (v gramatike sa neuvádzajú) takým spôsobom, ako to urobil Bernolák so slovesom *capio*, dostali by sme nasledovné dvojice: volal – *vocabat*, zavolať – *advocavit*; plakal – *flebat*, oplakal – *deflevit* atď. V tomto prípade sa pre nás latinské tvary *vocavit*, *advocabat*, *flevit*, *deflebat* atď. stávajú nadbytočnými. Tieto úvahy nám ukazujú, že systémy slovesných časov v latinčine a slovenčine nie sú kompatibilné.

Pokladali sme za potrebné podrobnejšie sa venovať Bernolákovmu dielu, lebo sa domnievame, že ponúka cenné informácie pre latinsko-slovenskú kontrastívnu gramatiku. Musíme si uvedomiť, že v slovenskom jazykovom vedomí je prítomná kategória slovesného vidu. Ako sme ukázali vyššie,

<sup>31</sup> MOLNÁR, G.: *Elementa grammaticae Latinae*, s. 57.

<sup>32</sup> Gramatické dielo Antona Bernoláka, s. 204.

<sup>33</sup> Tamže, s. 206.

<sup>34</sup> Tamže, s. 206.

<sup>35</sup> Tamže, s. 230-272.



práve pre túto príčinu môže pri prenose z jedného jazyka do druhého (resp. pri jazykovej interferencii) nastať situácia, že cieľový jazyk (latinčina) poskytuje jednému významu viaceré foriem (redundancia jazykových prostriedkov). Myslíme si, že práve to môže byť jeden z dôvodov, prečo v Sentivániho latinských textoch nachádzame vedľa seba perfektné aj imperfektné tvary bez zjavného významového rozdielu. Tento názor by podporovala aj tá skutočnosť, že, ako sme si všimli, v jeho jazyku sa prejavuje tendencia niektoré slovesá používať výlučne v perfekto alebo imperfekte.

V podmieňovacích vetách so spojkou *si* sa v závetí (*apodosis*) veľmi často vyskytuje futúrum (*futurum I.*). Nemá v nich však význam temporálny, ale modálny. Vyjadruje pravidla nutnosť alebo istotu o označovanej skutočnosti, pričom má platnosť prítomného času. Inak je futúrum v Sentivániho polemických spisoch pomerne zriedkavé.

Neustálené je používanie predložiek a často vo väzbách rovnakého typu alternujú dve i tri predložky bez významového rozdielu (a). Táto prax sa prenáša aj na predpony, čo je celkom pochopiteľné, ak si uvedomíme, že medzi predponami a predložkami je úzky vzťah. Nadmieru frekventovaná je predložka *circa*, ktorá má v Sentivániho jazyku veľmi široký význam. Zistili sme, že do slovenčiny ju najlepšie môžeme preložiť ekvivalentmi *pokiaľ ide o, čo sa týka, v súvislosti s*. Niekedy má význam jednoduchej predložky *o*, alebo, ak vyjadruje miesto alebo čas, predložky *okolo*. Alternuje s predložkou *de* (b). Predložka *de* sa zasa často zamieňa predložkou *a* (c). Predložka *a* zasa alternuje s predložkou *ex* (d). V ojedinelých prípadoch sme sa stretli s veľmi neobvyklým použitím predložky *a* (e). Široké je aj použitie predložky *pro*, ktorá alternuje s predložkou *ad* v účelovom význame. Predložka *pro* sa často uplatňuje v spojeniach, v ktorých klasická latinčina uprednostňuje väzbu s jednoduchým doplnkom. V tomto význame alternuje s vyjadrením pomocou *ut* alebo *tanquam*, ale vyskytuje sa aj klasický doplnok (f). Predložka *per* často označuje spôsob v takých prípadoch, kde klasická latinčina uprednostňuje väzbu bezpredložkového ablatívu (*ablativus modi*, príp. *instrumenti*) (g). Predložka *ad* sa veľmi často nachádza vo väzbe s gerundívom či gerundiom a označuje účel. Alvarézova gramatika takéto *ad* označuje ako *ad causalis*<sup>36</sup> (sic!) a uvádza šesť spôsobov, pomocou ktorých je možné gramaticky správne vyjadriť účel (*causa finalis*). G. Molnár uvádza takýchto spôsobov až osem. Aj z toho vidíme, že stará normatívna gramatika pripúšťala veľkú variabilitu výrazových prostriedkov. V účelovom význame alternuje *ad* s predložkou *pro*. Napokon, zaujímavé je ešte použitie predložiek *in a cum*, ktoré niekedy stoja tam, kde by sa mal nachádzať prostý ablatív resp. datív – *dativus commodi/incommodi* (h). Zaujímavé je ešte použitie predložky *de* namiesto genitívnej väzby (i). V niekoľkých prípadoch použil Sentiváni veľmi zvláštnym spôsobom predložky *a* a *de*, tými sa však budeme zaoberať podrobnejšie v budúcnosti. Zvyšné predložky používa Martin Sentiváni spôsobom obvyklým aj pre klasickú latinčinu.

- (a) *...in hanc fictitiam lucem quadrat illud Isaiae... (59), ...non magis certe ea quadrat ad meam quaestionem, quam pugnus ad oculum... (93), Neque enim Dilemmata quadrant pro omni omnino materia... (126)*
- (b) *...circa articulos Fidei... opiniones (112), ...opiniones de Immaculata conceptione... (112)*
- (c) *...ostendisti te...ne quidem de limine horum... scripta... salutasse (72), a limine salutare*
- (d) *...per conversionem a Paganismo ad Christi Fidem (66), ...per conversionem ex Paganismo ad Fidem Christi (66)*
- (e) *...Gregorium VII. a Doctrina, Sapientia, et Sanctitate mire depraedificant... (123)*  
*...Gregora VII. veľmi chvália pre jeho vzdelanie, múdrosť a svätosť...*
- (f) *...an sit [liber] ab Ecclesia acceptatus pro Canonico... (121), ...nisi is, vel ejus doctrina sit ut talis declarata ab Ecclesia... (101), ...quos Ecclesia... reprobavit tanquam apocryphos... (121), ...Liber... Esdrae declaratus ab... Ecclesia apocryphus... (121)*

<sup>36</sup> Principia seu rudimenta grammatices, s. 33.

- (g) ...*Per solam lectionem...* (82), namiesto: sola lectione/solo legendo; ...*per hanc responsionem...* (81), namiesto: hac responsione
- (h) ...*in vere...* (63), namiesto: vere; ...*cum aliquo praejudicio Catholicae Religionis...* (60), namiesto: praejudicio Catholicae Religioni
- (i) ...*materia de Fide...* (112), namiesto: materia fidei; ...*nisi praemisso examine... de illorum vita* (115), namiesto: vitae examine

Treba sa zmieniť aj o gerundiu, ktoré je v Sentivániho jazyku veľmi časté, podobne, ako je to typické aj pre stredovekú latinčinu. Pozoruhodné sú prípady, v ktorých sa gerundium nahrádza slovesným podstaným menom. To je ďalší z javov, ktoré sú paralelné s národnými jazykmi.

...*in celebratione Festorum... sibi salutem conciliare...* (71), namiesto: festa celebrando  
sibi salutem conciliare  
...slávením sviatkov si zabezpečovať spásu

...*quomodo is ad agnitionem veritatis... pervenerit? ...Per solam lectionem Veterum SS. Patrum...* (82), namiesto: solum /solos veteres patres legendo  
...ako dospel k poznaniu pravdy? Jedine čítaním dávnych svätých otcov...

...*negligentia... in exercitio bonorum operum...* (118), namiesto: negligentia bona opera exercendi  
...nedbalosť v konaní dobrých skutkov...

Čo sa týka lexiky textu *LNR*, môžeme konštatovať, že náš autor rozhodne nebol vstúpencom purizmu. Používa mnoho takej slovnej zásoby, ktorú napr. F. Wagner zaradil do svojho zoznamu neklasických slov (*voces barbarae*)<sup>37</sup> a ktorú by podľa dobových predstáv dobrý jazykový prejav nemal obsahovať. Z lexikálneho hľadiska predstavuje Sentivániho jazyk veľmi pestrú zmes, nájdeme v ňom slovnú zásobu všetkých období. V jednom a tom istom texte nájdeme napr. slovo *aeternum* použité v bezpredložkovom akuzatíve, resp. adverbially vo význame *naveky*, ako aj lexému *indefectibilis*. Ide o to, že zatiaľ čo prvý výraz môžeme nájsť u takých autorov, ako sú Vergílius, Ovídius či Horácius, druhé slovo je neregulárne vytvorený novotvar.<sup>38</sup> Prídavné mená tohto typu, ak sú to denominatíva, sa tvoria pomocou rozšíreného sufixu *-abilis*, nie *-ibilis*, ktorý použil Sentiváni, ako keby tvoril toto adjektívum od slovesa *deficio*.

V texte *LNR* nachádzame aj neobvyklé významy slov. Tak napríklad v spojení *Dei mandata custodire* (60) – zachovávať Božie prikázania alebo *clarissime Purgatorium dari adstruit* (86) – jasne dokazuje / ukazuje (?), že očistec jestvuje a pod.

Časté je zamieňanie predpôň, pričom tieto zmeny neovplyvňujú význam slov. Tak *assigno* znamená to isté čo *designo*, *computo* a *reputo* to isté čo *puto*, *subsumo* sa významom nelíši od slovesa *sumo*. Môžeme vo všeobecnosti povedať, že morfológia Sentivániho jazyka sa v mnohom zhoduje s morfológiou stredovekej latinčiny. Typické sú napr. sekundárne utvorené adverbially typu *ultronee* (*ultra* – *ultroneus* – *ultronee*), *clancularie* (*clam* – *clanculum* – *clancularius* – *clancularie*), ktoré sa významom nelíšia od svojich východiskových tvarov *ultra* a *clam*. Sú však expresívnejšie a to barokovému slohu vyhovuje.

Mohli by sme vyhotoviť celý zoznam vysoko frekventovaných slov, ktoré sú pre Sentivániho jazyk charakteristické. Medzi ne patria napr. lexémy *adeoque* (a preto), *siquidem* (pretože), *ergo* (teda). Veľmi časté je spojenie *quoad* + substantívum vo význame *čo do*, *čo sa týka*, *pokiaľ ide o*.

<sup>37</sup> WAGNER, F.: *Syntaxis ornata, seu de tribus Latinae linguae*, s. 13-34.

<sup>38</sup> V dostupných veľkých slovníkoch sme slovo nenašli. (Du Cange, Forcellini, Niermeyer, Oxford Latin Dictionary a pod.).

Frekventovaná je príslovka *defacto* znamenajúca *teraz*, ktorú azda môžeme pokladať za súčasť Sentivániho idiolektu. Pravda, lexikálna frekvencia je určite ovplyvnená látkou, o ktorej sa v texte hovorí.

Napokon treba poukázať na jeden z najdôležitejších znakov Sentivániho jazyka – na vernakularizmy. Dobová filológia mala pre ne pomenovanie *barbarismus*. Stretávame sa jednak s vernakularizmami pravidelnými, jednak náhodnými, príležitostnými. Pravidelné sú tie, ktoré tvoria trvalú súčasť Santivániho latinčiny, náhodné zasa tie, ktoré sa občas dostanú do textu ako dôsledok jazykového vedomia autora. Môžeme vysloviť hypotézu, že pravidelné vernakularizmy majú literárny pôvod (ide zväčša o germanizmy, príp. hungarizmy), zatiaľ čo nepravidelné, príležitostné sú prejavom jazykového vedomia autora (slovakizmy). Upozorníme iba na najvýraznejšie pravidelné vernakularizmy.

Uplatnenie pasíva slovesa *do*, najčastejšie v tvaroch *datur / detur* a *dari* vo význame „jestvovať“ je zrejmy germanizmus zhodujúci sa s nemeckým vjadrením *es gibt*. Za germanizmus môžeme takisto pokladať spojenia ako *ut videre est, ut legere est* (ako môžeme vidieť, ako môžeme čítať), ktoré sú vlastne kalkom nemeckej konštrukcie *wie es zu sehen / lesen ist*. Rovnako použitie zámennej príslovky *quomodo (igitur)* vo význame „prečo“ môžeme spájať s nemeckým *wieso*, no rovnako so slovenským spôsobom vyjadrenia *ako to že*. Ako vernakularizmus môžeme ďalej označiť častý výskyt slovesa *debeo* v spojení s infinitívom namiesto gerundia. Tento jav vnímal ako germanizmus už F. Wagner.<sup>39</sup>

### III.

Usilovali sme sa aspoň v hrubých rysoch načrtnúť základné vlastnosti jazyka Sentivániho menších polemických spisov. Pravda, mnohé ďalšie jazykové javy budú predmetom nášho výskumu v budúcnosti. Najvýraznejším znakom jeho prejavu sa ukazuje gramatická variantnosť, ktorá je charakteristická aj pre hovorový jazyk.<sup>40</sup> Myslíme si, že tento jav môžeme vnímať aj ako redundanciu jazykových foriem.<sup>41</sup> Sentivániho jazyk je eklektický, prijíma za svoje čo najrozmanitejšie lexikálne a syntaktické formy. Čo je však najdôležitejšie, silno sa približuje vernakulárnemu jazyku.

Podľa dobovej teórie sa mal dobrý písomný prejav vyznačovať tromi kvalitami: čistotou výrazu, čiže mal obsahovať iba klasickú slovnú zásobu (*puritas*), uhladenosťou štýlu (*elegantia*) a bohatosťou jazykových prostriedkov (*copia*). Ak posudzujeme Sentivániho texty na základe uvedených kritérií, musíme uznať, že posledný atribút (*copia*) im určite nechýba. Ak však berieme do úvahy ostatné dve kvality, ukážky zo Sentivániho diel by sa ťažko dostali do učebníc štylistiky (*syntaxis ornata*). Je pravdou, že jazykový prejav Martina Sentivániho má ďaleko od elegancie veľkých spisovateľov antiky či humanizmu, no sympatická je na ňom jeho živosť, pestrosť a expresívnosť. Z jeho textov vyžaruje barokový duch a v tom spočíva aj ich čaro.

Hlavný prínos gramatického štúdia novolatinských textov vidíme v tom, že nám umožnia vnímať latinčinu ako živý jazyk interferujúci s jazykovým vedomím svojich používateľov. Komparatívny prístup k latinským a vernakulárnym textom a tiež sledovanie historickej prekladovej techniky nám istotne poskytne veľa cenných údajov, ktoré nám umožnia plnšie chápať podobu historickej literárnej slovenčiny i jej vývin.

<sup>39</sup> WAGNER, F.: *Syntaxis ornata, seu de tribus Latinae linguae*, s. 41.

<sup>40</sup> Porov. KOČIŠ, F.: Pojem jazykovej normy a normovanosti. In: *Z teórie spisovného jazyka*. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Ed. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 37-38; pozri tiež ORAVEC, J.: Norma v syntaxi. Tamže, s. 120-123.

<sup>41</sup> Úplne elementárnym príkladom tejto redundancie je, že normatívna gramatika ešte aj na začiatku 19. storočia (por. Grígel'ovu latinskú gramatiku) pripúšťala dvojitvar pri tvorení zloženého perfekta: napr. *laudatus sum* a *laudatus fui*, medzi ktorými nevidela žiaden významový rozdiel.

**Language of the Works of Martin (Sentiváni). Documented by Examples  
from his polemical treatise *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum***

Svorad Zavarský

The language of the texts under investigation is strongly influenced by vernacular interference, both on syntactical and lexical levels. The author draws attention to some of the general phenomena: inconsistent use of the verbal mood, confusion of the past tenses (which the author explains to be the result of an aspectual usage of the verbal tense), peculiar application of several conjunctions, e.g. *quod* and *cum* (which the author considers to be caused by the transfer of polysemy from a vernacular language to Latin), as well as inconsistency in the use of prepositions. Analyzing the Neo-Latin texts of Slovak provenance and finding out its grammatical proprieties may become a useful auxiliary for the research into historical language interference in the territory of Slovakia as well as into the development of the literary Slovak language.

LUTHERANICUM  
NIHIL AD REM,  
NIHIL  
AD PROPOSITUM,  
<sup>SEU</sup>  
LUDICRÆ  
RESPONSIONES  
<sup>CUJUSDAM</sup>  
LUTHERANI REGIO-MONTANI  
ACADEMICI,  
<sup>AD</sup>  
XV. CATHOLICORUM  
DILEMMATA  
REFUTATÆ,  
<sup>A</sup>  
R.P. MARTINO SZENTIVANY  
Societatis JESU Theologo, in Academia Tyrn-  
aviensi, in Hungaria  
<sup>AC</sup>  
DD. ACATHOLICIS PRO XENIO  
ANNI M. DCC. III  
OBLATÆ.  
EDITIO SECUNDA.  

---

TYRNAVIÆ Typis Academicis, per Fridericum Gall. M. DCC. XVI.

Titulný list diela *Lutheranicum nihil ad rem, nihil ad propositum* v súbornom vydaní polemických spisov  
Martina Sentivániho z roku 1718

HELENA PETRUŇOVÁ\*

**Inštrumentál prirovnania v ruštine**

PETRUŇOVÁ, H.: The Ablative of Comparison in the Russian Language. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, No. 1, pp. 149-155. (Bratislava)

The author discusses implicit language means by which similarity in the Slovak and Russian languages is expressed through words and word collocations only, without any formal sign of comparison. As her material basis, the author has chosen literary works by Russian and Slovak novelists (Pasternak, Rasputin, Ballek, Jaroš, Hronský), and their translations have revealed that in both languages comparative relations are expressed by loose *nad stable* compounds with comparative and non-comparative structure (i.e. by explicit and implicit means).

Linguistics. Comparative linguistics. Literary Russian and Slovak languages. Translation. Phraseologization.

**1.0** Na vyjadrenie podobnosti (komparatívnych vzťahov) existujú v každom jazyku gramatické a lexikálne prostriedky, označujúce vzťah podobnosti explicitne (slová s prirovnávacím významom, prirovnávacie spojky) a implicitne (bezpredložkové a predložkovo-pádové tvary podstatných mien, odvodené slová, predovšetkým prídavné mená a príslovky). V našom príspevku sa zameriame na implicitné prostriedky, ktorými sa podobnosť v ruštine a slovenčine vyjadruje slovami alebo slovnými spojeniami bez formálneho znaku prirovnania, t.j. bez prirovnávacej spojky, pomocou pádu podstatných mien.

**1.1.** Predložkové a bezpredložkové tvary podstatných mien nemôžu svoju funkciu plniť izolovane, ale iba v spojení s iným plnovýznamovým slovným druhom (podstatným menom, prídavným menom, slovesom). V ruštine je to napr. genitív pri komparatíve prídavného mena – *короче воробьиного носа*, predložkový akuzatív – *гнуть в дугу* a bezpredložkový inštrumentál – *извиваться ужом, стоять горой* (Фразеологический словарь русского языка, 1978, s. 208, 109, 183, 459).

V slovenčine sú do dnes pomerne vzácne tvary genitívu a inštrumentálu s prirovnávacím odtienkom, napr.: *Horší je od žobráka, Úfnosť je horšia od cigáňa* (Záturecký, 1974, s. 256, 366), *je horší od čerta, krv tiekla potokom* (Mlacek, 1970, s. 173), *byť trňom v oku niekomu, tváriť sa svätým* (Malý frazeologický slovník, 1977, s. 252, 239).

**1.2.** V rusko-slovenskom a slovensko-ruskom vzťahu sa na základe vyexcerpovaných ukážok z diel ruských a slovenských autorov (Pasternak, Rasputin; Ballek, Jaroš, Hronský) a ich prekladov venujeme vyjadreniu podobnosti v ruštine a slovenčine pomocou slovných spojení s prirovnávacím významom, od voľných až po úplne frazeologizované, ktorých súčasťou je bezpredložkový inštrumentál (inštrumentál prirovnania).

R. Mrázek v časti svojej monografie *Синтаксис русского творительного* (1964) podrobuje dôkladnej analýze inštrumentál spôsobu (instr. modi) v úzkom zmysle (vrátane tzv. inštrumentálu vnútorného – tautologického), inštrumentál zoskupenia a stvárnenia a inštrumentál prirovnania (instr. comparationis): „Посредством его образ действия передается косвенно, с указанием лица, животного или вещи, для которых способ совершения этого действия, качество или интенсивность его, особенно типичен, напр.: *смотрит волком, полетел птицей, лежит бревном*. Следовательно, мы имеем дело с метафорической, большей частью гиперболической, лапидарной стилизацией характеристики, вытекающей из речевой экспрессивности“ (s. 67).

**1.3.** V ruštine má bezpredložkový inštrumentál prirovnania pri slovesách a niektorých podstatných menách pomerne rozsiahle zastúpenie. Predovšetkým spojenie slovesa s inštrumentálom pred-

\* PhDr. Helena Petruňová, CSc., Katedra jazykov UPJŠ, Mojmírova 2, 040 01 Košice

stavuje bežný model prirovnania (porov. Mokijenko, 1989, s. 92). Spojenia s inštrumentálom, voľné, ustálené, čiastočne alebo úplne frazeologizované, sú bohato zastúpené v hovorovom štýle, v ústnej, ľudovej a poetickej reči, v umeleckom štýle ako prostriedky na vyjadrenie obraznosti, aktuálnosti či expresívnosti autorovej výpovede.

**1.4.** V slovenčine nie je inštrumentál prirovnania bežným gramatickým prostriedkom vyjadrenia podobnosti. Jeho výskyt charakterizuje R. Mrázek (1964) analogickou situáciou v češtine, kde sa v bežnom hovorenom jazyku nevyskytuje. V písomnom prejave a v umeleckej literatúre sa používa častejšie. Za hranicami umeleckého štýlu, pri individuálnom použití má odtienok komickosti: „*shořel papírem, zbledl stěnou*“ (s. 75). Autor tu uvádza aj niektoré príklady zo slovenčiny, zo štúdie F. Miku *Inštrumentál pri slovese a pri prídavnom mene* (1958): „*včely vyleteli rojom, tiekol úzkym pásom* (s. 215), *svetlo sa rozlievalo úzkym pruhom* (s. 217)“ (Mrázek, 1964, s. 92).

**2.0.** Z pohľadu prekladu predstavujú ruské voľné prirovnávacie spojenia s inštrumentálom (voľné prirovnania) osobitnú skupinu, pretože podobnosť je v nich vyjadrená implicitne, bez formálneho znaku prirovnania. Do slovenčiny sa spravidla prekladajú komparatívnou konštrukciou so spojkami *ako/ani/s'á* + nominatív podstatného mena. Porov.: ... *жуком проскочила с жуужжанием моторная лодка...* (Rasputin) – ... *míhol sa s'á chrobák hučiaci motorový čln* ... (Hlinická), ... *карты, которые держал в левой руке щитком* ... (Pasternak) – ... *díval sa do svojich karát, ktoré držal ... pred sebou ako štít* ... (Jesenská), ... *дорога извивалась лентой* ... (Pasternak) – ... *cesta sa ním vinula ako stuha* ... (Jes.).

**2.1.** Predovšetkým v umeleckej literatúre, kde sa inštrumentál vyskytuje najviac, dochádza často k prekryvaniu inštrumentálu prirovnania a inštrumentálu stvárnenia, ktorý vyjadruje nadobudnutie dočasného vonkajšieho vzhľadu, tvaru, zoskupenia. Niekedy ťažko odlíšiť, o ktorý inštrumentál ide, keďže je možný dvojaký výklad formálne zhodných spojení. Tento jav R. Mrázek (1964) označuje termínom *нейтрализация* alebo tiež *полный синкретизм* (s. 67). Takéto prelínanie sa môže prejavíť i v odlišnom preklade, a to pomocou prirovnávacieho spojenia alebo bez neho, napr.: *Мелкой водяной пылью моросил дождик* (Pasternak) – *Mrholilo, povetrie bolo plné drobného vodného prachu* (Jes.) – *Mrholil dážďik ako drobný vodný prach* (Hegerová).

Nájdene preklady ukazujú, že pri rozvítejšom inštrumentáli spravidla prevláda prirovnávací význam nad významom stvárnenia či dočasného tvaru, zoskupenia. Čím viac je obraz, to, k čomu prirovnávame, zreteľnejší, tým výraznejšie vystupuje do popredia podobnosť s tým, čo prirovnávame (t. j. komparatívne vzťahy). Prejavuje sa to aj v preklade – v slovenčine nachádzame spojenie s prirovnávacou spojkou, napr.: *Посреди прихоржей разбойной горой громоздятся большой кованный сундук и рядом три узла* (Rasputin) – *Uprostred pitvora ako parabovaná hrba sa týči veľká okovaná truhlica a tri batohy* ... (Hlin.), ... *чернела большим пятном выжженная земля* (Rasputin) – ... *na čistinke černela sa ako veľká škvrna vypálená zem* (Hlin.).

Nerozvitý, jednoduchý inštrumentál viac inklinuje k významu stvárnenia, dočasného tvaru, zoskupenia. Prekladá sa spojením bez komparácie, prípadne ostáva inštrumentál nepreložený: ... *венки сложены горою* ... (Pasternak) – ... *vence naskladané na veľkej hrbe* ... (Jes.) – ... *vence zložené na kore* ... (Heg.), ... *тело в гробу лежало как на поднятом кверху возвышении, горою* (Pasternak) – ... *mŕtvy v truhle ležal ako na briežku* ... (Jes.) – ... *mŕtvola v truhle ležala ako na vuvúšenine, na korci* (Heg.), *Их кружил, соединял в пары и вытягивал цепью* ... (Pasternak) – *Točil nimi, spájaj ich do dvojíc a vyťahoval do radu* ... (Jes.) – *Kruh viedol, spájaj ich do párov a zoraďoval do reťaze* ... (Heg.).

**2.2.** Pomerne veľký výskyt spojení s inštrumentálom v ruštine spôsobuje, že sa tieto spojenia často používajú pri prekladaní slovenských voľných slovných spojení s prirovnávacou spojkou: ... *a tieň sa chytro paťahoval, utekal по стрнискách а лúkach ako čiерну, живý язык* (Hronský) – ... *тень ... скользила по жнивню и лугам черным юрким языком* (Bogdanovová), *Длаň Jozefa Мака padla jej на pás ako veľká г'archa* ... (Hronský) – *Рука Йозефа Мака лежала у нее на талии неподъемным грузом* (Bog.), *Vonku čišala noc ako nemé strašidlo, tu dnu čiřpela chyža ako ustrašené decko* (Hronský) – ... *ночь как немое страшилище, а здесь испуганным ребенком притихла изба* (Bog.).

2.3. Hoci ruskému inštrumentálu v slovenčine zodpovedá spravidla komparatívna konštrukcia s prirovnávacou spojkou, v prekladoch sa stretávame aj s formálne zhodným prostriedkom, t. j. inštrumentálom. Cieľom takéhoto postupu je zachovanie emocionálneho zafarbenia a poetickosti spojenia pri súčasnom zachovaní významového súladu v oboch jazykoch, napr.:

... свет ... **парой крыльев** выходил ... (Pasternak) – ... a vyrážal spod lopatiek **dvojicou krídel** (Jes.) – ... a ako pár krídel vystupoval ... (Heg.), И все это извергалось **потоком слов** ... (Pasternak) – A všetko sa to valilo **prúdom slov** ... (Jes.) – A to všetko sa chrlilo v **prúde slov** ... (Heg.), Восхищение жизнью, как тихий ветер, **широкой волной** шло ... (Pasternak) – Opojnosť života plynula **širokou vlnou** ako tichý vánok na všetky strany, po zemi ... (Jes.) – Očarenie životom sa ako tichý vietor **naširoko** valilo voslep po zemi ... (Heg.).

Preklad inštrumentálu príslovkou *нашироко* v poslednej ukážke je pomerne výrazným prejavom tendencie tohto pádu k adverbializácii (porov. Mrázek, 1964, s. 12, 72; Ondruš – Sabol, 1981, s. 176). Porovnajme si aj nasledujúcu ukážku: *Где-то островами раздавались последние залпы* ... (Pasternak) – *Kdesi sa ako ostrovčeky ozývali posledné salvy* ... (Jes.) – *Kdesi sa ojedinele rozliehali posledné salvy* ... (Heg.).

Pomerne vzácny výskyt inštrumentálu s prirovnávacím významom v slovenčine sa môže prejavovať tak, že ruský inštrumentál ostane nepochopený alebo nepovšimnutý. Porovnaj nasledujúci prvý slovenský preklad: ... *небо наклонялось низко-низко к ним в детскую макушкой в нянюшкин подол* ... (Pasternak) – ... *nebo sa skláňalo nízko-nizučko k nim, do detskej hlávke v pestúnkinej zástere* ... (Jes.) – ... *nebo sa skláňalo celkom nizučko k nim, do detskej izby, ako hlavička do pestúnkinho podolka* ... (Heg.).

3.0. Spojenia s prirovnávacím významom spočiatku vznikajú ako voľné a neustálené obrazné slovné spojenia v reči, v procese dorozumievania, v konkrétnej situácii prakticky neobmedzene. Ich výskyt a používanie závisí samozrejme od schopnosti hovoriaceho podobnosť vnímať, vyjadriť ju a využiť ako prostriedok komunikácie. Takéto spojenia spravidla zanikajú zároveň so zánikom alebo so zmenou komunikačnej situácie. Patria k nim aj individuálne prirovnania z literárnych diel, ktoré ako voľné a neustálené prirovnania ostávajú navždy zachytené v umeleckých textoch a mnohé z nich sa časom stávajú všeobecne známymi, prenikajú do vedomia a používania celého národa. Popri voľných, neustálených spojeniach tak predstavujú osobitné jazykové jednotky, ktoré ako ustálené prirovnania, frazémy patria do frazeológie. Máme tu na mysli ustálené prirovnávacie spojenia s inštrumentálom, ustálené formálne aj významovo, zachytené v slovníkoch, v slovnej zásobe ľudí, ktorí ich v procese dorozumievania používajú už ako hotové modely slúžiace na pomenovanie a hodnotenie vzťahu podobnosti. Najmä hodnotiaci aspekt je pri týchto spojeniach ako frazémach veľmi dôležitý.

3.1. Prirovnávacie spojenia s inštrumentálom, ktoré prešli frazeologizačným procesom, sa čiastočne alebo úplne frazeologizovali, nadobudli isté špecifické vlastnosti a stali sa frazémami. V ruskej frazeológii má bezpredložkový inštrumentál prirovnania pomerne rozsiahle zastúpenie. V niektorých prípadoch ide iba o štruktúrny variant explicitnejšieho prirovnania vyjadreného prirovnávacou spojkou a nominatívom podstatného mena, napr.: *выть как волк – выть волком, лететь как птица – лететь птицей* (Ogoľcev, 1978, s. 91), *реветь как белуга – реветь белугой* (VRSS, 1960, I, s. 67) a i. Pri väčšine ustálených spojení s inštrumentálom je však možné jedine implicitné vyjadrenie komparácie. Ide najmä o postavenie inštrumentálu pri slovese: *стоять горой, идти стеной, извиваться ужом, петь соловьем, глядеть волком* a i. *Slovník české frazeologie a idiomatiky, Přírovnání* (1983) tiež uvádza niektoré spojenia tohto typu: *лежать пластом* (s. 186), *стоять столбом* (s. 92), *смотреть букой* (s. 55), *ходить расстрепой* (s. 108), *разливаться соловьем* (s. 147), *падать камнем вниз* (s. 145), *налететь лавиной* (s. 186).

Spojenia nominatívu a inštrumentálu podstatného mena – *зубы сердечком, борода клином* (Ogoľcev, 1978, s. 83), *пир горой, нос пуговкой, дорога скатертью, дым столбом* a i., kde je nominatív neoddeliteľnou súčasťou spojenia, zaraďuje V. M. Ogoľcev (1978) medzi dvojčlenné prirovnávacie štruktúry. Takéto spojenia predstavujú v ruštine málopočetnú skupinu ustálených (skrátенých) prirovnaní, ktorých výskyt je pomerne vzácny (porov. tiež Kučerová, 1986, s. 280).

**3.2.** Tak ako voľné prirôvnávacie spojenia s inštrumentálom sa aj frazémy s týmto pádom spravidla prekladajú do slovenčiny nominatívom podstatného mena po prirôvnávacej spojke *ako, ani*. Obraz prirôvnania, zhustený v ruštine do jedného slova, sa teda v slovenčine vyjadří explicitnejšie, celým komparatívnym zvratom, napr.: ... *дождь только еще направлялся, побрызгивая манной небесной* ... (Rasputin) – ... *дážď ... sa osieval ako manna nebeská* ... (Hlin.), ... *сани стрелой вылетели* ... (Pasternak) – ... *sane ako strela vyleteli* ... (Hlin.), ... *а ежели бы это мамка моя пластом так лежала – я бы тоже ей смерти хотела?* (Rasputin) – ... *keby to moja vlastná mamka ležali ako klát – aj vtedy by som si želala ich smrť?* (Hlin.).

Častý výskyt spojení slovesa s inštrumentálom podstatného mena v ruštine spôsobuje, že sa toto spojenie pri prekladaní do ruštiny občas použije aj vtedy, keď nie je ekvivalentom slovenskej komparatívnej konštrukcie, napr.: ... *о Маковке кто-и разчёртил, же длго буде лежат, покým раз умрие* (Hronský) – ... *будет лежать пластом* ... (Bog.), *Хвиљу стáл, потом зачал rozhорчёне ходитъ по кичуни* ... (Ballek) – ... *он сначала стоял столбом, потом принялся ходить* ... (Zamoškinová), ... *тисел сом си даватъ риадну pozor, лебо ми мешер раз-два стрелил такú рендеšnú по рапули, же сом са hnedъ rozтиахол* (Ballek) – ... *мештер мог в любой момент так мне вылепить, что я катился кубарем* ... (Zam.).

Stane sa, že prekladateľ ruské prirôvanie vynechá, čím sa z textu vytráca obraznosť a expresivita originálneho spojenia, napr.: *Слезы градом катились у нее по щекам* (Pasternak) – *Po lícach sa jej kotúľali slzy* (Jes., Heg.). Český preklad: *Slzy se jí kutálely по tvářích jako kroupy* (Zábrana).

**3.3.** V ustálených slovných spojeniach s prirôvnávacím významom sa môžu vyskytnúť aj slová, ktoré sú dnešnému čitateľovi neznáme. Nejasná motivácia a expresívnosť tak nezriedka zaujmú používateľov jazyka a nútia ich pátrať po pôvodnom význame jednotlivých komponentov. Nejasná motivácia často súvisí s archaizáciou slova, ako napr. v spojeniach *сидеть барином, стоять фертом, ходить гоголем*. Ich prekladové ekvivalenty nájdeme v slovníkoch, no etymológia a „tajomstvo“ týchto spojení ostanú pri bežnom kontakte s frazeológiou zvyčajne neodhalené.

Pri frazéme *ходить, выступать гоголем* – iron. strúhať parádu (VRSS, V, s. 508) je dobré vedieť, že *гоголь* je druh kačky, ktorá pri plávaní drží hlavu vysoko zdvihnutú. Poznanie prvotnej situácie, ktorá motivovala vznik spojenia, nám tak umožní bez klamlivých asociácií (napr. so spisovateľom Gogolom) prijať a pochopiť takúto frazému: ... *по деревне гоголем ходить* ... (Pasternak) – ... *chodiť si po dedine ani páv* ... (Jes.). Keď sme sa už dotkli možnej asociácie slova *гоголь* s menom spisovateľa, nedá nám neuviesť zaujímavé príklady aktualizovaného použitia tejto frazémy. Slovenský čitateľ, ktorý nepozná východiskový význam ruskej frazémy, nemusí postrehnúť jej použitie ako frazeologizovaného a zároveň aj ako voľného spojenia. Môže byť ochudobnený o možnosť pochopiť napätie medzi *гоголь* a *Гоголь* v nasledujúcich ukázkach: *Не надо чваниться. Смири гордыню, друже. Ты ходишь гоголем, а пишешь ... много хуже* (porov. Šanskij, 1985, s. 154), alebo:

*Оглядите памятники – видите героев род вы!  
Станет Гоголем, а ты венком его величь.*  
(Majakovskij)

Pozrite na pomníky – na plemeno veličín!  
Stane si ako Gogol – hned' ho v óде vylíč.  
(Feldek)

Aj ďalšie frazémy a ich preklady vo Veľkom rusko-slovenskom slovníku obsahujú slová dnes už nepoužívané, napr.: *сидеть барином* – pejor. sedieť so založenými rukami, hľivieť, zaháľať, *жить барином* – žiť po piansky, žiť na veľkej nohe, *держатъ себя барином* – pejor. hrať sa na veľkého pána (VRSS, I, s. 47), *ходить, шагать фертом* – chodiť, kráčať ako páv (VRSS, V, s. 422). Táto skutočnosť zvyšuje stupeň zviazanosti komponentov daného spojenia a vedie k jeho menšej zrozumiteľnosti. Aj keď etymológia je tu zaujímavá, v preklade sa čitateľovi zvyčajne ponúkne všeobecne známy ekvivalent zachytený slovníkmi, ktorý neodhaľuje celé to príťažlivé a tajomné pozadie.

**4.0.** Pri postupnej premene voľného spojenia s inštrumentálom na ustálené spojenie sa niekedy prejavuje dvojstupňovosť frazeologizačného procesu. Zriedka sa vyskytnú prípady, keď jedna frazéma zachytáva a vykazuje príznaky prvotnej aj druhotnej frazeologizácie. Jej stupeň sa prejaví pre-



dovšetkým v kontexte, ktorý pri skúmaní frazeológie v texte vystupuje ako hlavné kritérium stanovenia miery frazeologizovanosti. Ide o málo početnú skupinu frazém, ktorá je vlastne akýmsi prestupným miestom, kde sa ustálené spojenie postupne zbavuje pôvodného (komparatívneho) významu, resp. tento pôvodný význam už nahrádza nový (frazeologický) význam a spojenie prechádza do skupiny frazém bez komparatívnych vzťahov.

Ustálené spojenia s inštrumentálom, pri ktorých možno v istom kontexte zachytiť komparatívny význam, sa frazeologizovali iba čiastočne, ich význam vyplýva z významu jednotlivých komponentov, motivácia je pri nich viac-menej priehľadná. Vlastný komparatívny význam „сохраняется лишь в качестве первичного, прямого значения словосочетания, составляя его внутреннюю форму“ (Ogoľcev, 1978, s. 64). „Druhový“ frazeologický význam týchto spojení svedčí o dovršení frazeologizačného procesu a vzniku frazém, ktoré V. Ogoľcev (1978) nazýva „компаративными фразеологическими единицами“ (s. 65).

**4.1.** Genetickým prototypom týchto spojení s inštrumentálom sú voľné, neustálené prirovnávacie spojenia. Často je kontext jediným kritériom posudzovania spojenia ako voľného alebo ustáleného, čiastočne alebo úplne frazeologizovaného. Dvojaký význam (a/ komparatívny a b/ frazeologický), ktorý vyplýva z odlišnej miery frazeologizovanosti, sa v ruštine prejavuje napr. v nasledujúcich frazémach:

a/

*извиваться ужом* = (riečka, cesta) sa vinie, točí, krúti ako had (VRSS, I, s. 702),

*ходить фертом* = chodiť s podopretými rukami [ako písmeno Ф]

*дым столбом* = dym za pekného počasia vychádza z komína a tvarom pripomína stĺp

*дорога скатертью* = cesta rovná ako obrus = zaželanie šťastnej cesty, rovnej, hladkej ako stôl (t. j. скатерть, porov. Šanskij, 1985, s. 110-111)

*выть волком* = zavýjať podobne ako zavýja vlk

b/

*извиваться ужом* = (človek) líškať sa, poklonkovať niekomu (VRSS, V, s. 232)

*ходить, шагать фертом* = chodiť, kráčať ako páv (VRSS, V, 422)

*дым столбом* = pekelný hurhaj, hrmot

*скатертью дорога* = hovor. iron. chod' si kam chceš, nik ťa nezdržuje! (VRSS, I, s. 473)

*выть волком* = nariekať, bedákať (VRSS, I, 500).

Komparatívny význam týchto frazém je motivovaný významom komponentov, keď prvý z nich si uchováva svoj nominatívny význam a pre druhý je charakteristické prenesené použitie. Úplne frazeologizované spojenia s inštrumentálom sa vyznačujú tým, že ich celostný význam stráca spojitost' s významom slov, ktoré ho tvoria. Vo frazeologizačnom procese tieto slová stratili úplne alebo čiastočne príznaky slova a komparatívna štruktúra nemá vplyv na význam spojenia ako celku. Sú to spojenia, „ktoré sa frazeologizovali ako celok a stali sa frazémou so všetkými jej atribútmi“ (Kučerová, 1980, 240). Potvrdením nekomparatívneho charakteru je ich „dnešný význam, ale niekedy aj inojazyčný ekvivalent s totožným významom, ale nekomparatívnu štruktúrou“ (tamže s. 240). Tieto frazémy už nie sú prostriedkom vyjadrenia podobnosti, neplnia funkciu obrazných jednotiek, ale ako úplne frazeologizované začínajú plniť nové funkcie (hodnotiaci aspekt), ktoré súvisia s prítomným vysokým stupňom expresivity. Sémanticky sa tieto frazémy vyznačujú zánikom komparácie, charakterizuje ich významová nerozložiteľnosť a celostnosť nominácie, t. j. idiomatičnosť, tak ako ju chápu J. Mlacek (1984, s. 37-38), F. Čermák (1985, s. 235) i V. Ogoľcev (1978, s. 65).

**4.2.** Pri hodnotení frazémy ako ustáleného spojenia s komparatívnym alebo frazeologickým významom, pri ich skúmaní priamo v texte platí jednoznačná podmienenosť postupu pri preklade najbližším kontextom. Niekedy sa frazeologický význam pri preklade nevhodne zastrie a prekryje komparatívnym významom, napr.: ... в молодости ... дурили же они – *пыль столбом стояла* (Rasputin) – ... *klbčievali sa, až prach stĺpom stál* (Dvořáková-Žiaranová). Ide tu vlastne o doslovný preklad, v ktorom slovenský čitateľ nepochopí, prečo *prach stĺpom stál* a frazeologický význam „шум, гам,“ ktorý z daného kontextu jednoznačne vyplýva, mu ostáva neznámy. Možné riešenie ponúka VRSS, I, ktorý uvádza ako frazeologický ekvivalent ruskej frazémy *дым столбом* = hovor. pekelný hurhaj, hrmot = zabávať sa až sa hory ozývali (s. 500). Porovnajme si ešte komparatívny

význam tohto spojenia a jeho preklad: *Дым печей подымался не столбами вверх над крышами, а черными струйками курился из оконных форточек ...* (Pasternak) – *Дым sa nedvíhal kolmými stĺpmi z komínov, ale v čiernych pramienkoch sa plazil ...* (Jes.), ... *голубой дым ... легким столбиком восходил кверху* (Grekovová) – ... *belasý dym ťahal sa dohora v krehkom stĺpiku* (Szolnokiová); ... *bolo začiatkom septembra, teplo bolo ... hej, prach sa vysoko dvíhal* (Ballek) – ... *в начале сентября ... теплынь, пыль столбом ...* (Zam.).

4.3. Pri odlišení voľného a ustáleného, čiastočne alebo úplne frazeologizovaného spojenia s inštrumentálom zohrávajú niekedy zaujímavú úlohu napr. gramatické kategórie. V nasledujúcich spojeniach množné číslo podstatného mena v prirovnávajúcej časti signalizuje neustálenosť spojenia slov s prirovnávacím významom a spolu s lexikálnym obsadením jednotlivých komponentov, syntaktickou stavbou i najbližším kontextom napovedá, že nejde o známe frazémy *ползти змеёй, лежать пластом, проходить красной нитью*, ale o menej ustálené prirovnávacie konštrukcie s komparatívnym významom: *По лесу змеями расплзались потоки ...* (Pasternak) – *Potoky sa plazili po hore ako hady ...* (Jes.) – *Po lese sa ako hady rozliezli potoky ...* (Heg.), ... *снег ... толстыми пластами лежал ...* (Pasternak) – ... *(зálaha) снегу ako hrubé, konca kraja nemajúce plásty ležala na tisícach vierst* (Jes.) – ... *(sneh) v nekonečných hrubých vrstvách ležal na tisícverstvových pláňach* (Heg.), ... *следы крови, протянувшиеся по снегу красненькими ниточками и точками* (Pasternak) – ... *stopy krvi, čo sa rozprskli po snehu ako jasnočervené nitôčky a bodky* (Jes.); ... *stopy krvi, ktoré sa ako červené nitky a bodky ťahalí po snehu* (Heg.).

4.4. Inštrumentál prirovnania sa široko využíva aj pri tvorení tautologických spojení typu *гора горой, собака собакой, ходить ходуном, сидеть сиднем*. Zlúčenie, vzájomné pôsobenie komparatívnej a tautologickej konštrukcie výrazne zosilňuje expresívnosť týchto frazém. Práve tautologický charakter spojení, ich osobitá syntaktická konštrukcia, ktorá zatemňuje pôvodný obraz, robí z nich frazémy vysoko expresívne, so silným hodnotiacim nábojom. V Mokijenko (1986) ich nazýva „фразеологизированными дублетными конструкциями“ (s. 111). Akademická *Русская грамматика, II* (1980) uvádza takéto spojenia v rámci специальных синтаксических конструкций ako „несвободные бессоюзные соединения“ (porov. s. 217-219), ktoré označujú a/ „интенсивность и полноту проявления признака: *поедом есть, пропади все пропадом, ходуном ходить*“ (s. 219) b/ „полноту предикативного признака сочетания им. и тв. п. одного и того же имени змощионально-или сравнительно-характеризующего значения: *молодец-молодцом, лежит пласт-пластом, хозяин сидит туча-тучей*“ (tamže, s. 220). Porovnajme si ich preklad v nasledujúcich ukážkach: *A chodil Jozef Mak cez celé týždne ako mračno* (Hronský) – ... *ходил туча-тучей* (Bog.). Porov. *туча-тучей* = 1. ako sto hromov nahnevaný, 2. záplava, mračno (VRSS, V, s. 146).

Zaujímavé je napr. aj ďalšie spojenie: ... *она не поднялась ему навстречу, не заговорила, сиднем сидела на топчане ...* (Rasputin) – ... *nevyšla mu oproti, nepustila sa s ním do reči, sedela ako božie utičenie na prični ...* (Hlin.). Význam ruského *сиднем сидеть* = сидеть не вставая или находиться где-нибудь, никуда не выходя, не выезжая (СРЯ, s. 659) sa naplno prejaví v preklade do ruštiny: *Všetci sa смеjú a veselia, len ten môj hlupák sedí на месте a civí do прázдна* (Jaroš) – ... *только мой балбес сиднем сидит и зырится в пустоту* (Šul'ginová).

V ruštine sú tieto spojenia pomerne frekventované, čo potvrdzuje aj ich výskyt a použitie v preklade na mieste slovenských voľných slovných spojení, napr.: *Nemotaj sa tu ako mátoha, ako-by si podošvy nemala. Alebo vykračuj poriadne, aby sa chalupa triasla, alebo nech ťa parom sem neženie* (Hronský) – *И ступай как следует, чтобы пол ходуном ходил* (Bog.). Pôvodný obraz tohto spojenia súvisí s prirovnaním k pohybu hybnej časti kováčskych mechov (porov. Mokijenko, 1986, s. 111), ale v procese frazeologizácie bol potlačený súčasným frazeologickým významom = разг. сильно трястись, сотрястаться (СРЯ, s. 795). VRSS uvádza *ходуном ходит кто-л.* – zast. pobehuje niekto, *ходуном ходить (идти, пойти)* – 1. kývať sa, točiť sa, krútiť sa, 2. triasť sa, 3. skákať, 4. byť hore nohami (V, 510). Akademická *Русская грамматика, I* (1980) uvádza slovo *ходуном* už ako príslovku motivovanú slovesom a utvorenú suffixom *-уном* a možnú iba v spojení *ходуном ходить* (porov. s. 401). Porovnajme ešte nájdený preklad tohto spojenia do slovenčiny:

... его вдруг стало сильно трясти, он видел по рукам и ногам как **ходит** весь **ходуном** ... (Rasputin) – ... zrazu ho pochytala strašná triaška – podľa rúk a nôh videl, že sa celý **trasie ako osika** ... (Dvoř.-Žiar.).

**5.0.** Ak sa pozrieme na uvedené ukážky textov a preklady voľných spojení a frazém s inštrumentálom, vidíme, že sa niekedy prekladajú expresívne chudobnejšími, menej nasýtenými ekvivalentmi. Platí to pre prekladové ekvivalenty priamo v texte i pre slovníkové, keď pri porovnávaní zloženia východiskovej a cieľovej frazémy nachádzame pomerne značné rozdiely. Vysoký stupeň expresivity, hodnotenie situácie, predmetov alebo živých bytostí sa už k čitateľovi prekladu spravidla nedostáva, a ak áno, tak len oslabene. Neutrálny, jednoslovný alebo aj viacslovný nefrazeologický preklad nie je vhodný. Vlastnosti originálnej frazémy treba dostať istými prostriedkami (gramatickými, lexikálnymi) aj do prekladu. Pri preklade skúmaných spojení s inštrumentálom prirovnania nemôže byť cieľom iba jednoduché reprodukovanie gramatického tvaru z jazyka originálu do cieľového jazyka, ale aj prenesenie myšlienky stojacej za obrazom i obrazu stojaceho za prirovnaním.

#### LITERATÚRA:

- BARNETOVÁ, V. – BĚLIČOVÁ-KRÍŽKOVÁ, H. – LEŠKA, O. – SKOUMALOVÁ, Z. – STRAKOVÁ, V.: *Русская грамматика. I - II*. Praha : Academia 1979 – 1980.
- ČERMÁK, F.: Česká přirovnání. In: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha : Academia 1983, s. 463-492.
- FILÍPEK, J. – ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Praha : Academia 1985.
- KUČEROVÁ, E.: Frazeologická jednotka a její štúdium v dvojjazyčnom pláne. In: *Slavica Slovaca*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 65-68.
- KUČEROVÁ, E.: Nad Slovníkem české frazeologie a idiomatiky. In: *Slavica Slovaca*, 1986, roč. 21, č. 3, s. 270-288.
- MIKO, F.: Inštrumentál pri slovese a pri prídavnom mene. In: *Jazykovedné štúdie*, 1958, roč. 3, s. 205-238.
- МОКИЕНКО, В., М.: *Образы русской речи*. Ленинград : Изд. ЛГУ 1986.
- МОЛОТКОВ, А. И.: *Фразеологический словарь русского языка*. Москва : Русский Язык 1978.
- MLACEK, J.: Základné typy ustáleného prirovnania. In: *Jazykovedný časopis*, 1970, roč. 21, s. 172-188.
- MLACEK, J.: *Slovenská frazeológia*. Bratislava : SPN 1984.
- МРАЗЕК, Р.: *Синтаксис русского творительного*. Praha : SPN 1964.
- ОГОЛЬЦЕВ, В., М.: *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*. Ленинград 1978.
- ONDŘUŠ, Š. – ŠABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava : SPN 1981.
- ОЖЕГОВ, С., И.: *Словарь русского языка*. Москва : Советская энциклопедия 1973.
- SMIEŠKOVÁ, E.: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava : SPN 1977.
- ШАНСКИЙ, Н., М.: *Фразеология современного русского языка*. Москва : Высшая школа 1985.
- DOROTJAKOVÁ, V. – FILKUSOVÁ, M. – KUČEROVÁ, E. – MALÍKOVÁ, M., O. – SEKANINOVÁ, E.: *Velký rusko-slovenský slovník. I – V*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1960 – 1970. (VRSS)
- ZÁTURECKÝ, A., P.: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava : Tatran 1974.

## The Ablative of Comparison in the Russian Language

Helena Petruňová

In the article the specific grammatical means (instrumental comparison) of expressing comparative relations in Russian and Slovak are analysed (e.g. *лежать пластом, стоять столбом, смотреть букой, губы сердечком, пир горой, дорога скатертью, дым столбом*). Comparative research on literary works by Russian and Slovak novelists (Pasternak, Rasputin, Ballek, Jaroš, Hronský), and their translations has revealed that comparative relations in both languages are expressed by loose and stable compounds with comparative and non-comparative structure (i.e. by explicit and implicit means). In the process of phraseologization the above mentioned compounds with instrumental have modified their forms and meaning, and some of them have become fully phraseologized and have no comparative meaning.

Angela Škovierová\*

### Preklad latinských citátov z patristickej literatúry v kázňach františkána Dominika Mokoša

ŠKOVIEROVÁ, A.: Translation of Latin Patristic Quotations in the Sermons of Franciscan Monk Dominik Mokosh. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, No. 1, pp. 156-162. (Bratislava)

Dominik Mokosh (Mokoš), a member of the Franciscan order and a missionary preacher, active in various regions of the then Slovakia in the middle of 18th century wrote 5 volumes of sermons in pre-Bernolak's Slovak. The study analyses two volumes of this sermons, which were also full of Latin insertions: maxims, quotations from the Bible and patristic literature. D. Mokosh used the moral authority of the Ecclesiastical fathers when he wanted to support the message of the sermon, but his translations of these quotes, although they'd preserved the original meaning, were often enriched by new elements (e.g. adjectives), which were absent in the original text.

Sermon. Latin Quotations. Ecclesiastical Fathers. Translation.

Termínom *kázeň* sa označoval text reči duchovného ku veriacim počas bohoslužby a príležitostne i mimo nej a tiež písaný text takejto výpovede. V prvých storočiach kresťanstva sa teória kazateľstva konštituovala podľa vzorov antickej rétoriky, adaptovaných a zodpovedajúco modifikovaných pre potreby kresťanstva.<sup>1</sup> Popri Biblii, z ktorej autori kázni celé stáročia čerpali príklady a citovali, boli ďalším významným zdrojom ich inšpirácie aj diela cirkevných otcov, ako sa možno dočítať aj v jednej kázni františkánskeho kazateľa D. Mokoša:<sup>2</sup> „... tymto kratičkým mim kazaním, skrze príklady pisma swateho a swatých Otcuw učeni budeme napomenuti...“<sup>3</sup>

Súčasťou kazateľskej činnosti Dominika Mokoša, autora jednej z najväčších rukopisných zbierok slovenských kázni z druhej polovice 18. storočia, je i preklad latinských fragmentov z diel cirkevných otcov, ktoré boli do nich vkomponované.

Katolícka cirkev už od čias stredoveku pripisovala nepopierateľnú autoritu tzv. patristickej literatúre – súhrnu prác kresťanských cirkevných otcov, ktorí v 2. – 8. storočí rozpracovali základy cirkevnej dogmatiky, kresťanskej teológie a filozofie. Počas reformácie a predovšetkým v počiatkoch rekatolizácie nadobudli úvahy cirkevných otcov vzťahujúce sa k otázkam praktickej filozofie, morálky a etiky i apológie, ktorých korene siahajú do obdobia rozkvetu patristiky v 4. storočí, novú dimenziu. Zvýšený záujem o patristickú literatúru sa odrazil i v produkcii našich tlačiarň, najmä však trnavskej tlačiarne, ktorá v rokoch 1591 – 1767 vytlačila 42 titulov cirkevných otcov.<sup>4</sup> Pravda-

\* Mgr. Angela Škovierová, PhD., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

<sup>1</sup> *Słownik literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok)*. Ed. T. Michałowskiej. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich 1990, s. 317.

<sup>2</sup> Táto štúdia sa opiera o analýzu I. a II. zväzku kázni D. Mokoša *Sermones Panegyrico-morales* z roku 1758. Nadväzuje na moje štúdie: Latinské citáty v kázňach Dominika Mokoša. In: *Slovenská, latinská a cirkevno-slovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 114-120 a Pomer latinčiny a slovenčiny v kázňach Dominika Mokoša *Sermones panegyrico-morales*. In: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Ed. P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2003, s. 243-250. Biografické údaje o D. Mokošovi prináša *Slovenský biografický slovník, zv. IV*. Martin : Matica slovenská 1990, s. 211.

<sup>3</sup> Mokoš, D.: *Sermones Panegyrico – morales*. 1758. 566 s. Rkp. v súkromnom vlastníctve. Xerokópie v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave, signatúra 39a – d., I. a II. zväzok 211 a 209 s.

<sup>4</sup> V maďarčine vyšli v tomto období iba dve kázne. V rozmedzí rokov 1577 – 1777 fungovala v Trnave najskôr tzv. Kapitulská tlačiareň, ktorá neskôr prešla do vlastníctva arcibiskupstva, a až po vzniku Trnavskej univerzity od roku 1640 pôsobila ako tzv. Akademická tlačiareň.

že cieľovou skupinou odberateľov patristickej literatúry z produkcie trnavskej tlačiarne boli predovšetkým jezuitski vzdelanci – profesori a študenti trnavskej jezuitskej univerzity, preto táto literatúra vychádzala v latinčine, ale široká škála patristickej literatúry (inkunábuli i tlačí 16. a 17. storočia) neslovenskej proveniencie v latinčine bola i súčasťou františkánskych kláštorňých knižníc na území Slovenska.<sup>5</sup> Františkánske knižnice a ich fondy teologického obsahu s asketickou, kázňovou, etickou a patristickou literatúrou zohrávali významnú úlohu v príprave členov rehole, najmä kazateľov na nadväzovanie bezprostredného styku s prostým ľudom. Kláštory boli totiž strediskami, z ktorých sa tvorba duchovných hodnôt prenášala medzi ľud. Františkáni svojou misijnou a kazateľskou činnosťou venovali starostlivosť nižším vrstvám obyvateľstva, avšak ich prvoradou úlohou, tak ako každej katolíckej rehole, bolo upevňovať katolícku cirkev.<sup>6</sup> Kázne boli jedným z najúčinnějších prostriedkov rekatolizácie.<sup>7</sup> Jej nástrojom bol aj ľudový jazyk, ktorý františkáni v období protireformácie hojne využívali.

Hoci v polovici 18. storočia už vychádzali v Skalici a v Trnave náboženské diela preložené do kultúrnej západoslovenčiny,<sup>8</sup> boli to predovšetkým rádové reguly a tzv. spirituáliá – meditačná, exercičná a asketická literatúra. Významný preklad životopisov svätých z maďarčiny, ktorého autorom bol katolícky kňaz Ján Valašík, vyšiel v Trnave až roku 1763 pod názvom *Prjklad života krestianskeho, aneb zrcadlo...*<sup>9</sup> D. Mokoš pôsobil ako misionár v rozličných oblastiach Slovenska, poznal realie prostredia, v ktorom sa pohyboval, i jazyk ľudu a niet pochybností o tom, že ako duchovný rímskokatolíckej cirkvi dobre ovládal latinčinu. V situácii, keď sa nemohol oprieť o existujúce preklady patristickej literatúry, bol odkázaný na vlastné schopnosti a stával sa prekladateľom latinských pasáží prebratých z diel cirkevných otcov do materinského jazyka, v ktorom prednášal svoje kázne.

Na dôkaz či potvrdenie faktu, že prednesený kontext kázne sa opiera o nejakú vyššiu autoritu používal autor kázne citáty zo Sv. písma doplnené niekoľkými citátmi z diel cirkevných otcov. No katolícki kazatelia citovali cirkevných otcov i preto, že výroky zaznamenané v ich dielach potvrdzovali cirkvou prijaté dogmy a podporovali stanovenú liturgickú prax. Zatiaľ čo z Biblie kazatelia preberali zväčša len jednotlivé slová, krátke slovné spojenia a jednoduché vety, z patristických textov citovali dlhšie pasáže, celé súvetia a krátke odseky.<sup>10</sup> Medzi najcitovanejších patristických autorov v kázňach D. Mokoša patrili Sv. Augustín, Beda z Jarow (Venerabilis), apologéta Origenes a jeden z najlepších rečníkov svojej doby sv. Ján Zlatoústý, biskupi Hilarius, Ambrosius, Cyprianus, Eusebius a cezarejský biskup v Kapadócii Bazil Veľký. Z pápežov D. Mokoš citoval Gregora Veľkého a Leva Veľkého. Citáty z patristickej literatúry autor vo veľkej miere dopĺňal aj vybratými pasážami zo životopisov svätých, napr. sv. Hieronyma, Tadeáša, Hypolita a iných. Z nasledujúceho obdobia včasného stredoveku sa zamerl najmä na Anzelma z Canterbury, Abelarda, jeho súčasníka a ideového konkurenta Bernarda z Clairvaux a predstaviteľa františkánskej rehole – sv. Bonaventúru.<sup>11</sup>

<sup>5</sup> KOMOROVÁ, K.: Františkánska knižnica v Matici slovenskej. In: *Knižnice a informácie*, 2000, roč. 32, č. 3, s. 104-112.

<sup>6</sup> Tamže, s. 103.

<sup>7</sup> FÓRIŠOVÁ, M.: Náboženská literatúra v zbierkach jezuitských knižníc na Slovensku. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 223.

<sup>8</sup> KRASNOVSKÁ, E.: Štýlotvorná hodnota lexikálnych prostriedkov v kamaldulskom preklade Blosiovho diela. In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 73-74.

<sup>9</sup> ONDREJKOVÁ, R.: Kultúrna západoslovenčina v diele Prjklad života krestianskeho v slovenskom preklade J. Valašíka (1720 – 1768). In: *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 154.

<sup>10</sup> KAMIENICKI, J.: Teksty biblijne i patrystyczne w XVI- i XVII-wiecznych polemikach religijnych. In: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, Konfrontacja, Przekład*. Red. I. Łuczko – J. Sokołowski. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2002, s. 134-135.

<sup>11</sup> Pozri KARABÍNOVÁ, K.: *Recepcia diel antických autorov na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Bibliografická príloha k dizertačnej práci. Bratislava : FF UK – Katedra knižničnej a informačnej vedy 2003. 142 s., príl. 63 s.

Keď Konštantín Veľký roku 313 oficiálne uznal kresťanstvo, mala už kresťanská latinčina charakteristické zafarbenie.<sup>12</sup> V jazyku patristickej literatúry sa archaická latinčina (240 – koniec 2. st. pred Kr.) miešala s klasickou (2. st. pred Kr. – 30-te roky po Kr.). Jej autori sa snažili dosiahnuť krásu a jazykovú čistotu klasickej latinčiny; mnohí sa vracali až ku strohému jazyku archaického obdobia. Na druhej strane sa kresťanskí spisovatelia preberaním prvkov ľudovej reči usilovali priblížiť spôsobu vyjadrovania prostých veriacich. Patristická literatúra sa totiž rozvíjala v prostredí, ktoré už nemohlo ostať nedotknuté vulgárnymi (ľudovými) a provinčnými vplyvmi. Nastala tak značná rozkolísanosť spisovného jazyka, ktorá však nebola spôsobená vývojom latinčiny, bol to skôr úkaz štylistický. Do spisovnej latinčiny prenikli mnohé slovtvorné a syntaktické osobitosti, grécizmy a vulgarizmy (ľudové výrazy).<sup>13</sup> Vetná stavba sa zjednodušila, namiesto široko plynúceho súvetia sa začali používať série kratších viet. Vznikol tak dojem krátkosti, úspornosti vyjadrovania, tzv. *brevitas*, kde každé slovo nadobúdalo významovú závažnosť.<sup>14</sup> Takým je napr. výrok jedného z cirkevných otcov<sup>15</sup> *Ama, adora, lauda, magnifica cum toto vitae tempore et. c.* (zv. I., ftk. č. 41), alebo svätého Ambrósia *Peccatum est in historia, mysterium in futura* (zv. I., ftk. č. 30), či sv. Augustína v diele *Sermones de Nativitate: Audite me o pauperes, quid non habetis? Si Deum habetis? Omnia. Audite me et divites, quid habetis? Si Deum non habetis? Nihil.* A jeho preklad od D. Mokoša: *Poslisste mne o chudobni co nemate kdy Boha mate? Wssecko. Slisste mne take y bohati, co mate kdy Boha nemate? Nic do konce* (zv. II, ftk. č. 15), alebo sv. Bernarda: *O ambitio ambientium crux, quomodo omnibus places ut omnes torques O tížadost tížadostiwich križi, gak se wssetkim libiss a wssetkych trapis a suzuges* (zv. II, ftk. č. 41). Myšlienky cirkevných otcov vzťahujúce sa k otázkam praktickej filozofie, morálky a etiky mali gnómický charakter vyznačujúci sa rytmickosťou a dvojdielnosťou výpovede (napr. antitézy: otázka – odpoveď, príčina – následok, zápor – klad...).<sup>16</sup> D. Mokoš niektoré z nich vo svojich kázňach neprekladal, napr. *Sw. Otec Augustin ... in Psalm 54 Omnis malus aut ideo vivit, ut corrigatur, aut ideo vivit, ut per eum bonus exerceatur* (zv. I., ftk. č. 68), kým iné uvádzal aj s prekladom: *Welebný Beda... taktó prawý: Quoties malas cogitationes homo assumit, quasi tot lapides in Christum mittit. Kolikrate člověk zle pomissleni prima tolik kamenuw na Krysta uwrhuce* (zv. I., ftk. č. 173), alebo *Odtud y Zlatoústý Sw. Yan naučení dawa... nunquam in majora incidemus peccata, si a parvis nobis caverimus. Nikdy do wetssich hriechow neupadneme gesliže se pilne malich wistrihat budeme* (zv. I., ftk. č. 72). Dominik Mokoš v prekladoch myšlienok cirkevných otcov prejavuje maximálnu snahu o presnosť prekladu a zachovanie doslovnej vernosti latinskej predlohe, napr. keď cituje Thomasa Stapletonia: *Christus Dominus, qui infirmitates humanas tulit, paupertatem profectus est, ignorantiae opinionem non excusavit, cum ei objicetur, quod litteras non didicisset, solum peccatum, aut peccati suspitionem exhorruit Krystus Pan, ktorý krehkosti lidské snesl, chudobu prigal, který newedomosti domneni newimluwal, když mu powedane bilo, že se w sskolach neučil, sameho toliko hrichu, aneb zminky geho se lekal* (zv. I., ftk. č. 162), Eusébia: *Quod se abscondit non trepidatio est sed figura, malis oculatur vita, usque hodie namque quaerunt Iesum Iudaei, et non inveniunt, quaerunt et legunt in lege et in Prophetis et non intelligunt quaere hoc? Qia Iesu abscondit se et exivit de templo. Že se skowal neni bazen, ale figura, zlim skowawa se život, ass po dnes hledagu Gezisse Žide a nenachazagu, hledagu a čitagu w zakone a w Prorokoch a nerozumegu preco to? Nebo Gežiss skril sa a wissel z chramu* (zv. I., ftk. č. 189), alebo 18. reč sv. Petra Chrysológa: *Quod est anima corpori, hoc est animae Deus, recedente anima mox corpori faetor et omnia visu detestanda succedunt. Discedente Deo mox est in corporis sepulchro vivo finis animae jam sepultum Co ge dussa telu, to gest dussi*

<sup>12</sup> BARANDOVSKÁ-FRANK, V.: *Latina jako mezinárodní jazyk*. Dobřichovice : Kava-Pech 1995, s. 28.

<sup>13</sup> STIEBITZ, F.: *Stručné dějiny římské literatury*. Brno : Universita J. E. Purkyně 1972, s. 329-330 a 350.

<sup>14</sup> NOVÁKOVÁ, J.: Věta. In: *Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd 1953, s. 121-122.

<sup>15</sup> D. Mokoš niekedy necitoval presne meno konkrétneho cirkevného autora, ale uviedol len orientačný údaj, napr. „...Podle naučení swatých Otcuw...“

<sup>16</sup> KUŤÁKOVÁ, E.: Příslóví, gnómy, sentence. In: *Moudrost věků*. Praha : Nakladatelství Svoboda 1998, s. 8.

*Buch, když odchází dussa, hned telu smrad a wssecko osskliwe a hnusne prichází, tak y když odcházi Buch, hned w žiwem tele gako w smradlawem hrobe biwa dussa pochowana* (zv. I., ftk. č. 166), ale občas sa prikláňa aj k inej možnosti – pri zachovaní vernosti v obsahu je jeho preklad citátov voľnejší, no štylisticky bohatší, ako napr. preklad citátu sv. Jána Zlatoústeho: *Qui vult iocari cum diabolo, non postest gaudere cum Christo Kdo chce zartovati a zartuge z diablem, swetem a telem, ten se nemoze radovati wo nebeskem kralowstwi z Krystem Panem* (zv. I., ftk. č. 108), či sv. Bernarda: *Noli fugere! Noli timere o homo! Non enim ad puniendum venit Parvulus iste, sed ad te salvandum, non venit bellum gerere, sed pacem facere. Neutikag prawý, ach neutikag o človeče od Boha tweho, od ditatka maličkeho, nebog sa a nestrachug sa, ponewač Buch ten, toto prawim Boske nemluwnatko neprisslo preto na tento swet, abi tebe trestalo, ale abi te spasilo, neprisslo s tebu bogowati, ale abi si ty pokog wečny mel, pokog ti doneslo* (zv. II., ftk. č. 25) a ďalší: *Phito tak rečený cirkevný učiteľ: Ni malum crescens inhibeas, crescit in immensam magnitudinem gesli bezbožnost hned pri malem geg počatku neudusiss a nenaprawiss? Wiroste w nekonečnu welikost a sskodu* (zv. I., ftk. č. 72), alebo: *Gregorius Magnus: Qui peccata minima devitare neglegit a statu iustitiae, non quidem repente, sed partitus totius cadit kdo nagmessich hriechuw se newaruge, ten ne hned naras milost božu trati, ale pomali do wetssich hriechuw pada* (zv. I., ftk. č. 74).

Úplne iný charakter ako v období zániku Rímskeho impéria mal text klasickej latinčiny (resp. text tvorený podľa vzoru klasickej latinčiny) so široko plynúcimi súvetiami rozdelenými syntagmami, do ktorých sú vložené iné syntagmy, zhodným prívlastkom umiestneným za podstatným menom, hojným využívaním participií a s určitým slovesom postaveným na konci vety. Text tvorený podľa zásad klasickej latinčiny tzv. „zlatého veku“ bol vzorom aj pre tvorbu humanistických autorov, no práve obdobie humanizmu bolo medzníkom, keď sa začala presadzovať aj literárna tvorba v národných jazykoch. Latinčina v tomto období badateľne ovplyvnila tvorbu v národných jazykoch a aj v slovenských textoch 16. – 18. storočia nachádzame mnohé lexikálne, pravopisné, syntaktické a štylistické vplyvy klasickej latinčiny. Najmä v štylistickej a syntaktickej rovine pretrvávali humanistické tendencie a sú nimi poznačené aj texty kázní D. Mokoša a preklady citátov z patristickej literatúry v nich.

Štylistickým zámerom D. Mokoša a aj snahou priblížiť sa k pôsobivosti antického cicerónskeho vzoru bolo v prekladoch latinského textu napr. použitie dvoch rovnoznačných výrazov vedľa seba. Autor takýmto spôsobom dosahoval väčšiu nástojčivosť výpovede, no niekedy druhým členom alebo celým bližším určením aj ozrejmoval, bližšie špecifikoval a vysvetľoval význam obsahovo širšieho alebo niekedy len knižne používaného prvého člena takéhoto slovného spojenia,<sup>17</sup> ako to vidíme napr. v citáte zo životopisu sv. Jána: *Virgo in aevum permansit Pannec aneb gako panna nagčistegssa naweky gest zusal* (zv. II., ftk. č. 54) alebo v citáte sv. Bernarda: *Aspice o homo, quam gravia sunt munera, pro quibus necesse fuit Filium Dei vulnerari Pohled o človeče hrissny pohled gak tesske gsu ranny twe, to gest hrichi a neprawosti za ktere musel syn Bozi ranen biti* (zv. I., ftk. č. 104) a v citáte zo sv. Petra Chrysológa: *Quod quadragesimam jejunamus, non est humana inventio Autoritas est Divina, non est deterrens usu, sed de coelestibus secretis. Že sa prawi pust tento sstiricat dnuw postime neni negake lidske winalezenuiti, ale wldy a moci gest Boskej etc.* (zv. I., ftk. č. 128-129).

Charakteristickú kvetnatosť cicerónskeho prejavu dosahoval D. Mokoš častým používaním prívlastkov, prípadne ich rozvíjaním aj v tých pasážach prekladu, kde bol originálny text bez nich, napr.: *Sw. Bonaventura: Sicut putredo aufert pomo decorem, colorem, odorem et saporem: Sic peccatum aufert animae decorem vitae, odorem famae, valorem gratiae et saporem gloriae Gako prawi zhnílost odgima gablku krasu, ffarbu umnu a chut, tak rowným spusobem hrich smrtedlny odgima dussi krasu žiwota, wunu poctiwosti, wladu milosti a chut slawi nebeskeg* (zv. I., ftk. č. 164),

<sup>17</sup> Pozri DORULEA, J.: *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava : Veda 1977, s. 31-32; taktiež DORULEA, J.: O jazyku Kamaldulskej Biblie a Kamaldulského slovníka. In: *Slovenská, latinská a cirkevno-slovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 12-17.

alebo: *Aeneas Sylvius: Qui ubi saginati sunt, in coenam Domini mactantur. Kedyž sa nakrmga, kedyž zbohatnu, na večeru pana sweho biwagu zatlučení* (zv. II., ftk. č. 67).<sup>18</sup>

V klasickej latinčine bolo ideálom, aby každé podstatné meno bolo doplnené prívlastkom. Vysoko sa hodnotila stavba vety členená tak, že rozvitý prívlastok bol vložený medzi iný prívlastok a podstatné meno. Takéto javy možno nájsť aj v prekladoch D. Mokoša, hoci autor ich nepoužíval systematicky. Pozri napr. v citáte zo sv. Bazila Veľkého: *Ipse Princeps generis nostri quamdiu non comedit in Paradiso finit, statim cum comedissent de Paradiso ejectus est sam prawi Otec lidskeho pokoleni dokawad negedol ze stromu zapowedeného* *zustawal w ragy, hnedki gak byl gedel z ragu wihnan gest* (zv. I., ftk., č. 128), zo sv. Ambrósia: *Me infans Christi vagientis abluit fletus lachrymae illius mea delicta lavant. Mne ditete Krysta kwilicoho obmiwa plač a slzičky gehu moge neprawosti zmiwagu* (zv. II., ftk. č. 15), alebo citát z diela Sv. Augustína *Sermones de Tempore: Alio tempore, qui non jejunat accipit indulgentiam, in quadragesima, qui non jejunat sentiet poenam. Ginssiho prawi času, kedyž totissto prikazange neni o poste, kdo sa neposti, nema hrichu, zato kdo sa pak ale neposti pustu toho swateho stircet dnuw bude od Boha potrestany* (zv. I., ftk. č. 129-130). Systematickejšie používanie prívlastkov umiestnených za podstatným menom sa prejavilo vo vetách, ktorými D. Mokoš uvádzal citáty z diel cirkevných otcov, keď za menom autora nasledoval prívlastok, označujúcim jeho hodnotu alebo postavenie v cirkvi, napr.: *Sw. otec Bernardus učitel medem tekuci* (zv. II., ftk. č. 28), alebo: *Sw. Ysidorus učitel cirkewny* (zv. I., ftk. č. 177), *Swatý Tomass Aquinatský Učitel Angelský* (zv. II., jur. č. 80) a i. V latinskom slovoslede nebolo používanie zhodného prívlastku pred podstatným menom bežné, no anteponovaný zhodný prívlastok sa používal ako figúra v humanistickej poézii. D. Mokoš ho napríklad používal pri uvádzaní citátov zo sv. Jána Chryzostoma: *Zlatousty swaty Yan* (napr. zv. I., ftk. č. 66, a na mnohých iných miestach).

V uvádzacích vetách k citátom z diel cirkevných otcov, ale aj v prekladoch týchto citátov je v kázňach D. Mokoša zreteľný aj ďalší typický latinský syntaktický jav – umiestenie určitého slovesa na konci vety, napr.: *Sw. Tomass ucitel angelski: majus est opus iustificatio impii, quam creatio coeli et terrae. Veči gest skutek aneb učinek osprawedlniti hriessnika nezli nebe a zem stworiti* (zv. I., ftk. č. 39), alebo: *Origenes in cap. 6. ad Romam: Certum est inquit: quod ubi mors Christi animo circumfertur, non potest remare peccatum ibi ... Sed continuo ad eius praesentiam, totus ille peccati, et carnis fugatur exercitus Gista prawda gest, prawi, ze kde se smrt Krysta Pana w misli nosi tam panovati hriech nemuože, ale porad w gegi pritomnosti cele to hrichu a tela wogsko do utkani se oddava* (zv. I., ftk. č. 106), či *S. Augustin: Verum quidem est sancti martyres patiuntur tribulationem, sed tribulantur et avari. Swati mucedlnici znassagu pre Krysta nahotu, ale y skupi lide pre zlato potrhani chodga* (zv. II., ftk. č. 41).

Keď D. Mokoš chcel v preklade zdôrazniť, že ide o cudziu mienku, o sprostredkovanie názoru inej autority, vkladal do textu slovesá hovorenia, napr.: *Sv. Gregorius kap. 30 Job. Quod aliud significat atrium, quam latitudinem vitae praesentis et rectae foris templum sunt, quia angusta est porta, quae ducit ad vitam et latitudo vitae improborum non admittitur ad mensuras, et regulas super electorum Co gineho prawi wiznamenawa gine krome pristranu ssirokost ninegsiho života a wprawde wen pred kostelem su ti, kterich gine wiznamenawa a preto nemagu biti merani nebo uska gest cesta ktera wede k životu, a ssirokost života bezbožnych nebiwa pripustena k mire a k prawitku wiwolenych* (zv. I., ftk. č. 138), alebo: *Theodor Ser 6. Penetrabilior exstitit lachrymarum harum sermo, quam vox sanguinis Abel, quae coelos ipsos penetravit nebo prawi pronikawegssa gest reč slzuw tychto, nežli hlas krwy newinneho Abele, ktery ass nebesa prebil a prelamal* (zv. II., ftk. č. 15).

V latinskej syntaxi sa na vyjadrenie časovej súslednosti v niektorých druhoch vedľajších viet, napr. časových, účelových, podmienkových a i. využíval konjunktív. Vplyv latinčiny v textoch prekladu D. Mokoša sa v menšej miere prejavil aj v rozsahu používania podmieňovacieho spôsobu, ktorý sa vo vedľajších obsahových vetách niekedy uplatňoval aj vo významoch vyjadrovaných

<sup>18</sup> Hovorí o vykŕmených zvieratách, ktoré bývajú zabitú pre svojho pána.



v latinčine konjunktívom.<sup>19</sup> Napr. citát z 18. kázne sv. Gregora *Si divinae potentiae exercere voluisset, tacito mentis nulum eos ponem subitae mortis obrueret, sed qui pati venerat, iudicium exercere noluit* prekladá D. Mokoš takto: *Gesli bi bil Boskeg mocnosti silu Krystus Pan proukazati chcel w gednem okamžiku nahlu smrti bilbi gich zachowal, ale který trpěti prissel sud ciniti nechtel* (zv. I., ftk. č. 188) a zo sv. Augustína takto: *Si enim Stephanus non orasset, Ecclesia Paulum non haberet, sed ideo erectus est Paulus, quia in terra inclinatus est Stephanus. Kdibi pravý svatý Steffan nebil sa modlit za tych, kteri ho kamenowali, nebila bi cirkew swata mela swateho Pawla, ale proto powstal totissto z newernosti sweg Židowskeg Pawel ponewač sa zan swati Steffan ponižil ass na zem* (zv. II., ftk. č. 32).

Ovplyvnenie latinčinou sa v preklade D. Mokoša prejavilo aj pri používaní participií. Autor sa ich nesnažil nahradiť iným spôsobom, bližším jazyku ľudu, ale v slovenskom texte ich používal zhodne s latinskou predlohou, ako napr. v citáte zo sv. Bernarda: *Christianus convituis laterabitur? Vincet convitia non regerendo. Persecutionibus affigietur? Iustinebit. Maledictis proscindetur? Exhortabitur calumniis agitabitur orabit. Krestan trpili zlorečenstwý premože zlorečnika, zle neodpowidagic, bude prenasledowany? Ale rad znesge, slissili zle sobe winssowani? Napominati bude. Budeli mu kdo utrhat? On sa bude modlit* (zv. II., ftk. č. 36) a niekedy dokonca použil participium v slovenskom texte aj na mieste, kde v latinskej predlohe bola myšlienka vyjadrená bez participia, napr. v často používanom citáte *Gloria in excelsis Deo et in terra Pax hominibus bonae voluntatis. Slawa na wisostech Bohu a na zemi pokog lidu dobru volu magicimu* (zv. II., ftk. č. 32) či citáte z 89. reči z diela *De temopre* od sv. Augustína: *Per singulos flebat, et irrigius lachrimis paventium colla perfundebat itaque odium fratrum charitatis lachrimis abluabat. – Od gedneho k druhemu pristupigice krki bogicich se ze slzami kropil a tak nenawist bratruw swich laskawima slzami poliewal a obmiwal* (zv. II., ftk. č. 34), alebo v inom citáte zo sv. Bernarda: *Paupertas non inveniebatur in coelis porto in terris abundabit et nesciebat homo pretium eius, hanc itaque filius Dei concupiscens descendit, ut vel sua aestimatione faceret pretiosorem. – Chudobi prawi nebilo w nebi, ale na zemi ass zbugnela ktere g nesnagice člowek ceny, zamilowal sobe gu synaček Božy proto y zessel, abi gu s powažnosťú swu wzacnegssu učinil* (zv. II., ftk. č. 13).

Citáty z diel cirkevných otcov sa v kázňach neraz využívali aj ako tzv. *loci communes* – opakujúce sa a vždy nanovo aktualizované stereotypné zvraty, frázy, rétorické figúry a schémy argumentácie. S takýmto javom sa možno stretnúť aj u D. Mokoša, ktorý napr. ten istý citát zo životopisu Sv. Hilariona a jeho preklad – *Quanto ergo tu irreligiosior Judaeo? Lapides ille in corpus levabit tu in Spiritum, ille in hominum ut putat tu in Deum: ille in conversantem in terris, tu in throno virtutis, ille in ignoratum, tu in confessum, ille in moriturum, tu in iudicem saeculorum. – Čim bezbožnegssi si ty čloweče krestanski od Žida, on kameni chapal proti Bohu, ty proti duchu, on proti čloweku gak se domniwal, ty proti Bohu, on proti obcugicimu na zemy, ty proti sedicimu na trune mocnosti, on proti neznamemu, ty proti wznawanemu...* (zv. I., ftk. č. 174) uviedol v mierne pozmenenej podobe v inej kázni toho istého zväzku: *Quanto tu irreligiosior Judaeus! Lapides ille in corpus levabat, tu in spiritum, ille in hominem, ut putabat, tu in Deum, ille in conversantem in terris, tu in throno virtutis sedentem, ille in ignoratum, tu in confessum, ille in moriturum tu in iudicem saeculorum. – Gak si ty pravý horssi od Žida, on kameni na telo Krystowo chapal, ty pak na ducha, on na čloweka, gak sa domniwal, on na obcugiciho na Zemi, ty pak na trune welebnosti sediciho, on na neznameho, ty pak na wznateho, on na magiciho umriti, ty pak na sudce wečneho* (zv. I., ftk. č. 189).

Do kázni D. Mokoša prenikli mnohé stredoslovenské hláskoslovné a tvaroslovné javy. Napriek tomu jazyk jeho kázni i prekladov citátov z patristickej literatúry v nich reprezentuje západoslovenskú jazykovú normu, ktorá mala v tomto období charakter všeobecne používaného kultivovaného jazyka.<sup>20</sup> Slovenské jazykové vedomie D. Mokoša ako kazateľa – tvorcu, zapisovateľa i prednáša-

<sup>19</sup> DORUEA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov, s. 32.

<sup>20</sup> DORUEA, J.: Jazyková situácia na Slovensku v čase vzniku prekladu Kamaldulskej Biblie. In: *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1997, s. 10-11.

teľa svojich kázni sa prejavilo aj v ich grafickej rovine. Pravopis jeho kázni je zložkový i diakritický: pri hláskach *č* a *ž* je naznačený mäkčeň, hlásku *š* zapisoval ako digrafému *ss*, hlásku *j* ako *g*, a dôsledne sa vyhýbal používaniu českých hlások *ř*, *ě* i grafémy *ů*. Zo slovotvorných prostriedkov vyššieho štýlu predpisovnej slovenčiny používal jazykové podoby *nesmrteľny*, *mučedník*.

V dobe, keď D. Mokoš písal svoje kázne a prekladal latinské citáty v nich, bola u nás latinčina ešte stále hierarchicky najvyššie hodnoteným jazykom. Jej používanie bolo znakom vzdelanosti, a preto aj vzdelanci, ktorí sa chceli vyjadriť vo vysokom učenom a publicistickom štýle, sa pokúšali napodobňovať súvetia tvorené podľa vzoru klasickej latinčiny. Texty misionárskych kázni však boli určené predovšetkým prostému ľudu, vzdelaný kazateľ musel pri tvorbe kázne brať do úvahy jej potenciálnych percipientov. Preto sa aj D. Mokoš v kázňach snažil používaním ľudových hovorových výrazov, príslovií a porekadiel čo najviac priblížiť svojim poslucháčom. O prekladoch latinských citátov z patristickej literatúry v jeho kázňach možno konštatovať, že zodpovedajú latinskej predlohe. Stavba vety je v závislosti od latinskej predlohy niekedy jednoduchá a schematická, inokedy má živý rečnícky pátos. Na sprostredkovanie myšlienok cirkevných otcov autor používal pestrú škálu výrazových prostriedkov, pri tvorbe jednotlivých syntagiem podliehal vplyvu klasickej latinskej cicerónskej syntaxe. Rozsiahle a zložité súvetia tvorené podľa vzoru klasickej latinčiny však v prekladoch D. Mokoša nenájdeme aj preto, lebo texty, ktoré prekladal, už tento vzor nerespektovali v plnej miere.

### **Translation of Latin Patristic Quotations in the Sermons of Franciscan Monk Dominik Mokosh**

Angela Škovierová

The study analyses two volumes of sermons by Dominik Mokosh, a member of the Franciscan order and a missionary preacher, active in various regions of the then Slovakia in the middle of 18th century. Mokosh wrote 5 volumes of sermons in pre-Bernolák's Slovak. Even though he attempted to make the analyzed sermons familiar to his audience through the use of colloquialisms, proverbs, comparisons and folk sayings they were also full of Latin phrases: maxims, quotations from the Bible and patristic literature. From the work of the Ecclesiastical fathers he quoted especially: Augustinus Aurelius, Beda Venerabilis, Origenes, Joannes Chrisostomus, Hilarius, Ambrosius, Cyprianus, Eusebius, Basilius Magnus, Georgius Magnus, Leo Magnus. Hieronymus, Tadeas, Hypolitus, Bernardus and Anselmus Canterburiensis.

Our analysis of quotations from patristic literature shows that D. Mokosh used the moral authority of the Ecclesiastical fathers when he wanted to support the message of the sermon.

The Latin of these quotes is different from the classical Latin of Cicero's age. Not only many of the expressions had acquired a new meaning, the sentence construction itself developed towards simplicity. Mokosh's use of them could be described as an act of specific inter-lingual translation. As he was influenced by the example of classical Latin of Cicero's age, with its branching sentences, wealth of adjectives and verb positioned at the end of the sentence, he was not always able to follow the simplified sentence structure of the 3rd-4th century Latin and his translations, although they'd preserved the original meaning, were often enriched by new elements (e.g. adjectives), which were absent in the original text of the quotes.

**ROZHLADY**

HEDA KUBIŠOVÁ\*

**Preklad oným v Anonymovej kronike**KUBIŠOVÁ, H.: Translation of Onyms in Anonymus Chronicle. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, no. 2, pp. 163-166. (Bratislava)

The present paper deals with literary onomastics. Different types of proper names occurring in the Latin work of Anonymus known as *Gesta Hungarorum* are analyzed here. The author examines how these names are rendered in Slovak, either by way of translation or that of paraphrase. The Slovak reader has at his disposal the work's complete translation by the historian Vincent Múcska so that he can follow its linguistic, historical and translational phenomena not only in the Latin original but also in the new Slovak translation. The author's attention is concentrated mainly on onomastic phenomena. The original is undoubtedly the most famous literary work of Hungary from the period of the 11<sup>th</sup> to the 13<sup>th</sup> centuries. The Slovak translation was awarded as 'The best book design of the year 2000' at the Leipzig International Book Fair.

Linguistics. Medieval Chronicle. Literary Onomastics. Anonymus. Translation.

Významným prínosom v slovenskej prekladovej tvorbe je Kronika anonymného notára kráľa Bela *Gesta Hungarorum*, vo všeobecnosti známa ako *Anonymova kronika*. Latinský text bol prepísaný z faksimilového vydania *Anonymus Gesta Hungarorum* a vyšiel v preklade historika Vincenta Múcska. O vydanie sa zaslúžilo Vydavateľstvo Rak v Budmericiach v roku 2000, kniha získala ocenenie *Najkrajšia kniha roka* na Medzinárodnom knižnom veľtrhu v Lipsku.

Anonymova kronika je dielom neznámeho notára *P dictus magister*, ktorý však neuviedol presne, u ktorého kráľa Bela slúžil. Podľa domniek Mateja Bela dielo mohlo vzniknúť niekedy v rokoch 1060 – 1240, Adam František Kollár sa však domnieva, že ide o prepošta Petra, ktorý je doložený v listinách Bela IV. V pravom zmysle slova nejde o kroniku; autor vychádzal z gest, ktoré boli klasickým útvarom ranostredovekého dejepisectva. Stereotypné štylistické prostriedky zodpovedali dobovým estetickým kritériám, opisy bitiek sú pomerne jednotvárne, závažná nebola pre skriptora ani historická vernosť a chronológia. Ambíciou autora bolo vytvoriť zábavné a poučné čítanie, osláviť činy bojovníkov a panovníka. Pozoruhodné však boli historické a zemepisné vedomosti anonymného notára magistra zvaného P. Dielo môže poslúžiť ako vzácny a starobylý jazykový materiál pre skúmanie stavu oným v období uhorského štátu.

V Pravidlách slovenského pravopisu (ďalej PSP, 2000, s. 42) sa uvádzajú princípy písania historických mien z uhorského obdobia slovenských dejín. Zásady boli vypracované v súlade so závermi komisie pre historickú terminológiu pri Historickom ústave SAV, pričom na ich vypracovaní sa podieľali literárni a právni historici, jazykovedci, archivári, bibliografi. Ako príkladový materiál je uvedených iba niekoľko najznámejších mužských priezvisk (Pálfi, Károli, Pázmaň). Cieľom nášho sledovania je predstaviť pestrú škálu oným a sledovať, ako ich prekladateľ V. Múcska previedol do súčasnej slovenčiny v duchu zásad PSP. Pri prepise sa postupovalo podľa zaužívaných transkripčných pravidiel (Lehotská, 1982, s. 29-37). V oblasti prepisu a prekladu oným zvládol prekladateľ náročnú úlohu, svoje riešenia podložil historickými a etymologickými dôkazmi.

**Antroponymá****1. Historické osobnosti**

• Najpočetnejšiu skupinu antroponým tvoria mená panovníkov, bojovníkov a kniežat. Podľa vtedajšieho úzu sa prevažne používa iba podoba krstného mena, napr. Štefan, Bela, Otto. Uvádza sa ich šľachtický titul, pri postave Alexandra Veľkého aj jeho panovnícke prímenie.

\* PaedDr. Heda Kubišová, Filologická fakulta UMB, Ružová 11, 975 53 Banská Bystrica

P dictus magister ac quodam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius N.(14)	Magister zvaný P a niekdajší notár najslávnejšieho uhorského kráľa Bela (15)
quos iclusit Magnus Alexander (36)	ktoré si podrobil Alexander Veľký (37)
potentissimus rex Athila (36)	najmocnejší kráľ Atila (37)
regis Magog descendit Ugeg, pater Almi ducis(36)	istého kráľa Magoga Ugeg, otec kniežat'a Almoša (37)
Zuardu et Cadusa,nec non Huba (80)	Sovárd, Kadoča a Huba (81)
anno V. regnante Cunrado imperatore (110)	v piatom roku panovania Konráda (111)
Stephanus frater Waldonis (110)	Štefan, brat grófa Walda (111)
Tunc Hoto rex Teothonicorum (114)	Vtedy im Otto, kráľ Nemcov (115)
rex Samuel (78)	kráľ Samuel (79)
dux Arpad (78)	knieža Arpád (79)
sed Zubur dux Nitriensis (82)	no nitriansky vojvoda Zobor (83)
Eodem anno inimici Athonis regis Theotonicorum (112)	V tom istom roku nepriatelia Otta, kráľa Nemcov (113)

## 2. Nepravé antroponymá

- Z kategórie tzv. nepravých antropónym sú zastúpené najmä teonymá – mená bohov a svätých.

ut Spiritus Sanctus (38)	ako Duch Svätý (39)
et sancte MaRie (34)	jeho matke, svätej Márii (35)
cuius adiutor erat Sanctus Spiritus (46)	ktorého pomocníkom bol Duch Svätý (47)
Anno dominice incarnationis (40)	v roku vtelenia Pána (41)

## 3. Etnonymá

• Obyvateľské názvy rozlišoval anonymný notár celkom dôsledne. Pozoruhodné je, že už jasne rozlišoval Slovákov a Čechov (Sclavos et Boemos, Boemi et Nitrienses Sclavi. Problém vznikol pri rozlišovaní pojmu uhorský a maďarský. V súvislosti s teritóriom sa používa pomenovanie Uhorsko, resp. uhorský, v spojení národ adjektívum maďarský.

De civibus Bulgarorum et Macedonum (96)	o bulharských a macedónskych obyvateľoch (97)
Hungari dicti sunt a castro Hungu eo (38)	Hungarmi sa nazývajú podľa hradu Hung (39)
vidissent Sclavos et Boemos (82)	videli, že Slováci a Česi (83)
in hystoria Trojana (34)	dejiny Tróje (35)
vocata est Moger (36)	nazýval sa Moger (Maďar) (37)
Romani dimisso castro Bezprem (102)	Rimania, keď opustili hrad Vesprím (103)
Sclavorum et Pannoniorum gentes (102)	národy Slovanov a Panóncov (103)
consiliis Ruthenorum (52)	radý Rusov (53)
quod subiugatis sibi Sclavis (38)	keď si podmanili Slovanov (39)
De exercitu Grecorum et Bulgarorum (84)	O vojsku Grékov a Bulharov (85)
Francos quoque orientales (110)	aj východných Frankov(111)

## Oronymá

• Názvy hôr, vrchov, horstiev, pohorí sú objasnené v poznámkach a presne lokalizované, napr. Vertés – pohorie medzi Pilišskými vrchmi (Pilis a Bakonský les v Maďarsku.)

in silva Matra (78)	v lesoch Matry (79)
ad silvam Zovolun (80)	Zvolenský les (81)
per montes Turtur (62)	až po horstvo Tatier (63)
in Cervino Monte (104)	pri Jeleňom vrchu (105)
ad Centum Montes (100)	až po Sto vrchov (100)
iuxta montem Sancti Martini (102)	Vrch svätého Martina(103)
De monte Turzol (60)	O vrchu Tarcal (61)
iuxta Parvos Montes (74)	pri Malých vrchoch (75)

### Hydronymá

• Názvy riek, povodí, jazier a morí sú v texte knihy bohato zastúpené. Mnohé historické udalosti a bitky sa udiali práve na brehoch riek, keďže boli významným strategickým miestom. V latinčine sú názvy odlišné, pri prepise prichádza ku konsonantickým i vokalickým zmenám (Sitva – Žitava, Bolotun – Balaton), inokedy je potrebný preklad: Nigrum pontum – Čierne more. Rozdielne názory prevládajú na názov rieky Laborec – od keltského pôvodu až po slovanský.

ut supra diximus – Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et cetera	ako sme už vyššie spomínali Dunaj, Tisa, Váh, Moroš, Kriš, Temeš a ďalšie
iuxta fluvium Sitva (80)	pri rieke Žitava (81)
quod dicitur Thanais (36)	ktorá sa volá Don (37)
iuxta fluvium Bolotun (102)	popri rieke Balaton (101)
usque ad fluvium Drova (100)	až po riekú Dráva (99)
ad fluvium Moroa (116)	až na rieke Morava (115)
iuxta Renum (114)	pri Rýne (115)
fluvium Demeter (44)	rieka Dneper (45)
ad fluvium Nitra (82)	k rieke Nitra (83)
fluvium Ypul iuxta Danubium (80)	prekročili riekú Ipeľ pri Dunaji (81)
ad fluvium Zogeu (78)	až po riekú Zogyva (79)
Ketelpotaca (58)	Ketelov potok (59)
De portu Moger (98)	O Brode Maďarov (98)
Portus Gregorum (88)	Grécky brod (130)
<b>Moria</b>	
Nigrum Pontum (36)	Čierne more (37)

### Názvy hradov

• Dominantnými ľudskými sídlami boli hrady, o ktoré sa v dejovom pásme knihy zvädzali tuhé boje. Názvy hradov prešli tiež zložitým historickým vývinom. V poznámkach autor prekladu dodáva aj explikácie, ako napr.: Belehrad v Srbsku/Juhoslávii. Hrad a mesto na sútoku Dunaja a Sávy. Pozoruhodné je vysvetlenie názvu Sedmohradsko (131) – ako kalk z nemeckého Siebenbürgen, prípadne z latinizovaného názvu Septem Castra, na základe obsahu sa však autor rozhodol preložiť spojenie terra Ultrasilvana ako krajina za horami, respektíve záhorská krajina. Doplnenie poznatkov o hradoch tiež možno sledovať vo vysvetlivkách, napr. Castrum Ferreum, maď. Vasvár, nem. Eisenburg = Železný hrad – významný pohraničný hrad na západnej hranici Uhorska.

quod nunc Castrum Borsed Zovolun	ktorá sa nazýva hrad Boršod – Zvolen (81)
De Camaro castro (58)	O hrade Komárno (59)
De castro Ferreo (102)	O Železnom hrade (101)
ad castrum Nitra (78)	až po hrad Nitra (79)
quod dicitur Warod (80)	z hradu, ktorý sa volá Varád (81)
quod castrum nunc Sunad nuncupator (52)	hrad sa volá Čanáď (53)
de castro Hung (60)	z Užského hradu (63)
per partes castrí Gumur (78)	cez územie hradu Gemer (79)
De castris Zabrag, Posaga et Vlcou (92)	O hradoch Záhreb, Požega a Vukovar (93)
Surungrad, id est nigrum castrum (88)	Čongráď, to jest Čierny hrad (89)
a castro Hungu (38)	podľa hradu Hung (39)
in presenti Hymusudvor (65)	hrad sa nazýva Hymesudvar (63)

### Geotoponymá

• Názvy oblastí, štátov a území podávajú obraz o vtedajšom rozdelení Európy. Dobové pomenovania sa používajú i dnes v upravenej podobe.

- Anonymný notár niekedy používa ľudovú etymológiu, prípadne prichádza ku skomolenému vysvetľovaniu pôvodu názvov z rôznych jazykov a období, napr. Mukačevo (Ukrajina) vysvetľuje z maď. *munka* = práca, námaha.

totam Bavariam et Alemanniam ac Saxoniam et regnum Lathariense (112)	Celé Bavorsko, Alamansko, ako aj Lotrinské kráľovstvo (113)
Quo mondo Pannoniam intraverunt (52)	Ako vstúpili do Panónie (53)
dux de Bulgaria egressus (54)	knieža príduvší z Bulharska (55)
De terra Ultrasilvana (70)	O záhorskej krajine (71)
de bonis Hungarie (48)	z bohatstiev Uhorska (49)
De devastatione Lotorigie, Alemannie et Francie (110)	O spustošení Lotrinska, Alamanska a Franska (111)
De Rutenia (41)	O Rusku (45)
fugit in Persas (38)	utiekol do Perzie (39)
De Scithia (36)	O Skýtii (37)
ad terram Racy (114)	až po zem Rác (115)
regni Hungarie ex parte Grecorum (114)	hranice uhorskej krajiny zo strany Grékov (115)

### Prekladateľské postupy

Pri preklade oným sa používajú rôzne postupy. Podľa PSP (2000, s. 76, 91) ide pri prevode mien z iných grafických sústav o prepis – transkripciu. V jednotlivých kapitolách sa uvádza spôsob prepisu do latinky nielen z cyriliky a niektorých slovanských jazykov, ale aj z gréčtiny a z jazykov Ďalekého východu. Vlastné mená a názvy sa spravidla neprekladajú, iba ak by mali charakterizačnú funkciu, ich prepis by bol pre čitateľa v cieľovom jazyku nepochopiteľný a zastrel by sa komunikačný alebo emocionálny aspekt originálu. Pri adaptácii mien v preklade vzniká veľa zložitých problémov a vyžaduje sa nielen dobrá lingvistická a filologická príprava, ale aj dôkladná historická orientácia. V prípade Anonymovej kroniky autor využíva rozsiahle historické a zemepisné excerpty pramenných materiálov a najstarších máp, keďže onymá sa používali v jednotlivých obdobiach v odlišnej fonetickej i grafickej podobe. Ako príklad zložitosti problematiky odporúčame do pozornosti najnovšiu monografiu J. Kršku (2003, s.11) *Hydronymia povodia Turca*, ktorý poukazuje na tradičné hydronomastické práce. Ako základný pramenný materiál v oblasti historickej hydronymie uvádza Šmilauerov *Vodopis starého Slovenska* (1932) a Varsikovu monografiu *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí* (1990).

Pri zápisoch sa vyskytovali odchýlky, zdôvodniteľné vedomosťami i národnosťou pisára. Ich podoba bola často rozdielna v latinčine, maďarčine i nemčine, inak znela v domácom jazyku. Názvy prešli zložitým vývinom. Prekladateľ V. Múcska sa snaží zachovať historizujúci tón prózy. Upravuje názvy (*Thyscie – Tisa*), neprispôsobuje ich však niekedy deklinačnému systému: *Prebrodiac rieku Tisa* (názov zostáva v nominatíve; s. 75), *až prišli k rieke Tisa* (75). Pri transkribovaní cudzích osobných mien zohľadňuje zaužívanosť grafickej podoby v súčasnej slovenčine. Prekladateľ sa snaží zachovať vernosť originálu, preto nezasahoval do vyjadrovacích postupov anonymného notára, i keď v niektorých prípadoch ide o takmer doslovné opakovanie frazém, ktoré pôsobia dosť stereotypne. Pri takomto prístupe k prekladu sa však zachováva dobový kolorit pôvodného textu.

### LITERATÚRA:

- Kronika anonymného notára kráľa Bela Gesta Hungarorum*. Preklad V. Múcska. Ed. P. Dvořák. Budmerice : Vydavateľstvo Rak 2000.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava : Veda 2000, s. 76-90.
- KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Turca*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2003, s.10-11.
- UHROVÁ, E. – UHER, F.: Špecifickosť nemeckého prekladu onym v proze B. Hrabala Svatby v domě. In.: *12. slovenská onomastická konferencia a seminár „Onomastika a škola.“* Ed. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov : Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika – JULEŠ SAV 1996, s. 262-271.

MOJMÍR BENŽA\*

### Tradičná kultúra slovenských menšín v strednej a južnej Európe ako súčasť ich kultúrneho dedičstva

BENŽA, M.: Traditional Culture of Slovak Minorities in Central and south Europa as a Part of their cultural Heritage. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, no. 2, pp. 167-168. (Bratislava)

The synthesis the hitherto gained knowledge that have been collected within the VEGA projects No. 2-4080-97 (1997 – 1999) and No. 2-7031-20 (2000 – 2002) is the intention of the submitted Project. The main aim to achieve is to create a picture of the way of living and traditional culture of Slovak minorities based on scientifically gained and processed data to testify at the same time bonds with cultural tradition of Slovakia. Its should also witness about that what become part of their cultural heritage and ethnic identity.

Ethnology. Traditional culture. Slovak minorities. Central Europe. Southern Europe.

Projekt *Tradičná kultúra slovenských menšín v strednej a južnej Európe ako súčasť ich kultúrneho dedičstva* je zameraný na syntézu doterajších poznatkov, ktoré boli získané v rámci projektu VEGA č. 2-4080-97 *Tradičná kultúra slovenských menšín v strednej Európe* (Rumunsko a Poľsko) na roky 1997– 1999 a projektu č. 2-7031-20 *Tradičná kultúra slovenských menšín v južnej Európe* (Chorvátsko a Juhoslávia) na roky 2000 – 2002. Na základe získaných a utriedených poznatkov by mal vzniknúť obraz spôsobu života a tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy, ktorý bude súčasne vypovedať o ich väzbách na kultúrnu tradíciu Slovenska. Mal by tiež podať svedectvo o tom, čo sa z nich stalo súčasťou ich kultúrneho dedičstva a etnickej identity. Projekt ráta, tak ako v doterajších dvoch projektoch, na ktoré nadväzuje, s podporou a spoluprácou krajanských organizácií v Poľsku, Ukrajine, Rumunsku, Maďarsku, Chorvátsku a Juhoslávii.

Prvé etnologické výskumy tradičnej kultúry slovenských menšín v zahraničí sa uskutočnili až v druhej polovici 50. rokov 20. storočia. V 60. rokoch narastal záujem o túto problematiku. Výskumy boli sústredené najmä na Maďarsko a Juhosláviu a uskutočňovali ich vedeckí pracovníci Slovenskej akadémie vied a Matice slovenskej. V rokoch 1970 – 1975 sa výskum slovenských menšín dokonca stal súčasťou úloh štátneho plánu základného výskumu. S výskumom v prostredí slovenských menšín v strednej a južnej Európe vo svojom projekte rátať aj *Etnografický atlas Slovenska*. V dôsledku sústredenej práce na atlase v 70. a 80. rokoch sa záujem o problematiku postupne utlmil. Ani atlas v tomto smere nezrealizoval svoje pôvodné zámery.

Zmena v záujme o problematiku nastala začiatkom 90. rokov, keď sa na podnet Slovenského výskumného ústavu v Békešskej Čabe začalo na jeho pôde v spolupráci s Ústavom etnológie SAV, pracovať na príprave *Atlasu ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Atlas inicioval obdobný výskum aj v ostatných štátoch strednej a južnej Európy, ktorý bol v rokoch 1997 až 2002 inštitucionálne zabezpečený dvoma projektami *Vedeckej grantovej agentúry MŠ SR a SAV*. Na výskumoch sa popri pracovníkoch SAV zúčastnili aj členovia krajanských organizácií. Na spracovaní a publikovaní poznatkov získaných výskumom sa podieľalo viacero vedeckých pracovníkov z niekoľkých inštitúcií. Jadro autorských kolektívov publikovaných prác však tvorili M. Benža, P. Slavkovský a R. Stoličná – predkladatelia súčasného projektu.

Predkladatelia projektu majú k dispozícii výskumné materiály zo 70 lokalít z Poľska, Ukrajiny, Rumunska, Maďarska, Juhoslávie a Chorvátska (pozri priloženú mapu výskumov), ktoré boli zís-

\* PhDr. Mojmir Benza, PhD., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

kané v rámci vyššie spomínaných projektov v rokoch 1992 až 2002, za použitia jednotného dotazníka. Prevažná časť z nich už bola alebo v najbližšom období bude publikovaná vo forme atlasu alebo monografie (*Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*, Békešská Čaba 1996; *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku*, Nadlac 1998; *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku* (v tlači); *Ľudová kultúra Slovákov v Chorvátsku*, 2002; *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii*, 2002). Súčasne majú k dispozícii tematicky obdobne zameraný výskumný materiál z 250 lokalít *Etnografického atlasu Slovenska* a veľký počet štúdií a článkov rozptýlene publikovaných v rozličných odborných a vedeckých zborníkoch a časopisoch a niekoľko knižných monografií.

Prínos predkladaného projektu možno vidieť v dvoch rovinách. Predovšetkým pôjde o obraz vybraných javov spôsobu života a tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy, ktorý sa vypracuje na základe vedecky získaných a jednotnou metódou utriedených poznatkov v relatívne krátkom čase. Zároveň pôjde o historicky prvú syntézu vybraných tematických okruhov tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy. Projekt by mal súčasne dokumentovať dosah interakcie rozmanitých majoritných sociokultúrnych systémov na etnokultúrne javy slovenských menšín a zistiť stupeň ich akulturácie alebo kultúrnej stability.

Realizácia projektu predpokladá dve etapy práce. Cieľom prvej etapy, ktorá má heuristický charakter, je sumarizácia doteraz získaných poznatkov; z územného hľadiska sú to čiastkové poznatky z Poľska, Ukrajiny, Rumunska, Maďarska, Bulharska, Juhoslávie a Chorvátska, a utvorenie obrazu, ktorý by zahŕňal všetky skúmané tematické okruhy vo všetkých sledovaných krajinách, vrátane Slovenska, t. j. na území strednej a južnej Európy. Súčasne sa upresnení potreba doplňujúcich výskumov v jednotlivých krajinách strednej a južnej Európy. Na výsledky sumarizácie bude nadväzovať výber nosných tematických okruhov na ďalšie syntetické spracovanie. Súčasťou tejto etapy práce budú aj terénne výskumy, ktoré doplnia doteraz získané poznatky. V tejto etape práce sa ráta s využitím kartografickej metódy. Heuristická etapa práce na projekte je časovo rámcovaná najmä na prvé dva roky riešenia projektu.

Druhá etapa práce bude venovaná koncipovaniu a písaniu vlastného výstupu z projektu, ktorým by mala byť textovo-mapová monografia. Využijú sa v nej nielen poznatky získané vlastnými silami, ale aj všetky ostatné relevantné poznatky, ktoré boli doteraz publikované inými formami. Monografia by mala podať obraz o vybraných javoch spôsobu života a tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy a súčasne by mala identifikovať tie javy, ktoré sa stali súčasťou ich kultúrneho dedičstva a etnickej identity. Mala by tiež vypovedať o väzbách ich tradičnej kultúry na kultúrnu tradíciu Slovenska. Druhá etapa práce je časovo rámcovaná najmä tretím rokom riešenia projektu.

Riešiteľský kolektív predkladaného projektu – M. Benža, P. Slavkovský a R. Stoličná – sa od roku 1992 systematicky venuje výskumu tradičnej kultúry slovenských menšín v štátoch strednej a južnej Európy. Predkladaným projektom nadväzuje na svoju doterajšiu výskumnú činnosť, na ktorú získal vo VEGA už dva granty – na roky 1997 – 1999 grant č. 2-4080-97 a na roky 2000 – 2002 grant č. 2-7031-20. Tento riešiteľský kolektív predstavuje stabilné jadro autorských kolektívov, ktoré sa podieľali na spracúvaní a publikovaní materiálov získaných výskumami v Maďarsku, Rumunsku a Poľsku.



## SPRÁVY A RECENZIE

### K sedemdesiatinám prof. Jána Doruľa

Vážení a milý pán profesor, nepretieklo veľa vody v neďalekom Dunaji (ak si domyslíme tú storočnú spred roka), keď som ako aspirant nastúpil na toto pracovisko, aby som pod Tvojimi krídlami mohol pátrať v paraliturgickej piesni. Vtedy to bolo celkom mladé pracovisko. A dnes – ako vidno – vôbec nezostalo, ba čo viac – stále je mladšie a mladšie. Bude to určite najmä preto, že ty, pán profesor, si stále mladý; mladý a otvorený pre odvážne nápady, konštruktívny, pričom ako dobrý kováč horúce železo poriadne ukuješ a keď vidíš, že tá kopa rozpaleného železa nadobudla prijateľnú formu, rýchlo s ňou do studenej vody, aby stuhla, zosilnela (*zamocňela – jak še na vychodze hutori*) – neraz som to zažil na vlastnej koži...

Potom, keď sa zo železnej hmoty stane spravodlivá, pevná forma – ako keď sa kuje dobrá kosa pre žencov do augustových rozpálených polí – potom je radosť zberať úrodu. Lebo semeno, obilie, čo padlo do zeme, najskôr odumrelo, stlelo v sebaopoznávaní a samozrejme pod váhou skúmaného problému zosilnelo, aby vyrástlo a prinieslo stonásobnú úrodu (porovnaj Jn 12, 24).

Z malého kláska – kabinetu – tak pri Tebe ako na otcovej roli vyrástlo mnoho žirných semien. Mnohé výhonky z tvojho koreňa však nájdeme aj na ostatných domácich, spriatelenejších i susedných roľiach napríklad v Trnave, Ružomberku, Prešove, Nitre, Banskej Bystrici; dokonca na celkom cudzích roľiach v Nemecku, USA či na Ukrajine, ba aj vo Vatikáne slychať o bohatej žatve na roli posiatej spravodlivým semenom. Lebo všade tam, kde sa dobrý rozsieváč „rozmachne“ a nešetří zrnom, možno vidieť plody Tvojej dobrej práce, za ktorú sa hrdmo možno postaviť a nepopustiť ani o piad.

Teda – nešetříš skúsenosťami pre nikoho. Učíš, ako držať brázd a podobne ako listy knihy ukladať ich jednu na druhú. A potom dobre brániť pooranú zem, aby vždy nové semeno mohlo rásť, hoci sa niekedy pod pluh pripletú kadejaké zápole. Ale niet polí bez zápolí, niet práce bez prekážok. Tie Tvoje zápole sa v zápale za dobrú vec a vďaka Tvojej húževnatosti vždy podarí z brázdy odhodiť. Samozrejme, že oráč neorie sám, ale potrebuje dobrý pluh a dobrý záprah. Ja verím, ba čo viac – ja viem, pán riaditeľ, že sme sa všetci spriahli za dobré dielo a k Tvojej brázde pribúdajú ďalšie a istotne budú aj naďalej pribúdať.

Dovoľ mi teda, pán riaditeľ, zaželať Ti k jubileu iskru v oku, prinajmenš takú veľkú, akú sme všetci videli, keď si držal v rukách dvojzväzkové faksimile *Kamaldulskej Biblie*.

Želáme Ti veľa sily do ďalšej namáhavej práce na poli slova, komplexného interdisciplinárneho poznávania vzťahov medzi jazykmi a kultúrami, veľa pevného zdravia, trpezlivosti a húževnatosti v zápolení so zápoľami.

Nech teda naďalej pevne stojíš v brázde, lebo je hodna Tvojej námahy.

Peter Žeňuch

### Na jubileum docentky Eleny Krasnovskej

Akoby znenazdajky prichodí nám zaznamenať, že v tomto roku sa jazykovedkyňa a slavistka doc. PhDr. Elena Krasnovská, CSc., dožila významného životného jubilea 60 rokov.

Narodila sa 30. júna 1943 v Banskej Bystrici. Po stredoškolských štúdiách (maturovala na JSS v Bratislave v roku 1960) študovala v rokoch 1960 – 1965 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor slovenský jazyk – ruský jazyk. Po absolvovaní vysokej školy pracovala ako metodička a učiteľka v Bratislave. Od roku 1971 do roku 1995 pracovala v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV. V roku 1973 absolvovala na Filozofickej fakulte UK rigorózne skúšky (PhDr.). V Jazykovednom ústave pracovala postupne ako odborná asistentka, samostatná odborná pracovníčka – špecialistka, samostatná vedeckotechnická pracovníčka, vedecká pracovníčka. V roku 1994 v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave obhájila kandidátsku dizertačnú prácu. Od roku 1995 pracuje ako samostatná vedecká pracovníčka v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave, do roku 2002 tu vykonávala funkciu zástupkyne riaditeľa. Je členkou spoločnej odborovej komisie doktorandského štúdia vo vednom odbore slavistika – slovanské jazyky.

V rokoch 1976 – 1981 pracovala vo funkcii hospodárky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Od roku 1995 je členkou výboru Jazykového odboru Matice slovenskej. Od roku 1993 je členkou Slovenského komitétu slavistov.

Popri vedeckovýskunnej práci sa doc. E. Krasnovská od roku 1995 venovala aj externému pôsobeniu na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity. Koncom roka 2002 sa habilitovala za docentku na Prešovskej univerzite a od marca 2003 interne ďalej pôsobí ako docentka na Pedagogickej fakulte TU v Trnave a v Slavistickom kabinete na skrátenej úväzok. Pod jej vedením úspešne obhájili diplomové práce viacerí diplomanti, jeden z nich sa uplatnil ako externý doktorand v Jazykovednom ústave L. Štúra. V Slavistickom kabinete úspešne zavŕšila doktorandské štúdium (PhD) jedna doktorandka doc. E. Krasnovskej.

Do povedomia vedeckej komunity sa jubilantka zapísala najmä ako spoluautorka piatich zväzkov Historického slovníka slovenského jazyka (1991 – 2002), ohodnoteného cenou Vydavateľstva SAV Veda. Je spoluautorkou 9 knižných publikácií, v jazykovedných periodikách a v recenzovaných zborníkoch jej vyšlo 48 pôvodných vedeckých štúdií, 42 recenzií a odborných článkov, do Historického slovníka slovenského jazyka skoncipovala vyše 3000 lexikálnych jednotiek. Jej výskumná aktivita je zameraná na problematiku súvisiacu s internými jazykovými, ale i externými súvislosťami konštituovania slovenčiny v predpisovnom období, a to na širšom slavistickom pozadí. Bádateľsky sa zameriava najmä na lexikografické spracovanie prameňnej základne Historického slovníka slovenského jazyka, na lexikálno-sémantickú onomaziologickú a sémaziologickú rekonštrukciu lexikálnych jednotiek, na problematiku vzťahu úzu a normy v predpisovnej slovenčine, na výber prameňov pri rekonštrukcii lexikálneho systému v starších vývinových štádiách slovenčiny. Osobitnú pozornosť

v ostatnom čase venovala E. Krasnovská práci na vedeckom komentári k faksimilovému vydaniu kamaldulského prekladu Biblie, ktorý vyšiel v nemeckej edícii Biblia Slavica vo vydavateľstve F. Schöningh v roku 2002 (do vedeckých komentárov k vydaniu Kamaldulskej Biblie spracovala časť *Orthographische, phonologische und morfologische Aspekte Kamaldulenser Bibel*. Biblia Slavica, Band II., s. 1009-1042).

V grantovej agentúre VEGA boli prijaté dva granty docentky E. Krasnovskej. Jeden z nich je už úspešne ukončený (Slovenská a latinská teologická a apologetická spisba 15. – 18. storočia v Uhorsku (vedúca riešiteľského kolektívu). Druhý grant, v ktorom je E. Krasnovská vedúcou úlohy, je zamerný na vydanie prameňa náboženskej literatúry tlačou. Zodpovednou riešiteľkou (zástupkyňa vedúceho grantu) je docentka E. Krasnovská v novoprijatej interdisciplinárnej grantovej úlohe na Trnavskej univerzite. Doteraz bola E. Krasnovská spoluriešiteľkou viacerých už ukončených grantových úloh agentúry VEGA. Na vedecké práce jubilantky sme zaznamenali početné ohlasy v domácej i zahraničnej literatúre.

Doc. Elena Krasnovská sa popri uvedenej vedeckej problematike venovala aj niektorým otázkam onomastického výskumu a je spoluautorkou metodické príručky *Seminárne a diplomové práce z onomastiky* (1975).

Primeranú pozornosť venovala naša jubilantka publikovaniu recenzií vedeckých prác a správam z vedeckých konferencií (uverejnila 42 recenzií a správ v odborných časopisoch). Venovala sa aj popularizácii jazykovedného výskumu v rozhlase, v novinách a časopisoch. V rokoch 1990 – 1992 viedla rubriku o jazyku v Slovenskom denníku pod názvom *Nestúpajme si po jazyku*.

Naša jubilantka má pred sebou ešte plán splniť grantové úlohy a odovzdávať nadobudnuté skúsenosti študentom a doktorandom.

Do ďalšieho osobného i pracovného činnorodého života jej želáme veľa zdravia a osobného šťastia.

Ad multos annos!

Štefan Lipták

## Súpis prác docentky Eleny Krasnovskej za roky 1970 – 2003

### 1970

*Živé mená vo východogemerskej obci Brdárka*. In: Onomastické práce. Svazek 3. Sborník rozpráv k sedmdesátym pátým narodeninám V. Šmilauera. Ed. J. Svoboda a L. Olivová-Nezbedová. Praha : Místopisná komise ČSAV 1970, s. 98-104.

### 1972

*Z histórie slova požiarnik*. In: Kultúra slova, roč. 6, 1972, s. 57-58.

*Živé mená vo východnom Gemeri*. In: Zborník materiálov z III. onomastickej konferencie. Ed. V. Blanár. Banská Bystrica : Acta Facultatis Paedagogicae 1972, s. 103-116.

### 1973

*Jazykové vyjadrenie dištinkatívnych príznakov v živých menách východného Gemera*. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Majtán. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1973, s. 55-67.

*Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia*. Ukáž-

kový zošit. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1973. 354 s. (spoluautorka).

### 1974

*Praslovanské tatb a slovenská prislovka potatmo*. In: Slovenská reč, roč. 39, 1974, s. 355-358.

### 1975

*Seminárne a diplomové práce z antroponomastiky*. Metodika výskumu vlastných mien. Ed. M. Blich a M. Majtán. Košice : Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1975, s. 68-71 (spoluautorka).

### 1976

*Inojazyčné prvky v osobných menách východného Gemera*. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. 12, zv. 3. Slavistika. Ed. M. Blich a M. Majtán. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 251-253.

*Kartografovanie mien do domu*. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. 12, zv. 3. Slavistika. Ed. M. Blich a M. Majtán. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 43-46 (spoluautorka).

*Vývin osadných názvov Babinec, Brádno a Rakovnica*. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1976, s. 123-120.

*Koberec a pokrovec*. In: Nedeľná Pravda, roč. 9, 1976, č. 29, s. 6.

### 1977

*Jaskový rad*. In: Večerník, 4. 3. 1977, s.3.

### 1978

*Sorta-sort*. In: Smena na nedeľu, roč. 13 (31), 1978, č. 32, s. 7.

### 1980

*Sémantický príznak spoločenského zaradenia v menách postáv z diela Zuzky Zgurišky*. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. Slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov. Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1980, s. 267-271.

### 1981

*Homonymá v historickom slovníku*. In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. Ed. J. Ružička, Bratislava : Veda 1981, s. 229-232.

### 1982

*O jazyku tzv. kurensov z rokov 1780 – 1790*. In: Jazykovedné štúdie. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Ed. Š. Peciar. Bratislava : Veda 1982, s. 39-59.

### 1984

*O výskume slovotvorby v slovenčine predberňolákovského obdobia*. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1. – 4. marca 1983). Ed. J. Kačala. Bratislava : JÚLŠ SAV 1984, s. 341-346.

*Slovenské národné povstanie v názvoch bratislavských ulíc*. In: Večerník, 3. 8. 1984, s. 8-9.

### 1985

*Administratívno-právna terminológia v predberňolákovskej slovenčine na konci 18. stor.* In: Slovenská reč, roč. 50, 1985, s. 340-351.

**1986**

*Samuel Czambel a slovenčina*. In: Nedeľná Pravda, roč. 19, 1986, č. 36, s. 18 (k 130. výročiu narodenia S. Czambela).

**1987**

*Zamestnanecké apelatíva v starších slovenských osobných menách z Gemera*. In: IX. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1987, s. 233-238.

*O potrebe vydania textovej príručky zo staršej slovenčiny*. Slovenská reč, roč. 52, 1987, s. 82-87.

*Administratívno-právna terminológia v predberňolákovskej slovenčine na konci 18. stor. (II)*. Slovenská reč, roč. 52, 1987, č. 3, s. 138-148.

*Slová barbier, lazobník, kúpeľník v slovnej zásobe predpisovnej slovenčiny*. In: Balneologický spravodajca. Bratislava : Alfa 1987, s. 71-81.

**1988**

*Jazyková poradňa odpovedá*. Bratislava: SPN 1988. 282 s. (s. 16, 175, 237, 259 - spoluautorka).

Čo značia slová *lesa, lesica, lesina*? In: M. Pisárčiková a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Ed. M. Pisárčiková. Bratislava : SPN 1988, s. 16. Tamže: Ako sa volá zapínanie založené na priliepaní o drsný materiál? (s. 102). Ako vyslovujeme slovo *vineta*? (s. 198). Čo znamená novšie frazeologické spojenie *vychytať muchy*? (s. 237). Na zabíjačke jeme *jadernice, jaternice* alebo *hurky*? (s. 259).

**1989**

*Jazyk Hugolína Gavloviča z hľadiska expresivity*. In: Hugo-lín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry. Ed. I. Sedlák. Martin : Matica slovenská 1989, s. 199-206.

*Úradné pomenovanie osôb v kurentálnych protokoloch z konca 18. stor.* In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie 6. – 8. mája 1987 v Smoleniciach. Ed. M. Majtán. Bratislava : Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1989, s. 216-223.

**1990**

*Pramenná základňa Historického slovníka slovenského jazyka z interdisciplinárneho hľadiska*. In: Slovenský národopis, roč. 38, 1990, č. 3, s. 44.

*Matiáš – Matyáš?* In: Kultúra slova, roč. 24, 1990, s. 381-382.

*Náš materinský*. In: Slovenský denník, 7. 6. 1990, s. 3. Tamže: Z histórie slova *pes* (29. 6., s. 4). O slove *koruna* v súčasných a v historických slovníkoch (2. 8., s. 2). Z histórie slova *lekár* (16. 8. s. 2). *Jubileum jazykovedca* (10. 12., s. 8, k 70. narodeninám V. Blanára).

**1991**

*Historický slovník slovenského jazyka*. Zv. 1. (A – J). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1991. 536 s. (spoluautorka).

*Osídlenie východného Gemera vo svetle osobných mien*. In: X. slovenská onomastická konferencia. Ed. M. Majtán. Bratislava : JÚLEŠ SAV 1991, s. 138-146.

*Fašiangy*. In: Slovenský denník, 31. 1. 1991, s. 2.

**1992**

*Historický slovník slovenského jazyka*. Zv. 2. (K – N). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1992. 614 s. (spoluautorka).

*Pramene k dejinám slovenčiny*. Ed. M. Majtán a J. Skladaná. Bratislava : Veda 1992. 400 s. + 24 obr. prílohy (spoluautorka).

*Jozef Ignác Bajza a bernolákovci*. In: Pamätníka A. Bernoláka. Ed. J. Chovan a M. Majtán. Martin : Matica slovenská 1992, s. 210-215.

*Pramene k dejinám slovenčiny*. Ed. M. Majtán – J. Skladaná. Bratislava : Veda 1992 (spolueditorka).

*Medvedia služba*. In: Slovenský denník 31. 7. 1992, s. 4.

*Mať filipa je dobré*. In: Slovenský denník 25. 8. 1992, s. 4.

*Veľké trampoty s malými slovami*. In: Slovenský denník 24. 9. 1992, s. 4.

**1993**

*Názvy koženej obuvi v staršej slovenčine*. In: Z dejín slovenskej lexiky. Ed. R. Kuchár. Bratislava : Veda 1993, s. 67-84.

*Jazyk drámy Krizant a Daria*. In: 200 rokov Slovenského učeneho tovaríšstva. Ed. Š. Petráš. Trnava : Západoslovenské múzeum 1993, s. 139-143.

**1994**

*Duchovná pieseň v slovnej zásobe slovenčiny od 17. storočia*. Slovenská reč, roč. 59, 1994, č. 1, s. 76-84.

*O vzťahu lexiky predpisovnej slovenčiny k lexike staršej ľudovej piesne* (J. Kollár, P. J. Šafárik: Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku). Slovenská reč, roč. 59, 1994, č. 2, s. 134-142.

*Lexika diela A. H. Škultétyho (duchovná pieseň)*. In: A. H. Škultéty. Ed. O. Sliacky. Bratislava : Univerzita Komenského 1994, s. 130-138.

*Význam Kollárovej rozpravy o menách pre onomastiku*. In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia Nitra 19. – 20. mája 1994. Ed. E. Krošláková. Bratislava – Nitra : Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 41-46.

*Historický slovník slovenského jazyka*. Zv. 3. (O – P). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1994. 653 s. (spoluautorka).

**1995**

*Historický slovník slovenského jazyka*. Zv. 4. (Po – Py). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 1995. 581 s. (spoluautorka).

**1996**

*Regionálne archíválie z Gemera a ich význam pre historický výskum jazyka*. In: Kniha '93 – '94. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Ed. M. Domová. Martin : Matica slovenská 1996, s. 238-245.

*Jazyk prekladu L. Blosia a prvý slovenský preklad Biblie*. In: Slovenčina v historickom kontexte. Ed. E. Kralčák. Nitra : Vysoká škola pedagogická 1996, s. 68-73.

*Lexéma „boh“ v slovnych spojeniach v staršej slovenskej ľudovej piesni*. In: Slovenská kresťanská a svetská kultúra. Ed. J. Skladaná. Bratislava : Veda 1996, s. 93-107.

**1997**

*O jazyku Maximilánovho banského poriadku*. In: Kniha '95 – '96. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Ed. M. Domová. Martin : Matica slovenská 1997, s. 193-197.

*O jazyku žalmov v Blosiovom preklade a v kamaldulskom preklade Biblie*. In: O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 1997, s. 19-33.

PhDr. Rudolf Kuchar, CSc., šesťdesiatročný. In: Slovenská reč, roč. 62, 1997, s. 309-310.

#### 1998

*O norme a jazykovom úze v slovenských písomnostiach 17. a 18. storočia.* (Súčasť referátu na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove.) DORUĽA, J. – KRASNOVSKÁ, E. – ŽEŇUCH, P.: Dve línie v slovenskom jazykovo-historickom vývine alebo slovensko-české vzťahy v predpisovnom období. In: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV – Slovenský komitét slavistov 1998, s. 65-92.

*O jazyku biblických citátov v diele T. Masníka Vyvolená Boží vinice.* In: Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 1998, s. 131-141.

Diskusný príspevok. In: 11. medzinárodný zjazd slavistov. Bratislava 30. augusta – 8. septembra 1993. Záznamy z diskusie k predneseným referátom. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 182-183.

#### 1999

*O jazyku slovenských písomností 17. a 18. storočia.* In: Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Ed. V. Čičaj. Bratislava : Veda 1999, s. 182-187.

О языке словацких переводов Библии в 18 и 19 столетии. - Роль библейских переводов в развитии литературных языков и культуры славян. Ed. Л. Н. Смирнов. Российская академия наук Институт славяноведения. Москва 1999, s. 49-51.

#### 2000

*Prvý slovenský preklad Biblie a náboženská spisba na Slovensku v 18. storočí.* In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2000, s. 313-317.

*Zur Sprache der slowakischen Passionen im 17. – 18. Jahrhundert.* In: Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa/in der Slowakei. Ed. L. Kačic. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2000, s. 165-171.

*Bernolákovská spisovná slovenčina v diele Juraja Fándlyho.* In: Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1998 – 1999. Ed. I. Sedlák. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť 2000, s. 49-58.

*O jazyku slovenských písomností z levočského archívu.* In: Kniha 97 – 98. Ed. M. Domová. Martin : Matica slovenská 2000, s. 216-233.

*Historický slovník slovenského jazyka.* Zv. 5. (R – Š). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda 2000. 690 s. (spoluautorka). *K otázke jazykovej modifikácie biblického textu v 17. – 18. storočí na Slovensku.* In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A - philologica. Ed. P. Híc. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2000, s. 45-51.

#### 2001

*Parafrázy biblického textu v staršej slovenčine a otázka slovenského prekladu Biblie v predkodifikačnom období slovenčiny.* In: Slovenská kresťanská a svetská kultúra.

Studia Culturologica Slovaca 2. Ed. J. Skladaná. Bratislava : Veda 2001, s. 99-112.

*Normotvorný charakter kamaldulského prekladu Biblie.* In: Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis. Séria A - philologica. Ed. P. Híc. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity 2001, s. 21-39.

*Tlačená pamiatka z Banskej Štiavnice v pramenej základmi Historického slovníka slovenského jazyka.* In: Kniha 1999 – 2000. Zborník o problémoch knižnej kultúry. Ed. M. Domová. Martin : Slovenská národná knižnica 2002, s. 193-199.

#### 2002

*O jazyku skalických tlačí s náboženskou tematikou z 18. storočia.* In: Kniha 2001 – 2002. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Ed. M. Domová. Martin : Slovenská národná knižnica 2002, s. 121-128.

*Štýlotvorná hodnota lexikálnych prostriedkov v kamaldulskom preklade Blossiovoho diela.* In: Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia v európskom kontexte. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 73-83.

*České predlohy a ich odraz v jazyku duchovných piesní spevníka Cantus Catholici.* In: Cantus Catholici a duchovná pieseň 17. storočia v strednej Európe. Ed. L. Kačic. Bratislava : Slavistický kabinet SAV 2002, s. 23-42.

*Orthographische, phonologische und morphologische Aspekte der Kamaldulenser-Bibel.* In: Slovakisches Bibel der Kamaldulenser. Band II. Biblia Slavica. Ed. H. Rothe und F. Scholz unter Mitwirkung von J. Doruľa. Paderborn – München – Wien – Zürich : Ferdinand Schöningh 2002, s. 1009-1042.

#### Recenzie a správy

##### 1975

Majtán, M.: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1972. 667 s. In: Slavica Slovaca, roč. 10, 1975, s. 102.

##### 1977

Krajčovič, R.: Svedectvo dejín o slovenčine. Martin : Matica slovenská 1977. 264 s. In: Smena na nedeľu, roč. 12 (30), č. 44, s. 7.

Doruľa, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava : Veda 1977. 134 s. In: Smena na nedeľu, 1978, č. 11, s. 7.

##### 1978

XIII. Seminár slovenského jazyka, literatúry a kultúry. In: Slavica Slovaca, roč. 13, 1978, s. 100-101 (Správa).

##### 1985

Práce z dejín slavistiky. Starší české a slovenské mluvnice. Praha : Univerzita Karlova 1985. 231 s. In: Slavica Slovaca, roč. 23, 1988, č. 1, s. 102-105.

##### 1986

Konferencia o trnavskej univerzite v našich dejinách. In: Slovenská reč, roč. 51, 1986, s. 246-248.

##### 1987

Konferencia o význame bernolákovského hnutia v našich dejinách. In: Slovenská reč, roč. 53, 1988, s. 180-183 (správa).

va o konferencii z 22. – 24. 9. 1987 v Bratislave a v Nových Zámkoch; spoluautorka M. Majtánová).

#### 1988

O jazyku prvej slovenskej zdravotvedy. *Výživa a zdravie*, 1988, č. 5, s. 116-117.

#### 1990

X. slovenská onomastická konferencia. In: *Slovenská reč*, roč. 55, 1990, s. 182-185 (správa o konferencii konanej v dňoch 13. – 15. 9. 1989 v Bratislave).

#### 1991

Kniha o pomenúvaní (Masár, I.: *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava 1991). In: *Slovenský denník*, 18. 9. 1991, s. 5.

#### 1992

P. J. Šafárik a slovenské národné obrozenie. Zborník referátov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie. Ed. I. Sedlák. Matica slovenská 1989. 411 s. In: *Slavica Slovaca*, roč. 27, 1992, č. 2, s. 219-222.

#### 1994

Nárečia Zvolena (Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv. Ed. V. Vaňková. Martin 1993). In: *Kultúra slova*, roč. 28, 1994, s. 241-244.

Štyri príručky na precvičovanie pravopisu (L. Rýzková, A. – Beňková, J. – Matušková, A.: *Precvičme si pravopis*. Bratislava 1994. Tieže: *Precvičme si pravopis* v 6. ročníku základných škôl. Tamže: *Precvičme si pravopis* v 7. ročníku základných škôl. Tamže: *Precvičme si pravopis* v 8. ročníku základných škôl.). In: *Kultúra slova*, roč. 28, 1994, s. 304-306.

Svätí a počasie (Habovštiaková, K. – Bošacka, Z.: *Svätí a počasie*. Pránostiky. Omaľovánky pre deti školského veku s vysvetlivkami k jednotlivým obrázkom. Bratislava 1994). In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, roč. 41, 1994/95, s. 187-188 (ref.).

#### 1996

Habovštiaková, K.: *Dvadsať rozprávok K. Habovštiakovej*. Katolícke noviny, 16. 8. 1996, s. 8.

Bieńkowska, D.: *Styl językowy przekładu Nowego testamentu Jakuba Wujka*. In: *Slavica Slovaca*, roč. 31, 1996, č. 1, s. 80-82.

#### 1999

Kuchar, R.: *Právo a slovenčina v dejinách*. 1. vydanie. Bratislava: Vydavateľstvo Rak 1998. 176 s. In: *Slavica Slovaca*, roč. 34, 1999, č. 2, s. 176-177.

#### 2003

*Slavia occidentalis, Tom 59 (2002)*. Red. J. M. Piskorski. Poznań 2002. 233 s. In: *Slavica Slovaca*, roč. 38, 2003, č. 1, s. 78-81.

### Mieczysław Małecki (1903 – 1946)

V júli tohto roka uplynulo sto rokov od narodenia významného poľského jazykovedca, slavistu Mieczysława Małeckiego, ktorý svojimi výskumami významne posunul úroveň slavistického bádania v prvej polovici 20. storočia. Jeho myšlienky i unikátny materiál, ktorý prezentoval vo svojich dielach, si zachovali svoju inšpiratívnu a výpovednú silu i dokumentačnú

hodnotu až do dnešných čias. Sté výročie narodenia poskytuje príležitosť pripomenúť najdôležitejšie medzníky jeho života i tvorivej činnosti, a to najmä tie, ktoré sa týkajú slovenskej slavistiky, aj na stránkach nášho časopisu.

Mieczysław Małecki sa narodil 14. júla 1903 v Mielci. Študoval na klasických gymnáziách vo viacerých mestách; stredoškolské štúdiá zavŕšil maturitou v Novom Targu. V rokoch 1923 – 1927 študoval na Jagelovskej univerzite v Krakove poľskú a slovanskú filológiu (ako vedľajší predmet romanistiku). Z jazykovedcov mu okrem iných prednášali napr. Jan Łoś, Jan Rozwadowski, Kazimierz Nitsch, s ktorým v neskorších rokoch spolupracoval pri príprave jazykovedných projektov.

Magisterský titul z poľskej filológie získal predčasne už r. 1926 obhajobou práce *Archaizm podhalański wraz z próbą wyznaczenia granic tego dialektu*. Výsledky svojich prvých zahraničných terénnych výskumov (získal výmenné štipendium a skúmal nárečia v Juhozápadnej Európe) predstavil v doktorskej práci nazvanej *Cakawizm a mazurzenie*. Habilitoval sa ako 27-ročný na základe rozpravy o práci *Przeгляд słowiańskich gwar Istrii*.

V 30-tych rokoch intenzívne pracoval ako učiteľ a funkcionár na materskej fakulte, v Jazykovej komisii PAU a veľa času strávil v teréne pri nárečových výskumoch, a to jednak doma v Poľsku, jednak v zahraničí. Skúmal napr. slovanské nárečia v Banáte, macedónske dialekty v Grécku i na území Macedónie. Mimoriadny význam i dosah mali práve dlhoročné intenzívne výskumy macedónskych nárečí. Študoval ich na širokom základe či pozadí bulharských i srbských nárečí, čo mu dovolilo porovnávať jazykové systémy južnoslovanských jazykov. V štúdiu *Z zagadnień dialektologii macedońskiej* (1938) vyslovil názor, že macedónske dialekty (i jazyk) sú samostatné, čo v tých rokoch (ale ani neskôr) nevyvolávalo iba súhlas.

Napriek tomu, že v rokoch 2. svetovej vojny prežíval ťažké chvíle (istý čas bol aj internovaný v koncentračných táboroch v Sachsenhausene a v Dachau) a nemozol kontinuálne a oficiálne či legálne pokračovať vo výskumnej práci ani v pedagogickej činnosti (výraznou mierou sa však zaslúžil o zabezpečenie tajnej výučby na univerzite), hneď po oslobodení Krakova v januári 1945 sa s veľkým úsilím a vervou podujal reaktivovať násilne prerušené vysokoškolské štúdium a organizovať vedeckovýskumnú činnosť. V novembri 1945 bol vymenovaný za riadneho profesora novoutvorenej Katedry slovenskej dialektológie. Zaslúžil sa o obnovenie vydávania *Rocznika Slawistycznego* a inicioval vydávanie série knižných prác (Biblioteka Studium Słowiańskiego). V ambicióznom edičnom pláne patrilo popredné miesto príprave a spracovaniu *Atlasu języków słowiańskich*. V júli 1945 ho valné zhromaždenie PAU zvolilo za člena Akadémie. Zomrel náhle a nečakane 3. septembra 1946 po neúspešnej operácii slepého čreva.

Niet pochybností o tom, že pre slovakistiku a slovenskú slavistiku majú najväčší význam tie práce, v ktorých M. Małecki prezentoval výsledky svojich (terénnych) výskumov venovaných problematike slovensko-poľského pomedzia. Spolu s K. Nitschom (M. Małecki bol však jediným explóratom) r. 1934 vydal *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, prvé to jazykovedné dielo v slovanskom svete. Cieľom atlasu bolo zaregistrovať spoločné črty v lexike južných sliezskych a maľopoľských nárečí v horskej a podhorskej oblasti, ktoré tvoria istý celok aj napriek rozdielnostiam v hláskosloví a tvarosloví. Atlas potvrdil, že v týchto poľských nárečiach funguje vrstva

spoločných lexém – karpatizmov, ktoré spájajú nárečia karpatského jazykového areálu do jedného celku, odlišujúceho sa od nárečí v nižinových regiónoch.

Publikácia tohto z viacerých aspektov priekopníckeho karpatského regionálneho atlasu (hodno pripomenúť, že v čase jeho spracovania a redigovania mal Małecki 30 rokov), ktorého údaje sa využívajú ešte aj v súčasnosti, vyvolala široký ohlas. V. Vážný napísal (a po vojne vydal) o tomto atlase celú knihu (*Z medzislovanského jazykového zemepisu*, 1948), v ktorej sa podrobne i kriticky vyjadruje o koncepcii a realizácii celého projektu. Je všeobecne známe, že podobu atlasu zásadným spôsobom predurčuje dotazník, pomocou ktorého sa zbiera materiál (formulácia otázok, rozsah dotazníka), výber siete bodov i niektoré ďalšie faktory. Dotazník M. Małeckého mal v konečnej redakcii 1000 otázok; v atlase sa publikovalo 500 máp, zobrazujúcich územne diferencovanú jazykovú situáciu v 39 lokalitách (podľa autorskej klasifikácie v 34 poľských, 2 ukrajinských a slovenských a v 1 českej). Treba pripomenúť aj iné kritériá členenia: v atlase je zaradených 12 lokalít nachádzajúcich sa mimo územia Poľska, z čoho 6 bodov tvoria goralské obce Čierne na Kysuciach, Hladovka a Oravská Polhora na Orave, Ždiar, Nižné Ružbachy a Kače na Spiši (podľa predchádzajúceho autorského členenia išlo o poľské lokality), tri slovenské obce Liesek, Plavnica (reprezentujúce podľa autorov slovenské nárečia) a Vysoká nad Kysucou, tri lokality z moravsko-lašskej oblasti.

V. Vážný vo svojej obsiahlej recenzii konfrontoval Małeckého zápisy s vlastnými zápismi (i so zápismi L. Šimoviča) a konštatoval v absolútnych i percentuálnych údajoch zhody vo fonetike, morfológii i v slovnej zásobe. V. Vážný celkovo zistil 434,3 spoločných či totožných bodov (javov), t. j. 93% údajov a na základe týchto (štatistických) dát pripísal atlasu vysokú dokumentárnu hodnotu a spoľahlivosť. O niekoľko rokov neskôr M. Małecki zhrnul svoje poznatky o poľských nárečiach na území Slovenska v menšej, no obsažnej knižnej práci *Język polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Czadeckie, wyspy językowe)*. Brožúra vyšla v *Bibliotece Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego* (Krakov 1938, 108 s. a 2 mapy). Poľskú expanziu na juh od Karpát rozdeľuje na staršiu (12. – 17. storočie) a novšiu, ktorá nasledovala po dotyku poľského a slovenského ľudu a po vytvorení etnografickej hranice medzi poľským a slovenským národom. Poľský živel prenikol do slovenského prostredia na juh od etnografickej hranice a vytvoril poľské ostrovy, obce i menšie osady.

Poľskí dialektológovia termín goralské nárečia, ktorý po prvý raz použil V. Vážný r. 1923 v štúdiu *Slovenské nárečia na Orave*, vo všeobecnosti neprijali s nadšením. Aj M. Małecki sa nazdával, že má príliš široký význam a pomenúva nejaké bližšie nešpecifikované „horské“ nárečie, kým termín „polskie gwary orawskie, spiskie, czadeckie“ vystihuje ich poľský charakter. Isté vlastenské zaujatie mu nedovolilo rozlišovať poľský základ goralských nárečí a slovenské národné povedomie ich nositeľov (mladší poľskí dialektológovia to už dokázali); tam, kde boli „gwary polskie“, videl aj „ludność polską.“ V práci takisto píše o „tzv.“ (!) východoslovenskom dialekte, ktorý vraj podľa mienky väčšiny (aj slovenských) slavistov patrí do typu miešaných poľsko-slovenských nárečí. Tieto názory (podobne ako názor Z. Stiebera o poľskom pôvode východoslovenských nárečí) sú dnes už prekonané. Možno aj preto, že slovenskí jazykovedci akceptovali Małeckým navrhovaný východiskový bod pri štúdiu tohto problému, ktorým má byť poznanie nielen jazykovej jednoty poľsko-slovenskej, ale aj vše-

slovenskej, t. j. praslovenskej epochy. Spoločné z praslovančiny zdedené znaky po zaujatí územia Slovákmi „podľahli“ odlišnému vývinu, ktorý rozhodol o individuálnom charaktere poľštiny a slovenčiny.

V priebehu necelých dvadsiatich rokov aktívnej tvorivej práce, prerušenej navyše hitlerovskou okupáciou, Mieczysław Małecki dosiahol významné méty v oblasti vedeckého výskumu i na poli organizácie vedy a vysokoškolského štúdia, didaktiky i v priamej pedagogickej činnosti. Jeho bibliografia obsahuje okolo osemdesiat titulov prác, napísaných vo viacerých jazykoch. Profesor Małecki bol totiž polyglotom. Poľskú i slovenskú dialektológiu obohatil dielami nezastupiteľnej hodnoty, ktoré s rešpektom a uznaním vníma aj slovenská slavistika.

Ivor Ripka

## Zomrel Ján Kmeť (1927 – 2003)

Juhoslovenská slavistika zaznamenala tejto jeseni ťažkú stratu. Dňa 16. októbra 2003 zomrel v Novom Sade akademik Ján Kmeť, slavista a zakladateľská osobnosť slovenskej slovakistiky v Juhoslávii.

Ján Kmeť sa narodil 18. októbra 1927 v slovenskom Aradáci v učiteľskej rodine. Po maturite na Slovenskom gymnáziu v Báčskom Petrovci študoval slovenský jazyk a literatúru v kombinácii s filozofiou na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1946 – 1949) a slavistiku na Filologickej fakulte Belehradskej univerzity.

Po skončení vysokoškolských štúdií (1952) pracoval najprv ako gymnaziálny profesor v Báčskom Petrovci, potom ako profesor na Vyššej pedagogickej škole v Novom Sade a od roku 1961 pôsobil ako vysokoškolský učiteľ na Filozofickej fakulte Novosadskej univerzity, kde v roku 1965 obhájil doktorskú dizertáciu *Jugoslávskí motívi u slovačkej kniževnosti*. Vedeckovýskumnú prácu Jána Kmeťa ocenila juhoslovenská vedecká obec, keď ho v roku 1981 zvolila za člena korešpondenta a v roku 1987 za riadneho člena Vojvodinskej akadémie vied a umení. V roku 1991 sa stal i akademikom Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade. Nesporne jeho najvýznamnejším vedeckým dielom zostáva monumentálne slavistické komparatívne dielo *Jugoslávsko-slovačké slavistické veze* (550 strán veľkého formátu) z roku 1987, v ktorom v šiestich kapitolách synteticky spracoval juhoslovensko-slovenské kultúrne a literárne styky a vzťahy od 9. do 20. storočia.

Vedecké slavistické dielo a pedagogické vysokoškolské pôsobenie J. Kmeťa ocenila aj slovenská veda, keď mu UK v Bratislave na návrh Katedry slovenských filológií Filozofickej fakulty v roku 1989 udelila čestný doktorát *honoris causa*.

Ján Kmeť však nebol iba akademickým vedcom. Naopak. Bol ústrednou osobnosťou organizovania kultúrneho a literárneho života juhoslovenských Slovákov, a to vo viacerých smeroch. Ako gymnaziálny profesor napísal *Slovenskú gramatiku* pre gymnázium a stredné školy, ktorá v rokoch 1952, 1954 a 1956 vyšla v troch verziách. Ako gymnaziálny profesor a potom ako univerzitný profesor napísal a vydal všetky učebnice slovenskej literatúry a čítanky pre slovenské školy v Juhoslávii. V jeho bibliografii sa uvádza, že je autorom 38 titulov slovenských učebníc.

Ako vysokoškolský učiteľ i ako akademický funkcionár na Filozofickej fakulte Novosadskej univerzity veľa času venoval Ján Kmeť i budovaniu slovakistiky v rámci vysokoškol-

ského štúdia. Najmä jeho zásluhou slovakistika v Novom Sade vyrástla z lektorátu slovenčiny (1958) na dvojročné štúdium (1961) a potom na kompletne štvorročné štúdium (1968) – ako diplomový študijný odbor slovakistiky s osobitnou Katedrou slovenského jazyka a literatúry. Táto katedra slovakistiky sa pod jeho vedením stala najkvalitnejšie obsadenou katedrou slovakistiky za hranicami Slovenska. A tak sa dnes k Jánovi Kmeťovi ako k vysokoškolskému učiteľovi môže hlásiť celá stredná i mladšia generácia juhoslovanských slovakistov.

Ako neúnavný organizátor kultúrneho a literárneho života juhoslovanských Slovákov vykonával celých trinásť rokov (1954 až 1967) funkciu hlavného a zodpovedného redaktora kultúrno-literárneho časopisu *Nový život*, v ktorom zanechal svoju pečať nezištného podnecovateľa literárnej tvorby, keď v ňom písal, hodnotil a povzbudzoval mladých slovenských autorov. Bol pritom i vďačným editorom mnohých diel nastupujúcej literárnej generácie juhoslovanských Slovákov.

Ján Kmeť bol však i zakladajúcim organizátorom vedeckého života juhoslovanských Slovákov. S jeho menom sa spája aj vznik *Spolku vojvodinských slovakistov* (1969), ktorý zastrešuje nielen kultúrnu, ale i vedeckú aktivitu juhoslovanských Slovákov. V orgáne tohto spolku *Zborník vojvodinských slovakistov* publikoval základné vedecké práce najmä z dejín kultúrneho a literárneho života juhoslovanských Slovákov a slovensko-juhoslovanských vzťahov.

Okrem množstva článkov a štúdií z dejín slovenskej literatúry, ako aj z dejín slovensko-juhoslovanských vzťahov publikovaných v Juhoslávii i na Slovensku Ján Kmeť vydal i štyri osobitné knižné publikácie z oblasti literárnej kritiky a literárnej histórie: *Pohlady a portréty* (1963), *Od predkov k potomkom* (1987), *Dolnozemske obrysy slovenskej sebaúcty* (1994) a *Erby a ohniská* (1997).

Keď dnes s obdivom uvažujeme už o uzavretom diele Jána Kmeťa, diele neobyčajne rozsiahlom a rôznorodom, treba si nám vari uvedomiť jedno: Ján Kmeť si bytostne uvedomoval nesmiernu zodpovednosť, ktorá doľahla naňho a jeho generáciu. Bola to zodpovednosť za kultúrny rozvoj juhoslovanských Slovákov po druhej svetovej vojne, keď v dôsledku spoločenských a politických premien, vrátane repatriácie časti slovenskej menšiny na Slovensko, celá staršia generácia slovenskej inteligencie v Juhoslávii sa postupne presunula na Slovensko. Táto zodpovednosť za kultúrny rozvoj slovenskej menšiny sa ešte znásobila vynútenou izoláciou Juhoslávie na rozhraní 40. a 50. rokov a tým aj izoláciou juhoslovanských Slovákov od Slovenska. Ťarcha zodpovednosti za kultúrny rozvoj slovenskej menšiny v Juhoslávii bola potom naisto tou silou, ktorá určovala charakter celého rozsiahleho diela Jána Kmeťa a ktorá mu dala i výraznú neopakovateľnú pečať.

Ján Kmeť bol pochovaný v Báčskom Petrovci 17. októbra 2003.

Češť jeho pamiatke!

Emil Horák

## Память об Олеге Николаевиче Трубачеве

9 марта 2002 г. скончался Олег Николаевич Трубачев, выдающийся языковед – славист и индоевропеист, этимолог, лексикограф, историк и теоретик языка. Его несомненно можно считать выдающейся творческой личностью в мировой и русской славистике и индоевропеистике.

Он оставил о себе память как автор больших моно-

графических работ по проблемам славянского языкознания, исторической топонимике и этнографии Восточной Европы, как неутомимый организатор и участник международных съездов славистов.

Олег Николаевич Трубачев родился 23 октября 1930 г. в поволжском городе Сталинграде. Во время Отечественной войны семья Трубачевых продержалась в осажденном Сталинграде, а потом эвакуировалась в город Горький. Среднюю школу Олег Николаевич окончил в Днепропетровске и 17-летним стал студентом Днепропетровского университета. Здесь он обратил на себя внимание преподавателей устойчивым интересом к этимологии. В 1952 г. он уже в Москве поступил в аспирантуру Института славяноведения Академии наук СССР. После окончания аспирантуры и защиты диссертации в 1957 г. он работал под руководством проф. Бернштейна – признанного тогдашнего главы советской славистики.

В 1961 г. О. Н. Трубачев по приглашению директора Института русского языка АН СССР создал и возглавил там сектор этимологии и ономастики. Там и началась длительная работа по подготовке грандиозного праславянского словаря. С 1963 г. начинаются публиковать ежегодные выпуски издания «Этимология», посвященные теории и практике этимологических исследований на материале разных языков.

О. Н. Трубачев организовал и принимал участие во многих международных съездах славистов. Мы гордимся его участием в 1993 г. в работе XI международного съезда славистов в Братиславе.

В 1995 г. за фундаментальный лексикографический труд «Этимологический словарь славянских языков» он был удостоен первой золотой медали имени В. И. Даля. В том же году за научные достижения в области славистики ему было присуждено почетное звание *Doctor honoris causae* Университета им. П. Й. Шафарика в Кошицах и вручена золотая медаль.

Много лет Олег Николаевич работал заместителем директора Института русского языка АН СССР. В 1987 г. он стал членом Научного совета по проблемам русской культуры Российской академии наук, а с 1988 г. – председателем Общественного научного совета по подготовке русской энциклопедии. В 1992 г. был избран академиком РАН. С 1996 г. он стал председателем Национального комитета славистов России. Также работал председателем экспертной комиссии Отделения литературы и языка РАН по премиям имени А. А. Шахматова, был главным редактором журнала «Вопросы языкознания». С 1997 г. Олег Николаевич Трубачев был заместителем академика – секретаря Отделения литературы и языка РАН.

Важнейшие труды О. Н. Трубачева:

1959 – *«История славянских терминов и некоторых древнейших терминов общественного строя»*. Москва, АН СССР. Книга явилась крупным событием в русской отечественной и мировой славистике и индоевропеистике как в плане методологии исследования, так и в плане достигнутых результатов.

1960 – *«Происхождение названий домашних животных в славянских языках (Этимологические исследования)»*. Москва, АН СССР. Это был первый опыт монографического исследования этимологии данной сферы славянской лексики. Этот опыт был отмечен зарубежной критикой как работа, без обращения к которой с тех пор не сможет обойтись ни одно исследование в этой области.

1962 – «Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья». Москва, АН СССР (в соавторстве с В. Н. Топоровым). Главный аспект исследования рассматриваемой книги – балтославянское этноязыковое взаимодействие. Авторы пришли к выводу, что балтийский элемент постепенно отступал и редуцировался, в то время как славянский распространялся, а именно с юга на север. Проблемы ономастики (гидронимия, топонимия, антропонимия) занимают в научной деятельности О. Н. Трубачева особое место.

1966 – «Ремесленная терминология в славянских языках (Этимология и опыт групповой реконструкции)». Москва, Наука. Это самая большая монография, защищена ученым в качестве докторской диссертации. Книга посвящена реконструкции древнего состава лексики старых видов ремесленной деятельности у славян – текстильного, деревообрабатывающего, гончарного и кузнечного производства.

1968 – «Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация». Москва, Наука. Монография начинается с «Обратного словаря гидронимов», построенного по алфавиту конца слов. Основным в монографии стал второй раздел – словообразовательный комментарий.

1974 – 2002 – «Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд» (ЭССЯ), выпуск первый – 1974 г., Москва, Наука; выпуск 29 – 2002 г., Москва, Наука. 29, 30 выпуски многотомника были утверждены к печати Советом Института русского языка имени В. В. Виноградова в 2002 г. уже после смерти зачинателя и главного автора этого грандиозного научного труда. Этимологический словарь стал главным делом его жизни и поставил все работы в области славянской этимологии и исторической лексикологии на строго научное основание. Словарь выходил регулярно, каждый год по одному выпуску. Олег Николаевич лично вел всю авторскую работу над текстом 13-ти выпусков ЭССЯ, а с 14-го выпуска она стала коллективной.

1987 – перевод с немецкого языка и дополнения: Фасмер М. «Этимологический словарь русского языка» в четырех томах. Москва, Прогресс. Завершилась многолетняя работа, осуществляемая наряду с ЭССЯ.

1991 – «Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования». Москва, Наука. Этой монографии предшествовала серия работ «Языкознание и этногенез славян». Трубачев представляет в монографии центральноевропейскую, вернее дунайскую теорию локализации древней прародины славян. Дунайская прародина славян фигурирует еще у Нестора в «Повести временных лет». Автор приводит новые аргументы и подчеркивает факт, что об этой теории говорил уже основоположник научного славяноведения П. Й. Шафарик. По мнению О. Н. Трубачева, среднеднепровский славянский ареал, откуда затем вышли все восточные славяне, рассматривается в качестве периферии, а не как исходный центр всего славянского этноязыкового пространства.

1992 – «В поисках единства». Москва, Наука. Книга возникла на базе прочитанных докладов Трубачева в разных городах России на праздниках славянской письменности и она посвящена спорным вопросам восточнославянского этногенеза. В монографии показано, что славянские этнонимы служат ценным источником для установления

фактов древнейшей истории славян. Особому вниманию автора подвержены этнонимы *Русь, Россия*.

1999 – «INDOARICA в Северном Причерноморье». Москва, Наука. Монография освещает проблемы древнейших славяно-иранских языковых связей и иранских заимствований в славянских языках. Благодаря исследованию автора был открыт еще один индоевропейский язык индоарийского происхождения, условно названный синдомеотским.

Академик Российской академии наук Олег Николаевич Трубачев скончался на 72 году жизни. Его смерть представляет невосполнимую потерю не только для России, но и всего славянского мира и мировой науки вообще. Олег Николаевич сразу встал в ряд лингвистов – В. Н. Топорова, В. В. Иванова, Н. И. Толстого, В. М. Иллича-Свитыча, В. А. Дыбо, А. А. Зализняка, составивших основу русской славистики, балтийского языкознания и индоевропеистики и по настоящее время определяющих мировой уровень указанных научных дисциплин.

Олег Николаевич Трубачев говорил на основных европейских и славянских языках, отличался преданностью науке, необыкновенной работоспособностью, пунктуальностью и эрудицией.

Вечная ему память!

Anna Pavlášková

## Ukrajínistická konference v Brně

Ve dnech 22. – 23. října 2003 uspořádal Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně dvou denní mezinárodní konferenci na téma *Ukrajínistika v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*, které se zúčastnili kromě domácích odborníků též ukrajínisté ze Slovenska, Ukrajiny, Ruska, Polska, Německa a Rakouska.

Konferenci, která se konala pod záštitou rektora Masarykovy univerzity a děkana Filozofické fakulty MU u příležitosti 10. výročí založení na brněnské univerzitě ukrajínistiky jako studijního oboru zahájil jménem pořádatelce prof. PhDr. S. Žaža, CSc. Přivítal přítomné a seznámil je s programem dvou denního zasedání. Zahájení byli přítomni též rektor Masarykovy univerzity prof. RNDr. J. Zlatuška, CSc., proděkan Filozofické fakulty MU doc. Mgr. M. Franková, CSc., vedoucí Ústavu slavistiky prof. PhDr. I. Pospíšil, DrSc., zástupci akademických a univerzitních pracovišť z Ukrajiny, pracovníci velvyslanectví a konzulátu Ukrajiny v České republice a představitelé sponzorských firem (ALTA, ODESSA-MAMA), kteří ve svých krátkých proslovech popřáli účastníkům konference hodně zdraví a úspěchů v jejich jednání. Přítomen byl také duchovní správce pravoslavné církve v Brně protojerej J. Fejsak. Ve svém proslovu v ukrajínštině účastníky konference pozdravil a seznámil je s činností a strukturou fakulty, v níž jsou zastoupeni kromě Ukrajinců též příslušníci jiných národů.

V rámci plenárního zasedání se jako první ujala slova H. M y r o n o v a z hostitelské univerzity. Ve svém vystoupení nastínila průběh desetiletí existence ukrajínistiky v Brně se zaměřením na osobnosti, které stály u zrodu nově akreditovaného oboru. Vyzdvihla také pomoc ze strany kolegů a institucí na Ukrajině při doplňování knižního fondu pro potřeby brněnské ukrajínistiky. Na úvodní vystoupení navazovaly další referáty.



Byl to především příspěvek M. Čižmárové (Prešov) věnovaný vyučování ukrajinskému jazyku na různých typech slovenských škol a J. Kredátusové (Prešov) o vývoji, současném stavu a perspektivách výzkumu ukrajinské jazykovědy na Slovensku. Tematicky blízké bylo též vystoupení H. Biedera (Salcburk), v němž byl podán historický přehled studia ukrajinistiky v Rakousku v 19. a 20. století. Ukrajinistická tematika v české literatuře 19. století byla v popředí zájmu B. Zilinského (Praha), M. Moser (Víděň) ve svém referátě seznámil přítomné s obdobím obrození haličských Ukrajinců (1772 – 1848) ve středoevropském kontextu. Vývoji spisovné ukrajinštiny a jejímu současnému stavu bylo věnováno vystoupení D. Teterinové-Blochínové (Mnichov).

Po polední přestávce následovalo jednání v sekcích. V *jazykovědné* sekci vystoupil jako první J. Anderš (Olomouc). Ve svém pojednání se dotkl problematiky jednotlivých etap a způsobů přechodu substantiv do kategorie příslovcí. Porovnávacímu studiu slovanských slovořadných systémů na materiálu ruského a polského jazyka s prvky jazyka ukrajinského byla věnována studie Je. I. Korjakovcevové (Moskva – Siedlce). O významu staroslověnštiny při srovnávacím studiu slovanských jazyků pohovořila E. Pallasová (Brno). N. Malinevská (Kyjev – Olomouc) ukázala na konkrétních příkladech, jakou úlohu sehrála latina při konstituování charakteru zvukové soustavy ukrajinštiny XVII. století, a také upozornila na vzájemný vztah normativních a nářečních jazykových jevů v rukopisných sbornících. H. Morozová (Brno) přiblížila přítomným kodifikátorskou činnost haličských jazykovědců. Seznámení s etymologickými slovníky ukrajinštiny provedla P. Valčáková (Brno). Svou pozornost zaměřila především na charakteristiku zatím nedokončeného sedmidílného etymologického slovníku ukrajinštiny (v létě r. 2003 vyšel zatím 4. díl za redakce dnes již zesnulého kyjevského akademika A. S. Melnyčuka).

V *literárněvědné a kulturologické* sekci byli na programu nejprve referáty pracovníků Akademie věd Ukrajiny. První vystoupila N. Bojko (Kyjev), která upozornila na to, že ukrajinská historická próza druhé poloviny 19. století se podílela na utváření národnostní mentality. Ukrajinský národní hrdina v dramaturgii 19. století byl předmětem výzkumu H. Hadžilové (Kyjev). Otázka funkce komična ve vývoji ukrajinské literatury jako faktoru konsolidace národnostního organismu a samoidentifikace byla v popředí zájmu H. Nohy (Kyjev). Národnostní charakter a mentalitu Ukrajinců a Rusů (společné a rozdílné rysy) popsala na frazeologickém materiálu V. S. Fedonjuk (Kyjev).

Potom vystoupily představitelky české ukrajinistiky. V. Lenělová (Praha) obdobně jako v předchozím referátě se snažila najít společné paralely umělecké tvorby ukrajinské spisovatelky O. Zabužko a ruský písničkový spisovatele N. V. Gogola. Integraci estetických diskursů v poetice V. Ševčuka byl věnován příspěvek G. Binové (Brno). Mezijazyková homonymie při překladu uměleckého textu (na materiálu ukrajinských a českých překladů) poetických a prozaických děl byla předmětem výzkumu T. Juříčkové (Brno).

Těmito referáty skončilo oficiální jednání prvního dne v obou sekcích, které pokračovalo večer v neoficiální, ale neméně zajímavé části připravené studenty ukrajinistiky brněnské univerzity. Pro účastníky konference nacvičili divadelní hru ukrajinského spisovatele I. Nečuje-Levického *Kajdaševa sim'ja*.

Jednání v obou sekcích pokračovala druhého dne. V *ja-*

*zykovědné* sekci bylo vyslechnuto šest referátů. L. Nazarenková (Kyjev) rozebrala zvláštnosti jazyka ukrajinské publicistiky 90. let 20. století z hlediska lexikálně-frazeologického. T. Masická (Luck) pohovořila o valenčních rysech predikativních jednotek v elementárních větných konstrukcích. Na slovnědruhovou specifika atributivních syntaxem se zaměřila O. Handzuková (Luck). Židovskými jmény u ukrajinských kozáků se zabývala Z. Rožčenková (Kyjev). O. Kupcevičová (Ostrava) orientovala pozornost přítomných na užití a fungování paremie při studiu slovanských jazyků v oboru ruský jazyk v podnikatelské sféře. Referát V. Wernische (Brno) pojednával o problematice ukrajinské a české frazeografie.

V *literárněvědné a kulturologické* sekci bylo proneseno rovněž šest referátů. První vystoupila s příspěvkem *Ot moderna do Ar Deko (Bilibin – Narbut – Ivovskij Ar Deko)* D. Kšicová (Brno). R. Kindlerová (Praha) jako začínající překladatelka (absolventka brněnské univerzity) věnovala svůj příspěvek problematice současné ukrajinské literatury, její překlady do češtiny a její prezentaci na internetu. Tvůrčí osobnosti v dějinách slovanských literatur (K. H. Mácha, Ju. Darahan, D. Čyževskij, K. Paustovskij) byly v popředí zájmu I. Melnyčenkova (Kyjev), M. Ševečkové (Brno) a M. Trčkové (Brno). O slavnostním odhalení pomníku I. Kotljarského v Poltavě v r. 1903 pohovořil P. Kalina (Brno). Po přednesení každého referátu byl vymezen čas pro diskusi.

Na závěr můžeme konstatovat, že pronesené příspěvky přinesly zajímavé postřehy a byly důkazem seriózního přístupu jejich autorů při výzkumu dosud neprobádaných problémů v oblasti ukrajinistiky a širší slavistiky. Všechny proslavené referáty, ale i ty, jejichž autoři se nemohli z různých důvodů konference zúčastnit, budou otištěny v samostatném sborníku.

*Aleš Brandner – Halyna Myronova*

**HURTIG, C. – RAMZA, T.: Belarussische Grammatik in Tabellen und Übungen. Граматыка беларускай мовы ў табліцах і практыкаваннях.**  
München : Verlag Otto Sagner 2003. 268 s.

Ako 420. zväzok série Slavistische Beiträge mnichovského vydavateľstva Verlag Otto Sagner vyšla v polovici roku 2003 *Bieloruská gramatika v tabuľkách a cvičeniach*, ktorej autorkami sú Claudia Hurtigová, pôsobiaca na univerzite v Lipsku, a doc. Tacciana Ramzová, dlhoročná vyučujúca bielorusťiny ako cudzieho jazyka na Bieloruskej štátnej univerzite v Minsku.

Publikácia prináša opis bieloruskej fonetiky (s. 13-29) a morfológie (s. 30-162). Zo žánrového hľadiska ju možno charakterizovať ako tzv. praktickú gramatiku, primárne určenú pre nemeckých slavistov; táto okolnosť ovplyvňuje aj jej obsahovú štruktúru a spôsob prezentácie relevantných informácií. Tak napr. zatiaľ čo vedecké opisy gramatickej sústavy slovanských jazykov obyčajne podávajú výklad o slovnych druhoch v poradí substantíva, adjektíva, zámená, číslovky, slovesá a neohybné slovné druhy, v recenzovanej príručke nasleduje kapitola o slovesách hneď za prehľadom morfológie substantív. Používateľ takto získava – bez väčšieho časového odstupu – základné poznatky o flexii substantív a sloves ako slovnych druhov, ktoré zohrávajú centrálnu úlohu v štruktúre slovanskej vety. A kto si v rámci bohatých

morfológických cvičení poradí s ucelenými bieloruskými vetami (stretávame sa s nimi už v cvičeniach sprevádzajúcich úvodnú kapitolu o bieloruskej fonetike, príslušné príklady sú však nepochybne ľahko zrozumiteľné aj pre používateľa, ktorý ešte nemá aktívne poznatky z bieloruskej morfológie, avšak ovláda ruštinu – práve tú zväčša študujú adeпти slavistiky na nemeckých univerzitách ako prvý slovanský jazyk), ľahko porozumie aj súvislým textom, takisto slúžiacim na precvičovanie rôznych gramatických javov.

Výber textových ukážok možno hodnotiť ako vydarený: okrem textov, ktoré sú z obsahového hľadiska blízke aj nemeckým používateľom (napr. o sviatku sv. Valentína *Лепіцае свята – свята каханья*, s. 138, či stručné bieloruské verzie „univerzálnych“ Andersenových rozprávok), nachádzame v recenzovanej príručke viaceré texty vzťahujúce sa na bieloruské reálie. Tak napr. článok *Як стаць студэнтам у Беларусі* (s. 56) prináša mnohé praktické informácie pre študentov; v rámci cvičení zameraných na skloňovanie číseloviek sa možno zoznámiť s významnými dátumami bieloruských dejín, so zemepisnými údajmi o Bielorusku i s kurzovým lístkom Národnej banky Bieloruska; okrem bieloruských ľudových rozprávok zaujmú aj texty o historickom meste Polack (s. 106) a o sv. Eufrozýne (brus. *Ефрасиня Полацкая*) ako patrónke Bieloruska (s. 109), o Skarynovom vydaní Biblie (s. 150) a i. Používateľ príručky, ktorý si precvičuje rôzne gramatické javy, takto zároveň získava aj nové poznatky extralingvistického charakteru. Prácu s textami podstatne uľahčuje rozsiahly bielorusko-nemecký slovník, tvoriaci súčasť publikácie (s. 163-261).

Ako sme už uviedli, publikácia je určená predovšetkým pre slavistov ovládajúcich ruský jazyk. Znalosť ruštiny je pri štúdiu bieloruštiny nepochybne výhodou, môže však – ako sa často stáva pri blízko príbuzných jazykoch – viesť aj k nevhodným jazykovým interferenciám. Z didaktického hľadiska preto možno len uvítať postup autoriek, ktoré napr. do výkladu o bieloruských predložkách zaradili kontrastívnu rusko-bieloruskú tabuľku predložkových väzieb (brus. *смяцца з каго – rus. смеяться над кем*, brus. *гаварыць пра каго – rus. говорить о ком*, brus. *ісці на каго „ісць“ по niekoho – rus. идти за кем atď.*) a medzi príslušnými cvičeniami uvádzajú samostatné cvičenie zamerané na preklad z ruštiny do bieloruštiny (s. 157). Na záver dodajme, že potreby filológov zohľadňuje aj terminologický slovník, uvádzajúci bieloruské lingvistické termíny a ich nemecké ekvivalenty (s. 262-267).

Ako už vyplýva i z našej stručnej informácie, recenzovaná publikácia v mnohom ohľade prekračuje rámec gramatickej príručky a blíži sa skôr k štandardnej učebnici, ktorá poslúži aj samoukom s filologickými znalosťami (v tejto súvislosti nemožno neoceniť – last but not least – dôsledné vyznačovanie miesta prízvuku v celom bieloruskom jazykovom materiáli). Vydanie tejto komunikatívne orientovanej praktickej gramatiky v prestížnom nemeckom vydavateľstve slavistickej literatúry nepochybne prispieje k rastu záujmu o bieloruštinu u zahraničných slavistov, a to nielen v nemeckom jazykovom priestore. Na záver už iba vyslovujeme nádej, že za praktickou gramatikou pre začiatočníkov budú nasledovať aj publikácie určené pre pokročilejších adeptov bielorusistiky (príručka bieloruskej konverzácie, antológia literárnych textov a pod.).

Lubor Králik

## Medzinárodná konferencia o dvoch významných jubileách v Macedónsku

Macedónsky národ žije tohto roku v znamení dvoch mimoriadne významných jubileí. Stého výročia tzv. *Ilindenského povstania macedónskeho národa*, ako aj stého výročia vydania knihy Krste Petkova Misirkova *За македонските работи*, spisu, ktorý zaznamenal prvú kodifikáciu súčasnej spisovnej macedónčiny.

Tieto jubileá dôstojne zaznamenala i Macedónska akadémia vied a umení (MAHY), keď v dňoch 27. – 29. novembra tohto roku zorganizovala v Skopje trojdňovú medzinárodnú konferenciu o týchto dvoch pre celý macedónsky národ významných udalostiach. Konferencia sa otvárala za účasti najvyšších štátnych predstaviteľov i diplomatov zastupiteľských úradov v Macedónsku, domácej i zahraničnej akademickej obce, ako aj zástupcov médií. Slávnostný prejav pri tejto príležitosti predniesol predseda vlády Macedónskej republiky Boris Trajkovski, ako i minister kultúry MR Blagoja Stefanovski. Slávnostný prejav predniesol i predseda Macedónskej akadémie vied akademik Mateja Matevski a konferenciu pozdravili i ďalší predstavitelia akademických inštitúcií, rektori univerzít, dekáni fakúlt. Guvernér Národnej banky Macedónska Lube Trpeski prezentoval zlatú mincu s podobizňou Krste P. Misirkova.

Akademik Blaže Ristovski, predseda organizačného výboru konferencie, ktorý sa K. P. Misirkovom zaoberá už vyše 30 rokov podčiarkol, že sté výročie vydania prvej knihy v spisovnej macedónčine predstavuje kľúčový dátum v dejinách macedónskeho národa a jeho štátnopolitickej afirmácie, že táto jedinečná kniha, podávajúca objektívnu historickú syntézu minulosti i súčasnosti macedónskeho národa má nesmierny význam i pre súčasné Macedónsko. K. P. Misirkov bol priamo zapojený do národnooslobodzovacieho hnutia, pripravil i prvý kritický pohľad na Ilindenské povstanie, ktoré bolo výrazom národného ducha vybojovať si slobodu a s ňou i vlastný a nezávislý štát. Aj ďalších 13 referátov eminentných domácich a zahraničných slavistov a macedonistov podalo na plenárnom zasadnutí konferencie syntetický pohľad na slavistické – jazykovedné, etnologické, historické a politické dielo Krste P. Misirkova.

Pracovné rokovanie konferencie prebiehalo v dvoch sekciiach. Do prvej sekcii boli zaradené práce so slavistickou – národnou, sociologickou, historickou a politickou tematikou. Tu odzneli vyše tri desiatky referátov domácich a zahraničných slavistov a macedonistov. Slovensko v tejto sekcii reprezentovali dvaja účastníci – kulturologička K. P o d o l á k o v á a slavista E. H o r á k . Druhá sekcia bola venovaná lingvistike, literárnej histórii, etnológii a etnografii. I v tejto sekcii odznelo vyše tridsať prednášok a referátov. Aj tu Slovensko zastupovali dvaja predstavitelia – etnológ J. P o d o l á k a autorka týchto riadkov.

Živú diskusiu vyvolali na konferencii najmä tie prednášky, ktoré nastoľovali otázky zachovania národnej identity v súčasných integračných a globalizačných procesoch.

Konferencia sa vyznačovala vysokou vedeckou úrovňou, vynikajúcou organizáciou. Organizátori ju obohatili o prílehlavý kultúrno-umelecký program (*Dramatická sága o živote a smrti K. P. Misirkova 1874 – 1926, Posledný Misirkovov deň* od J. Plevneša, v predstavení Národného divadla z Bitoly *Kol'kokrát budeme umierat?* podľa románu P. M. Andreevského *Nebeska Timjanova*, návšteva Pamätnej izby K. P. Misirkova v Ústave macedónskeho jazyka MANU a mnohé iné).

Organizátori nakoniec venovali všetkým účastníkom konferencie nové vydanie Misirkovovej knihy *Za macedonskite raboti*, ktorú do tlače pripravil akademik B. Ristovski v anglicko-macedónskej mutácii a v knižnej i elektronickej verzii. K obsahu referátov z tejto významnej macedonistickej konferencie sa ešte vrátíme po vydaní zborníka.

Radmila Horáková

### **Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография.**

Българско езикознание, т. 3. Състав. В. Кювлиева-Мишайкова. София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“ 2002. 457 s.

Tretí zväzok edície Bulharská jazykoveda rieši problémy bulharskej lexikológie, frazeológie a teoretickej i praktickej lexikografie. Prináša 11 štúdií popredných bulharských jazykovedcov, najmä pracovníkov Oddelenia bulharskej lexikológie a lexikografie Ústavu bulharského jazyka Bulharskej akadémie vied a je venovaný pamiatke významného bulharského lingvistu Dimitara Popova.

Úvodná štúdia J. B a l t o v o v e j *Zložené abstraktné podstatné mená v bulharskom spisovnom jazyku v období obrodzenia* je súčasťou pripravovanej monografie a výsledkom autorkinej dlhoročnej vedeckej práce. Autorka sa zameriava na lexikálno-sémantickú analýzu abstraktných kompozít, zložené konkréta boli predmetom skúmania v mnohých jej ďalších prácach. Prínosom do histórie a teórie bulharského jazyka je jej zistenie o významnej úlohe, ktorú pri výstavbe lexikálneho fondu bulharského jazyka v období obrodzenia zohrali zložené podstatné mená (abstraktá i konkréta). Nezávisle od svojho pôvodu (notvary, prevzatia či kalky z iných jazykov) sa nomina abstracta ako produkt zloženého procesu abstrakcie stali jednotkami s reprezentatívnu a identifikačnou funkciou. Vychádzajúc z onomaziologického hľadiska si autorka kladie za cieľ skúmať znakový charakter ich sémantiky. Na tomto základe vyčleňuje znakový a jazykový aspekt významu zloženého slova. Na druhej strane jej rozsiahly jazykový materiál umožnil klasifikovať zložené nomina abstracta do lexikálno-sémantických skupín. Tie jednak odrážajú mimojazykovú skutočnosť, v centre ktorej je človek, jednak svedčia o vzniku a vývine čiastkového systému jazyka na základe určitého slovotvorného modelu.

Cieľom štúdie D. D e č e v o v e j *Názvy emócií v súčasnom bulharskom spisovnom jazyku (štrukturalizácia jadra lexikálno-sémantickej skupiny)* je vymedzenie jednotnej definície slov označujúcich emócie a jej uplatnenie v lexikografických prácach.

Autorka sa opodstatnene zameriava na definíciu pojmu „emócia“ a oddeľuje ho od ďalších sémanticky blízkych a často synonymicky zamieňaných pojmov, ako sú „cit“, „pocit“, „afekt“, „nálada“ a pod. Využívajúc metódu komponentovej a distribučnej analýzy vymedzuje hranice lexikálno-sémantickej skupiny označujúcej emócie. Odhaľuje zákonitosti vzťahov jednotlivých členov skupiny a určuje kritériá štrukturalizácie jej jadra. Oprávnenne zdôrazňuje nevyhnutnosť presnej definície členov tohto jadra a ich exemplifikáciu typickými slovnými spojeniami vo výkladovom slovníku.

Teoreticky fundovaná štúdia P. L e g u r s k e j *Analýza látkových mien v ruštine a bulharčine (teoretické problémy)* predkladá teoreticky spracovaný model výkladu lexikálneho

významu konkrét (prvotných i odvodených) aj s ohľadom na jeho uplatnenie v konfrontačnom pláne.

Autorka zohľadňuje dosiahnuté výsledky teórie sémantiky, najmä stanoviská A. Wierzbickej. Vkladom do tejto teórie sú aj ňou postulované princípy utvárania všeobecného modelu ako invariantu sémantickej štruktúry slov určitej tematickej skupiny. Autorka ho uplatňuje i vo svojom príspevku ako porovnávaciu základňu ruských a bulharských lexikálnych dvojíc v tematických skupinách „nádob“, „zvieratá“, „rastliny“, čo jej umožňuje odhaliť okrem spoločných prvkov špecifické sémantické štruktúry.

Gramatickej charakteristike slov je venovaná štúdia L. K r u m o v o v e j - C v e t k o v o v e j *Podstatné mená pluralia tantum v bulharčine*. Autorka analyzuje slovotvorné a sémantické zvláštnosti pôvodných i prevzatých pomnožných podstatných mien v bulharčine a poukazuje na lexikalizovaný tvar množného čísla, ktorý prestáva plniť gramatickú funkciu a stáva sa slovotvorným prostriedkom.

Bohatý jazykový materiál prezentujúci v podstate všetky vrstvy bulharskej lexiky (knižná, štandardná, hovorová, odborná, nárečová) autorka delí do dvoch veľkých skupín – konkrétne a abstraktné pluralia tantum. O ich sémantickej rozmanitosti svedčia ďalšie podskupiny.

Pokiaľ ide o autorkou uvádzané substantíva disponujúce len plurálovou formou, ich status pluralia tantum je nespochybniteľný. Diskutabilné sú niektoré skupiny tzv. fakultatívnych pluralia tantum, ktoré majú aj singulárny tvar, ale ich plurál je frekventovanejší. Či už ide o etnonymá (bulgari, traki), alebo zhrnujúce pomenovania príslušníkov rôznych skupín (католици, карбонари a pod.), či názvy plodov alebo zeleniny (домати, ябълки, картофи a pod.). Napokon sama autorka ich vymedzuje ako fakultatívne. Navyše konštatuje i tendenciu odstraňovania defektívnosti v bulharčine a utváranie korelácie singulár – plurál (ножица – ножици, врата – врати, джинс - джинси).

Zborník zahŕňa tri príspevky z oblasti frazeológie a frazeografie z pera poprednej bulharskej frazeologičky S. K a l d i e v o v e j - Z a c h a r i e v o v e j. Všetky tri sa zakladajú na konfrontačnom výskume bulharského a rumunského frazeologického systému. V prvej štúdii *Biblizmy vo frazeológii bulharského a rumunského jazyka* autorka špecifikuje skutočné biblické výrazy ako aj spojenia utvorené na základe rozličných asociácií s biblickým textom. Jej odborné poznanie Svätého písma sa prejavuje najmä pri hodnotení úlohy, ktorú zohrala stará gréčtina, bulharčina a latinčina pri rozvoji bulharských a rumunských frazém. Na základe etnolingvistickej analýzy autorka poukazuje na zhody a špecifiká biblizmov v obidvoch jazykoch.

Tri základné typy predstáv o smrti a ich frazeologické stvárnenie analyzuje autorka v štúdii *Téma smrti vo frazeológii bulharského a rumunského jazyka*, kde konštatuje takmer úplnú zhodu nielen v motivácii, ale i formálnom zložení frazém dvoch typologicky odlišných jazykov.

Prehľad doterajších riešení dvojazyčnej frazeografie, ako aj svoj vlastný prístup ku koncepcii prekladového frazeologického slovníka predkladá v príspevku *O niektorých problémoch dvojazyčnej frazeografie*. Súhlasíme s ňou, že tzv. užšie alebo širšie chápanie predmetu frazeológie nemôže byť serióznym problémom frazeografie. Ako prvoradáť treba uvítať i požiadavku presného a vyčerpávajúceho výkladu významu prekladanej frazémy.

Napriek bohatému a mnohostrannému výskumu bulhar-

ského jazyka v období obrodzenia zostala frazeológia z tohto obdobia kdesi na okraji. Vďaka tejto (a nielen tejto) skutočnosti treba hodnotiť štúdiu nestorky bulharskej frazeológie V. Kiu v lie vovej - Mišajkovej *K výskumu bulharskej frazeológie v období obrodzenia (na materiáli rukopisu Neofita Rilského Slovník bulharsko-grécky)* ako prínos k historickému výskumu bulharského jazyka.

Autorka predkladá detailnú analýzu bulharských frazém spred vyše 150 rokov a ich špecifickú registráciu v Rilského slovníku. Zároveň poukazuje na kontinuitu v rozvoji bulharskej frazeológie a formovaní frazeologického fondu súčasného bulharského spisovného jazyka. Veľmi cenným doplnením jej štúdie je príloha zahŕňajúca okolo 500 frazém, porekadiel a príslovi publikovaných v r. 1875 v Carihrade, v prvom a jedinom zväzku rukopisu, ktorý je ťažko dostupný širšiemu okruhu čitateľov.

V recenzovanom zborníku, venovanom pamiatke významného bulharského lexikológa a lexikografa D. Popova, je posmrtno publikovaná aj jeho štúdia *Teoretická analýza lexikografických princípov Bulharského výkladového slovníka S. Mladenova*. Autor sa v nej zameriava na históriu vzniku jedného z prvých bulharských výkladových slovníkov. Podáva jeho detailnú analýzu porovnávajúcu ho s dvoma predchádzajúcimi publikáciami prezentujúcimi začiatky bulharskej lexikografie. Príspevok je zdrojom cenných a bohatých informácií nielen o jazykovej situácii v Bulharsku začiatkom XX. storočia, ale aj o zrode bulharskej lexikografickej teórie.

Hľadáním špecifických lexikografických metód a postupov pri tvorbe slovníkov spisovateľov sa zaoberá štúdia M. Božilovej *Lexikografická prezentácia jazyka autora (spisovateľa, básnika, publicistu)*. Tento svojrázny lexikografický žáner, ktorý zaznamenal svoj najväčší rozkvet v Bulharsku v 60-tych rokoch minulého storočia, v súčasnosti stagnuje. Autorka ponúka model spracovania takéhoto slovníka a uvádza vzor heslovej state so zameraním na jej výkladovú časť.

Hoci najšť ideálnu univerzálnu metódu spracovania prekladového slovníka je takmer vylúčené, na túto ťažkú úlohu sa podujala autorka štúdie *Typologický model spracovania prekladového slovníka z rodného do cudzieho jazyka*. Možno konštatovať, že svoju úlohu úspešne splnila. Bulharské dvojjazyčné slovníky sa doposiaľ nezakladali na špeciálnej lexikografickej teórii, takže autorkin syntetizujúci príspevok je prínosom pre súčasnú lexikografickú prax. Zameriava sa v ňom najmä na prvú a veľmi dôležitú fázu prípravy prekladového slovníka, a to na organizáciu heslára a výber heslových slov. Presvedčivo vznikajú jej argumenty podložené konkrétnym jazykovým materiálom v prospech vypracovania tematických lexikálnych skupín a opisu významovej štruktúry každej z nich.

Na záver treba povedať, že zborník svojím obsahom i vysokou odbornou úrovňou príspevkov je prínosom nielen k rozvoju bulharskej lexikológie a frazeológie, ale mnohými konkrétnymi riešeniami bude zaiste podnetom i pre ďalší rozvoj bulharskej lexikografickej a frazeografickej praxe.

Mária Košková

**Botík, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov.** Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum v Bratislave 2001. 231 s.

Publikácia Jána Botíka *Slovenskí Chorváti* vytvára celistvý obraz o etnokultúrnom vývine málo početného chorvát-

ského etnika, ktoré od 16. storočia žije v dedinách na západnom Slovensku v okolí Bratislavy. Reprezentatívna monografia sumarizuje poznatky viacerých spoločenskovedných disciplín – histórie, jazykovedy, demografie, etnografie, folkloristiky a literárnej histórie, ktoré osvetľujú fenomén chorvátskych kolonistov na Slovensku. Aj napriek tomu, že v súčasnosti príslušníci chorvátskeho etnika žijú na území Slovenska len v malom počte, živo sa zaujímajú o svoju etnickú i kultúrnu identitu. V krátkom úvode, ktorý autor podáva v troch jazykových mutáciách (slovenskej, chorvátskej a anglickej), sa dočítame aj o aktuálnosti a potrebe takejto súhrnej publikácie, ktorá by mala poslúžiť aj ako vademecum, odborná príručka pre pripravované Múzeum chorvátskej kultúry so sídlom v Devínskej Novej Vsi.

Autor prácu rozčlenil na päť častí. Prvá časť ozrejmuje historické príčiny masových migrácií Chorvátov do priestoru stredného Dunaja, kde sa v 16. storočí na území Uhorska sformoval kompaktný ostrov gradišćanských Chorvátov, ktorí hromadne utekali zo svojej domoviny pred bezohľadným pustošením zo strany Osmanskej ríše. Na druhej strane autor vysvetľuje aj pohnútky prijatia chorvátskych kolonistov na našom území, ktoré mali základ najmä vo vylúdení niektorých lokalít v dôsledku morových epidémií. Uvádza sídelno-geografický prehľad tridsiatich lokalít na západe Slovenska, kde mali Chorváti väčšinové alebo polovičné zastúpenie. Autor nastoľuje aj pomerne náročný problém určenia konkrétnych regiónov, z ktorých sa jednotlivé rody a skupiny chorvátskych migrantov vysťahovali. Dobové historické doklady často absentujú a v priebehu päťstoročného historického vývinu je prirodzené, že si nik nepamätá, odkiaľ prišli jeho predkovia. Dokladom pôvodu slovenských Chorvátov sa neraz stali priezviská, do ktorých sa zafixovali rodiská chorvátskych predkov. Na určenie pôvodnej domoviny odborníci využili aj nárečie, ktorým sa v danej lokalite rozprávalo. Časté sťahovanie chorvátskeho obyvateľstva v rámci hraníc svojej vlasti pred príchodom na Slovensko však túto jazykovednú metódu značne spochybňuje.

Historické príčiny chorvátskeho vysťahovalectva spôsobili, že sa v stave ohrozenia ocitli príslušníci všetkých sociálnych vrstiev, teda nielen poddaní, ale aj slobodní obyvatelia – remeselníci, úradníci, kňazi, vojaci, ale aj mestské obyvateľstvo, zemanovia a šľachta (s. 43). Pohľad na sociálne rozvrstvenie chorvátskeho obyvateľstva na Slovensku, ktorý nám približuje jedna časť zaujímavej publikácie Jána Botíka, je dôležitý pre poznanie miesta a významu, ktorý zaujali v historickom, kultúrnom i hospodárskom vývine.

Na historické poznatky organicky nadväzujú ostatné tri oddiely práce, ktoré naznačujú základné vývinové tendencie etnokultúrnych procesov Chorvátov pomocou analýzy jednotlivých zložiek etnicity – etnonymum, etnické vedomie, jazyk, ľudová kultúra. Osídlenie Chorvátov na mnohonárodnostnom území bývalého Uhorska malo vplyv nielen na prichádzajúce minoritné obyvateľstvo, ale zanechalo svoj vklad aj v kultúrnom vývine majoritných etník, s ktorými sa stýkalo. Ján Botík konkretizuje dve základné línie vo vývinových procesoch chorvátskych kolonistov. Jednou z nich je zachovávanie a pretrvávajúce etnokultúrnych hodnôt nadobudnutých v pôvodnej vlasti, druhá sa zas vyznačuje výraznými asimilačnými zmenami s inoetnickým domácim obyvateľstvom.

Výrazným etnickým indikátorom a prostriedkom dorozumievania je jazyk etnika. Asimilačné procesy prirodzene postihujú aj jazyk prichádzajúcej minority. O pretrvávajúce jazyka chorvátskej etnickej menšiny na kolonizovanom strednom Dunaji sa

zaslúžila najmä veľká početnosť prichádzajúceho etnika a pomerná celistvosť tridsiatich lokalít s nadpolovičnou väčšinou chorvátskych osidlovcov na našom území. Pri charakteristike jazyka autor vychádza zo starších výskumov jazykovedcov (V. Vážný), pričom akceptuje najnovšie dialektologické výskumy (K. Kučerová, I. Ripka, J. Botík), ktoré sčasti potvrdzujú, ale aj korigujú názory starších bádateľov chorvátskych nárečí na Slovensku. Ako osobitne významnú hodnotí autor monografiu *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj* dvoch autoriek – S. Vulićovej a B. Petrovićovej, ktoré na základe výsledkov vlastného výskumu v Chorvátskom Grobe vniesli nové svetlo do klasifikácie a miesta gradiščanskochorvátskych dialektov v systematike chorvátskej dialektológie. Autor syntetizuje lingvistické poznatky viacerých jazykových rovin, v ktorých sa rôznymi spôsobmi odráža prítomnosť chorvátskeho etnika na Slovensku. Výrazným pozitívom tejto časti monografie Jána Botíka je fakt, že sa osobitne zaoberá hovorovým jazykom Chorvátov, bohoslužobným a vyučovacím jazykom a tiež literárnym jazykom písomností. Svoje tvrdenia autor precízne dokumentuje citátmi z kanonických vizitácií i príkladmi z dochovaných písomných dokladov. Osobitne zaujímavým je vývinový prierez zmenami jazykových pomerov u slovenských Chorvátov a tiež súčasná jazyková situácia v štyroch osadách na Slovensku, kde sa do istej miery udržal chorvátsky jazyk. Pretrvávanie chorvátskeho jazyka takmer päť storočí svedčí o vitalite tejto nepočetnej etnickej minority.

Záverčná, najobsiahlejšia časť práce je venovaná podrobnej charakteristike tradičnej kultúry tejto minority – materiálnej – poľnohospodárstvo, staviteľstvo a bývanie, odev a výtvarný prejav, ale aj duchovnej – kalendárne a rodinné obyčaje, folklórne tradície. V krátkom úvode k tejto časti autor uvádza prehľad názorov na charakter ľudskej kultúry v oblastiach s chorvátskym osídlením z hľadiska vplyvov inoetnických kultúr. Recenzovaná publikácia prináša obraz o tradičnej kultúre a spôsobe života Chorvátov s náležitou odbornosťou a využívaním postupov porovnávacieho štúdia ľudových kultúr slovenských Chorvátov i kultúrnych prvkov na ich materskom území. Ján Botík načrtáva myšlienku komplexného diachrónneho porovnávacieho výskumu chorvátskej kultúry, ktorý by priniesol ucelený obraz o tradičnej kultúre slovenských Chorvátov.

Monografia *Slovenskí Chorváti* okrem odborných kritérií spĺňa aj najnáročnejšie estetické a reprezentatívne požiadavky. Text je graficky precízne upravený a bohato doplnený farebným a čiernobielym obrazovým materiálom a podrobným súpisom literatúry. Práca J. Botíka nadväzuje na predošlé dve publikácie vydané vo forme zborníkov vedeckých štúdií. Etnokultúrny vývin slovenských Chorvátov máme možnosť spoznať v nepretržitom kontaktnom procese chorvátskych kolonistov s inoetnickým obyvateľstvom na kolonizovanom slovenskom území. V centre pozornosti autora stoja predovšetkým také javy, ktoré poukazujú na pretrvávanie, ale aj asimiláciu jednotlivých znakov pôvodnej chorvátskej etnickej i kultúrnej špecifikosti.

Katarína Žeňuchová

### **Каталог славяно–русских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов.**

Сост. И. Л. Жучкова, Л. В. Мошкова, А. А. Турилов. Под ред. А. А. Турилова. Москва : Издательство Древлехранилище 2000. 416 с.

Katalóg rukopisov 15. stor. uložených v Ruskom štátnom

archíve starých aktov (RGADA, predtým CGADA) predstavuje výsledok ďalšej etapy spracovania jednej z najvýznamnejších zbierok manuskriptov v Rusku. Katalóg rukopisov z 11. až 14. stor. uchovávaných v tomto archíve vyšiel ešte na sklonku sovietskej éry, v r. 1988. Stojí za zmienku, že „vd'aka“ nemiestnemu perestrojkovému šetreniu peňazí pripomína toto vydanie z hľadiska tlače a väzby skôr samizdat ako katalóg bohatej a známej zbierky. Paradoxne dnes, keď o všetkých strán počuť o nedostatku financií, našlo sa dosť prostriedkov na to, aby katalóg dostal primeranú tvár, čo sa týka grafiky i pevnej väzby.

Katalóg zachytáva 128 manuskriptov, resp. zlomkov z 15. stor., čo ukazuje, že RGADA má menej rukopisov z 15. stor. ako z 11. – 14. stor. Takýto stav je špecifikom zbierky, pretože vo veľkých kolekciami býva zvyčajne pomer opačný, t. j. čím mladšie sú rukopisy, tým je ich viac. Čo do počtu rukopisov 15. stor. je RGADA šiestym najväčším v Rusku i vo svete. Na porovnanie, vo všetkých bulharských archívoch sa eviduje spolu len čosi vyše 100 rukopisov z 15. stor., v archívoch a zbierkach na území bývalej Juhoslávie vyše 350, v Rumunsku vyše 250 a v knižniciach Atosu takmer 200. Špecifikom zbierky RGADA je aj to, že viac ako pätina rukopisov z 15. stor. je písaných na pergamene (väčšina je pskovsko-novgorodského pôvodu), hoci v tomto období sa už na Rusi jasne presadilo používanie papiera. Pochádzajú zväčša z fondu č. 381, známeho aj ako Sin Tip (Moskovskaja sinodal'naja tipografija) a predstavujú najmä bohoslužobné knihy. Z hľadiska proveniencie dominujú v zbierke východoslovenské manuskripty. Medzi južnoslovenskými rukopismi si pozornosť zaslúžia najmä pamiatky spojené so slávnym kláštorom Putna a s moldavským pisárom Gavriilom Urikom a jeho žiakmi (napr. kódex, ktorý obsahuje najstarší odpis pochvaly trnovského patriarchu Eutymia Konštantínovi a Elene, v katalógu pod č. 91).

V kolekcii sú odpisy literárnych pamiatok súvisiacich so začiatkami slovenského písomníctva, napr. už dávnejšie známe odpisy Súdneho zákonníka pre svetských ľudí, ale aj menej známy odpis rozpravy mnícha Chrabra O písmenách (rpk. č. 122) a odpis pochvaly Bohorodičky, ktorá sa pripisuje Konštantínovi Filozofovi (rpk. č. 66). Medzi pamiatkami stredovekej ruskej literatúry sú významne zastúpené hagiografie, zo starších diel napr. odpis Života Teodózia Pečerského (č. 23), z mladších napr. odpis Života Sergija Radonežského od Pachomija Logoteta, ktorý sa nachádza v novgorodskej minnej datovanej okolo r. 1463, resp. do pol. 15. stor. (rpk. č. 40) a ktorý svedčí o rozšírení kultu tohto svätca po celej Rusi ešte pred jej ovládnutím zo strany Moskvy. V rukopisej zbierke RGADA je aj jeden z troch najstarších úplných odpisov Pčely, ďalej odpisy diel Ilariona, Kirilla Turovského, Kyjevsko-pečerský paterik, Russkaja Pravda, prirodzene, nechýbajú letopisy (napr. známy Chronograf archivskij, ktorý obsahuje najstaršie slovenské odpisy kroniky Malalu, chronografickej Alexandrie a iných prekladových historických diel). Početné sú aj prekladové pamiatky, ktoré odzrkadľujú predovšetkým „druhý južnoslovenský vplyv“, t. j. ide o preklady, ktoré vznikli na pôde južných Slovanov, osobitne tu treba spomenúť bohoslužobné knihy a zborníky. Pozornosť si zaslúži najmä komplet liturgických minej z Perejaslavľa Zalesského datovaný okolo r. 1415, ktorý zostavovateľia katalógu označujú za pokus prispôsobiť štútské mineje Jeruzalemskému typu.

Katalóg uvádza obsažná a poučná štúdia A. A. Turilova, ktorá hodnotí rukopisy 15. stor. v RGADA v kontexte ruskej knižnej kultúry 15. stor. Okrem toho sú tu zvyčajné registre

zostavené podľa datovania rukopisov a podľa archívnych fondov, ďalej špeciálny register pergamenových rukopisov, register mien spomínaných v prípiskoch na rukopisoch, menný register bádateľov a napokon geografický register. Pokiaľ ide o opisy rukopisov, pri porovnaní so staršími katalógmi možno kvitovať niektoré drobné vylepšenia v štruktúre hesla. Pozoruhodný posun vidno aj v prezentovaní obsahu a štruktúry textov v bohoslužobných knihách, čomu sa prv venovalo málo pozornosti. Katalóg tak odzrkadľuje pokrok, ku ktorému dospelo bádanie na tomto poli za ostatné dve-tri desaťročia a môže dobre slúžiť nielen ako bohatý zdroj informácií k fondu RGADA, ale aj ako syntetizovaný obraz doterajších poznatkov o problémoch výskumu rukopisného dedičstva 15. storočia.

Lubor Matejko

### История культур славянских народов. В трех томах. Том I. Древность и средневековье.

Москва : Министерство образования Российской Федерации – Государственная академия славянской культуры 2003. 488 s.

Otázky dejín, jazyka, literatúry a kultúry slovanských národov sa v publikácii *История культур славянских народов* predstavujú komplexne, pričom sa kladie dôraz na komparatívny pohľad a uprednostňuje sa systémové hľadisko. Cieľom predstavovanej práce je charakterizovať špecifickú slovanskú kultúru a jej miesto v európskom i svetovom kontexte. V prvej časti plánovanej trojdielnej série publikácií o slovanských národoch a kultúrach, ktorá vychádza v ruskej i anglickej mutácii, sa autori (V. J. Petruchin, E. M. Vereščagin, G. P. Melnikov, I. I. Kaliganov, M. N. Gromov, A. N. Užankov, M. V. Dmitriev, J. A. Labyncev, L. L. Ščavinskaja) sústreďujú na praslávské obdobie a sledujú vývin a formovanie jednotlivých slovanských kultúrnych spoločenstiev do začiatku 17. storočia, resp. do prelomu 16. a 17. storočia. Hoci ide o značne široký záber, autori sa aspoň v skratke snažia predstaviť základné peripetie a smerovania kultúrneho, jazykového i historického vývinu v najdôležitejšej etape kreovania jednotlivých špecifických slovanských národov a kultúr.

Preferuje sa predovšetkým syntetický pohľad na kultúrne dejiny slovanských národov, ktoré majú nezastupiteľné miesto a nenahraditeľnú úlohu v európskych i svetových kultúrnych dejinách, hoci smerovania súčasnej globalizácie často podsúvajú zložitú otázku – akú úlohu zohráva v globalizovanom poriadku národ, jeho kultúra a historická identita. Práve preto je dôležitá prezentácia úlohy a významu jednotlivých národných slovanských spoločenstiev ako jediného skutočného dediča kultúrnych, náboženských, folklórnych i jazykových tradícií. Bez zachovania týchto osobitostí nemôže naplno existovať ani európske, ani svetové kultúrne dedičstvo. Práve rôznorodá kultúrna, jazyková i historická tradícia umožňuje zachovať identitu národov a etnických spoločenstiev v rámci integrovaného spoločenstva.

Špecifickú zložku v takomto procese tvoria jednotlivé slovanské národy. Tie utvárajú makrokultúrny priestor, kde sa z religiózneho hľadiska vedľa seba naplno realizujú dve kultúrne a obradové tradície. O slovanskom priestore možno teda na tomto základe hovoriť ako o integrujúcom prostredí, kde sa jednotlivé národno-religiózne i obradové tradície navzájom stretávajú,

prekrývajú i vzájomne ovplyvňujú. Prepojenie medzi slovanským východom a západom je teda jednoznačné; možno ho sledovať počas celého vývinového obdobia už od najstarších čias.

Zaujímavé je však sledovať aj nábožensko-kultúrny rámec slovanského prostredia i poukázať na integrujúce činitele v jazykovo-historickom vývine. Ten je jasne doložitelný nielen v smere východ – západ, ale aj v smere sever – juh a naopak, ku ktorému sa viažu aj teórie o pôvode a dunajskej pravlasti Slovanov. Takýto integrujúci prvok je zreteľný vo väčšine slovanských jazykov, lebo je spoločným dedičstvom z čias slovanskej jazykovej jednoty, ktorá trvala do 10. storočia. Aj veľkomoravské a cyrilo-metodovské dedičstvo, preklady bohoslužobných kníh i Biblie do jazyka zrozumiteľného všetkým Slovanom odkrýva panorámu ďalších možných súvislostí. Ved' dedičmi cyrilo-metodovskej tradície sú všetci Slovania hlásiaci sa ku kresťanským hodnotám bez rozdielu náboženskej i obradovej príslušnosti.

Sformovanie staroslovienciny ako literárneho i administratívneho jazyka svedčí o vysokom stupni nielen jazykového, ale aj kultúrneho vývinu, lebo existencia spisovného jazyka Slovanov je dôležitým preukazným znakom vzdelanosti a kultúry. Spisovný jazyk totiž obsahuje sumár pojmového aparátu, ktorým je možné pomenovať nielen základné prostriedky každodenného života, ale obsahuje taký pojmový aparát, ktorým je možné vyjadrovať aj religiózno-filozofické i administratívne termíny. Práve takým bol jazyk veľkomoravských Slovienov. Treba tu preto spomenúť nielen preklad bohoslužobných kníh a Biblie, ale aj *Zakon sudnyj ljudem*, ktorý bol adaptáciou časti byzantského zákonníka nazývaného *Ekloga*, vypracovanie cirkevno-právnych textov pre veľkomoravskú cirkev nazývaných aj *Metodova syntagma*, ktorá je príkladom prispôbenia byzantských kánonických zbierok požiadavkám rodiacej sa slovanskej cirkvi. Treba spomenúť aj ďalší právnický text nazvaný *Napomenutie vladárom*, ktorý svedčí o veľkých vyjadrovacích možnostiach prvého slovanského spisovného jazyka na veľkej Morave, hoci uvedené pamiatky sa do okruhu kultúrnych písomností v recenzovanej monografii nedostali.

Osobitný okruh písomností tvoria pamiatky napísané v jednotlivých národných redakciách cirkevnej slovančiny. Najvýznamnejším písomnostiam sa venuje osobitná pozornosť predovšetkým pri výklade kultúrnych a religióznych dejín príslušných národov, ku ktorým sa tieto pamiatky viažu. Na Slovensku je táto tradícia prerušená, hoci už od 15. storočia máme cyrilské pamiatky, ktoré poukazujú na prepojenie latinskej i byzantskej obradovej a kultúrnej tradície.

Osobitný okruh tvorí slovanský folklór, ktorému autori monografie venujú pozornosť nielen na začiatku prezentovanej publikácie, ale s jednotlivými národnými folklórnymi osobitosťami sa možno stretnúť aj v príslušných kapitolách venovaných slovanským národom. Slovanský folklór sa prezentuje ako najvýznamnejší zdroj poznávania najstarších slovanských tradícií. Rozličné poverové rituály, obyčaje z pohanských čias i rozprávkové alegórie utvárajú jedinečný fond, v ktorom sa uchováva celý rad archaických črt a predstáv, ktoré zachovávajú mnohé duchovné poklady. Niektoré tradície pohanských kultúr sa integrovali do kresťanských predstáv i motívov. Vo svojej integrovanosti i životaschopnosti umožnili sformovať množstvo žánrov ľudovej poetiky, piesňovej i prozaickej tvorby. Ich pestrosť je tak výslednicou rozličných smerovaní, ktoré vyšli z jednotného, integrujúceho počiatku.

Ak sa Cyril a Metod v knihe prezentujú ako predstavitelia integrácie slovanských kultúr a zakladatelia spisovného slo-

vanského jazyka, potom cirkevný rozkol v roku 1054 (známy aj ako spor o Filioque) sa v recenzovanej monografii kladie na začiatok narušenia integrity kultúry slovanských národov a rozpadu *Pax Slavia Christiana* na dobre známe konglomeráty *Slavia Latina* a *Slavia Orthodoxa*. Napriek tejto novej situácii sa vzťahy medzi slovanskými konglomerátmi neprerušili, o čom svedčí napríklad kult sv. Václava a Ludmily v Rusku, kult Borisa a Gleba v Čechách, zachovanie hlaholiky medzi benediktínmi v Chorvátsku, úcta k ikonám presvätej Bohorodičky v latinskom obradovom prostredí (napríklad Čenstochovská v katolíckom Poľsku, Počajevská, Póčanská, Klokočovská ikona, ikona Matky ustavičnej pomoci v zmiešanom latinsko-byzantsko-slovanskom obradovom prostredí i mnohé ďalšie), rozšírenie barokového slavizmu v typicky ortodoxnom prostredí byzantskej cirkvi v Rusku a na Ukrajine.

Osobitným príkladom prepojenia Slovanov je rozvoj cyrilometodovského kultúrneho dedičstva v Bulharsku po vyhnaní Metodových žiakov z Veľkej Moravy. Hoci sa kristianizácia do Kyjevskej Rusi dostala od predstaviteľov byzantských misií už počas vlády sv. Vladimíra Veľkého, kyjevského kniežaťa, v roku 988, cirkevná slovančina sa do Kyjevskej Rusi dostala až prostredníctvom Bulharov. Netreba tu však obísť ani vzťah Rusi k priemyslovským a slavníkovským Čechám a k včasnofeudálnemu Uhorsku. Kontakty medzi týmito dvoma kultúrnymi a náboženskými priestormi prechádzali práve cez Karpaty, východné Slovensko a Halič. Netreba zabudnúť ani na emauzský kláštor „na Slovanoch“ ako na centrum slovanskej vzdelanosti a kultúry v Čechách. Osobitným príkladom rozvoja západnej kultúry je renesancia, ktorá našla svoje opodstatnenie aj v slovanskom kultúrnom prostredí i rozvoj barokovej kultúry, ktorá sa odrazila v Čechách, Poľsku, na Slovensku i Ukrajine. Osobitným príkladom rozvoja barokovej kultúry je práve Kyjevsko-mohyľanská akadémia. Samostatnú kapitolu tvorí prijatie cirkevnej únie pravoslávnych veriacimi v Haliči, na Slovensku, Podkarpatskej Rusi i Marmaroši.

V recenzovanej monografii, v ktorej sa predovšetkým prezentujú kultúrno-historické tradície jednotlivých národov i národných spoločností, pričom sa do úvahy berú aj ďalšie kvalitatívne zmeny závislé od historicko-spoločenských podmienok v slovanskom, európskom i svetovom rámci, sa samozrejme stretne s niektorými zovšeobecňujúcimi informáciami. Napriek tomu snaha o ucelenú a široko koncipovanú prezentáciu slovanskej kultúry umožňuje sprehľadniť mnohé poznatky z kultúrnych dejín Slovanov a istotne prispieje ku komplexnému poznaniu slovanskej kultúry v európskom i svetovom rámci.

Peter Žeňuch

## Ruská kultúrna misia na Slovensku

V dňoch 1. – 6. apríla 2003 sa na Slovensku uskutočnila mierotvorná misia Štátnej akadémie slovanskej kultúry z Moskvy pod názvom Mladosť slovanského sveta. Delegáciu viedli vedeckí a pedagogickí pracovníci Štátnej akadémie slovanskej kultúry z Ruskej federácie: rektorka Izolda Kučmajevová, profesor Michail Gromov a riaditeľ vedecko-vvskumného slavistického centra Georgij Meľnikov. Rektorka je zároveň zástupkyňou prezidenta Medzinárodnej asociácie vysokých škôl Slovanský svet.

Štátna akadémia slovanskej kultúry (Государственная академия славянской культуры – ГАСК) bola zriadená vládou Ruskej federácie a má štatút vysokej školy. Slávnostné otvorenie sa uskutočnilo 21. septembra 1992 v Boľšom Uspenskom sobore v Moskve. V štatúte ГАСК sa hovorí o vysokej škole ako o pracovisku nového typu, ktoré vzniklo v súlade s potrebami kultúrneho obrodovania ako najdôležitejšej podmienky skutočnej obrody Ruska. Jej poslaním je pomáhať pri obnove duchovných pilierov kultúry a vzdelávania, pri nazeraní na svet v jeho transcendentnosti, komplexnosti, pri výchove „duchovného človeka“, kde vládne duch Puškinovho lýcea z Čárského sela, ktorý je oslobodený od autoritatívneho, direktívneho riadenia a založený na princípoch úcty k slobode osobnosti, na dialógu. Akadémii treba chápať, ako zdôrazňovali jej predstavitelia, ako symbol vernosti Moskve, Rusku, slovanskému svetu a ruskej pravoslávnej cirkvi. V sľube, ktorý skladajú študenti, sa ďalej hovorí, že štúdium v Akadémii je cestou hľadania prameňov duchovnej jednoty slovanských národov. Tajomstvo ich jednoty spočíva zároveň v etnickej a kultúrnej rozmanitosti.

Akadémia má 7 fakúlt a 15 katedier, ktoré pôsobia v Moskve, pobočky sú v Tveri a Obninsku. Svoju činnosť vyvíjajú tieto fakulty: Fakulta kulturológie (sem patrí aj Katedra slavistiky), Filologická fakulta (pod ňu spadá Katedra teórie a histórie ruského jazyka), Lingvistická fakulta, kde možno študovať slovanské jazyky (slovenčina sa tu však zatiaľ neštuduje), Psychologická fakulta, Choreografická fakulta, Fakulta výtvarného umenia, Hudobná fakulta. Súčasťou vysokoškolského komplexu je aj vlastný pravoslávny kostol, múzeum slovanských kultúr a umelecké súbory.

Výskumná činnosť, je popri iných pracoviskách sústredená na Katedre slavistiky v Centre slavianorossiky. Centrum je zamerané na štúdium histórie a kultúry slovanských národov, na komparatistiku ruského jazyka s ďalšími slovanskými jazykmi z hľadiska historického aj súčasného. Je zodpovedné aj za vydávanie trojväzbového diela *Dejiny kultúr slovanských národov*.

Mierotvorné misie, ktoré Akadémia uskutočňuje od svojho založenia, majú za cieľ :

- štúdium konkrétnej navštívenej oblasti, krajiny s jej prírodnými aj kultúrnymi osobitosťami,
- návštevu kultúrnych a vedeckých inštitúcií,
- uzatvorenie dohôd o vzájomnej spolupráci, študijných a pracovných pobytoch študentov, vedeckých pracovníkov, učiteľov,
- organizovanie spoločných konferencií, výstav,
- zoznamovanie sa s ruskou kultúrou v rôznych krajinách, v ktorých sa misia organizuje,
- uctenie si pamiatky padlých ruských a sovietskych vojakov pri oslobodzovaní konkrétnych krajín, slúženie omši v pravoslávnych kostoloch.

Misie sa vždy uskutočňovali pod záštitou vlády Ruskej federácie, Ministerstva školstva a Moskovského patriarchátu. Spolu so slovenskou misiou sa realizovalo doteraz osem misií. Prvá sa uskutočnila v Tversku v roku 1993, kde sa nachádza pobočka Akadémie. Bol predstavený projekt *Regionálne kultúrne štýly* a výsledky archeologických vykopávok daného regiónu. Druhá misia sa konala v Poľsku v roku 1994. Výsledkom bolo viacero podpísaných dohôd o vzájomnej spolupráci napr. aj pri vyučovaní ruštiny na letných kurzoch. Tretia misia bola v roku 1995 v Moskve. Jej výsledkom boli viaceré dohody s múzeami a kláštorami, napríklad s múzeom Andreja Rubľova, kde môžu študenti Akadémie absolvovať prax. Štvrtá eta-

pa sa uskutočnila v roku 1996 v Bulharsku. Tu boli podpísané dohody o spolupráci s fondom Slovania a Slovanskou univerzitou v Sofii. Výsledkom misie sú aj periodické stretnutia mládeže pod názvom *Slovanský svet: pramene, osud, perspektívy*. V roku 1997 sa konala misia v Čechách a prezentácie Akadémie v rôznych mestách, napr. v Prahe, Brne, Olomouci, Karlových Varoch. Výsledkom boli viaceré dohody o vedeckej spolupráci v oblasti slavistiky i dohoda o reštauračných prácach v pravoslávnom kostole sv. Juraja pri ruskom veľvyslanectve v Prahe. Šiesta etapa sa uskutočnila v roku 2000 v Srbsku pod názvom *Pravoslávne sviatky Srbska v svetovom kultúrnom dedičstve*. V roku 2001 sa uskutočnila siedma etapa na Cypre. Misia nebola vybrať náhodne, pretože celá Európa, slovanský svet nevnímajúc, preberala z Cypru, centra stredomorskej civilizácie, kultúrne hodnoty, ktoré majú mimoriadny význam najmä pre južných a východných Slovanov.

1. – 6. apríla 2003 sa uskutočnila ôsma etapa misie na Slovensku. V rámci programu sa uskutočnila prezentácia Akadémie v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca a v Ruskom centre vedy a kultúry v Bratislave, v Matici slovenskej v Martine za prítomnosti jej predsedu J. Markuša, DrSc., riaditeľa Slavistického kabinetu SAV profesora J. Doruľu, DrSc., a vedúceho Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity doc. J. Pavloviča, CSc. Ďalšie stretnutia sa uskutočnili na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity a na pôde Pravoslávnej eparchie v Prešove.

V rámci misie rektorka Akadémie odovzdala dvom predstaviteľom slovenskej rusistiky a kultúry diplom o zapísaní do Zlatej knihy GASK za prínos a uchovávanie kultúrnych a duchovných hodnôt Slovenska ako súčasť svetového kultúrneho dedičstva. Toto ocenenie bolo udelené doc. PhDr. Eve Kollárovej, CSc., a básnikovi Milanovi Rúfusovi. Na základe rozhodnutia Akademickej dumy GASK obidvaja ocenení boli poctení aj udelením vedeckej hodnosti profesora.

Eva Kollárová pôsobí na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Belu v Banskej Bystrici, je predsedníčkou Asociácie rusistov Slovenska, členkou prezidia Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry, hlavnou redaktorkou medzinárodného časopisu Ruský jazyk v centre Európy. Profesúra a zápis do Zlatej knihy GASK jej boli udelené za prácu pedagogičky, filologičky, kulturologičky, autorky učebníc, neúnavnej propagátorky a organizátorky podujatí súvisiacich so šírením ruskej a slovenskej kultúry.

Milan Rúfus získal ocenenie za celoživotné dielo básnika, esejistu, prekladateľa ruskej literatúry, za morálnu autoritu porovnateľnú s autoritou L. N. Tolstého na prelome 19. a 20. storočia v Rusku.

Slavistický kabinet SAV dostal od Štátnej akadémie slovenskej kultúry v Moskve do daru publikáciu *Dejiny kultúr slovanských národov* (prvý diel). Spolupráca slovenských vedeckých a pedagogických pracovníkov so Štátnou akadémiou slovenskej kultúry v Moskve by mohla vyústiť do konkrétnych projektov, tak ako tomu bolo aj v iných krajinách.

Anna Pavlásková

**ТЕРЗИЋ, Б.: Руско-српске језичке паралеле.**  
Београд : Славистичко друштво Србије 1999. 372 с.

Je nesporné, že po spoločenských a politických premenách, ktoré sa uskutočnili pred desiatimi rokmi, sa rusistika

u väčšiny slovanských národov dostala do hlbokej krízy. Isté je i to, že táto kríza rusistiky bude mať už v najbližšej budúcnosti negatívne dôsledky nielen pre túto disciplínu, ale i pre celú slavistiku. A to už aj preto, že v rámci slavistiky dominovala rusistika nielen v teoretickej oblasti, pri gramatických komparatívnych opisoch, ale slúžila za vzor aj v lexikografii pri rozpracúvaní lexikologicko-lexikografických koncepcií i pri tvorbe rusko-inoslovanských a inoslovansko-ruských slovníkov. Slavisti si dnes túto skutočnosť dobre uvedomujú, zostávajú však pred živelnosťou tejto krízy poväčšine bezradní.

Preto pôsobia povzbudzujúco a inšpiratívne iniciatívy na udržanie a ďalší rozvoj rusistiky srbských rusistov a slavistov, ktorí i napriek zložitej hospodárskej a politickej situácii v podmienkach hospodárskeho embarga a politických sankcií s vypätím všetkých intelektuálnych tvorivých síl robia všetko preto, aby si rusistika v Srbsku a Čiernej Hore udržala dosiahnutú úroveň i rozsah primeraný kultúrnym potrebám srbského národa.

Pravda, pre srbskú rusistiku je vôbec príznačné, že už tradične bola pevnejšie začlenená do slavistiky, než to bolo u ostatných slovanských národov. A platí to i o súčasnosti. Presvedča nás o tom už prevažne rusistických príspevkov v reprezentatívnych zborníkoch *Slavistika* (I. – VII.), ktoré prinášajú materiály zo sympózií, organizovaných každoročne pod názvom *Skup slavista*, na ktorých sa rusistika prezentuje v úzkom spojení s ostatnými slovanskými filológiami i srbsistikou. Treba však pripomenúť, že vedecká rusistika má u Srbov dlhú tradíciu, nepomeme dlhšiu ako napríklad rusistika na Slovensku. Srbi už pred piatimi rokmi veľkolepo zaznamenali 120. výročie vzniku samostatnej katedrie rusistiky na Belehradskej univerzite veľkým medzinárodným sympóziom, z ktorého vyšiel cenný zborník prevažne komparatívnych rusistických prác (porov. Slavica Slovaca, 1999, s. 86-88). Okrem toho srbská rusistika i organizačne je tradične súčasťou slavistiky tak v akadémií, ako aj na fakultách v rámci katedry slavistiky. A takto je i v súčasnosti zaradená do celonárodného výskumného slavistického makroprojektu *Конфонативни истраживања српског и других словенских језика*. Starostlivosť srbskej slavistiky o rusistiku potvrdzuje i kompletná bibliografia lingvistickej rusistiky za ostatných päťdesiat rokov (Пипер, П.: *Библиографија југословенске лингвистичке русистике*. Том I. 1945 – 1975; том II. 1976 – 1985; том III. Нови Сад : Матица српска 1986 – 2000).

Dobrou vzpruhou srbskej rusistiky sa naposledy stala i nová séria slavistických publikácií pod názvom *Славистичка библиотека* založená pred piatimi rokmi, v ktorej už vyšli tri rusistické práce a štvrtá je v tlači. Ako v poradí druhá kniha tejto série vyšli štúdie Bogdana Terzića (1928), nestora srbskej rusistiky, pod názvom *Руско-српске језичке паралеле / Руско-сербские языковые параллели*, ktorá predstavuje jeho najvýznamnejšie práce. Štúdie sú napísané striedavo v srbskom i ruskom jazyku.

Hlavnou výskumnou oblasťou B. Terzića sú teoretické otázky konfrontácie slovanských jazykov, ktorých výsledky aplikoval najmä v oblasti rusko-srbskej derivatológie, ako aj pri výskume vplyvu ruského jazyka na spisovnú srbečinu. Jeho druhou, nie menej významnou výskumnou oblasťou sú dejiny rusko-srbských vzťahov najmä so zreteľom na vznik novosrbského jazyka. Značnú pozornosť venuje i významným osobnostiam srbskej a ruskej slavistiky. Keďže súbor štúdií B. Terzića predstavuje prierez jeho vedeckou tvorbou, spomenuté oblasti sa v knižke podávajú v piatich osobitných kapitolách.

V prvej kapitole pod názvom *Теоријско-методолошка*



питања конфрационализиране (s. 9-64) nachodíme sedem štúdií publikovaných v rozpätí takmer troch desaťročí, v ktorých sa B. Terzić opätovne vracia k metodologickým a teoretickým východiskám konfrontácie slovanských jazykov, pričom sa vyrovnáva s podnetmi iných slavistov a nechýbajú medzi nimi ani slovenskí slavisti. Osobitnú pozornosť pritom venuje najmä terminologickým otázkam porovnávania a vzťahu synchronie a diachronie. B. Terzić navrhuje vyhradiť termín *komparácia* pre diachronické porovnanie, *konfrontácia* pre geneticky príbuzné jazyky a *kontrastovanie* pre geneticky nepríbuzné jazyky. V rámci synchronnej konfrontácie pripúšťa i exkurzy do diachronie, ak takéto exkurzy pomôžu porovnávaný jav bližšie vysvetliť. Prednosťou úvah o metodologických a teoretických predpokladoch konfrontácie je skutočnosť, že sú determinované výskumom konkrétneho jazykového materiálu, ktorý podáva v druhej kapitole *Конфронтативна дериватологија* (s. 65-170), a to najmä analýzou využívania formálne rovnakých sufixov v ruštine a srbčine pri tvorbe slov. V tejto kapitole si autor overuje teoretické východiská z prvej kapitoly, pričom kladie dôraz na komplexnosť opisu. Preto v jeho konfrontáciách nechýbajú ani štatistické zistenia používania jednotlivých sufixov v oboch porovnávaných jazykoch. Nevyhýba sa pritom ani nevyhnutnej interferencii spisovnej ruštiny a srbčiny. Naopak. Tú však podáva najmä v tretej kapitole *Актуелни језички контакти* (s. 171-228), v ktorej sa zaoberá osobitne rusizmami v spisovnej srbčine nelen z hľadiska súčasného, ale i historického. V súvislosti s rusizmami v srbčine venuje B. Terzić značnú pozornosť i jazykovej kultúre súčasnej spisovnej srbčiny. V tejto oblasti sa v Srbsku pokladá vari za najkompetetnejšieho odborníka. Svedčí o tom i jeho spolutorstvo v príručkách jazykovej správnosti (spolu so srbistami E. Feketom a D. Čupicom) pod názvom *Слово о језику – језички поучник* (Beograd, књига прва 1996, књига друга 2002). O tom, že Terzićove poznatky o rusizmoch v srbčine sú spoľahlivé, presvedča nás i päť štúdií štvrtej kapitoly *Из историје русско-српских језичких контаката* (s. 229-282), v ktorej priamo na historickom jazykovom matriáli sleduje prienik rusizmov do srbčiny už od prvej tretiny 18. storočia.

Posledná kapitola knižky *Личности* (s. 283-263) je cená najmä pre dejiny slavistiky. Aj keď sa B. Terzić vo svojich štúdiách neustále vracia k R. Košutićovi (1866 – 1949), slavistovi a zakladateľovi srbskej rusistiky, v prvej štúdií tejto kapitoly sa ho pokúsil zaradiť do kontextu svetovej slavistiky tak, že uvádza hodnotenia Košutićovho diela z pera najvýznamnejších slavistov publikovaných v súdobých svetových slavistických časopisoch prvých desaťročí 20. storočia. Sami ruskí slavisti hodnotili Košutićovo dielo *Фонетика русского языка* (vyšla v Petrohrade 1919) ako najlepšiu fonetiku ruštiny najmenej v prvej tretine 20. storočia (v Belehrade vyšla ešte i v roku 1969).

V druhej štúdií tejto kapitoly píše B. Terzić o vzájomných vzťahoch V. V. Vinogradova a srbských slavistov. S osobitnou pietou píše Bogdan Terzić v tretej štúdií o slavistovi Nikitovi Iljićovi Tolstom, vnukovi L. N. Tolstého, ktorý pokladal Srbsko za svoju druhú domovinu, keďže sa tu narodil ako dieťa ruských emigrantov a prežil tu prvých 22 rokov života. A rovnako ho ako svojho vnímajú i srbskí slavisti. V posledných troch štúdiách B. Terzić približuje troch srbských slavistov i svojich bezprostredných učiteľov – Radoslava Boškovića (1907 – 1983), autora porovnávacej gramatiky slovanských jazykov, ktorá vyšla i v ruskom preklade (v Moskve r.

1984), Kirila Fiodorovića Taranovského (1911 – 1993), srbského slavistu ruského pôvodu a svetoznámeho verzológa, ktorý svoje slavistické pôsobenie skončil na harvardskej univerzite a napokon srbského slavistu Radovana Lalića (1908 – 1972).

Súbor štúdií B. Terzića uzatvára bibliografia jeho slavistických a rusistických prác a jadrný doslov slavistu a rusistu Predraga Pipera.

B. Terzić je rusista a slavista, ktorého výskumný rádius je široký, ktorý bol celé polstoročie v srbskej rusistike vedecky i osobnostne výrazne prítomný. Tým, že táto kniha predstavuje prierez jeho celoživotným slavistickým, najmä rusistickým dielom, podáva okrem vlastného hodnotného obsahu i obraz úrovne rusistického myslenia a hľadania nových, predovšetkým komparatívnych a konfrontačných výskumných metód v Srbsku za ostatných päťdesiat rokov.

Emil Horák

## Bulhari na Slovensku (Etnokultúrne charakteristiky a súvislosti)

Pod týmto názvom sa v dňoch 15. – 17. októbra 2003 konala v Bratislave medzinárodná vedecká konferencia, ktorá prezentovala výsledky prvého komplexného výskumu Bulharov žijúcich na Slovensku. Konferencia prebiehajúca v rámci bilaterálneho bulharsko-slovenského výskumného projektu rovnomeného názvu bola postavená interdisciplinárne a zohľadnila výsledky výskumov vo vybraných lokalitách na Slovensku. Jej cieľom bola sumarizácia základných poznatkov o doteraz systematicky a vo väčšom rozsahu nesledovanej problematike bulharskej diaspory, ktorá sa formovala na území Slovenska od 19. storočia po súčasnosť. Hlavnými usporiadateľmi konferencie boli Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied a Ústav pre výskum folklóru Bulharskej akadémie vied v spolupráci s ďalšími inštitúciami.

Po slávnostnom otvorení rokovania riaditeľkou ÚEt SAV G. Kiliánovou a úvodnom príhovore veľvyslancu Bulharskej republiky v Bratislave J. Goleva odznelo 19 referátov účastníkov z Bulharska, Čiech a Slovenska.

Vstupné referáty boli zamerané na historické okruhy problémov. O prvej migračnej vlne bulharských záhradníkov a neskôr i poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku od 20-tych do prvej polovice 50-tych rokov minulého storočia hovoril K. G ä r d e v (Sofia).

Právne postavenie Bulharov v súvislosti s prvými dohodami a konvenciami o ich pobyte v ČSR, ako aj o ich živnosti a zbavení poplatkov, otázky založenia prvého konzulátu a vzťahy Slovenského štátu a Bulharska rozoberal J. R y c h l í k (Praha).

Sociálnu stratifikáciu konkrétneho spoločenstva prezentoval P. L a c k a n i č (Prešov), ktorý uviedol charakteristiku súčasnej prešovskej komunity.

Zaujímavý bol aj pohľad na bulharských vysokoškôlkov v súčasnej Prahe, ktorý vyplynul z dotazníkového prieskumu českých kolegov vedených M. M o r a v c o v o u (Praha).

Koordinátor projektu V. P e n ě v analyzoval teoretické i metodologické otázky spojené s terénnym výskumom etnickej menšiny v inoetnickom prostredí a etnokultúrne kódy vzájomného pôsobenia. Vychádzajúc z rozmanitosti nejednoznačnej terminológie označujúcej národnostnú menšinu, navrhol používanie termínu „etnodisperzné spoločenstvo.“

Slovenským Bulharom „druhej generácie“ a bulharské-

mu kultúrnemu kódu bol venovaný referát N. Raškovej (Sofia).

Predstavy o „inakosti“ Bulharov na Slovensku, utvorené pohľadom vychádzajúcim z pozície „my – oni,“ nezriedka ovplyvneným negatívnymi stereotypmi, charakterizoval I. Nikolov (Sofia).

S. Antovová (Sofia) sústredila svoju pozornosť na etnicky zmiešané manželstvá uzatvárané medzi Bulharmi a Slovákmi.

Religiozita ako jeden zo základných znakov identity národa bola hlavnou témou referátu K. Michalovej (Sofia), ktorá sa opierala o výskum vo východoslovenských mestách, najmä v Michalovciach.

Emotívne ladený bol príspevok V. Matevovej (Sofia) o pestrosti a emocionálnej nasýtenosti ženských obrazov bulharskej spoločnosti na Slovensku.

Citovo podfarbený bol aj referát R. Maxudovej (Plovdiv) o mieste a úlohe bulharskej knihy v každodennom živote bulharských priťahovalcov a ich potomkov na Slovensku.

Jazyk ako jeden z najdôležitejších atribútov identity národa bol v centre záujmu niekoľkých jazykovedcov. Slovenčine Bulharov a jej vývinu v slovenskom prostredí na základe pozorovaní vo vlastnej rodine bol venovaný referát V. Blánara (Bratislava), ktorý vychádzal z teoretických postulátov medzijazykových interferencií.

Z iného aspektu posudzovala medzijazykové interferenčné vzťahy M. Košková (Bratislava), ktorá sa zamerala na Bulharov z východného Slovenska, najmä z Michaloviec a okolia. Zároveň uviedla niektoré prvky vzájomného pôsobenia či prenikania kultúr bulharskej menšiny a slovenskej majority.

Teoreticky fundovaný príspevok o extralingvistických faktoroch vplyvujúcich na reč Bulharov, ktoré zákonite vedú k jazykovým konfliktom, predniesla S. Jovová - Dimitrova (Sofia).

Akým smerom by sa mal uberať terénny výskum jazyka Bulharov na Slovensku, upozornil V. Panajotov (Sofia), ktorý opierajúc sa o typológiu bulharčiny a slovenčiny, načrtnol predpokladané konfliktné javy.

O výsledkoch dotazníkového prieskumu na tému *Aki sú slovenski Bulhari?* informovala Z. Beňušková (Bratislava).

R. Lužica (Bratislava) rozoberal postavenie Bulharov v štruktúre minoritného vysielania verejno-právnych médií a naznačil úskalia a ťažkosti spojené s ich prezentáciou vo vysielaní slovenskej televízie a slovenského rozhlasu.

Svojrázny doplnením uvedených historických, etnologických a jazykových výskumov bol príspevok J. Botíka (Bratislava), ktorý priblížil život bulharských Slovákov z konca 19. stor. ako nositeľov bulharských kultúrnych tradícií.

Na záver konferencie si jej účastníci mohli vypočuť dramatický životný príbeh Ch. Bakrova, ktorý zapadá do mozaiky pohnutých osudov bulharských emigrantov na Slovensku.

V rámci okrúhleho stola, ktorý bol súčasťou rokovania, prebehla spontánna výmena názorov na páľivé problémy týkajúce sa života bulharskej menšiny, ako napr. otázka cirkevnej organizovanosti bulharskej minority a možnosti zúčastňovať sa na bohoslužbách celebriovaných bulharským duchovným, otázky vydávania odborných a populárnych publikácií, izolovanosť a absencia spolupráce bulharských inštitúcií v Bratislave a iné.

Príspevky prednesené na konferencii budú uverejnené v pripravovanom zborníku.

Mária Košková

## Rossica Bratislavensia I. Jazykovedný zborník Katedry ruského jazyka a literatúry.

Bratislava : Univerzita Komenského 2002. 172 s.

Hodnotnou prezentáciou výsledkov vedeckého výskumu členov Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa stalo vydanie prvého zväzku zo série vedeckých spisov s názvom *Rossica Bratislavensia I.* Zborník tvorí 9 príspevkov pracovníkov katedry a lektoriek ruského jazyka, ktoré pôsobili na tejto katedre. V úvode (s. 5-6) redakčná rada uvádza, že tematika jednotlivých príspevkov je spätá s náplňou štúdia rusistiky na Filozofickej fakulte UK a že príspevky metodologicky rešpektujú súčasné trendy lingvistických výskumov a didaktický cieľ. V úvode sa deklaruje aj výzva pracovníkov katedry k intenzívnym kontaktom pri formulovaní cieľov vedeckého výskumu a ich publikovaní.

Príspevok *Ksenoleksika ispanškogo proischozhenija v ruskom jazyke perioda 60 – 90-ch godov 20 veka* (s. 7-24, autorka E. N. Barjšniková) je zameraný na preberanie cudzích slov – hispanizmov – do ruštiny. Okrem diachronickej charakteristiky, kde sa preberanie hispanizmov posudzovalo na rovine okazionalizmov a exotizmov, autorka v štúdiu uplatnila sociolingvistický prístup doplnený rozsiahlou excerpciou z tlaču a periodík. Popri formálnej stránke prevzatých slov si autorka všimá aj gramatickú adaptáciu sledovanej skupiny nedomácich slov v ruštine.

V príspevku *K voprosu o suppletivizmach v ruskom i slovackom jazykach* (s. 25-29) autorka J. Benkovičová upozorňuje na potrebu dôslednejšie preskúmať problematiku suppletivizmu v slovenčine. Vyžaduje si to konfrontačné štúdium slovenčiny s inými jazykmi, v ktorých je otázka suppletivizmov spracovaná dôslednejšie. Vedecká hodnota príspevku je v jeho teoretickej aj metodologickej orientácii, vo využití výsledkov konfrontačného výskumu pri vyučovaní ruštiny s dosahom na medzijazykové kontrasty geneticky príbuzných jazykov.

Ďalší príspevok J. Benkovičovej *S. I. Ožegov i jeho leksikografičeskije nasledniki: informacija o novyx tolkovyx slovariach ruskogo jazyka* (s. 31-36) je hodnotným príspevkom v oblasti dejín ruskej lexicografie. Text možno pokladať za súčasť dejín ruskej jazykovedy 20. storočia a okrem historiografického charakteru obsahuje aj významný hodnotiaci aspekt. Autorka príspevku na tento aspekt upozorňuje v súvislosti s novšími vydaniami klasického Ožegovovho slovníka, ktoré sú rozšírené o novú štylistickú charakteristiku lexičky, prehodnocujú sa ich pôvodné významy a aplikujú sa súčasne, nové kritériá vedeckej lexicografickej teórie.

V príspevku *Dvojjazyčnā lexikografija a tvorba prekladových slovníkov (na materiāli slovensko-ruských právnických slovníkov, s. 37-55)* autorka M. Jankovičová upozorňuje na odlišný metodologický prístup pri koncipovaní všeobecného (filologického) a odborného prekladového slovníka. Rozdiel medzi týmito slovníkmi spočíva v tom, že vo všeobecnom – filologickom – slovníku sa spracúva bežná slovná zásoba, v odbornom ide o spracovanie odbornej terminológie. Metodológiu spracovania odbornej terminológie ilustruje autorka právnickou terminológiou. Napriek tomu, že ide len o oblasť práva, závery, ktoré autorka formuluje v príspevku, majú presvedčivú metodologickú povahu.

Zvukovej rovine ruštiny – problematike fonematickosti ruských spoluhlások k', g', ch', resp. mäkkostnej neutralizácii v súčasnej spisovnej ruštine – venovala dva príspevky O. Kulelova. V prvom z nich *V prospech fonematickosti ruských*

spoluhlások *k', g', ch'* (s. 57-68) autorka analyzuje artikuláciu velár, resp. palatovelár v spojení s rôznymi vokálmi v závislosti od pozície (koreňové morfémy, hranica morfémy). O. Kuželová konštatuje, že v súčasnej ruštine sa jednodielnosť mäkkostnej podkorelácie na pozadí dištingtívneho príznaku neostrot' – ostrot' naruša a vzniká podkorelácia podľa dištingtívneho príznaku neostrot' – ostrot', ktorú tvorí 6 konsonantických foném: *k – k', g – g', ch – ch'*. Vo svojom ďalšom rozsiahlom a metodologicky precízne koncipovanom príspevku *Mäkkostná neutralizácia v súčasnej spisovnej ruštine* (s. 69-92) si O. Kuželová všima významnú zložku fonologického systému ruštiny – mäkkostnú neutralizáciu - od teoretickej formulácie problému až po jeho vyústenie do metodicko-praktického cieľa. Príspevok sa vyznačuje vysokou teoretickou i metodologickou úrovňou a má veľkú poznávaciu hodnotu.

V príspevku *Reduplikácia častíc by v ruskom jazyku* (s. 93-102) sa Z. Hosszúová zamerala na otázky, ktoré akoby boli na okraji jazykovedných záujmov. V skutočnosti ide o rozsiahly problém, ktorý by si na základe doterajších poznatkov z morfológie a syntaxe žiadal komplexnejšie spracovanie aj vo všeobecnosti, teda nie s ohľadom na posudzovaný príspevok. Tým by sa otvorili možnosti opierať sa nielen o práce všeobecno-jazykovednej povahy, ale integrovať do problematiky aj tradičné historickojazykovedné, najmä však novšie synchronickojazykovedné práce (Lomtev, Ivanov, Borkovského monografie o jednoduchej vete a o súvetiach, resp. domáce aj zahraničné syntaktické štúdie), na základe ktorých by bolo možné vo vzťahu k častici *by* a spojkám formulovať presvedčivejšie závery.

V príspevku *Syntaktický systém ruštiny v konfrontácii so slovenčinou – princípy vymedzenia vetných štruktúr ruštiny a slovenčiny* (s. 103-113) klasik rusko-slovenskej porovnávej syntaxe J. Sveltík na pozadí svojich dlhoročných výskumov charakterizuje princípy vymedzenia vetných štruktúr ruštiny a slovenčiny. V príspevku ide o sumarizáciu a vetných vzorcov a syntetizáciu poznatkov, ktoré autor uverejnil v svojej vzácnjej (dnes už klasickej) konfrontačnej syntaktickej monografii a vedeckých štúdiách.

R. Ch. Tugushevoá vo svojom príspevku *O nekotorych osobennostach živoj reči slovakov, čechov i ruskich* (s. 115-121) kladie dôraz na faktickú zložku komunikácie. Príspevok je hodnotný najmä preto, že sa v ňom porovnávajú živé hovorové formuly troch slovanských jazykov a emocionalita výpovedí vyvolávajúca na pozadí tradície významové posuny tých istých lexém. Autorka si v porovnávaných jazykoch všima aj dištingtívne znaky tých istých žánrov.

Odborná a poznávací hodnota príspevkov zaradených do prvého čísla zborníka Katedry ruského jazyka a literatúry *Rossica Bratislavensia I.* sú zárukou aj predzvesťou hodnotnej série vedeckých spisov. Ostáva dúfať, že dobrý zámer s hodnotnými príspevkami sa stane tradíciou, inšpiráciou a významným prínosom pracoviska v oblasti rusistiky a metodológie konfrontačného jazykovedného výskumu.

Pavol Žigo

## Náša účasť na 13. medzinárodnom zjazde slavistov v Ľubľane

(Informácie o tematike 13. medzinárodného zjazdu slavistov, o príprave slovenskej účasti na zjazde a i. pozri v Slavi-

ca Slovaca 2001, roč. 36 a 2002, roč. 37. Pozri aj zborník *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Ľubľane. Príspevky slovenských slavistov*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003. 345 s.)

Na 13. medzinárodnom zjazde slavistov v Ľubľane (15. – 21. augusta 2003) predniesli slovenskí účastníci zjazdu 20 referátov. 14 referátov odznelo na rokovaníach jednotlivých sekcií v rámci schválenej zjazdovej tematiky a 6 referátov bolo prednesených na rokovaníach štyroch tematických blokov. [Osobitne treba vyzdvihnúť skutočnosť, že z celkovo plánovaných dvadsiatich tematických blokov bola slovenským slavistom zverená odborná i organizačná príprava rokovaní v štyroch blokoch.]

Významná bola účasť slovenských delegátov aj na rokovaníach jednotlivých komisií; z celkového počtu 29 komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov majú štyri komisie slovenských predsedov, vo viacerých ďalších komisiách vykonávajú slovenskí zástupcovia funkcie podpredsedov a tajomníkov. Osobitné ocenenie Medzinárodného komitátu slavistov za prácu v príslušných komisiách dostali viacerí ich dlhoroční členovia a funkcionári – V. Gašparíková, J. Bosák a M. Benža.

Z dvadsiatich referátov prednesených na zjazde bolo desať jazykovedných (L. Matejko, L. Bartko – Š. Lipták, A. Ferenčíková, J. Dudášová, M. Pančíková, J. Sabol – I. Bónová, J. Vaňko, J. Doruľa, E. Horák, J. Bosák), štyri literárnovedné (M. Bátorová, A. Valcerová; J. Koška, M. Kusá), tri referáty predniesli slovenskí etnológovia (M. Benža, V. Gašparíková; referát Z. Profantovej v tematickom bloku predniesla V. Gašparíková) a tri referáty predniesli slovenskí historici a archeológovia (P. Šoltés, V. Sedlák, T. Štefanovičová).

Škoda, že na zjazde nemohlo odznieť ďalších desať príspevkov dvanástich slovenských referentov, ktorí vopred uverejnili texty svojich referátov zaradených do zjazdového programu, no z rozmanitých príčin nemohli pricestovať do Ľubľany (Š. Ondruš, P. Žigo, J. Findra, I. Ripka, P. Žeňuch – K. Žeňuchová, E. Brtáňová – T. Vráblová, J. Hvišč, S. Pašteková, K. Buzássyová, J. Steinhübel).

Zjazdové rokovania ukázali, že referáty slovenských účastníkov vzbudili živý záujem prítomných slavistov, dôstojne prezentovali výsledky slovenskej vedy na významnom medzinárodnom fóre. K prezentácii výsledkov slovenskej vedy v príslušných vedných oblastiach významne prispela aj bohatá knižná expozícia, ktorá sa nijako nestrácala vo veľkom komplexe národných slavistických expozícií.

Slovenských účastníkov zjazdu potešil záujem slovenského veľvyslancu v Slovinsku, ktorý osobne prišiel medzi delegátov zjazdu a našiel si čas aj na prijatie zástupcov slovenských slavistov na ambasáde v Ľubľane.

Slovinskí usporiadatelia zjazdu vynaložili maximálne úsilie na zabezpečenie dobrých pracovných podmienok na zjazdové rokovania i na činnosť komisií a Medzinárodného komitátu slavistov. Podarilo sa im utvoriť dobré pracovné i pohostinné spoločenské prostredie. Pomerne veľkú absenciu prihlásených a do programu zaradených referátov sa ťažko dalo výraznejšie ovplyvniť. (Na zjazde bolo prednesených okolo 650 referátov.)

Hlasovanie členov Medzinárodného komitátu slavistov rozhodlo, že 14. medzinárodný zjazd slavistov sa v roku 2008 uskutoční v Macedónsku.

Ján Doruľa

- Aleksič, M. 13, 20  
 Ambruš, J. 115-116, 118  
 Amirova, T., A. 84-85  
 Andraščík, F. 110  
 Andreevsky, P., M. 178  
 Andrić, J. 116, 119-120  
 Andrusov, D. 60  
 Angelov, K. 90  
 Anić, V. 15, 17, 87, 88  
 Antovova, S. 186  
 Artuković, U., A. 115  
 Babjak, J. 95  
 Bacon, R. 83  
 Badstüber, E. 58  
 Bain, A. 83  
 Bajan, P. 78  
 Bajec, A. 12  
 Bajza, J., I. 171  
 Bakárov, Ch. 186  
 Balint, J. 20, 21  
 Ballek, L. 72, 149, 152, 154-155  
 Bal'mont, K. 86  
 Baltovova, J. 179  
 Bandtke, J. 80  
 Banik, A. A. 62  
 Barakova, P. 21  
 Barnetová, V. 155  
 Bartal, A. 58  
 Bartalská, L. 114  
 Bartek, H. 102, 126-129, 132  
 Bartko, L. 72, 187  
 Baryšnikovova, E., N. 186  
 Bátorová, M. 187  
 Baudouin de Courtené, J. A. 85  
 Bečka, V. 121  
 Bel, M. 136, 139, 163  
 Belchnerowska, A. 72  
 Běličová-Křížková, H. 155  
 Belkina, E., S. 7, 11  
 Bella, Š. 116  
 Belousov, K. 60  
 Belyj, A. 86  
 Benešić, J. 87  
 Beniak, V. 115-116, 118  
 Benický, 71  
 Benkó, L. 11  
 Benkovičová, J. 186  
 Beňušková, Z. 186  
 Benža, M. 96, 167-168, 187  
 Berković, J. 116, 119  
 Bernolák, A. 76, 137, 141, 144, 156, 162, 172  
 Betz, O. 51  
 Beuttner, N. 78  
 Bezold, C. 4, 11  
 Bieder, H. 177  
 Bileckij, S. 37-39, 40  
 Blanár, V. 3, 7, 11, 12, 20, 29, 36, 72, 75, 92, 97, 102, 170-171, 186  
 Bogorov, I. 98  
 Bonifačić, A. 114  
 Bónová, I. 187  
 Bosák, J. 187  
 Bošković, R. 185  
 Botik, J. 180-181, 186  
 Božilovova, M. 180  
 Brandner, A. 177  
 Brborić, B. 90-92  
 Brdar, M. 20  
 Breza, E. 79  
 Brodnjak, V. 88  
 Broch, O. 109  
 Brondal, V. 84  
 Broz, I. 87  
 Brozović, D. 87, 91  
 Brtánová, E. 71, 187  
 Budak, M. 113, 118  
 Buffa, F. 83  
 Bühler, K. 85  
 Burda, H. 4, 11  
 Burkard, Th. 135  
 Buzalka, M. 117  
 Buzássyová, K. 28, 187  
 Bytner, J. 80  
 Callaghan, C. 8  
 Cambel, S. 72, 74, 76, 104-111, 125, 128, 132  
 Ciekier, J. 114-118, 120-121  
 Ciger-Hronský, J. 115, 149-150, 152, 154  
 Cleminson, R. 47-48  
 Corner, G. 79  
 Cvetajeva, M. 86  
 Cvetanovski, G. 89, 90  
 Cvetkovski, Ž. 90  
 Čatloš, F. 116  
 Čečetka, J. 116  
 Čechov, A., P. 164  
 Čeripková, M. 29, 36  
 Čermák, F. 10-11, 153, 155  
 Čižmarová, M. 74, 81, 83, 84, 86, 177  
 Čučka, P. 73  
 Čunderlík, A. 117  
 Čyževskij, D. 177  
 Damborský, J. 125-126  
 Daneš, F. 132  
 Daničić, Đ. 87  
 Darahan, Ju. 177  
 Davkova-Gjorgjieva, S. 89-90  
 Dekanová, A. 71  
 Despodov, V. 90  
 Dilong, R. 115  
 Dimitrovský, T. 88-90  
 Dimov, D. 30-36  
 Dmitriev, M., V. 182  
 Dobrovský, J. 74, 76, 80  
 Dobsínský, P. 104, 106, 110  
 Dodevska, Michalkovska, O. 88-89  
 Dolník, J. 20, 29, 36  
 Doránsky, J. 119  
 Doroszewski, W. 75  
 Dorotjaková, V. 155  
 Doruľa, J. 73, 92, 94, 96, 106, 109, 132, 156-159, 161, 169, 184, 187  
 Drinov, M. 179  
 Drosdowski, G. 11  
 Drozdík, L. 11  
 Drvošanov, V. 89  
 Dubrovskij, A., G. 7, 11  
 Dudášová-Kriššáková, J. 73-76, 187  
 Dufka, V. SJ 77-78  
 Dugović, M. 21  
 Dujmović, F. 115, 118  
 Đurčo, P. 72  
 Dvoreckij, I., S. 5, 11  
 Dvořák, P. 166  
 Dybo, V., A. 176  
 Dzendzeliv's'ka, N. 94  
 Dzendzelivski, J. O. 75  
 Dzubáková, M. 110  
 Eichler, E. 11  
 Erenburg, I. 86  
 Fedonjuk, V., S. 177  
 Fejsak, J. 176  
 Fekete, E. 185  
 Feldek, E. 152  
 Ferenčíková, A. 72, 187  
 Fičor, D. 72  
 Figuli, M. 115  
 Filipec, J. 36, 132, 155  
 Filkusová, M. 155  
 Filová, B. 105  
 Findra, J. 187  
 Firlejšová, A. 81  
 Fórišová, M. 157  
 Francisci, J. 104  
 Franková, M. 176  
 Frankowska, B. 72  
 Fritz, G. 119  
 Fronc, B. 119  
 Füllöp, E. 115  
 Füllöp-Miller, R. 53  
 Furdík, J. 36  
 Gacek, M. 62  
 Gáfríková, G. 71, 77, 136  
 Gaj, Lj. 100  
 Gak, V., G. 30, 36  
 Galan, F. 117  
 Galisová, A. 72  
 Gärdev, K. 185  
 Gašpar, T., J. 115-116  
 Gašparíková, V. 96, 105, 110, 187  
 Gavlovič, H. 71  
 Gawarecka, A. 81  
 Gazda, V. 71  
 Gebauer, J. 80  
 Gegioviski, D. 90  
 Genzor, J. 10, 11  
 Georgiev, S. 29, 30, 36  
 Georgijev, E. 21, 36  
 Gerláková, A. 72  
 Gjorgjievska-Tanturovska, L. 90  
 Glovňa, J. 72  
 Gogol', N., V. 152, 177  
 Gojdič, P., P. 70  
 Goleva, J. 185  
 Goreckij, P., J. 12  
 Gorgij, M. 175  
 Grebe, P. 11  
 Gretkowska, M. 81  
 Grigorjanová, T. 29, 36, 92, 94  
 Grimm, J. 6, 11  
 Grimm, W. 6, 11  
 Gromov, M., N. 182-183, 185  
 Gruchmanová, M. 81  
 Grzegorzczkova, R. 23, 28  
 Gudius, M. 58  
 Guševska, L. 90  
 Habovštiak, A. 7, 11, 75, 105  
 Habovštiaková, K. 73  
 Hadžilová, H. 177  
 Halaša, A. 111  
 Handzuková, O. 177  
 Hanka, J. 112  
 Hanudeřová, Z. 75  
 Haraksim, E. 94  
 Harbul'ová, L. 60  
 Harris, Z. 84  
 Harteinstein, K. 23, 28  
 Haugen, E. 75  
 Hauptová, Z. 95  
 Hausenka, M. 78  
 Havránek, B. 85  
 Heriban, J. 57  
 Herms, I. 4, 11  
 Hjelmslev, L. 84  
 Hladký, J. 72  
 Hladyłowicz, K. J. 79  
 Hlinka, A. 113, 122  
 Hnařuk, V. 48, 107-109  
 Hobbes, T. 82  
 Höftmann, H. 4, 11  
 Hojdaš, J. 72  
 Holovackij, J. 110  
 Holuby, E. 105, 111  
 Horák, E. 6, 11, 14, 20, 75, 88, 91, 96-97, 103, 110, 178, 185, 187  
 Horáková, R. 13-14, 20, 90, 178  
 Horányi, A. 136  
 Horecký, J. 28, 36  
 Galan, F. 117  
 Galisová, A. 72  
 Gärdev, K. 185  
 Gašpar, T., J. 115-116  
 Gašparíková, V. 96, 105, 110, 187  
 Gavlovič, H. 71  
 Gawarecka, A. 81  
 Gazda, V. 71  
 Gebauer, J. 80  
 Gegioviski, D. 90  
 Genzor, J. 10, 11  
 Georgiev, S. 29, 30, 36  
 Georgijev, E. 21, 36  
 Gerláková, A. 72  
 Gjorgjievska-Tanturovska, L. 90  
 Glovňa, J. 72  
 Gogol', N., V. 152, 177  
 Gojdič, P., P. 70  
 Goleva, J. 185  
 Goreckij, P., J. 12  
 Gorgij, M. 175  
 Grebe, P. 11  
 Gretkowska, M. 81  
 Grigorjanová, T. 29, 36, 92, 94  
 Grimm, J. 6, 11  
 Grimm, W. 6, 11  
 Gromov, M., N. 182-183, 185  
 Gruchmanová, M. 81

- Jakobson, R. 4, 11, 75, 85  
 Jankovič, J. 112, 115-117, 121  
 Jankovičová, M. 186  
 Jaroš, P. 149, 154-155  
 Jašar-Nastevova, O. 88  
 Javorskij, J. 73  
 Jesenská, Z. 150-152, 154  
 Jesenský, J. 62  
 Jilemnický, P. 115  
 Jóna, E. 103  
 Jovanova-Grusovska, E. 88, 90  
 Jovevova-Dimitrova, S. 186  
 Juhasevyč, J. 73-74, 78  
 Jungmann, J. 83  
 Juříčková, T. 179  
 Kábrt, J. 5, 11  
 Kačala, J. 11, 20, 23, 28, 36, 70, 123, 131-133  
 Kačic, L. 71, 76-78, 94  
 Kaegi, A. 5, 11  
 Kákošová, Z. 71  
 Kaldievova-Zacharevova, S. 179-180  
 Kaliganov, I., I. 182  
 Kamienicki, J. 157  
 Karabínová, K. 157  
 Karevský, S. 85  
 Karpaczewa, M. 13, 17, 20  
 Kautmann, F. 81  
 Kazy, F. 50  
 Kiliánová, G. 185  
 Kindlerová, R. 177  
 Kiuvlievova-Mišajkovo, V. 180  
 Klemensiewicz, Z. 75  
 Klin, V. 74  
 Klinovský, K. 116  
 Kmet, J. 174-175  
 Knappová, M. 72  
 Kočiš, A. 116  
 Kočiš, F. 147  
 Kodajová, D. 96  
 Kodzis, B. 86  
 Kolakovič, T. 121  
 Koli, F. 72  
 Kollár, A., F. 163  
 Kollár, D. 13, 14, 20  
 Kollár, J. 97-100, 113, 103-104  
 Kollárová, E. 184  
 Komorová, K. 157  
 Kondratiuk, A. 81  
 Konzal, V. 95  
 Kopecký, M. 52  
 Kopečný, F. 6, 11, 20  
 Korbar-Belčeva, M. 90  
 Korjakovcevo, I. 177  
 Körper, K. 119  
 Korubin, B. 88, 90  
 Kostallari, A. 11  
 Kostovska, V. 89  
 Kostra, J. 115, 187  
 Košková, M. 93, 180, 185  
 Košutič, R. 185  
 Kotljarevskij, I. 177  
 Kotov, A., V. 7, 11  
 Kováčová, V. 92  
 Kovár, V. 113, 116-118, 121  
 Kozarynová, D. 79  
 Kozierowski, S. 79  
 Krajčovič, R. 75-76, 82, 128, 132  
 Králik, L. 178  
 Krandijevskaja, N., V. 86  
 Krapka, E. 50  
 Krasnovská, E. 77, 81, 92-93, 96, 157, 169-173  
 Kraus, J. 82  
 Kredátusová, J. 84, 87, 177  
 Kropáček, L. 4, 11  
 Krošlákova, E. 73  
 Krško, J. 72, 166  
 Krumova-Cvetkovo, L. 179  
 Krupa, V. 10, 11  
 Kšicová, D. 177  
 Kubala, O. 117  
 Kubišová, H. 163, 165  
 Kučerová, E. 83, 152-153, 155  
 Kučerová, K. 181  
 Kučmajevo, I. 183  
 Kupcevičová, O. 177  
 Kurkowska, H. 80  
 Kusá, M. 187  
 Kuťáková, E. 158  
 Kútík-Šmálov, J. 116  
 Kuzmina, I. 81  
 Kuželová, O. 187  
 Kvaterník, S. 119-120  
 Kwiatkowskej, A. 80-81  
 Labroska, V. 90  
 Labynce, J., A. 182  
 Lackanič, P. 185  
 Lacko, M. 109  
 Lalič, R. 185  
 Lanštják, A. 100  
 Laskovský, R. 75  
 Latta, V., P. 75  
 Lauková, S. 71  
 Launer, Š. 100  
 Legurská, P. 179  
 Lelekač, M. 73  
 Lendělová, V. 177  
 Leskov, N., L. 62  
 Leščák, M. 104, 111  
 Leška, O. 105, 116, 155, 170, 187  
 Leška, Š. 76  
 Lipták, Š. 75, 92, 94, 105, 116, 170, 187  
 Lizanec, P., N. 75  
 Lock, J. 83  
 Lodi, E. 77  
 Lorkovič, M. 118-120  
 Losskij, N. 60, 63  
 Lotko, E. 13, 16, 17  
 Lukáč, E., B. 115  
 Macek, A. 116, 119  
 Mach, A. 113, 115-118, 120  
 Majakovskij, V. 152  
 Májeková, H. 71  
 Majtán, M. 72, 166, 170-173  
 Makarioska, L. 90  
 Małecki, M. 173-174  
 Małecki, M. 75  
 Maleninská, J. 72  
 Malíková, M., O. 155  
 Malinevska, N. 177  
 Malinowski, L. 80  
 Mańczak, W. 79-80  
 Maniková, Z. 52  
 Markovič, M. 90  
 Markuš, J. 184  
 Marták, J. 100, 103  
 Marusyn, M., S. 65  
 Masicka, T. 177  
 Mastalska, S. 78  
 Mateevo, V. 186  
 Matejko, E. 182, 187  
 Matevski, M. 180  
 Matula, V. 103  
 Maxudovova, R. 186  
 Mečiar, S. 62-63  
 Mečiar, Š. 112-119  
 Medrický, G. 116, 120  
 Medvedýk, J. 78  
 Meľník, G., P. 182-183  
 Melnyčenko, I. 177  
 Melnyčuka, A., S. 177  
 Menge, H. 143  
 Mérei, M. 50  
 Mickiewicz, A. 13, 79  
 Michajlova, K. 186  
 Michálek, J. 105, 111  
 Michałowska, T. 156  
 Michela, M. 112, 122  
 Miklošič, F. 13  
 Mikluš, M. 85  
 Miko, F. 150, 155  
 Milkovič, Z. 115, 118  
 Minárik, J. 107, 110-111  
 Mírč, R. 7, 11  
 Misirkov, K., P. 88, 177-178  
 Mistrík, J. 14, 18, 20  
 Mišianik, J. 71  
 Mišík, A. 116  
 Mišík, Š. 105, 111  
 Mitter, P. 72  
 Mlacek, J. 83, 105, 135, 149-150, 153, 155  
 Mladenov, S. 180  
 Mokijenko, V., M. 150, 154-155  
 Mokijenko, V., M. 83  
 Mokoš, D. 156-162  
 Molnár, G. 137, 140, 144-145  
 Molotkov, A., I. 155  
 Momirovska, M. 90  
 Moravcová, M. 185  
 Morozova, H. 177  
 Moser, M. 177  
 Moškov, L. V. 181  
 Moyzes, Š. 113, 116, 118  
 Mpampiniote, G., D. 11  
 Mračníková, R. 82  
 Mrázek, R. 150-151, 155  
 Mrózek, R. 72  
 Mrva, I. 50  
 Mucke, E. 11  
 Múcska, V. 163, 166  
 Mukařovský, J. 60  
 Murgas, K. 112-118  
 Mušinka, M. 73  
 Myjavcová, M. 19-21  
 Mykytas, V. 73, 96  
 Myronova, H. 176  
 Myšanyč, O. 73  
 Nazarenková, L. 177  
 Němeček, J. 113  
 Neumann, E. 58  
 Niederleho, L. 76  
 Nietzsche, F. 83  
 Nikčević, V. 102-103  
 Nikolin, N. 63  
 Nikolov, I. 186  
 Nikolova, N. 29  
 Nitsch, K. 75  
 Novacká, M. 71  
 Novák, L. 61-62, 76, 85, 126, 128-129, 132  
 Nováková, J. 158  
 Novikov, L., A. 29, 36  
 Novikov, M., M. 60  
 Novomeský, L. 115  
 Novotný, J. 67  
 Nowak, H. 79  
 Nowakowski, J. 81  
 Odaloš, P. 72  
 Ogoľcev, V., M. 151, 153-155  
 Olesch, R. 6, 11, 95  
 Olivová-Nezbedová, L. 72  
 Ološiak, M. 72  
 Oľšavský, M. M. 36  
 Olteanu, P. 61  
 Ondřejková, R. 157  
 Ondrejov, L. 115  
 Ondrejovič, S. 28, 92  
 Ondrus, P. 36  
 Ondruš, Š. 30, 123, 130, 132, 151, 155, 187  
 Opančić, N. 15, 21  
 Oravec, J. 147  
 Orloš, T., Z. 80  
 Orlovský, J. 62-63  
 Oršanič, I. 119  
 Osiewicz, M. 80  
 Ožegov, S., I. 155, 186  
 Palkovič, J. 76  
 Palkovič, K. 105  
 Pallasová, E. 177  
 Panajotov, V. 186  
 Pančíková, M. 13, 17, 21, 187  
 Pandev, L. 90  
 Paňkeyvč, I. 48  
 Papoušek, D. 52  
 Papp, Š. 73  
 Pasternak, B. 149-155  
 Pastrenek, F. 107-108  
 Pašteková, S. 187  
 Patrás, V. 72  
 Patrničková, D. 92  
 Paučo, J. 119  
 Pauliny, E. 45, 62, 75-76, 82, 103, 105, 128, 130, 132  
 Paustovskij, K. 179  
 Pavelek, J. 137  
 Pavelič, A. 113, 119-121  
 Pavlásková, A. 176, 184  
 Pavlincová, H. 52

- Pavlovič, J. 64, 72, 184  
 Peciar, Š. 76, 132, 170  
 Peev, K. 89  
 Penčev, V. 185  
 Perfeckij, E., J. 60  
 Peroš, V. 118  
 Petrovičova, B. 181  
 Petručin, V., J. 182  
 Petrušová, H. 149, 155  
 Petrušević, A. 48  
 Pfuhl, Ch., T. 6, 11  
 Pintarić, J. 21  
 Piper, P. 184  
 Pisarčíková, M. 11, 20, 70, 132, 171  
 Pišťánek, P. 72  
 Pleskalová, V. 81-82  
 Plevneš, J. 178  
 Podolák, J. 178  
 Podoláková, K. 178  
 Pogorelov, V., A. 60-61  
 Polivanov, E., L. 85  
 Polívka, J. 107-108, 110  
 Poničan, J., R. 115  
 Popov, D. 179-180  
 Popović, M. 21  
 Popovič, A. 66, 70  
 Pospíšil, I. 81, 176  
 Pöstényi, J. 119  
 Považaj, M. 72  
 Prach, V. 11  
 Praβel, F. K. 77-78  
 Pražák, A. 99  
 Prešern, F. 98  
 Prica-Plešivečki, M. 100-101  
 Prídavková, M. 107, 110  
 Profantová, Z. 71, 104, 111, 187  
 Rákoci, F. 50  
 Ralipovska, E. 90  
 Ramza, T. 177  
 Raškovova, N. 186  
 Reczek, J. 80  
 Reimmann, J., F. 136  
 Remizov, A. 86  
 Reuss, S. 104  
 Richter, P. 78  
 Ripka, I. 72, 174, 181, 187  
 Ristovski, B. 178-179  
 Rothe, H. 92, 172  
 Rožčenkova, Z. 177  
 Rudlovčáková, O. 73  
 Rudnov, P. 73-74  
 Rúfus, M. 184  
 Rummelová, H. 96  
 Ruščák, F. 166  
 Ruščin, P. 77  
 Ruttkay, A. 96  
 Ružička, J. 132, 147, 170  
 Rybárová, Z. 89  
 Rybay, J. 76  
 Rychlík, J. 112, 114, 119, 185  
 Sabol, J. 123, 130, 132, 151, 155, 187  
 Sabov, J. 48  
 Sacleux, Ch. 4, 11  
 Saussur, F. 84-85  
 Sazdov, S. 90  
 Sečová, E. 86  
 Sedlák, I. 111, 187  
 Sedlák, V. 96  
 Sekaninová, E. 21, 75, 83, 155  
 Semkowicz, W. 79  
 Senčić, G. 116, 118  
 Sentiváni, M. 50-59, 134-148  
 Sesar, D. 103  
 Schulz, J. G. 11  
 Sičáková, E. 72  
 Sierociuk, J. 80  
 Silić, J. 87  
 Skácel, J. 81  
 Skalička, V. 85  
 Skladaná, J. 71, 77, 83  
 Skoczylas-Stawska, H. 79  
 Skoumalová, Z. 155  
 Skrypnyk, L. H. 83  
 Slavkovský, P. 167-168  
 Sliacky, O. 110  
 Smiešková, E. 155  
 Smirnov, L., N. 92  
 Smotricky, M. 44  
 Smrek, J. 115  
 Sobierajski, Z. 75, 79  
 Sobolevskij, A., I. 108  
 Sokolowski, J. 157  
 Sólósi, B. 78  
 Sopoliga, M. 73  
 Spasov, E. 90  
 Spencer, H. 83  
 Spišák, P. 66  
 Spławinski, T. L. 80  
 Sreznevskij, I., I. 100, 110  
 Stamatoski, T. 89  
 Stanev, E. 31, 32, 34-36  
 Stanev, E. 36  
 Stanislav, J. 6, 12, 61, 126-127, 129, 132  
 Stankovska, E. 90  
 Starčević, A. 113, 115, 118  
 Stefanovska-Risteska, F. 90  
 Steinhübel, J. 187  
 Stelcer, A. 11  
 Stepanov, J. 7, 12  
 Steuerwald, K. 5, 12  
 Stieber, Z. 75, 80, 174  
 Stiebitz, F. 158  
 Stobai, J. 71  
 Stoličná, R. 167-168  
 Straková, V. 155  
 Svetlík, J. 187  
 Symeonova, Ch. 13, 17, 20  
 Szederkényi, 50  
 Szymczak, M. 22, 28  
 Šafárik, P., J. 74, 76, 98, 104, 129, 175-176  
 Šachmatov, A., A. 175  
 Šalkovský, P. 96  
 Šanskij, N., M. 152-153, 155  
 Ščavinskaja, L., L. 182  
 Ščerba, L., V. 85  
 Ševčuk, V. 177  
 Ševečková, M. 177  
 Šimovič, L. 174  
 Šipka, D. 13, 21  
 Škoviera, A. 64-65, 67, 70-71  
 Škovierová, A. 71, 83, 92, 155, 156, 162  
 Škultéty, A., H. 104, 110  
 Škultéty, J. 108, 116, 125  
 Škvareninová, O. 21  
 Šlosar, D. 81  
 Šmilauer, V. 166  
 Šoltés, P. 92-93, 109, 187  
 Špaňár, J. 5, 11  
 Šrámek, R. 72  
 Štec, M. 73  
 Štefanovičová, T. 96, 187  
 Štolc, J. 105  
 Študenc, K. 116  
 Štúr, Ľ. 97-104, 124-125, 127-129, 156, 169  
 Švagrovský, Š. 64-66, 68-70  
 Švorc, P. 73  
 Tablic, B. 76  
 Talev, D. 31-36  
 Tankó, L. 11  
 Taranovskij, K., F. 187  
 Tarlinski, P. 78  
 Tatár, J. 72  
 Tejchman, M. 116, 119  
 Tereškovova, V. 65  
 Terzić, B. 184-185  
 Teterinova-Blochova, D. 177  
 Tichý, F. 73  
 Tiso, J. 113-114, 119  
 Tkáč, J. 112, 117  
 Tokarz, E. 13, 17, 20-21  
 Tolstoj, L., N. 185  
 Tolstoj, N. I. 12, 75, 176  
 Topolinská, Z. 89  
 Toporišič, J. 103  
 Toporov, V., N. 176  
 Tóth, D. 114  
 Trajkova, K. 90  
 Trajkovski, B. 178  
 Trčková, M. 177, 179  
 Trostinska, R. 21  
 Trpeski, L. 178  
 Trubačev, O., N. 175-176  
 Trubeckoj, N., S. 60, 61, 85, 127, 132  
 Tuguševova, R., Ch. 187  
 Tuka, V. 112, 116  
 Turilov, A., A. 181, 183  
 Ufimceva, A. A. 30, 36  
 Ugrinova-Skalovska, R. 89  
 Uher, F. 166  
 Uhrová, E. 166  
 Uličiansky, J. 110  
 Urban, M. 115-116  
 Urbancová, V. 104  
 Urbańczyk, S. 80  
 Ušák-Oliva, P. 114  
 Užankov, A., N. 182  
 Vajanský-Vladimírov, V. 118  
 Valašík, J. 157  
 Valcerová, A. 187  
 Valčáková, P. 177  
 Valentová, I. 72  
 Valla, L. 83  
 Vančury, V. 81  
 Vaňko, J. 187  
 Vantuch, A. 53  
 Varsik, B. 166  
 Vasiľ, C. 95, 109  
 Vážný, V. 75, 174, 181  
 Veber-Tkalčević, A. 100  
 Velkovska, S. 89  
 Vereš, I. 120  
 Vereščagin, E., M. 182  
 Verchratskij, I. 107, 110  
 Vidovič Muha, A. 13, 21  
 Vilikovský, J. 77  
 Vince, Z. 103  
 Vinogradov, V., V. 176, 185  
 Vlček, J. 13, 16, 21  
 Vrblová, T. 81, 187  
 Vraz, S. 100  
 Vrbacký, A. 113  
 Vulicova, S. 181  
 Wagner, F. 134  
 Wojtczak, D. 80  
 Zalíznak, A., A. 178  
 Zamoškinová, 152  
 Zátarecký, A., P. 149, 155  
 Zavaraský, S. 50, 59, 78, 134, 148  
 Zelinsky, B. 95  
 Zguriška, Z. 170  
 Žilinský, B. 177  
 Zlatuška, J. 176  
 Zowczakowa, M. 81  
 Zubová, E. 71  
 Žarnov, A. 115  
 Žaža, S. 176  
 Žeňuch, P. 37, 48, 72, 74, 78, 93, 95, 96, 106, 109, 156, 169, 172, 183, 187  
 Žeňuchová, K. 92, 96, 104-105, 111, 181, 187  
 Žigo, P. 72, 76, 187  
 Žilka, T. 80  
 Žučkov, I., L. 181